

UNIVERSITY OF

299

ORVOSI

FÜVÉSZ KÖNYV,

MINT

A' MAGYAR FÜVÉSZ KÖNYV'

PRAKTIKA RÉSZE.

52.373

4376

Dr. Káikner János

18 JUN 2004

A' Fűvészek és Nemfűvészek számokra készült, és közhasznavehetővé tétetett

DEBRECZENBENN.

Nyomtatta CSÁTHY GYÖ Y.
M DCCC XIII.

Imprimatur.

*E Regio Revisionatus Librorum Officio Magno-
Varadinensi. 28. Octobris. 1812.*

ANTONIUS SZERDAHELYI
Revisor Libr. Distr.

FIGYELMEZTETÉS. A' KÖNYVKÖTŐKHOZ.

Az *Előjáró Beszéd*, vagy az ezen Jegy) (alatt lévő Árkus, ezen Fertály-Árkus közepébe, t. i. a' *Titulus* és az *Első Rés: Mutató Táblája* közé tevődjön.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

Mikor a' Könyvíró valamely Munkát kinyomattat, mely felől előre képzele és reményli, hogy az kedvességet talál a' Hazában; azután pedig kevés idő múlva látja, hogy az ő munkáját nem sokra bicsköl, és nem is igen ügyelnek reá: ha abbann az állapotban elszégyenli magát, és megsomorodván panaszra fakad; vakmerő mérészséggel, háládatlanoknak nevezi Hazafijait; vádolja őket a' Tudományok, és a' Közjó eránt való érzéketlenséggel, úgymint kik az érdemet sem megismerni, sem bicskólni nem tudják; az iljen panaszokodása, és a' Nemzetre való terhelődése a' Könyvírónak, mindenkor igazságtalan, és a' Hazát méltatlanul sértegető rágalmazás. Mert ha az ő munkája kelletlen; annak soha sem a' Nemzet, hanem mindenkor ő maga az oka.

Meglehet, hogy a' Szerző a' maga szülöttjét, szépnek, jónak, tökéletesnek hitte; má-

sok pedig arról nem úgy ítéltek. Vagy, meglehet hogy a' Nemzet gondolkozása módjára nem figyelmeztet, annak hajlandóságát, tettzését, ízlését nem esmérte; és osztán ahoz magát nem szabta; hanem a' maga Ízlését akarta a' Nemzetre tukmálni. Meglehet az is, hogy a' barátságos biztatásoknak, levelezéseknek, és kivált a' maga hízelkedő képzelődéseinek többet hitt, és ezekenn többet épített, mint a' mennyire oka lett volna. — Megeshetik az is, még pedig igen könnyen, hogy nem vette gondolóra, minémű kiterjedésű, és az esméretekben hanyadán van az a' Publicum, a' meljnek számára ő írt.

A' Nemzet maga egy nagy Publicum, *Közönség*; de ez a' nagy Publicum, nem sok matériát, és nem sok Könyvet fogad el, mint reá tartozót: hanem ennek a' nagy Publicumnak kebelében, igen sok apróbb Publicumok vagynak. Más a' Theologusoké, más a' Juristáké, más a' Természet barátié, más a' Poésist kedvellőké, más a' Románbann gyönyörködőké 's a' t. Ha már a' Könyvíró nem figyelmez arra, hogy ezek közzül az apróbb Publicumok közzül, meljinek? és egynek-é vagy többnek is számára ír: nem tsuda ha megsalatozik reménységében.

Egy szóval: En is, más is, minden ember személyszerént, tagjai vagyunk a' Publicumnak. Ha már nékem egy új Könyv kezembe akad, és annak matériáját, tzelját, rendjét, kidolgozását megkedvellem: megszerzem azt, és nem drágállom. De ha a' Könyvnek matériája reám nézve sovány, és így nem nékem való; ha se Tudományt, se rendet, se tiszta magyarságot a' Könyvbenn nem találok;

vagy

vagy ha még botránkoztató mondások, vakmerő és betstelen beszédek is fordulnak elő benne: ekkor valóbann se a' mások ditsérése, se az Auctor panaszolkodása soha rá nem véssen, hogy szeressem azt, a' mit nem szeret-hetek.

A' régibbetske Íróink, sokat tépelődtek a' Zoilusokkal, és igyekeztek azokat munkáiktól elhurítani. Ez a' tünődés szükségtelen! mert mint az ártalmas bogaraknak, úgy a' gúnyoló és értetlenül tsúfoló Zoilusoknak idejek, hamar ki szokott telni, 's a' t; 's azután a' Könyvnek (ha érdemli) megjö a' betse.

Mikor a' Magyar Fűvész Könyv, Tudomány formábann Világ eleibe jött, és mint különös Jelenség a' maga nemébenn, várta minémű figyelmetességet fog magára vonni a' két Hazábann: két rendbéli Hazafiaknak íteltételektől, és kedvektől vólt kéntelen, fel-függeszteni szerentséjét, t. i. az Ifjakétól és a' Meglett emberekétől.

Kevés idő múlva pedig kitettzett, hogy a' Nemzetnek legjobb része és reménysége előtt, a' Tanuló nevendékek, és az Ifjak előtt, a' Könyv szembe nem tűnt, és esméretlen maradt, mint oljan a' meljet érteni nem lehet. Igen is! mert a' Természet Históriajának kivált ez a' Része, magyarul és Tudomány formábann, sohol sem tanítódik a' két Hazábann, holott az Ifjúi Kor, természettel gyönyörködik abbann a' mi szép, haszonkeresés nélkül is, és ha vólna a' ki figyelmeztetné reá, repeső örömmel fogadná azt.

Ott van ugyan majd minden Oskolák-
bann, a' tanulni való dolgok Laistromábann,
a' Természet Históriája is: de az nem egyéb
annál, a' mi más Nemzetek szokásából mi
reánk is elragadt, t. i. hogy a' Tanuló képze-
lődéseit, múlassák a' soha nem látott és nem
is látandó, Természeti Dolgokonn való tsu-
dálkozással; hogy a' gyermek tudjon beszélni
az *El-fántról*, *Tzethalról*, a' *Kókós-dióról*, *Tzú-
kornádról*, a' *Borsot*, a' *Kávét* termo Tserjék-
ről 's a' t Mikor osztánn ezekenn általesik a'
Tanuló: többé eszébe se jut a' Természet His-
tóriája; mert nem tudja, hogy az, nem valami
széljel szórt, egyről másról való mendemonda
Beszéd, hanem Tudomány Rendbenn álló
Alkotmány.

Másod rendbéli Hazafiak, a' kiknek íté-
letek elibe állott a' Fűvész Könyv, azok, a'
kik már az életre való készülésnek oskoláából
kikelvénn, Hivatalokbann, Polgári egybeköt-
tetésbenn vagynak, sot nagyobb részent ta-
miliások is, de azért a' Tudománybeli dol-
gokkal, és olvasással fel nem lagynak.

Az Ifjúságot felváltó Embekor, a'
Természet rendi szerént, megszokta válto-
tatni az ember gondolkozásának módját; és a'
tselekedetekbenn többé nem a' gyönyörködés
a' fő rugó, mint az Ifjúságbann volt, hanem a'
haszon, és a' gyönyörűséget is tsak a' haszon
teszi édesé. Azt lehet átaljábann mondani,
hogy ebbenn az Idokorbann, nevénel fogva
sem kívánja az ember esmerni azt a' Plántát,
meljnek se kárát, se hasznát nem tudhatja.

Mindazáltal ezen Hazafiak közzül csak-
bann, a' Plántakkal való megismerkedésnek

gyönyörködtető ereje, valamennyire kimutatta magát. Mert, némeljek, a' kik előtt a' Deák Botanica nem volt esmeretlen: ezt a' Tudományt magyar nyelvven, nagy örömmel és kedvességgel vették; a' Fűvész nyelvben. és az új némi nevekben, nagy meglepéseket és gyönyörködéseket találák. — Mások igen szépnek találván azt, a' mit az előbeszéd ígért, hogy az esmeretlen Fűvet, a' Könyvből meg lehet esmerni: Dilettánsokká lettek, még a' szép Nemből is; az az, kezekbe vévén a' Bézvetést, megolvasták, és abból a' Tudomány kultsára ráakadtak. — Mások í né, szerettek volna ennek az esméretnek nyitjára jutni: de érzették, hogy arra már sem idejek, sem békességes türesek nem lehet; sajnállották hogy Ifjúságokban arra utasítást nem vettek.

Alakában pedig ezen Hazánkiai ügy ítétek, hogy a' Fűvész könyvnek, soha se leszs addig kedvessége és kelete; míg annak Praktika része, a' Fűvek hasznainak előadása, ki nem adódik. Úgy is lett; mert ez a' munka, világra lett jövelele után, harmadfél esztendőre, félre tétetett és elfelejtetett. De már ennek a' Nemzet az oka? Ingyen sem! Gondolóra kell vala venni azt is, hogy a' tsupa esméretbeli gyönyörködésnek útja, a' Természetre nézve, a' tanuló Ifjúság előtt, még nints kinyilva; azt is, hogy annak kinyitására, az a' Könyv bizonyosan nem fog felvevödhetni, mert még annak nints ideje; azt is, hogy ámbár magában is eléggé gyönyörködeto a' Plántákkal való esmerkedés: tsakugyan igasságok van azoknak, a' kik a' haszon nélkül való gyönyörúséget, hamar elelyésző tse-

kélységnek tartják, meljre az ember könnyenn rá ún, mint a' Mu'sika hallgatására, bár akár-melj szép legyen is az.

Így hát a' sok esztendei terhes munkával készült Fűvész Könyv, hasonlóan láttzik ahhoz az idő előtt született magzathoz, melj születése után kevés napokkal megholt. De mégis talám nem enyészett el ebbenn egészen az Életerő, hanem csak elállott, és még felszerkenhet. Ébresztője lehet annak az, hogy a' melj magyar Könyvek azóta kijöttek; azoknak érdeemes Irói, többnyire ennek nevezetit fogadták el, mikor valamelj Plántát említeni szükség volt. Még bizonyosabb ébresztője lehet pedig az, ha kiadódnak a' Plántáknak ré-genn kívánt, és mind ez ideig sürgetett hasznai is.

Ennek a' közönséges és méltó kívánság-rak teljesítése, ezen Könyvnek tzelja, melj úgy jelenik meg, mint a' Fűvész Könyvnek, Praktika, vagy hasznot mutató Része, hogy így már, ne csak a' gyönyörködtetésnél, hanem a' haszonnál fogva is, ajánlja magát a' Hazának.

A' Természet barátinak kitsiny Publicumánál, sokszorta nagyobb az orvosságokat tudni szeretők Publicuma, melj a' Nemzetnek minden részei közt elterjedt. Ha ennek figyelmezőbb része, megtalálja kedvelleni azt, a' mit látni fog, t. i. hogy az orvosi erők közt is, van valami bizonyos rend, a' Plánták alkotásának rendi szerént: nem lehetetlen, hogy a' Plánták rendeinek esméretét is megkedvelli, és abból a' nagyobb Publicumból, ama kissebb is valamennyire megszaporodik.

A' mi már magát ezen Orvosi Fűvész Könyvet illeti: Ez két Részeből áll:

1) Az Elsőbenn, szól közönségesen az Élőtestekről, azoknak Eletekről, Eleterejekről, Tápláltatásokról 's a' t; továbbá az orvosi Plántákról, azoknak megismerendő jeleiről, a' velek való élés módjáról, és végre azoknak munkájokról az emberi testben. Ezeknek kidolgozását, szükségesképpenn előre kellett botosítani, mert a' nélkül, a' második Részt megérteni, és haszonra fordítani nehéz lett volna.

2) A' Második Részbenn, az eddig ismeretes hasznú Plántákat, egyenként felszedi a' Fűvész rend szerént, és azoknak orvosi erejeket, az újabb Tudósok Orvosi-szeres (*Materia Medica*) Könyveikből * kiszedve,

(4

sum-

* *A' Haszonra fordított Orvosi-Szeres Könyvek ezek:*

Johann Adam Schmidts, <i>Materia Medica</i> - - - - -	Wien - - -	1811.
Justus Arnemanns, <i>Practische Arzneymittellehre</i> - - - - -	Götting - -	1798.
Conrad Mönchs, <i>Lehre von Arzneymitteln</i> - - - - -	Hamburg -	1792.
Villiam Cullens <i>Materia Medica</i> - - - - -	Leiptzig - -	1790.
Christoph Jacob Mellins <i>Materia Medica</i> - - - - -	Francfurt -	1789.
Ludvig Leberecht Lösekes <i>Materia Medica</i> - - - - -	Berlin - -	1785.
Stephani Blancardi <i>Lexicon Medicum</i> - - - - -	Lipsiae - -	1777.

summásonn előadja, megemlítvénn sokaknak Gazdaságbeli hasznaikat is, meljegről írott Gazdaságbeli könyvek számosann vagynak.

Az orvosi Plánták eloszámlálására, legjobb és legtökéletesebb a' Fűvész Rend. Ez által lehetett elkerülni sok haszontalan szószaporításokat, és ugyan azon dolognak hús's harmintz heljen való előhozását. Most tsak két vagy három dolog van, a' mi a' Könyvbenn több heljekenn előfordúl, még pedig kész akarva és tzeלבól: még is meglehet hogy az sem fog mindeneknek tettzeni. Hátha a' Plánta neveket, az Ábéce betüinek (*itt valóbann neveltséges*) Rendébenn, adtam volna elő? úgy, vagy az olvasót kellett volna minden léptenn nyomonn másuvá igazgatni: *Lásd itt Lásd amott*; vagy a' Könyv, az ugyan azon dolgoknak sok heljekenn való emlegetése miatt, kiállhatatlan lett volna.

A' Fűvész-Rend szerént, az ugyan azon természeti Rendre tartozó Plánták, mind együtt állanak; ezeknek közönséges tulajdonságaikat, eggyyszer megmondani elég, és osztánn summás rövidséggel lehet előadni, az oda tartozó több Plántákat, meljek különös erejekkel és hasznokkal, magokat a' többektől megkülömböztetik; de még így sem lehetett, és nem is kellett elkerülni, hogy ugyan azon Erok, sok más, külömbözö Seregre és Rendre tartozó Plánták alatt is, ne említödjenek. Ennek a' Rendnek ez is a' haszna, hogy ez a' Könyvetske, szükégtelenül nagyra nem nött; de az sem utolsó haszna, hogy az olvasónak igen jól esik az, mikor egy Plántának erejét megtanulvänn, ugyan akkor már tud monda-
ni

ni többeket is, meljeknek ereje amahoz hasonlít, vagy közelit, úgy hogy szorútság idejénn, eggyikkel a' másik helyett lehet élni.

Hogy pedig ezen Könyvnek, ne tsak a' Fűvészek vehessék hasznát, hanem minden ember valaki akarja: tehát sok Tartományos, vagy Népközt forgó Plánta neveket, meljeket ezelőtt számos esztendővel kezdettem öszveszedni, most mindeniknek mellé tévénn a' megállított Magyar, és Linne szerént való Deák nevezetit, ezen Könyvbe bétettem, a' negyedik vagy utolsó Tóldalék Laistromba, meljet Igazító Laistromnak neveztem. — Találtam még itt ott a' Könyvekben, az Indiai közönségesebb terméseknek, minéműek a' *Bors*, *Gyömtér*, *Kávé*, 's a' t. neveinn kívül több Fűszeres nevezeteket is: de mivel azok, többnyire olyan Plántáknak gondolomra adott vagy fordított nevei, meljeket a' Magyar Hazában látni nem lehet; tehát azokkal a' helyet foglaltatni nem akartam.

A' ki már, a' szokott Tartományos, vagy a' Nép közt forgó névenn esmervénn valamelj Plántát, arról kívánna a' Könyvbenn olvasni: ha azt a' nevet a' Mutató Táblában meg nem találja, keresse fel az Igazító Laistromban, és ott a' megállított neveknél fogva, rá igazodik. Ha pedig a' Plánta a' Könyvbenn benne nints: annak vagy az az oka, hogy azon Plántának orvosi erejéről, semmit se tartanak, vagy azt, hogy valameljik Természeti Rendhez tartozik, meljben a' hathatósabb szerek elő lévén adva, a' tehetetlenekből sok kihagyódott, meljikkben azombann meg van a' Természeti Rendnek, közönséges tulajdonsága és ereje.

E' szerént ez a' Könyvetske Orvosi Fűvész Könyv: mert a' füveket esmérni szeretőknek megmutatja azt a' mit kívánnak, t. i. a' Hazai Plántáknak erejét, és orvosi hasznait. Orvosi szeres Könyvnek (*Materia Medica*) nem lehet mondani, mert a' tapasztalt hasznos szerek, nem tsak a' mi Hazai Plántáinkból, hanem idegenekből is, sőt az állatok és Asványok Országából vétetett Materiákból is készülnek.

Mivel hát ezen Könyvetskének tzélja szerént, itt ingyen sem az a' Kérdés: Meljik betegséget mivel kell gyógyítani? hanem ez: Meljik Plántának, minémü ereje van? és mitsoda nyavajákban lehet hasznos? látnivaló, hogy ez teljességgel nem orvosló Könyv; és azt éppenn nem kell várni tole, hogy az orvoslás modját tanítsa. — Vagynak számos orvosló Magyar Könyvek, és a' Köznép kezénn forognak ** meljek azt tanítják: ennek pedig az éppenn nem tzélja.

Ez

** Az Orvoslásról írott némelij Magyar Könyvek: (*ide nem számlálváln az Egészség fenntartásáról, a' Borbélyságról, Bábamesterségről, és magános nyavajákról, p. o. Pestisről, Himlöröl, Köszvényről's a' t. írott Könyveket, meljeknek száma igen sokra megyen.*)

H. Mélius Péter Herbariuma	<i>Kolo'svár</i>	• 1578.
Bejthe István Fűves Könyve	<i>Németújvár</i>	• 1595.
Péchy Lukáts Szűzek Koszorúja		<i>Nagy Szombat</i> 1591.
Apátzai (Csere) János Encyclopaedia		<i>Ultrajectum</i> 1653.
	újra nyomtatódott	<i>Gyorbenn</i> • 1803.

Ez tsupánn a' Plántákról, és azok közt is tsak a' Hazaiakról szóll: az orvoslás pedig nem tsak a' mi Hazaifüveink által megyen véghez.

Mizáldi Kerti dolgoknak Orvosi hasznai	<i>Kolo'svár</i>	1669.
Páriz Pápai Pax Corporis	<i>Kolo'svár</i>	1690.
újra nyomt. Lótsénu 1692.	<i>Kolo'svár</i>	1774.
Köleséri Sámuel Orvoslás Regulái, a' Kolo'svári Kalendáriumok végénn		1723—1730.
Perlitzzi Dániel Házi Orvoságok	<i>Budánn</i>	1740.
detto Üti-társ, Házi és Üti Patika	<i>Budánn</i>	1740.
Csapó Jó'sef Kis gyermekek Ispotálja	<i>N. Károly</i>	1771.
detto Fűves és virágos Kert	<i>Po'son</i>	1775, és 1792.
detto Orvosló Könyve	<i>Po'son</i>	1791.
Störk Orvos Könyve, Fordította Milesz Jó'sef	<i>Béts</i>	1778.
Störk Orvosi Tanítása, Fordította Rátz Sámuel	<i>Budánn</i>	1778, 1780.
Rátz Sámuel Orvosi Oktatás	<i>Po'son</i>	1776, 1778.
detto Orvosi Praxis	<i>Buda</i>	1801.
Marschall Orvos Asszony	<i>Kolo'svár</i>	1791.
Szentmihályi Mihály' Házi Orvossági	<i>Vázt</i>	1791.
Váli Mihály Házi Orvos-Szótár	<i>Győr</i>	1792.
Rosen Miklós a' Gyermekek Orvoslásáról	<i>Pest</i>	1794.
Weszelszki Antal Fa és Fűszeres Könyve	<i>Pest</i>	1798.

véghez. — Ez külön-külön veszen fel minden Plántát, és annak erejéről beszél, minden nással való elegyítés nélkül: az orvoslásban pedig, a betegség okaihoz és a' betegnek körülállásához képest, összeelegyítenek egyszerre több szereket is, mindiket bizonyos tételből. — Ez igen sok Plántáknak orvosi hasznait mondja meg; az orvoslásra pedig azoknak huszadrésze sem kívántatik; a' honnan itt a' Betegségek, a' Mutató Táblába bé nem mennek; nem is volna annak semmi haszna, mert csak zürzavarba vinné a' kereset, 50—60 felé is igazítván azt egy betegségre nézve. — Egy szóval, az orvoslásban a' betegségek eredetének, okának, körülállásinak, sokképpenn való változásinak gondos nyomozása kívántatik meg: ezekhez pedig a' Füvészkönyvnek semmi köze nints.

Azome

Haiszler György Orvosi munkája	<i>Veszprim</i>	1801.
Enyedi János Falusi ember Patikája	<i>Kolo'svár</i>	1801.
Zsoldos János Aszszony Orvos	<i>Győr</i>	1802.
Házi különös Orvosságok egy Toldalékkal . . . . . és Vátzon	<i>Kolo'sv.</i> 1773, 1785. 1791, és 1795.	
Házi Orvosságok, és Salernitana Schola	<i>Kolo'svár</i>	1785.
Házi Orvosságok és Méhtartás	<i>Vátz</i>	1795.
Néma Orvos, a' Falusiak számára	<i>Po'son</i>	1805.

Azombann, a' ki akarja, ezen Könyvből szerzett esméreteiből, orvoslásra ízelőző jegyzéseket tehet a' maga számára, és azt senki sem ellenzheti; valamint azt se, ha az ártatlanul hathatós Plántákból, Házi-gyűteményt szerez magának. *Lásd a' Bérekesztést.*

Meglehet, hogy ezen Könyvetskébe hibás állítások is tsúsztak bé. Ha tsúsztak: azokat az én rovásomra róni nem lehet, mert én az Orvosi dolgokbann tsak Dilettánt lévén, a' Második Részben, magamnak felette kevés szabadságot engedtem: hanem követtem szorossann, a' nagy Tudományú és tapasztalású Orvosokat; és tsak ezeknek tapasztalásbeli állításaikat írtam be. Ezenn az okonn, a' tanult Orvos is, a' maga tulajdon Publicumának kissebbítése nélkül, ezt a' Könyvet Kontár munkának nem bötsmölheti. Ha ellenkező értelmekre akadtam: a' Kérdés alatt lévő dolgokbann így keztem magamat minden módon megvilágosíttatni, hogy a' jobb részt választassam. A' hol ezzel nem boldogúlhattam; az egész dolgot hallgatással elmellöztem, mert tudom, hogy mind azok mellett a' Felsőleges esméretek mellett is, melyekre a' *Physiologia* és *Anatomia* tanít, számtalan sok dolgok vannak az ember Alkotmánybann, melyek túl esnek a' Láthatáron, a' hová a' Halandónak legelésbb látása is el nem hat.

Isakugyan pedig bátorikodtam, a' magam tapasztalásaitól is, három vagy négy dolgot, a' Tudósok állításai közzé befészkelni: mert azok olyan ellenemondhatatlan tapasztalásokon épültek, melyek azon dolgoknak igazságát, minden kétségenn kívül valóvá tették.

Ez alkalmatossággal, a' Fűvész Könyv első Darabjára, szükség némelij jegyzéseket tenni.

1) Sokann megütköztek a' sok új nevekben, és úgy nézték azokat, mint a' Fűvészkedés tanulásbann igen nagy akadályt. Ezeknek megnyugtatóra való az első Tóldalék Laistrom, melj megmutatja, hogy a' régi nevekől több megmaradt nemi névnek 300-nál, a' mennyit előre ingyen sem lehetett volna reményleni. Igen is, mert minden meghagyható nevet meghagytunk, új nevet pedig tsak akkor formáltunk, mikor arra a' kéntelenség szorított.

Alkalmatos új Nemi Nevek, ha sokkal többek vólnának is nem ártana. Mert a' kik már Fűvészkedni kezdetek; mindnyájann azt állítják, hogy a' Plánta kikeresése közbenn, hat új név, melj a' tzímerből van véve, a' plántával együtt sokkal könnyebbenn és állandóbbúl megragad, mint egy régi név, meljet azelőtt nem tudtak.

2) Kívánták vala, hogy adódnék oka az új Nemi nevek származtatásának. Ezek hát rendbe szedve, és eredetek szerint felosztva, állanak a' második Tóldalék Laistrombann. Ott magyarázó beszédekre szükség nints, mert a' meljek a' Nemi tzímerből vevődtek: azokat megmagyarázza maga a' Tzímer, tsak meg kell nézni. A' Termetből vetteket, a' termet 's a' t.

3) A' Botanicához értők azt sajnálták, hogy Tulajdon Fajnevek kevesenn vagynak a' Fűvész Könyvbenn, holott azok igen nagyon könnyítik a' Fűvészség tanúlasát. Az igaz hogy azt méltánn lehet sajnállani. De hogy
azon

azon tekintetbenn is nem nagyon sovány a' Fűvész Könyv, és még ezután is könnyenn lehet a' tulajdon Fajneveket szaporítani: azt mutatja a' harmadik Tóldalék Laistrom.

4) A' két Hazábann bizonytal találtatható Plánták, ezen jeggyel (1) jegyeztettek valameg. Ugyde számos Plánták vagynak nálunk, melyeknek ez a' jegy nints elejekbe téve: ellenbenn vagynak oljanok is, melyek előtt ott a' jegy; de kételkedni lehet hogy vólnának a' Hazábann — Ezen jegyre tehát többé semmit sem kell vigyázni.

5) Sok Neminevek, bár eleinte Darabosoknak tettettek is: úgy láttzik, hogy a' hozzá szokás által kisímúlnak: de tsakugyan vagynak köztök oljanok is, melyeket kár vólna megszenvedni. Iljen Nro 374. a' T á t k a n a f, bár a' Nemi Tzímerből van is véve. Jobb leszsz e' heljett Kanafáj; az *áj* tévénn nyilást, a' mint ezen szókból kitettzik: *Ajak*, *Ajazó*, *Ajtó*, *Ajtatos*, *Ájtás* *Ájulás*, — Nro 311. a' Fűt é j jó Neminev vólna; de mivel ennek a' Nemnek régi jó neve ez, Szettyin: jobb leszsz a' Fűt é j heljett ezt tartani meg. — Nro 470. a' H i g v i r i t z. Így hívják Hazánkknak némely részeibenn az édes gyökeret, és mi is azért hagytuk azt meg (*mint régi nevet*) Neminevnek. De látni való, hogy soha sem leszsz ez, szép Magyar hangzásu név. A' Higviritzet formálták az édes gyökernek ezen Paticai nevébol: *Liquiritia*. Ugyan ebből sokkal alkalmasabb lágyított név lesz ez: *L i k r i t z*, melyet jó leszsz a' Higviritz helyébe tenni. — Nro 105. a' B o d o n p ó t, a' Nemi Tzímerbol van ugyan véve: de ez a' tsinos virág, mely megszaradva is skárlát színét megtartja, ennél

ennél a' durva névnel kellemetesebb hangzásút erdemelne. Tsinosabb neve legyen hát ez: **BÍBORKA**. — A' 15-dik szám alatt e' heljett *tzérnalevelű Gy.* ezt kell tenni: *keskenylevelű.*

6) Tudnivaló, hogy igen sok Plánták lehetnek, és naponként találhatnak a' Hazábann, melyek a' Fűvész Könyvbe be nem mentek. Ha valaha szükség lenne reá, hogy ez a' Könyv még bővítődjön is: az oljan Plántákat kellene a' Fűveszkedésbenn gyönyörködöknek, szorgalmatosann öszveszedni; és azoknak neveit, leírását, sőt magokat a' Plántákat is egymással közleni. Iljen gyűjteményetskét, az én Successorimnál is fognak találni.

Irtam Debreczenbenn, Május 1. Napján
1813-dik Ész.

DIÓSZEGI SÁMUEL.

Debr. Préd. G. Not. és Esp.

E L S Ő R É S Z B E N N

ELŐADODOTT DOLGOK.

		Lap.
	Tzikkely. <i>Az élő testek</i>	1
I.	— — — <i>Az Életerő</i>	3
II.	— — — <i>Az Életerő munkái. Formáló, Viszszaszerző, és Tenyésző Erők</i>	9
V.	— — — <i>Az organizált Testeknek alkotása és alkotó részcek</i>	15
V.	— — — <i>A Tápláltatás, annak szükséges volta, materiája, és módja</i>	28
I.	— — — <i>A Természeti Erők (Chemismus) és az Élőeszközös Erő (Organismus) közt való különbségek</i>	38
II.	— — — <i>Az ember Egésége, Betegsége, Orvosság.</i>	41
III.	— — — <i>Az Orvosi Szerek Feltalálása</i>	45
X.	— — — <i>A Hazai önként termő és természetű Növények</i>	52
..	— — — <i>A Plánták orvosi erejének megismeretéb Jelci</i>	57
I.	— — — <i>Az Orvosi Plántákkal való élés módja</i>	71
II.	— — — <i>Az Orvosi Plánták munkái az ember testében</i>	75
	<i>Hányatók</i>	76
	<i>Hashajtók</i>	80
	<i>Gőzöltetők, Izzasztók</i>	83
	<i>Vizellethajtók</i>	85
	<i>Pirüszköltetők</i>	89
	<i>Mejztisztítók</i>	91
	<i>Szélhajtók, Gyomorerősítők</i>	92
	<i>Gilisztalázók</i>	94
	<i>Havitisztúlást indítók</i>	97
	<i>Hívesítők</i>	98
	<i>Erősítők</i>	99
	<i>Serkentők, Élesztők</i>	107
		<i>Vérhígi.</i>

<i>Vérhígítók, Vékonyítók</i>	- . -	112
<i>Felolvasztók, Oszlatók</i>	- -	133
<i>Senyvedés ellenvalók</i>	- -	134
<i>Görtsoszlatók, Innyújtók</i>	- -	135
<i>Fájdalomenyhítók, Altatók</i>	- -	137
<i>Bőrt veressítők, Hólyaghúzó</i>	- -	137

E L S Ó R É S Z.

AZ ÉLŐ TESTEKRŐL, AZOKNAK ÉLETEKRŐL, TÁPLÁLTATÁSOKRÓL, ORVOSOLTATÁSOKRÓL, AZ ORVOSI PLÁNTÁKRÓL, AZOKNAK MEGESMER-TETŐ JELEIRŐL, ÉS A' TESTBENN VALÓ MUNKAJOKRÓL KOZÖNSÉGESEN.

I. C Z I K K E L Y.

AZ ÉLŐ TESTEK.

Az élet nélkül való, vagy külső Természet kebelét, úgymint: a' földet, vizeket, levegőet, bétöltötték az Élő Testek, t. i. a' számtalan Plánták, és Élő állatok; melyek igen sok tulajdonságokra nézve, az élet nélkül való testektől, földtől, érzektől 's a' t. egészen különböznek, és Organizált vagy Előeszközös testeknek nevezetnek — mi okonn? alább fog megtettzeni. — Az ő életeknek Históriája summásonn ebből áll;

1. Származnak a' nemzés által, magokhoz hasonlóktól. 2. Kifejtődnek, és nevednek, mind hosszúságokra, mind vastagságokra nézve, a' tápláltatás által, bévévén magokba a' tápláló matériát, és annak némely részét a' magok testévé formálván. 3. Hosszúságra 's magasságra való növésekben megállapodnak, mihelyt annyira nőttek, a' mennyit mindeniknek alkotása kíván; és ettől fogva ezen meglett állapotba maradnak; és ha nőnek is, tsak vastagságokra nézve nevednek. 4. Mikor a' megnövés állapotjához közelítenek; megmozdul benne a' nemzésre való ösztön, és alkalmatosokká lesznek arra, hogy kivált meglett korokbann, a' párosodás által magokhoz hasonlókat származtassanak magokból. 5. Fogyatozván, vagy egészen is megszűnévén benne a' nemzésre való tehetség, megvénnélnek, roskadnak, lassanként belső részeik bédugólnak, tápláltatások megszűnik, meghalnak, és elrothadnak; (Ez a' természeti, és az állatokra nézve is fájdalom nélkül való Halál) de az életnek akármeljik időszakasbann is meghalnak, ha valamely külső vagy belső erőszak alkotásokat megbontja.

Jegyzés. Az Élő Testek származásáról mi tsak annyit tudhatunk, a' mennyit látunk, t. i. hogy azok magokhoz hasonlóktól származnak a' nemzés által, és ezt nevezzük Hasonló Nemzésnek (*Generatio univoca*): de annak titkaiba teljességgel bé nem tekinthetünk. A' régiek között sokann azt hitték, hogy az organizált testeknek rothadékiából, maga a' Természet formál plántákat, férgekét, sőt nagyobb állatokat is; és ezt nevezték történetből való nemzésnek (*Generatio aequivoca*). Ez ellen a' vélekedés ellen az okoskodás, és tapasztalás erősen hartzol: de meg kell vallani, hogy ugyan azon tapasztalás, nehézségeket is gördít elonkbe. Mert vagynak olyan planta forma növények, gombák, moszatok, penészek, és

állati testek is, mint a' belekben lévő giliszták, májban, agyvelőben termelt férgek, 's a' t. meljekiől az organizált alkotást megtagadni nem lehet; azomban azt igen nehéz megmutatni, hogy nemzés által a' magokhoz hasonlóktól származtak volna. Míg hát itt a' gondos vizsgálás a' titkot egészen fel nem fedezi; úgy nézhetjük ezeket, mint a' közönséges törvény alól való kevés kifogásokat; mert egyébaránt tudjuk, hogy az Élő Testek egész Országában, mind a' plánták, mind az állatok nemzés által szaporodnak. A' történetbeli nemzéshez számlálták azt a' különböző nemzést is, mikor valamely organizált testől, magához nem hasonló, hanem tőle különböző származik, p. o. a' tölgyfától a' gubó, a' pillangótól a' hernyó, melynek két változásonn kell általmenni, míg az anyához hasonló pillangó leszsz belőlle.

II. C Z I K K E L Y.

AZ ÉLETERŐ.

Mimódonn készül el a' nemzés által az organizált testnek kezdete, magzatja, bimboja, vagy magva, meljnek szövete midönn kifejtödzvénn, kiterjed, egy meghatározott formájú plánta, vagy állat leszsz belőlle? mitsoda erő ébreszti és éleszti azt a' kifejtödzésre? ezeket tsak a' Természet Alkotója, az Életnek Ura tudja; magok pedig a' nemzők ezekben semmit sem tudnak. Éleg az, hogy a' fogantatáskor a' megtermékenyítés által adatik az organizált testek magvába, magzatjába egy Életerő, melj a' magzat szövetének minden részeire kihat, és azonnal munkásságra ébredvénn, annak szövetét fejtegetni, terjeszteni kezdi; azt az Anya nedvességeiből táplálja, neveli. Míg a' magzat az Anya Plántában, Anya állatban van, es annak nedvességeiből tápláltatik: addig az ő életeréje az Anya életerejével egybeköttes-

benn van, az által segítődik, és annak változásait megérzi. Elválnak pedig az Annyától, mikor már annyira kifejtődött, hogy magától is élhet, mely léssen a' Plántákban a' mag megérésekor, az Állatokban a' megtojáskor, és eleven szülés-kor, és ettől fogva az Életerő munkálkodik a' testben szünet nélkül, mind halálig.

Nevezetes pedig az, hogy minden nem eleven szülő organizált Test magzatjában, el áll az Életerő, mint az óra, mikor az az Annyától elválnak, és minden kitettző munkásság nélkül, tsendességbe van és nyugszik; mind addig, míg ahhoz való kedvező környülállások azt fel nem ébresztik. Ebben az állapotjában egyebet nem tselekszik, hanem hogy a' testet a' melyben van, rothadni nem engedi. A' búza, és sok egyéb magvak, száraz helyen sok esztendeig elállanak; azután pedig földbe vettetvén, annak nedvessége, és a' nap melege, felébresztik benne a' nyugvó életerőt, kikelnek, és felnevelkednek. Sok plántáknak magvai ha olyan mélyen esnek a' földbe, hogy a' napnak szükséges melege, a' levegő és nedvesség hozzájuk nem juthat, és a' földnek rajtuk iekvő terhe nyomja azokat: századokig elheverhetnek a' föld alatt, úgy, hogy az életerő csak nyugszik benne, de meg nem fülad. Innen van, hogy ha a' földet mélyen felássák: az alólról kikerült földből olyan plánták is kelnek ki, melyekhez hasonlók azonn a' környékén nintsenek. De ha nem mélyen van is a' mag a' földben: az abban nyugvó életerőnek felébredését, az esztendőnek minéműsége, és az időnek járása, a' plántáknak egymáshoz való vonzódása, vagy egymástól való idegenkedése, a' földnek keménysége, vagy annak felpuhítása s a' t. vagy segítik, vagy akadályoztatják.

P. o. Elvetik a' konkolyos búzát, és ha az esztendő nem hozzá való, a' konkoly ki nem kél: ellenbenn vessék el a' legtisztább búzát; ha az idő járása oljan, melj a' konkolybann nyugvó életerőt felebreszti; konkolyos leszsz a' búza; és helyesenn mondják a' gazdák, hogy *most ez vagy amaz plántanak, van, vagy nintsen ideje*. A' Reptze az Árpával szeret kikelni, és mikor ideje van, az egész árpa földet elborítja, bár ha legtisztább volt is az elvetetett árpa. Vetettek volna pedig ugyan azon földbe más magot: a' reptze koránt sem költ volna ki oljan bővséggel, vagy egészen is oda maradtt volna. Sok plánták magvai a' kemény gyepbenn ki nem kelnek, akár mennyi ideig heverjenek ott: de vegyék a' földet mivelés alá: azonnal kimutatja magát a' *Muhar, gyom Amaránt, Füstike, Lúdhúr* 's a' t. és a' kertekbenn a' *borsos Szátorja, Mak, Kapor, Leszterze* 's a' t. Tapasztalásonn épült a' Magyar Gazdáknak amaz állítása, hogy *ha az ember a' köles magvából kifogy; szántsa föl az Országútját, és magra kap belőle*. — Így nyugszik az Életerő a' Madaraknak tojásibann is a' kotlásig; a' Kételtűeknek tojásaikbann addig, míg a' nap melege azt fel nem ébreszti; az Oszai Pillangoknak tojásaikbann egész téleonn által, míg a' kikeleti napnak melege azokat ki nem költi. Ha pedig a' magbann, vagy magzatbann az Életerő megfúl, elenyészik: annak el kell veszni és rothadni. A' búza megdohosodik, a' tojás megzápúl, az állat megvét.

De nem tsak a' Magbann és Magzatbann, hanem a' már kifejtődött organizált testekbenn is, eláll és nyugszik az Életerő, bizonyos időkben és körülállások között. Így nyugszik az rendszerent az Élőfákban, és a' két 's több esz-

tendeig tartó fűveknek gyökereibenn egész télell által; így nyugszik a Bogarakbann az ő életeknek második időszakaszabann, midönn bábokká változánn hevernek a rejtek helyekenn, vagy a koporsókabann, melyekbe magokat beszótték; így nyugszik a télell alvó állatokbann is, három, negy s több hónapokig. Sőt nem lehetetlen, hogy ha valamely télell alvó állat, *Urge*, *Hortsók*, *Aszvo*, *Beka* s a t. méljenn találta magát a föld alá ásni. esztendőkről esztendőkre nyugodva marad benne az Életerő. Különös, és tsudálkozásra méltó példája van az elállott Életerőnek a Varasbékabann. Megezik t. i. (a mint azt erőssenn állítják) hogy mikor a nagy vén fákat hasgatják, vagy a márvány köveket darabolják, azoknak közepéből varasbéka gördül ki, mely a szabad levegőre jutvann, keves idő múlva feleled. Mint-hogy annak oda lett jutásának sem a fábann, sem a márványbann semmi nyoma nem láttzik: azt lehet gondolni, hogy a márványba még akkor bevette magát, mikor az agyag volt, a fába pedig mikor az fiatal volt, és lenne egy két esztendeig aluvann, az alatt a fa a lyukat kéreggel bevonta, a levegőget tőle elzárta, és így az Életerő Századokig lehetett benne elállva, vagy nyugvó állapotbann. Ide tartozhatnak az Ázalék Férgek is, melyek megszáradva, esztendőkről esztendőkre, az életnek minden jelensége nélkül vagynak: de mihelyt a víz, vagy más nedvesség hozzájuk ér, azonnal felelednek.

Az emberbenn nem szokott rendszerént elállani az Életerő egész haláláig: vagynak mindazáltal olyan nyavaják, és más környülállások, melyek ő benne is elállítják azt; de a mely azutvann vagy magától elindúl, vagy el lehet azt inatani, ha nem késnek a segedelemmel; mert külön-

lőmbenn az elállott Életerő örökre is elalszik, és az ember meghal. Van az ájulásnak egy bizonyos neme (*Asphyxia*) melyet a' köznép *Elrejtetésnek* nevez. Ebbenn az állapotbann, mely egy 's két nap, tovább is elszokott tartani, a' betegbenn az életnek semminémű nyoma nem láttzik. Így állítja el gyakrann az Életerőt, az igen éles nyavajak erőszakja; mely állapot a' haláltól egyébbenn nem különböz, hanem hogy a' rothadásnak bizonyos jelei nintsenek a' testbenn. Ebből tettzik meg, mely veszedelmes dolog a' holtakat, kivált a' hirtelen és az éles nyavajak rövid ostromi után meghalni láttattakat, addig eltemetni, míg a' bizonyos halál jele a' rothadás, ki nem mutatja magát a' testbenn. Irtóztató példák vagynak reá, hogy a' hóltnak gondolt embert eltemették; holott tsudálták a' körülötte lévők, hogy a' test sem meg nem merevedett, sem az ábrázatjának színe nem halál szín vólt: és osztánn az eltemettetett testbenn, feléledtt az Életerő a' korporsobann, és az elevenenn eltemettetett embernek iszonyú halállal kellett meghalni. — Így a' vízbe fúladdt, és a' megfagyott emberbenn, és abbann a' ki magát felakasztotta, nem mindenkor alszik el egyszerre az Életerő, hanem tsak eláll; és vagynak bizonyos példák által megerősített eszközök, melyek által az iljen szerentsétleneket, ha siettek szabadításokra, az életre visszalehetett hozni. Hogy az Életerő tsak elállott, de nem osztlott és nem aludtt el egészenn, még akkor is néha, mikor már a' testnek nehéz szaga kezd lenni: ebből lehet főképpenn megessmerni, hogy a' hóltnak gondolt betegnek feje, nem erőltetve és merevedve áll, hanem tsak könnyedenn, mint az alvó em-

beré, kivévénn azokat, a' kik opiumtól hótak meg.

Valamint hát egyéb Természeti Erők, úgy az Életerő is lehet nyugvó állapotbann, mikor t. i. annak munkásságának semmi nyoma nem láttzik, hanem hogy abbann az állapotjábann is valamig benne van a' testbenn, nem engedi azt rothadni: de ebből a' nyugvásból soha sem is serkenne fel az Életerő, hanem ha valami eszköz által serkentődnék. Valamint azért a' Mágnesbeni nyugvó vonóerő, a' vasnak hozzá való közelítésére feléled, és szüntelen munkás, míg a' vas mellette van: úgy az Élőeszközös testekbenn lévő Életerőt, felsekenti, és elévenségben tartja, vidítja, a' Melegségnek, Világosságnak, Levegőégnek, Víznek, Eledeleknek bizonyos mérséklése, annyira, hogy ezek nélkül élet nem lehet. Télen a' melegségnek fogyatkozása miatt, eláll az Életerő a' Plántákban, és sok Állatokban; a' Tavaszi meleg pedig felébreszti azt; de a' felettébbvaló meleg, mind a' plántát, mind az állatot megöli 's a' t. Ezt a' tulajdonságát az Életerőnek nevezzük Serkenthetőségnek, Ébreszhetőségnek (*Excitabilitas*).

A' Plántai és Állati Életerők, abbann a' mi fő dolog' egymással megegyeznek, t. i. mindenik a' maga organizált testét táplálja, neveli, a' szenvedésnek romlásnak ellene törekedik, és végre mindenik a' tenyészésnek nagy munkáját véghezviszi. Ez az Elevenítő Élet (*Vita vegetativa*). Ugyde az Állatoknak érzékenységeik is vannak, látás, hallás, szaglás, ízézés, tapintás, meljek az Életerőt ébresztik, és viszont az Életerő ezeket. Ez az érző vagy állati élet! (*vita sensitiva animalis*). Ennél fogva az Állat Életereje, sokkal felségesebb a' Plántáénál, mert

az érzés által esmeri az életnek gyönyörűségét, és szabad mozgása által azt keresheti is. Az Állati Életerővel hát eggyesülve van az Érzőerő is, de nem elválhatatlanúl; sőt inkább igen sokszor ez eláll, rendszerént mindenkor az álombann, rendkívül pedig némely nyavajákban: ajúlásban, nyavajatörésbenn 's a' t, és az alatt tsak az Elevenítő Élet munkálkodik. Sőt gyakrann, ha az érzés egészen megszűnik is, még az Életerő eggy ideig munkás. — A' Plántákban is vagnak pedig olyan jelenségek, meljéknél fogva némeljek azoknak is valami tompa érzést tulajdonítanak; p. o. hogy sok virágok, délutánn bizonyos óránn bészárják magokat, és más nap reggel ismét bizonyos óránn nyílnak ki; hogy sok szárnyas levelük, éjtzakára öszvehajtják leveleiket, és alunni láttatnak; hogy a' Szemérmes Mimóza (*Mimosa pudica*) levelei öszveesnek; hogy a' Sóska borboja himjei, hirtelen az anyára lapúlnak, ha valaki hozzájok ér 's a' t. De ezeket mások másunnan magyarázzák, az érzést pedig a' plántáktól egészen megtagadják.

III. C Z I K K E L Y.

AZ ÉLETERŐ MUNKAI.

Az Életerőnek három különös munkái vagnak az organizált testekben:

1. A' Formáló Erő, (*Vis Productiva*) melj által attól fogva, hogy a' magzatnak szöveteiben megmozdúl, és azokat fejtegetni kezdi: neveli és táplálja a' testet mind holtig; az eledelnek alkalmas részét kidólgozvánn, azt a' maga testéhez foglalja, annak részévé változtatja; az al-

kalmatlanokat pedig vagy magába sem veszi, vagy ha bevette, bizonyos útakonn a' testből kivetí. Ez a' Formáló Erő, a' Plántákban a' nedvességeket, az Állatokban a' szív veres által a' vért, elosztatja a' testnek minden különböző részeire, és mindeniket a' maga alkotásához képest abból formálja.

2. A' *Viszsza szerző Erő*, (*Vis Reproductiva*) az a' rendes és szüntelen való munkája az Életerőnek, mely által a' senyvedni romlani kezdett, nem különbenn a' vérnek sebes forgása miatt az erek oldaláról lekopott részeket, kitakarítja, és azok helyett az eledelekből újjakat készít. Ez a' *Viszsza szerző Erő*, egyszersmind *Orvosló Erő* is (*Natura Medicatrix*), mert ha valahol a' testenn vagy testbenn serelem, vagy valami rendetlenség történik: ez azonnal öszveszedi magát, és a' testbenn olyan mozgásokat csinál, melyek által a' sérelmet begyógyítja, a' testet az ártalomtól megszabadítja. A' fának ágát levágjuk, vagy a' kergét megsértjük; és azt a' sérelmet, darab idő múlva, magának a' fának Életerője újj kéreggel bévonja. A' testünkön seb esik: azt azonnal az orvosló természet siet varral bévonni, azzal a' levegőgtől óltalmazni; és osztánn az alatt begyógyítja. Eltörik valakinek keze vagy lába: tsak öszve kell jól tenni az eltört tsontokat, és hogy el ne mozdúljanak, deszka közzé szorítani; azonnal hozzá fog az Életerő az orvosláshoz, és kevés idő alatt öszveforrasztja. A' szemünkbe valami éles por esik, és azt sérti: az orvosló Életerő, akaratunk ellen is öszverántja a' szemhéjját, erősen hozzá nyomja azt a' szemhez, és még nagyobb fájdalmat okoz; de éppenn ebbenn van az orvoslás, mert bőséges könny tseppeket fatsar ki, és azokkal a' sértő követs port kimossa. A' lelek-

lélckző 'gégébe valami mor'sa esik; ha a' tüdőre menne, meg kellene halni: de hirtelen öszveszedi magát az orvosló Életerő; erőszakos köhögéseket indít, mind addig míg a' mor'sa ki nem esik. Valaki mérges matériát talált bévenni; ha az a' vére közze menne, nagy veszedelmet okozna: de az Életerő tele önti a' gyomrot mindenfelől nedvességekkel, azt felhaboítja; és erőszakos hányással kivetteti a' mérget. Valamni rágó merget, p. o. Kőrishogár flastromot tesznek a' bőrre: az a' bőr alatt levő érző inakat elrágna, és bévenné magát a' testbe is: de az Életerő, a' mereg alá mindenfelől nedvességeket gyűjt; magát a' bőrt a' méreggel együtt felválasztván, hulyagot tsinál, és ezzel a' mérget távol veti. Ez az Orvosló Erő, igazgatja szüntelen a' mi tudunk nélkül, a' szemfénynek (*pupilla*) nyílását, a' világosság nagyságához képest, kissebbre vagy nagyobbra, hogy a' szemünk el ne romoljon. — Akárhol legyen a' testnek belső részében valami baj, romlás, rendetlenség: azonnal az Életerő igyekezik azt meggyógyítani, és a' betegség matériáját a' testből kihajtani. Úgyhogy többnyire a' hideglelések, és a' betegségekben való kínos fájdalmak nem egyebek, hanem az Életerőnek erőlködései, meljekkel az, a' testet a' betegség matériájától megszabadítani törekedik.

Nintsen is semmi egyéb orvoslója a' betegség miatt szenvedő testnek, hanem tsak az abbann levő Életerő, az orvosló természet. A' kibenn ez egész erejében van: ha valami kevés baja esik, bizza magát tsak erre az orvosra, és hogy annak munkáját ne akadályoztassa, mérsékelje magát az ételben italban: meggyógyúl. Az orvosságok nem orvosolnak; hanem tsak az Életerőt serkentik, annak munkáját könnyebbitik, segítik,
 hogy

hogy az a' betegség okát elháríthassa. Mikor az Életerő egészen el van tsüggedve: haszontalan akkor minden orvosság; a' honnan, mikor már a' betegnek szemefénnye az elébe tartott gyertyavilágtól öszve nem húzódik; mikor a' hólyaghúzó flastrom hólyagot nem szív 's a' t: ez a' közelgető halálnak tsaknem mindenkor bizonyos jele.

Ez a' **Viszszaszerző és Orvosló Erő**, különbözteti meg a' többek között az Élő testeket, az emberi kezek által készült minden mesterséges művektől. Az ezekbenn elrejtett rugó, sem a' maga erejét a' környülállásokhoz képest nem nevelheti vagy gyengítheti, sem a' kerekék kopását ki nem pótolhatja, sem az azokbann történt elhajlásokat, tserbúlásokat 's a' t. meg nem gyógyíthatja: de az Élő testeket oljan Élő Műszerekkel, Eszközökkel (*organum*) készítette el, és alkotta a' Természet Ura, meljek által az Életerő, nem tsak mozgatja, hanem neveli is az alkotmányt, sőt az abbann történő sérelmeket is meggyógyítja. Ezenn az okonn neveztetnek a' Plánták és Élő állatok, Élőeszközös vagy Organizált testeknek.

3. Legfelségesebb munkája pedig az Életerőnek, és annak mintegy utolsó tzielja, a' **Tenyésző Erő**, (*Vis generans*) melj által az organizált testek, magokhoz hasonlókat származtatnak magokból; és ennél fogva, nem tsak az emberi kezeknek legmesterségesebb műveit is, véghetetlenül meszsze hagyják magok után; hanem az élet nélkül való Természetnek is, minden erejét és munkáját felyül haladják. A' Tenyészes, az Életerőnek legfelsőbb mértékben való muukalkodása, és ha lehet úgy szóllani, megeröltetése; melybenn az, a' maga testétől részszerént mintegy elvonja magát, és minden tehetségét a' következendő

zendő magzatnak formálására fordítja. Számtalan Plánták, mihelyt magvaikat megérlelik, számtalan Bogarak, mihelyt tojásaikat eltojják, azonnal életeket is végeznek. Viszont, ha az organizált test hervadozik, és romlásához készül: siet az Életerő a' tenyészésre, mint tzelra. A' sovány földben szilődő plánták, hamar kivirágognak; a' kíkok nélkül való száraz betegségekben hervadozóknak, erre való ösztönt gyakran éreznek.

Azt lehet méltán gondolni, hogy ha valamely testben, ez a' Tenyésző Erő, folytában és szakadatlanul munkálkodnék: annak a' testnek, csak kevés órákig sem lehetne életben maradni, általmenve az egész Életerő, a' formálandó magzatba. Kell is annak bölts okának lenni a' mit látunk, hogy a' Természet Alkotója, a' Tenyésző Erő munkálkodásának bizonyos határokat vetett, nem csak az által, hogy ez az erő akkor kezd munkás lenni, mikor már a' test a' maga egész kifejtődéséhez, felnevelkedéséhez közelit: hanem főképp az által, hogy ezt az erőt kétfelé választotta, két részre, t. i. hímre és nőstényre osztotta, hogy külön külön mindenik rész, a' származtatásra alkalmatlan légyen, hanem a' tenyészés csak akkor mehessen véghez, mikor ez a' két fél erő egymással egyesül. A' nőstényben kiformálódik a' következő magzatnak szövete, az Anya Plántának vagy Anya Állatnak Életerejé által, de az Anyának Életerejé, magának -a' magzatnak különös Életerőt nem adhat, melj azt a' kifejtődésre segítse: hanem Hímnek kell ahoz járúlni, hogy a' magzatba Életerőt adjon. A' honnan úgy tapasztaljuk, hogy minden állatnak a' Hímje, a' Nősténynél erősebb, mérészebb; mert az abbann lévő Életerő, nem csak a' maga testének fenntartására van rendelve, hanem arra is

hogy

hogy a' nemzésbenn közölhető, kiszármazható légyen (*Vis communicativa*). Ebből lehet látni, miért nem kél ki a' Kakas nélkül lett tojás; azért t. i. mert az Anyai Életerő, melj azt eddig nevelte, már tőle egészen elvált; magábann pedig Életerő nints, minthogy azt a' Kakastól nem vette.

Az Állatokbann, többnyire egészenketté van választva a' Tenyésző erő, úgyhogy más állat, más személy, más individuum a' Hím, más a' Nöstény ugyan azon nembenn; a' Plánták közt is sokakbann, egyik Plánta tsupa Hím, másik tsupa Anyavirágokat terem, ugyan azon fajbann: de sok féregkenn, tsigákenn, és nagyobb részént a' Plántákenn, ugyan azon individuumbann, vagy ugyan azon féregkenn plántákenn vagynak a' hím és nöstény nemző részek: de ott is elválasztva, és külön helyenn, úgyhogy a' féregnek hímmaggal, a' plántának hímporral kell bizonyos időbenn a' benne lévő magzatot meghinteni, hogy megtermékenyüljön. Igen sok Plántákenn, ugyan azon virágkenn vagynak mind a' hím, mind a' nöstény nemző részek, de ezek is csak akkor tenyészhetnek, mikor a' porhonok tökéletességre jutvann, a' nemzőport a' bibére hintik.

Jegyzés. Figyelmezést érdemel, a' mint ezt a' Tenyésző Erőnek kétfelé lett választását, rajzolja Mózes a' Teremtés Históriájábann, 1 Móz. 11: 21—24. midőnn nem azt mondja, hogy az eggy teremtett ember mellé, más embert teremtett az Isten, hanem ezt, hogy ötet kétfelé választotta, két Nemre osztotta, az Aszszonyt formálta az Adám testéből, és ekképenn Férfiúvá és Aszszonnyá teremtette az embert. Valósággal nem jó lett volna az embernek egyedül lenni, 7. 18. ebenn az értelembenn is, hogy egybenn magábann légyen az egész Tenyészőerő, mert az ötet minél elébb megemésztette volna: így pedig az Aszszony lett segítő társ a' nemzésre, és az ő testébe adódvann által a' tenyészésnek eggyik feltétele

(con-

(*conditioja*), t. i. a' magzat szövetének formálása, elébe allott vagy akadályt vetett a' Tenyészőerőnek, hogy az szünet nélkül ne munkálódhasson.

IV. C Z I K K E L Y.

AZ ORGANIZÁLT TESTEKNEK ALKOTÁSA, ÉS ALKOTO RÉSZEIK.

Minden organizált test, sokféle részekből, tagokból áll, melyek között mindeniknek szövete, alkotása, rendeltetése más más: de mind ezek a' különböző részek és tagok; olj szoross egybekötetésben vannak egymással, hogy nem csak sorjában egyik a' másiktól vészi a' táplálást; hanem visszahatva is, egyik a' másiknak nevelkedését, elevenségét költsönösön segíli, egyik a' másiknak baját megérezi, és a' visszazszerző Életerő, mely az egész testben munkás, egyik résznek baját, a' többek által orvosolni igyekezik. És így minden organizált élő testet, úgy lehet és kell nézni, mint sok különböző organizált részekből összeállított Alkotmányt, Társaságot (*Respublica organica*)

A' Plántának gyökere, szára, vagy dereka, levelei, virágai, gyümöltsei, mind más más formájuk és alkotásuk. A' gyökér a' tápláló nedvet vévén a' földből, táplálja a' szarat, ez pedig az ágakat, leveleket, gyümöltöket: de visszafelé is, a' levelek a' tápláló matériát, melyet a' levegőből és harmatból beszívnek; közlik a' szárral és gyökérrel, és mindeniket nevelik, vastagítják. Az igen száraz időben, a' gyökerek a' földből igen keves nedvességet szívhatnak: ezen szükségnek idején hát, a' levelek táplálják a' gyökereket a' harmatból, és abból a' nedvességből, mel-

meljet azok, a' harmat nélkül való éjttzakákonn is, a' levegőből erőssenn szívnak. Erre nézve szükség, hogy a' gyökerek, és leveles ágak között, bizonyos mérsek és egyarányúság legyen, mert külbenn ezeknek egymáshoz való költsönös szolgálatjok, megbomlik. Ezt a' mérséket az Életerő fenntartja, a' gyökerekhez képest felesleg való ágaktól magát elvonja, és azok elszáradnak.

Erre kell vigyázni a' fának általültetésébenn. A' mint a' felvétellel a' gyökerek megtsonkítódnak, a' szerént kell az ágakat is letsonkázni, mert külbenn a' fa meg nem fakad. Egészenn a' Természet ellen való tselekedet pedig az, a' mit néhol gyakorolnak; t. i. hogy az erdőnn, az épületre szánt fának, minden ágait levagdadják, olj reménység alatt, hogy így a' fának dereka majd inkább vastagszik. Helytelenül! mert ekkor a' Viszszaszerző Életerő, minden tehetségét arra fordítja, hogy uj ágakat hajtson, de a' fának vénsége miatt arra ritkann mehet, és így a' fának dereka nem tsak nem vastagszik; hanem, mivel a' levelek által már nem tápláltathatik, gyökerestől kivész. Még a' fiatal fábann is, ha annak minden ágait levagdadják, a' Viszszaszerző Életerő, tsak a' sebek béforrasztásához sem fog addig, míg elégséges uj ágakat nem nevel. — Legfőbb és legkedvesebb munkája lévén pedig az Életerőnek a' Tenyészés, megesik hogy a' gyümöls hozásbann, a' mérséket felyül haladja, es ez a' több részeknek hátra maradásával esik. Mert a' nedvességek többnyire a' gyümöls nevelésre fordítódvann, meg nem nőhetnek azok a' gajjak, meljek a' következő esztendőbenn teremnének, és így a' fa minden második esztendőbenn meddőnn marad. Ezenn úgy lehet segíteni, ha az ember

ber mindjárt virágzás után, a' fának fele részéről a' gyümölcsöket lehányi nem sajnálja.

Az Állati, és nevezetesen az emberi test, sokkal több különböző részekből és tagokból áll, mint a' Plánták. A' Fő, a' Szemek, Fulek, Kezek, Lábak, Szív, Tudó, Vese, Lép, Máj 's a' t; mind különböző, és tudálatos alkotású részei a' Testnek, melyek a' tsontok alkotmányában mind bizonyos helyet foglalnak, bizonyos végekre vagynak rendelve, és egymás munkáját költsönösön segítik az eggy Életerő által, mely az egész testbenn munkás. — Az Éleveníő Életnek legközelebb való mozgatója, fenntartó eszköze, és az Életerőnek legegyszerűsebb érdeklője belőlről a' gyomor, mely a' tápláló nedvességet az eledelből elkészítvénn, a' vérnek általadja, a' mely osztánn a' szívnek ereje által, az erekenn az egész testnek minden részeire eloszlik, és abból minden belső részek táplálatnak, és egyszersmind mindenik a' maga alkotása szerint, abból bizonyos nedvességeket választ és készít el. — Az Állati Élet pedig az érző inak alkotmányától függ, melynek fundamentoma az Agyvelőbenn vagyon, a' honnan ezek az érző inak erednek, és eloszolvánn kihatnak a' testnek minden legkissebb részeire. Ezek által veszi a' lélek a' külömb külömb érzéseket, az érző tagok különböző alkotása szerint; a' szájbann az ízeket, az orrbann a' szagokat, a' fülbenn a' hangokat, a' szembenn a' színeket, az egész testbenn a' kedves és fájdalmas érzéseket; ezek által uralkodik a' szálás húsokon, és az egész testenn, szabad tettzése szerint mozgatvánn annak tagjait. Az érző inak alkotmány, és az Életerő költsönösenn e yinást segítik: de az Érzőerő, és Életerő, nem mindenkor vagynak egygyarányúságban; mert vagynak olyan betegségek,

B

ségek, melyekben az Életerő nagyon elgyengül; az érzések pedig felettebb is elevenek. Viszont vagynak oljanok, p. o. szélütések, melyekben az érzés nagyon megfogyatkozik; az életerő pedig egész erejében van, úgyhogy még a' tenyészésre is hajlandó.

Az organizált testeknek alkotó részeik, legszélesebbenn szólvánn, kétfélék, t. i. *Híg*, és *Öszveálló* vagy *Kemény* részek. A' Kemény részeknek, és nevezetesen az állatokbann az érző inaknak és szálás húsoknak, a' melyekből állanak a' testnek többnyire minden részei, és a' melyek fedezik a' tsontokat is, különös és megmagyarázhatatlan tulajdonságok a' *Serkenthetőség*, vagy *Ébreszthetőség* (*Excitabilitas*), és az *Izgathatóság* vagy *Ingerelhetőség* (*Irritabilitas*). Ezek által gyakorolja az Életerő titkossan minden munkáit; mert ezek a' világosság, melegség, levegőég, és a' testbenn lévő matériák érdeklése által serkentetvénn, ingereltetvénn, az Életerőt ébresztik, és viszont az Életerő ezeket. Hogy a' plántákban is meg van az Ingerelhetőség, bár nem oljan szembetűnő is, mint az állatokban, megtettzik a' II. Czikkelybenn felhözött példákból, és abból is, hogy e' nélkül a' kifejtődzést és nevelkedést gondolni nem lehet. A' testnek híg részei, nedvességei pedig nem ingerelhetők, minthogy azoknak részetskői öszvenem állanak, hanem ezekben lehet és van oljan materia, melj a' kemény részeket érdekelvénn, azokat ingerli. Így már, a' szívnek mozgása forgatja a' testbenn a' vért, a' szívet pedig mozgásra ingerli a' vér.

Sem a' Híg, sem az Öszveállott kemény részek, még koránt sem tiszta alkotó részei az organizált testeknek, mert azok szembetűnőképpenn sok-

sokféle különböző matériákból vagynak összevegyítve. A' plántáknak legközelebbi szembetűnő alkotó részei közt, meljeket vagy készenn lehet azokbann találni, vagy áztatás, kinyomás, főzés, égetés 's a' t. által lehet belőlök kivenni, nevezetesebbek ezek: A' *Kana fos szövet*, melj a' plántának fás része, az *édes*, vagy *savanyú*, vagy *késérű*, vagy *nyálkás*, vagy *tsipős*, vagy *összehúzó*, vagy *bódító*, vagy *festő* nedveség, a' *'síros* és *repülő* olajok, *tzúkor*, a' *repülő* és *állandó* sók, *keményítő*, *siker*, *meze* vagy *gummi*, (melj a' vízben elolvad) *gyanta* (melj égetborbann olvad el, vízbe nem) 's a' t. Az állatokbann pedig vagynak még ezekenn kívül a' *tsontok*, *inak*, *szalag* *húsok*, *vér* és *külömbkülömb nedvességek*. De még ezek nem utolsó alakjai (*elementumi*) az organizált testeknek, hanem *külömbkülömb matériáknak összevegyedéséből származott* vagy *keverékek*, meljebenn megtettzik hogy *külömböző matériákból állanak*, p. o. *Vér*, vagy *Élegyek*, meljek *együgyű*, és *átaljabann egy nemű matériából állani láttzanak*, p. o. *Olaj*. — Utolsó alaknak nevezik t. i. azt a' matériát, a' melj *tökéletesenn együgyű*, azaz *semmi más nemű matéria nints vele egyesülve*, meljet *töle Chemiai mesterséggel el lehetne választani*.

A' régiek a' *tűzet*, *levegőeget*, *vízet* és *földet* tartották *utolsó alakoknak*, és azt *tanították*, hogy *minden dolog a' mi van a' világonn*, ezen *négy alakoknak külömbkülömb mérsékben való összeverakásából van alkotva*. A' *mi időnkben a' testek széljelválasztásának*, és az *alakok összeverakásának 's egyesítésének tudomány* a' *Chemia*, a' *természetnek sok titkait világosságra hozta*; megmutatta, hogy *sem a'*

víz, sem ez a közönséges levegőég nem utolsó alak, és mintegy negyven alakokat fedezett fel, melyeket más nemű részekre osztani még eddig nem lehet. Ezek között vagyon négy rendbéli levegőég nemű tárgy vagy matéria, t. i. Savany Tárgy vagy Savanyszerző (*Oxygenum*), Víztárgy vagy Vízszerző (*Hydrogenum*), Szén Tárgy vagy Szénszerző (*Carbonicum*), Fojtó Tárgy vagy Halálszerző (*Azotum*).

Jegyzés. Mikor ezek a matériák a testekből kifejtődzvénn, szabadabb állapotban vagynak; levegőég vagy szesz formában rugósoun kifestülnek és kiterjeszkednek, a velek öszveköttetve lévő *melegség matériája* vagy Hévtárgy által: és ekkor láthatatlanok, valamint maga a közönséges levegőég: mikor pedig más testektől elnyelettetvénn, velek öszveköttődnek, egyesülnek; lesznek azoknak alkotó részeivé, és sok szászorta kevesebb helyet foglalnak el, mint szabad állapotjokban.

A Savanyszerzőnek kiterjeszkedése teszi a legtisztább Etlevegőt, mely a tűznek táplálására, és az Allatok lélekzésére egyedül alkalmas, a Plánták is e nélkül nem élhetnek. Ez maga teljességgel nem savanyú, hanem a testekkel való egybeköttetésben minden savanyúságnak szerző oka. Ez teszi a közönséges levegőégnek is egyik részét. —

A Vízszerző, mikor levegő vagy szesz formában van, gyúlható levegőnek is nevezetik, mert ha három annyi közönséges levegővel öszvelegyítettik, a gyertya lángjától nagy pattanással ellobban. Ebből van az égő testeknek lángjok, mikor azok a szabad levegőben égnek, és a tűz üzi ki belőlök ezt a Vízszerző vagy gyúlható levegőt. Azonban ebbenn magában, sem a tűz nem eghet, sem az allat nem élhet, mert arra mindenikre a Savanyszerző kívántatik. — Vízszerzőnek nevezetik azért, mert ez a víznek egyik alkotó része, úgyhogy ha a Savanyszerzővel szorossann egybeköttetik 's egyesül, lesz belőle a Víz. A Víz ebbenn az egyesült állapotban teljességgel nem eghető: de ha a sebes
tuz

tűz széljel bontja azt a' maga alkotó részeire; elválnak a' vizszerző gyúlható levegő, és a' lángot neveli. Innen, a' Kovácsok szene langal ég, ha vízzel paráholják; ha a' forró 'sírba vizet lottsantanak, lángot vét; a' meggyúladdt épület nagyobb langal ég, ha azt vékony tsövönn és kevés vízzel lottsolják; hogy a' menykőütötte épület nagyobb és eleve-nebb langal ég, míg az esső esik, az bizonyos; de hogy az ilyen tüzet bőv vízzel sem lehetne mególtani, az nem helyes vélekedés 's a' t. —

A' Szénszerző a' szénnek alkotó része, mi-nekutánna az, a' vizszerző gyúlható szesznek elrepü-lésével, langal égni megszunt. A' hólt szenet, ha a' közönséges levegőtől elrekesztik, semmi mesterséggel meg nem lehet gyújtani: ha pedig a' szabad levegőnn meggyújtatik; eggyesül a' Szénszerzővel a' Savany-szerző, és leszsz belöle Szénsavanyú szesz, melj a' tüzet előltja, és minden állatot megöl, ha azt bé-szívja. Ez a' Szénsavanyú szesz, szemmel látható-képpenn fejtodik ki a' musiból a' forráskor, és ha víz-zel töltött edénybe igazítódik a' folyása, a' vizet etzetté változtatja. Ez az égő testekből, és a' rotha-dékokból szuntelen fejtődik ki, az állatoktól kilehel-lett levegőbenn is bővséggel van: még is kevés ele-gyedik a' közönséges levegőég közzé, mert nehéz lévén, a' föld fele siet, a' föld pedig és a' plánták gyökerei, azt mohonn bényelik.

A' Halálszerző, az állati testeknek közönsé-gesenn alkotó részek. Levegői szabad állapotjábann Halállevegőnek (*Gas azoticum*) neveztetik; mert ebbenn ha magábann van, minden lehellő állat meg-fúlad, és a' tuz elaluszik. Azombann a' közönséges levegőég, meljet beszívunk, ebből és a' Savany-szerző vagy Életlevegőből álló Keverék, még pedig úgy, hogy az Életlevegő, a' közönséges levegő-nek mintegy tsak negyed része, még is ez a' Keve-rék, a' benne lévő negyedrésznél kevéssel több. Élet-levegőnél fogva, az állatok lehellesére, és életeknek fenntartására alkalmas. A' tiszta Életlevegő magá-bann az Életerőt szerfelett éleszt, melj miatt annak hamar elkellene emésztödni: ha tehát a' Halálszer-ző az Életlevegőnek felettébb élesztő erejét nem mér-séklené; minden élő állatnak élete kevés idő alatt ellobbanna.

Ezek a' levegő nemű matériák, nehézségekre nézve is, egymástól, és a' közönséges levegőtől különböznek. A' *Vízszero* gyúlható levegő legkönnyebb, és felfelé siet, mert tsaknem tizenötször könnyebb a' közönséges levegőnél; és azért, ha azzal megtöltenek bizonyos arra készült golyobisokat, 's más formájú készülleteket: azok a' közönséges levegőébe hirtelen és nagy erővel felemelkednek, és magokkal nagy terheket felvisznek, a' mint ezt a' levegői hajókázás példája mutatja. A' *Halátszerző* levegő, valamivel könnyebb, az *Élet levegő* valamivel nehezebb, a' *Szénsavanyú szesz* pedig szinte háromszorta nehezebb a' közönséges levegőnél.

Vizsgálás alá vévén a' *Chemia* az organizált testeknek minden tapasztalható híg, és kemény részeit, úgy találta és megmutatta, hogy a' plantáknak minden különböző alkotó részeibenn ezen három alakok találatnak: *Savanszerző*, *Vízszero*, *Szénszerző* (nem tagadja mindazáltal, hogy még ezekenn kívül mások is ne vólnának), továbbá, hogy mind azok, ezeknek külömb külömb mérsékben való egyesüléséből származnak, mint szintén azok a' kimondhatatlan sokféle ízek, szagok, színek is, meljeket azokbann tapasztalunk; hogy a' szerént, a' mint ezeknek egyesülésének mérséke változik, változnak a' testnek részei is; végre hogy az organizált testnek akárnelj elváltozásábann, ezek az alakok vagynak abbann bizonyos elegyedéssel; úgyhogy még akkor is, mikor az elrothadtt és porrá lett: a' rothadékbann, ganéjbann, trágyábann, köver földbenn meg vagynak ezek az alakok, t. i. *Savanszerző*, *Vízszero*, *Szénszerző*.

Jegyzés. A' ki a' *Chemiai* tudománnyal egészen esméretlen is, könnyenn általláthatja, hogy az Élőeszközös testeknek alkotó részei, *Levegő* nemű, vagy *Góz*, *Pára* és *Szesz* forma matériák. Mert tagadhatatlan, hogy azok valamelj testnek alkotó részei, a'
mel-

meljekre eloszlik, mikor széljel bontatik: már pedig tudjuk, hogy mikor az élőszközös vagy organizált testeket, vagy a' tűz, vagy a' rothadás széljel bontja; azok külömb külömb gőz, pára és szesz formakbann a' levegőégbe oszlanak széljel, és alig marad a' hamvokbann valami föld nemű por.

A' Természetbenn a' matéria háromféle ábrázatbann mutatja magát. Vagynak t. i. Kemény testek, Folyó vagy Híg, tseppekre osztható testek, és Levegő nemű matériák Párák, Gőzök, Szeszek. Ezeket a' különbségeket a' melegség matériája vagy a' Hévtárgy okozza, és a' testeket egyik ábrázatból a' másikba változtatja.

A' kemény értzetet a' tűz elolvasztja, hígakká teszi, sőt ha felettébb megnevelkedik a' tűz végre azokat is gőzökké változtatja és a' levegőbenn eloszlatja, a' meljeket pedig el nem olvaszt, azokból sokféle gőzöket és szeszeket fejt ki. — A' legszárazabb fábot, ha vele Chemiai módonn bánnak, a' tűz bővséges nedvességeket és olajokat hajt ki, míg végre valami kevés szén marad a' bészárt edénybenn, melj szénszeszszé fejtődik ki.

A' Híg testek, azért hígak, mert a' melegségnek közönséges mérséke elégséges azoknak meghígításokra. Ha a' melegség benne fogyatkozik, a' szerént, a' mint mindeuknek tulajdonsága van, mind megfagnak és keményekké lesznek. Ha pedig a' melegség benne bizonyos mérsékenu túl nevelkedik, vagy pára vagy gőz vagy szesz formábaun rugósann kifeszulnek, kiterjeszkednek és a' levegőbeun eloszlanak.

A' Víz, ha megfogyatkozik benne a' melegítő, kemény testté jéggé változik; viszont a' jeget a' melegség vizzé, a' vizet pedig a' nagyobb melegség kiterjedő és a' levegőbenn elrepülő párává változtatja, a' melj állapotjábann könnyenn elbontódhatik a' víz a' maga alkotó részeire; mert ha azt a' parát megtüzessítet puska tsóvönn által botsátják; a' savany-szerzőjét magához kapja a' vas, és tölle megmeszezódik; a' másik alkotó rész pedig, a' gyúlható levegő, lángal égve megyen ki a' tsó végéun. — Ha pedig akarja az ember, nem engedi hogy meggyúljon, hanem valamely üvegbe öszveszedi a' Vízszerzőt.

Párának hívjuk azt, mikor a' melegség a' vi-
zes nedvességet igen apró részetskékre osztván, azo-
kat a' levegőbenn rugósonn kiterjeszti és eloszlatja;
úgyhogy a' víz, pára formábann mintegy 400 annyi
helyet foglal el, mint víz korábann. Ez gyakran szem-
mel látható p. o. a' ködbenn, és az a' tulajdonsága,
hogy mihelyt a' melegség benne fogyatkozik, vagy
valamelj hidegebb testhez ér; azonnal elébbeni ned-
vesség formájára vissza tér, sőt kemény testté is, t. i.
dérre, zúzmarázzá, hóvá lesz. — Mikor pedig a'
híg és kemény testeknek utolsó alkotó részeik, miné-
miek a' *Savanyyszerző*, *Vízszerző*, *Szénszerző*, *Fojtó-
szer*, az azokkal való szoros egybeköttetésből kifes-
lenek, és a' melegség vagy hévtargyal eggyesülvén,
az által levegő formára kiterjeszkednek: ezeket ne-
vezük Szeszeknek (*Gas*). Ijének: maga az
Élet levegő, a' *Gyúló levegő*, a' *Szénszesz*, és a' *Fojtó
vagy Halál levegő*. A' szeszek, ha tisztánn vagynak
mind láthatatlanok, mint maga a' közönséges leve-
gő; hanem más tulajdonságaiknál fogva lehet azokat
esmerni. Ha a' Pára közzé Szeszek keveredtek, azt
nevezük Gőznek. Ijén az emberi testnek gőzöl-
gése is, és egyebek.

Ezen utolsó alakokat: *Savanyyszerző*, *Vízszerző*
's a' t. migokbann, azaz, más testektől elkülönözve
(*Isolalva*) a' természetbenn nem lehet találni, sem
mesterséggel elő állítani: hanem csak a' híg és ke-
mény testekkel való egybeköttetésbeun mutatják meg
lételeket. Még mikor a' legeggyűbb levegői vagy
szesz formábann vagynak is, olj erősen öszvekö-
tik magokkal a' melegség matériáját melj által ki-
terjeszkedtek, hogy attól azokat se hideg, se meleg,
sem annak semmiméü mértéklete el nem választhat-
ja; hanem csak más testekkel és alakokkal való che-
miai atyafiság, kaphatja ki azokat a' melegséggel való
egybeköttetésből, és akkor a' testekbe bele szorít-
ván, teszi azoknak alkotó részeivé.

Ezekenn a' gyökeres és fundamentomos ala-
kokon kívül, vagynak még az organizált testek-
nek több alakjai is, nevezetesenn igen sok plán-
tákbann, és átaljábann az állati testekbenn a' Ha-
lályszerző, Fosfor, Kénkö, Lúgsó, és
oljan

oljan titkos alakok is, melyeknek tulajdonsága, és természete még nints kitanúlva, mint p. o. a *Keserny*, melj nélkül talám egy plánta és egy állat sints a' világonn; sőt taláztatik benne valami vas r'oda nemű matéria, és mész föld is, melyeket vagy a' tápláló nedvességgel vésznek magokba, vagy pedig a' formáló erő maga készít. Mert a' vérbenn taláztatik vas matéria; abbann a' tej nemű nedvességben pedig, meljet a' gyomor készít (*chylus*), és a' melyből leszsz a' vér, annak semmi nyoma nints. A' kikölt tsirke testében öt annyi mész föld taláztatik, mint szokott lenni a' tojásbann a' kotlás előtt.

A' Chemiának ez a' gondos mesterséggel lett találmánya, és az azzal megegyező közönséges és könnyű tapasztalásokra való figyelmezés, arra vezeti a' gondolatot, hogy egészen megkülömböztessük az említett tárgyakból, és más (még ez ideig fel nem fedeztetett) alakokból készült, ébreshetőséggel, ingerelhetőséggel, életerővel bírható, organizálható matériat, az élet nélkül való földektől, kövektől, értzektől 's a' t. Azt lehet gondolni, sőt állítani, hogy minden matéria, annak minden mor'sája, melj *Savany* -- *Víz* -- és *Szénszerzóből*, 's más ezekhez tartozó említett alakoknak egyesüléséből áll: életerővel bíró matéria; mert alkalmas arra, hogy ingerelhetővé, és az organizált testnek részévé légyen.

Mikor ez az életerővel bíró matéria béme-gyen az organizált testbe, és annak részévé leszsz: az a' sok ezer apró életerő, mintegy bele olvad abba az uralkodó életerőbe, melj még a' fogantatáskor a' magzatba adatott vala, és attól fogva az egész testbenn munkás, a' mint ezt bizonyítani láttatik, a' tápláltatás és nevelkedés által való

megújulás, és erősödés. Mikor pedig az organizált test alkotása elromlik: akkor az uralkodó életerő széljel oszlik, és a' testet a' rothadás széljel bontja, megmaradvánn az eloszlott materiának minden részetskéjében, a' maga tulajdon Életerejé.

Ennek az Erők egyesülésének és eloszlásának sok példái vagynak az élet nélkül való testekben is. Egy darab mágnes kőbenn, uralkodik az egy mágnesi erő, úgy a' mint a' mágnes egy darabbann van: de ez sok ezer apró mágnesi erőnek egyesülésekből lett; mert ha azt a' követ sok ezer darabokra törik, minden mor'sája külön külön mágnes, és annak minden tulajdosságait kimutatja. Ha egy, sok üvegekből álló Villám Battériát (*Bateria Electrica*) megtöltenek; ez az egyesült villám erő, egyesülve munkálkodik: ha pedig az üvegeit széljel szedik; mindenik külön külön hasonló erővel, csak hogy kisebb mértékben bír. — Még szembe tűnőbb pedig ez, az organizált testekben. Mert p. o. egy nagy fűzfában vagyon egy életerő, mely azt fenntartja, de ez sok ezer egyesült életerőkből áll; mert ha széljel vagdalják, minden ágatskája külön fűzfa életerővel bír, és nagy erdőt lehet belőle plántálni. Viszont: az óltóágban, szembenn vagy bimbóban lévő életerő, a' tör'sök életerejével egygé leszsz; és egy nagy fába, az óltás, szemzés által, százakat lehet egygé olvasztani. A' földi Giliszta és Habarnitza, ha széljel vagdalódik: minden darabjából élő Giliszta, élő Habarnitza leszsz.

Ez a' jegyzés, a' történetbeli származásnak (*generatio aequivoca*) nehézségeit el nem igazítja ugyan, de a' figyelmeztést serkenti. Ha valami bogár a' plántának, p. o. a' gubó bogár a'
tölgy-

tölgyfa levelének, vagy gyenge ágának nedvességvívő tsatornáját megszúrja, és a' tojását beléteszi: ezt a' sértést ugyan mindjárt bébőrözteti az orvosló természet; de kikelvénn a' tojás, és a' pondrónak mozgása által ingerlődvénn a' szomszéd részek, a' nedvesség ott meggyül, a' lyuknak gyenge hártáját kifeszítvénn, a' pondróval együtt kinyomúl, és az így kitsalt nedvességeknek, 's kanafos részeknek életereje, öszveszedi magát, és a' tölgyfa részeitől egészen különböző, plántai alkotású gubót, vagy más tsutsorodást formál, meljnek közepénn van a' pondró. Ezen gubónak növéseire megkivántatik, hogy a' pondró benne éljen, és a' fából a' guboba kitsalt életerő részét, mozgásával ingerelje; mert ha benne megdöglik, — visszamenvénn az oda kitsalt életerő is az uralkodó életerőbe, — többé a' gubó nem nő.

Ha meg nem lehet mutatni, hogy a' rothadékokbann teremni szokott penészek, moszatok, gombák, mind a' magokhoz hasonlóknak magvaiból lennének: lehet é gondolni, hogy a' rothadás által széljel oszlott életerők törekednének ismét az egyesülésre, és abból származnának ezek a' rendes alkotású növények? Nehéz kérdés! Ezek között sokann, tsak bizonyos plántáknak 's ganéjoknak rothadékidól nőnek. A' *Szurkált Szitalap* p. o. tsupánn tsak a' száraz lóganéjbann nő, és abbann mindenkor lehet találni 's a' t.

A' mit a' plántákbann véghez viszen a' plántai életerő; tselekedhetik é ahoz hasonlót az állatokbann az állati életerő; és az állati részeknek, nedvességeknek megromlásából, senyvedéséből formálhat é állat forma növényeket, p. o. tetveket, belekbenn való gilisztákat, 's egyebeket? azt állítani is, tagadni is igen nehéz. — De még ezek felett: a' plántai nedvességekből készült etzetbenn,

benn, hol veszik magokat az élő állatok? azok a sok millio férgek meljek abbann úszkálnak, játszanak? erre és hasonlókra a' jövő idő fog megfelelni: ha majd az utolsó Alakok természetét jobban kitanúlják.

V. C Z I K K E L Y.

A' TÁPLÁLTATÁS, ANNAK SZÜKSÉGES VOLTÁ, MATERIAJA, ÉS MÓDJA.

Az Élő Testeknek tápláltatásra van szükségek, nem csak származásoktól fogva addig, míg a' tökéletes megnövéseknek pontját eléri: hanem azután is mind halálokig. Mert a' plánták szüntelen párologják ki a' nedvességeket, még pedig nem csak vizet, hanem azzal együtt az alkotó részeiből sok gőzöket, meljek helyett szükség, hogy a' tápláltatás által, szakadatlanul ujjakat szerzenek. Ha valamely plántát gyökerestől felszakasztunk: az kevés minutumok múlva meghervad, melj azt mutatja, melj bővenn botsátja el a' plánta, nedvességeit a' gőzölgés által. —

Az Állati testbenn ez a' gőzölgés, még sokkal bővebb, mert azt a' vérnek sebes forgása, és a' testnek melegsége nagyon neveli. A' lélekzetvétel és annak kilehellése is, nagyon fogyasztja a' testnek nedvességeit, sőt alkotó részeit is. Ezenkívül, a' vérnek sebes forgása miatt, a' vértvivő tsatornáknak, ereknek falai dörösölődnek, kopnak: ezeket a' lekopott részeket, mint szintén a' testtől elválasztott senyvedésre hajlandó részeket is, az életerő a' vizellet útján, és más útakon szüntelen takarítja ki. Végre: a' tagoknak mozgása, és a' munkálkodás által, a' test külső részénn

a' bőr, belől pedig a' kemény részek szüntelen kopnak; úgyhogy kevés idő alatt el kellene a' testnek fogyatkozni, hanemha az eledelekből, ezen fogyatkozások kipótoltatnának. A' ki súlyos betegségbe esvén, egynehány nap nem ehetik; elfonnyad, elszárad: megfordulvann pedig betegségéből, ha étére jöhet; ismét megtelik, sőt meghízik.

Tápláló matéria hát csak a' lehet, a' mi maga is életerővel bír, és a' meljet az organizált testbenn uralkodó életerő, a' maga testének részévé formálhat, melyről feljebb vala szó. Az élet nélkül való testekkel, kövekkel, értzekkel, földekkel mégtsak plánta sem tápláltathatik, annyi-
val kevésbé az állati test. Akárki próbát tehet, hogy jól kiégetett, és kilúgozott, mindentől megtisztított száraz földet, tegyen edénybe megmérve, és abba vessen tökmagot, vagy mást, a' miből nagy plánta szokott nőni, és osztán lotsolja illendőképessé essővízzel. Mikor a' plánta megnő, és már nehezebb a' földnél, a' melyből nőtt: vegye ki nagy gondal, újra szárazsza ki a' földet, mérje meg; és meg fogja látni, hogy az, az elébbeni nehezebből vagy semmit se, vagy igen keveset vesztett el; a' melj megmutatja, hogy az a' plánta nem földel tápláltatott. — Helmont (*Herbarium Chemicum*) egy mása iljen földbe, plántált egy 50. fontos fűzfát, és az edényt óntáblával befedte, azután azt mindég essővízzel tartotta, 's öt esztendő múlva a' fűzfa 160. fontos lett, a' föld pedig a' maga nehézségéből csak négy latot vesztett. Ezt a' négy latot is pedig hogy a' fa szivta volna fel, nem lehet erősen állítani; mert sokféle történet ejthette a' földnek annyi híjját öt esztendő alatt, akármelj vigyázás mellet is. Mivel tápláltatnak hát a' Plánták?

Mikor a Bóltsek azonn törték a fejeket, hogy az organizált testek származását megmagyarázzák; látván abbann a meggyőzhetetlen nehézségeket, némeljek arra az állításra vetemedtek, hogy a plánták és állatok magzatinak szövetei, igen kitsíny formábann készenni vagynak, és az egész természetbenn el vagynak hintve, a honnan azokat a plánták és állatok, az eledelekkel szedik fel. Ez a vélekedés, a tenyészés megmagyarázására, hijjába való gondolat: de a plánták tápláltatására nézve tökéletesenn igaz, hogy az organizálható matéria, meljnek fő alakjai a chemicusok tanítása szerént, a *Savanyyszerző*; *Vízyszerző*, *Szénszerző*, és *Halálszerző*, az egész természetbenn el vagyon hintve, nevezetesenn a földnek felső részénn, a vízbenn, és a levegőbenn. Ez az organizálható matéria soha nem kevesedhetik, mert a meghólt organizált testeket széljelbontja a rothadás, széljelbontja a tűz, és azoknak alkotó részeit visszaadja, részszerént a földnek, részszerént a levegőégnek, a honnan az nagyobb részént, az essővízzel a földre leszállván, az élő plántáknak eledelt szolgáltat; és iljen szünet nélkül való forgással tartja fel a Természet Ura, az Élő Testeknek két országait.

Innen vagyon 1. Hogy az álló-tó, és az essővíz ha tscndesenn áll, kevés idő alatt megzöldül, mert az említett matéria, meljel mindenik tele van, a bennelévő Életerőnél fogva, törekedik valami plántai egybeköttetésre, apró szálatkákat kanafokat formál, és plántai szint veszen magára; de 2. Mind az álló-tó, mind az essővíz ha sokáig áll, megbüszhődik, mert az egymáshoz gyült részeit a tápláló matériának, a rothadás ismét bontogatni kezdi. 3. A kútvíz nem zöldül meg, mert abbann iljen matéria vagy éppenn nints,

vagy

vagy felette kevés; a' honnan az eső vagy tó-vízzel való lotsolás, a' plántáknak sokat használ; a' kútvízzel való keveset, sőt néha árt. Mindazáltal a' kútvíz is, ha széles szájú edénybe merődvén, a' szabad levegőn sokáig áll, megzöldül; mert a' levegőégből megtelik, és alkalmatossá lesz az öntözésre; annyival inkább pedig, ha trágyát olvasztanak el benne. 4. Ha valamely földet sok ideig kaszálnak, vagy szántanak, minden esztendőben elhordván róla a' rajta termett szénát, szalmát: a' földben lévő tápláló matéria megfogyatkozik, és a' föld elsoványodik; ha pedig megtrágyázzák, ismét megújul s a' t.

Ámbár ezek szerint, a' földnek felső része, és a' levegőég tele van a' plántákat tápláló materiával: tsakugyan más természeti dolgoknak, t. i. melegségnek, világosságnak, levegőégnek, villám materiának, és a' víznek segítségével is, elmúlhatatlanul megkivántatik arra, hogy az életerő ébresztődjön az ő munkáira, és a' matériát a' test táplálására fordíthassa.

A' melegségnek bizonyos mérséklett állapota szükséges arra, hogy az életerő munkás lehessen. A' téli hidegekben eláll a' plántában az életerő, a' tápláltatással együtt, mint szintén a' télen alvó állatokban is: de befűjtött virágházakban, télen is eleven a' plánta, és nevelkedik: a' télen alvó állat pedig ha fűjtött szobába vivődik, feléled; ha a' hidegre ismét kivivődik, újra elalszik. A' felettebbvaló melegben pedig a' plánta elhervad, az állat megfúl.

A' világosság, és a' szabad levegő nélkül élet nem lehet; ezek után láttatnak a' plánták mintegy esdekleni. A' házban nevelt virágok, ha nem az ablakba tevődnek, az ablak fele hajolnak. A' köfal mellé plántált fák, ha árnyék-

nyékbann vagynak, kihajolnak, keresvénn a' nagyobb világosságot, és szabad levegőt. A' sűrű erdőbeli fák, mintegy egymással vetélkedve emelik fel tetejeiket a' napnak világa s a' szabad levegő fele, és az árnyékbann lévő galjaikat elrugják. Az árnyékbann pirtzében nevelt plánták ízelenek, szintelenek, gyengék: a' szabad világosságon nőttek pedig erőssek, ízesek, eleven szinak. Az embert a' világosság éleszti, serkenti, álmából felkölti, a' setétség pedig álmra hívja. Azt tapasztaljuk, hogy a' beteg, napfeljőtekor megvidal: alkonyodás után pedig elnehezedik; és hogy a' haldoklóknak nagyobb része, naplementol fogva napfeljöttéig mulik ki.

A' Villám matéria (*Electricitas*) különösen segíti a' plánták tápláltatását, és életerejét. Bizonyos tapasztalás, hogy midőnn nyáronn félhomályos napok, és az állatokat bádjasztó vak melegek járnak, mintha az idő égiháborúra akarna készülni: egy iljen naponn többet gyarapodnak a' plánták, mint tiszta időbenn egy hetig. Az igen száraz nyáronn pedig, mikor a' nedveség szűk volta miatt a' plánták nagyot nem nőhetnek: ha sok homályos és vak melegek járnak; a' szalma kevés, de a' termés bőv leszsz. Mikor az emberek panaszkodnak, hogy vólt ugyan esső, de nem hasznos, nem láttzik foganatja: ennek is, talám, a' villám matériának vagy *mennyisegebenn*, vagy *minémüsegebenn* van az oka. Ha még idővel a Boltsek, a' villám matériának természetét jobbann kitanulják: gondolni lehet hogy ez, a' Chemiai esméretekbenn, kivalt az organizált testekre nézve, egy egész uj fordulást fog tsinálni. —

A' Viz, a' tápláltatásra elmúlhatatlanul szükséges, nem tsak azért, hogy a' tápláló materiát
nem

nem szívhatja bé különbenn a' gyökér, hanemha azt a' nedvesség felolvasztja: hanem azért is, hogy a' Chemia tanítása szerént, a' víz, *Savanytárgyból*, és *Víz-tárgyból* áll; melj részeket az életerő midönn elválaszt, azokból a' maga közelebbi alkotó részeit formálja.

Meg lévén hát a' tápláltatásnak ezen előszámlált feltételei (*conditioi*), szívják a' gyökök a' földből a' víz által felolvasztatott tápláló materiát, és annak némely részét az életerő a' maga testének részévé formálván, táplálja azt; a' többit a' gőzölgés által elbotsátja. De ennek a' tápláló materiának legkissebb részetskéje is nem utolsó alak; hanem vagy elegy, vagy keverék, melj az alakoknak különb különb mérsékben való öszveelegyedésből áll. Ezekből tehát mindenik plánta azokat vészi magába, meljek az ő alkotásához valók, a' többit el nem fogadja, vagy ha kételenségből elfogadja, megsínli. Innen vagy on, hogy egy valamely földben egy plánta bujann nő, más különbözö pedig csak nyomorog; innen, a' kertészeknek az a' tapasztalása, hogy a' vén almafa helyére, ismét almafát plántálni nem jó; innen, hogy ha valamely földbe mindég csak egyféle magot vetnek; hamar elsoványodik a' föld, fogyatkozván belöle azon plántának alkotásához való elegy: de ha felváltva, egyszer egy, mászszor más magot vetnek belé, soká termő lesz. *Mutatis requiescunt foetibus arva. Virgil.*

Nem csak a' földből tápláltatnak pedig a' plánták, hanem a' levegőből is; a' mint erről a' IV-dik Cikkelyben szó volt. Még pedig a' szén-gőzzel teljes levegőben is, me. az állatoknak halálos, a' plánták vigann nőnek; beszívják azt, és ekképpen a' levegőget tisztítják. Továbbá

szüntelen szedik széljel, és rakják össze az alakokat, és azokból a magok testét formálják. Az essőből és harmatból beszívott vizet széljel bontják a napfényenn; abból a Savanyszerző életlevegőt kigőzölgik, a Vízszerző gyúlható levegőt pedig, magokkal szorossann egyesítik. Innen van az erdőkbenn a megújító kedves levegő napfeljötté után, és a nappali zápor után. Viszont az életlevegőt beszívánn, egyesítik azt mikor szükség, a benne lévő gyúlható levegővel, és formálnak belőlle vizet, nedvességet. Innen van, hogy a száraz helyenn termő leves gyümölcsök, p. o. dinnye, alma, szőlő s a t. száraz nyáronn leglevesebbek, és legjobb ízük.

Az Állati Testek tápláltatása módja, hasonló a plántákéhoz, tsakhogy amazoknak beszívó tsatornáik, mint megannyi gyökerek, belől vagynak a gyomorban, és ott szívják a bevett eledelekből a tápláló nedvet, minekutánna a gyomor az emésztés által, azt az eledelből elkészítette. Ezen tekintetbenn olyan forma különbség van a plánta és az állat között, mint a falonn függő, és az asztali óra közt, melyek közzül amaz, a kívül reá függesztetett teréhtől, emez pedig a benne elrejtetett rugótól vészi a mozgó erőt.

De már a tápláló matériára nézve nagy a különbség. Mert a plánták tsak a Természetbenn széljel hintve lévő organizálható matériával, és a rothadás által széljel bomlott organizált testeknek maradványival tápláltatnak. Hijába plántálnak azokat még el nem rothadt husba, gyantába s a t. hijába öntöznék olajjal, serral, spiritusokkal; ők azokból élelmet nem vehetnek. Ellenbenn az állatok, a földszinén, a vízben és levegőben széljeloszolva lévő matériával nem tápláltathatnak;

hanem

hanem a' plánták vagynak arra rendelve, hogy azt öszveszedjék, és a' magok alkotásának mühe-lyében, bizonyos móddal kidólgozzák; hogy az, az állati test táplálására alkalmas legyen. Így osztánn az állatoknak, eledelül szolgálnak magok a' plánták, azoknak gyökereik, gyümöltseik, mag-vaik; és az állatok országának funda-mentoma a' plánták országa. A' hússal élő és más állatokat evő állatok is, oljan eledellel tápláltatnak, meljet az ő prédájokra jutott állat a' plántákból vett vala.

A' plánták tehát, a' tápláló matériának sokfé-
le alakjait, külömb külömb mérsékkal szedvén
öszve magokba, és gyümöltseikbe, kidólgozzák
azokból az állatok számára való eledelt, olj ki-
mondhatatlan sokféle külömbséggel, a' hányfele
az ő magok testének és tagjaiknak alkotása. Innen
származnak azok a' számtalanféle ízek, színek,
szagok, erők, meljeket azokbann tapasztalunk.
Például tsak az eledeli kedves savanyúságokat vé-
vén fel: ki ne tudná megkülömböztetni ezeket?
Erdeisóska Lórom, *Kertisóska* Lórom, *Pöszméte*
Ribiszke, *Veres Ribiszke*, *Sóska* Borboja, *Pa-
raditsom* Tsutsór, az *Almának* egynehány faj-
tái, *Meggy*, *Szilva*, *Öszibaratzk*, *Mondola*,
a' borteremő szőlőnek *egrese*, *borköve*, és *etzetje*;
Tzitrom 's a' t. Így a' mint mindenik plánta, a'
maga alkotásához képest, külömböző módon szed-
diöszve és kesziti el a' tápláló matériát: úgy egy-
egy állatnak, másik másnak táplálására alkalma-
tos; a' meljik egy állatnak eledel, a' másiknak
méreg. Nints pedig a' világonn egy plánta is,
melj valamelj állatnak, vagy bogárnak 's fé-
regnek eledelül ne szolgálna; ezek közzül minde-
nik megesméri, meljik neki való; és ebbenn ta-
lám tsak az ember téveszt, és azok az állatok,

meljeket az emberek megszelídítvénn, természeti állapotjokból kivettek.

Az emberek a' plántáknak bizonyos részeit gondoson kikeresgették, és választották magoknak eledelre, p. o. a' Répáknak 's egyebeknek *gyökereit*, a' Kalarábénak, Brokolinak *szárait*, a' Káposztának, Sálátának, Paréjoknak *leveleit*, a' Kártifiolának, Kaprinak *virágbimbóit*, a' Sáf-ránnak *bibéit*, az Ártitsókának *tsészepikkelyit*, a' Gabonáknak *magvait*, a' Gyümöltkáknak *húsos magrejtőit*, a' Mondolának, Dionak *tsontár-bélit* 's a' t; és talám nintsen olyan plánta egy is, a' meljet mindenestől fogva megennének.

Az állatok gyomra is pedig, az eledelből csak azokat az elegyeket szedi ki, készíti el, és foglalja a' testhez, meljek az ő alkotásához való; a' többit mint salakot a' maga útján kiveti. Adjon az ember különböző állatoknak, p. o. *Lónak*, *Tehénnek*, *Dizsnónak*, *Lúdnak*, *Rutzának*, *Tyúknak*, *Pulykának* 's a' t. ugyan azon eledelt, p. o. *Tengeri Málét*: meg fogja látni, hogy mindeniknek ganéjja különböző lesz; melj azt mutatja, hogy mindeniknek gyomra, az ő alkotásához képest, más más nemű részeket szedett ki ugyan azon eledelből. Azombann, még az a' salak is egészszenn tápláló materia; meg abbann más állatok, 's végre a' férgek eledelt találnak, 's a' mi ezektől fenn marad, visszamegyen a' természet kebelébe, a' plánták tápláló matériája közzé, és a' földet trágyázza.

Mi légyen az embernek jó eledel, megmutatja az Íz, mert a' jó íznek érzése annak jele, hogy a' gyomor — melj a' nyelvel és myekkel nagy egybeköttetésbenn van — bőven talál abbann az eledelbenn a' test alkotásához illendő részeket, meljeket osztán az Eleterő, a' vér forgása által a'

test

test részeivé változtasson (*assimiláljon*). A' mit az egészséges ember jó ízűn eszik, az őtet jól táplálja; tsakhogy mihelyt az a' jó ízérés szünni kezd, azonnal szűnjön meg az ételtől. Ezért az emberek, az ő eledeleket oljan dőlgekkel szokták készíteni, meljek magok vagy éppenn nem, vagy tsak kevéssé táplálnak, hanem az eledelt teszik kellemetes ízűvé, és annál fogva a' gyomrot vidditják, ébresztik az emésztésre. Ezeket nevezzük fűszerszámoknak; iljenek a' *Só, Tzúkor, Etzet, Bors*, és más Indiai fűszerszámok, és számos *Hazai plánták*. Gyakrann a' gyomor, a' legtáplálóbb eledelt is, ezek nélkül vagy bé nem veszi, vagy undorodással kiveti, vagy ha ki nem veheti, megromlik tőle; mert az emésztésre nem ébresztődött az inyeknek előingerlése által.

Legközönségesebb, és legszükségesebb fűszerszám a' *Só*, meljet a' gyomor mindennemű készített eledelbenn megkíván, a' nélkül pedig megútálja az eledelt. Miért szükséges az emberi test táplálására annyira a' *Só*? azért é, hogy a' senyvelésnek ellent áll, vagy hogy a' gyomrot édesdenn ingerli? nehéz meghatározni. Elég az, hogy a' gyomor azt szüntelen kívánja, a' vérbe által botsátja, ott pedig az soká nem marad, hanem a' vizellet útján kitakarodik. Azombann bizonyos, hogy a' kik erősen bésózott hússal bőven és tartósonn élnek, megtsípösödik a' vérek, és vérsenyvedésbe (*scorbutba*) esnek. Annak sem könnyű okát adni, miért hogy a' *Só*, a' mint állítják, a' tsupa hússal élő állatoknak mérreg gyanánt van, a' tsupa plántákkal élőknek hasznos, és azoknak meghízását segíti; az ember pedig a' húst a' nélkül nem eheti, a' gyümölcsök étele közbenn pedig ritkán kívánja meg.

VI. C Z I K K E L Y.

A' TERMÉSZETI ERŐK (CHEMISMUS) ÉS AZ ELŐ-
ESZKÖZÖS ERŐ (ORGANISMUS) KÖZT VALÓ
KÜLÖMBSÉGEK.

Az Élő Testek, a' külső természet kebelében vannak, és ezen természeti dolgoktól: *Föld, Viz, Levegő, Melegség, Világosság* függ azoknak életek: de még is a' külső Természeti Erők, melyek az élet nélkül való testekben munkálkodnak, az Életerőtől, mely csak az Élőszközös (organizált) testekben munkás, nem csak egészen különböznek, hanem egyik a' másiknak ellenébe vagy, és ellenére munkálkodik. — Az Életerő, attól fogva hogy munkálkodni kezd, kiragadja mintegy a' matériát a' természeti erőknek uradalma alól, és azzal egészen más és ellenkező törvények szerint bánik, mint a' melyek alatt volt az a' természet hatalma alatt. —

A' természeti erők, a' nehézség törvénye szerint lefelé vonják a' testeket: az életerő pedig, felfelé neveli a' plántákat, és a' magas fáknak sok ölnyi magasságra hajtja szüntelen a' nedveségeket, melyet a' hajszaál tsöveknek természeti törvényéből kimagyarázni lehetetlen. — Mikor a' természet a' maga szüleményeit, az érzeket köveket formálja; kívülről raggatja hozzájuk a' hasonló részeket, és úgy növeti azokat: az életerő pedig bevette magát a' testbe, mint valamely várba, és a' belső részeket formálván, nevelvén az eledelekből, terjeszti kifelé a' testet, és annak külső belső kopásait is kipótolja. — A' természeti erő, a' hig materia által elolvasztja, széljel áztatja a' kemény testeket: az életerő pedig

dig a' hig matériát kemény részekké formálja. — A' természeti erő, a' testeket és alakokat, az atyafiságnál fogva bizonyos és meghatározott mérsékben összevoglalja, de azokat az egyesülésbenn meg nem tarthatja, mihelyt más matéria járúl hozzájuk, melynek valameljikkel nagyobb atyafisága van: az életerő pedig összevőköt sok különböző alakokat, az atyafiság ellenére is, és kigondolhatatlan sokképpen változtatván azoknak mérsékeit, más más alkotású testeket formál belőlök, a' minémüeket a' természet nem esmér 's a' t.

A' külső természeti erők ellenbenn, szüntelen ostromolják az életerőt, törekedvénn visszazerezni a' matériát, meljet az, maga hatalma alá vett; megtámadják annak munkáját kivulról belőlről, hogy széljel bontsák azt, a' mit ő a' természeti atyafiság és a' hasonló részek egymáshoz való vonattatásának ellenére összevokott. De valamíg az életerő helyénn van, hatalmasonn ellene szegezi magát minden ostromoknak, az ő *Viszszaszerző* és *Orvosló* ereje által. *Lásd* III. Czikkely. — Az étel, melj már kevés idő múlva poshadtt volna, leszáll a' gyomorba: azonnal az életerő annak poshadását, mint a' természeti erők munkáját felfüggeszti, hozzá kezd, és tápláló nedveséget készít belőle. — A' természeti erők, szüntelen ostromolják a' vért, és nedvességeket, és késztetik a' poshadásra: de az életerő ellent áll; azokat a' részeket pedig, meljebenn már a' természeti erők az ő senyvesztő munkájokat elkezdették, a' testből kihajtja.

Végre tsakugyan győzedelmeskednek a' külső természeti erők, és az életerőt elnyomják, elszlatják, visszaveszik hatalmuk alá az organizált testet, és annak minden részeit széljel bontogatják a' rothadás által, még pedig annál gyorsab-

bann, mennél többféle alakokat fordított az életerő, annak összeállítására; mert tudjuk hogy az állati test, sokkal hamarabb elrothad, mint az annál eggyügyűbb alkotású növény. Az életerő a' rothadásnak állapotjából vette vala ki az organizálható matériát, a' természet pedig ismét oda vonja azt vissza. Ezt a' rothasztást az állatok testében, egyszerre, és egyenesen kezd a' természet, az életerőnek meggyőzése után: de némely plántai nedvességeknek elrothasztására, bizonyos léptsőkön megyen, még pedig visszafelé, és megfordítván azt a' rendet, melyet azon nedvességeknek formálásában, az életerő követett vala; melynek a' must forrás legszembetűnőbb példája.

Mikor az életerő formálja a' Szőlőt: először az, csak hamar a' virágzás után keserű ízű, mely annak jele, hogy még abban a' tápláló nedvesség, kevésbé van kidőlgözve; azután a' keserűség egres savanyúsággá, és továbbat mikor a' szőlő sendül, borizű savanyúsággá, és végre a' megérés-kor túkoros édességgé változik. Ilyen rendel megyen a' dolog egyéb gyümölcsökben is. Mikor pedig ezt az édes mustot a' természet hatalmasa alá veszi: először elválasztván tőle az első forrás által, a' szénsavanyú szesznek sőt gőznek nagy részét, változtatja azt borrá, a' bort a' második forrás által etzetté, az etzetet a' harmadik forrás által megveszett nedvességgé, mely undorító keserűségével rothadását kimutatja. De már visszafelé nem mehet. A' természet az organizált testeknek alakjait csak széljelszedheti, de össze nem rakhatja. Semmiféle természeti erő, és chemiai mesterség a' megrothadtt etzetből jó etzetet, az etzetből bort, a' borból mustot tsinálni nem tud, és az alakoknak akárminémű öszverakosgatásával is csak egy falevelet, vagy egy hajszálat, vagy

egy

egy tsepp vért is elő nem állíthat; azt csak az életerő tselekedheti.

Ámbár pedig a' természeti erők így hatalmat vesznek is az élő testekenn: csakugyan halhatatlannok azok; mert a' tenyészésnek tsudálatos törvénye által, ismét más életerők, más plánták, más állatok származnak, melyek felkeresik, és újra öszveszedik az elszéledett alakokat a' porból, vízből, levegőből; és így az élő testek országa, az élet nélkül való természetnek kebelében, csakugyan romolhatatlanul fennáll.

Jegyzés. Ha a' régibb és újabb Istentagadók, tudták volna ezt az életerőnek a' természeti erőkkel való ellenkezését: szégyenlették volna azt állítani, a' mit állítottak, hogy az állatokat 's embereket a' természet formálta a' földből, t. i. hogy a' napsugárt felmelegítették a' sárt, az iszapot; egybegyűjtötték lassunként az állati testhez való matériát, 's így osztánn a' sárból lett bogár, azután madár, négy lábú állat, 's végre ember. Hogy ezt a' Természet ma nem tselekeszi, bizonyos a' tapasztalásból: hogy nem tselekedhetette soha, bizonyos az életerőnek a' természeti erőkkel való öszvevetéséből. Éppenn azért kellett az Elok Országában, világ kezdetétől fogva, az életerőnek nemzés által firól lira, izról izre általadódni: mivel a' természeti erőktől az ő velek ellenkező életerő nem származhatik.

VII. C Z I K K E L Y.

AZ EMBER EGÉSSÉGE, BETEGSÉGE, ORVOSSÁG.

A' mint az ember a' külső Természet kebelében él, körül van véve természeti Erőkkel (*Potentiae*) melyek az ő testét érdeklik, mint: *Hideg*, *Meleg*, száraz vagy nedves *Levegő*, *Világosság*, *Villám matéria* 's a' t; belől pedig gyom-

rába veszi az eledelt, t. i. oljan plántai vagy állati részeket, melyek már a' természeti erők hatalma alatt vagynak, és így a' rothadáshoz készülnének. Maga a' test híg és kemény részekből áll, melyek a' természeti erők törvénye szerint, poshadásra, rothadásra hajolnának 's a' t. Ezen természeti erőknek külső és belső érdeklései, ingerlései által ébresztődvénn az életerő, tartja magát azok ellen és hartzol, hogy azok a' testbenn kárt ne tehessenek, és abban az ő munkáját ne akadályoztathassák.

Mikor hát az emberbenn az életerő, a' maga formáló, visszaszerező, és (annak idejében) tényező munkáit, könnyenn és minden alkalmatlanság nélkül gyakorolhatja; nevezetesenn a' gyomor jól emészt, úgyhogy az ember nem is érzi hogy gyomra volna; a' vér könnyenn forog, úgyhogy az ember nem is érzi hogy szíve volna; a' tüdő, vesék, máj, lép s' a' t. mindenik a' maga alkotása szerint való kötelességét minden nehézség nélkül teljesíti, úgyhogy az ember nem is érzi, hogy ezek a' belső részei volnának; egyszóval, mikor minden érző és más tagok, a' magok munkáját helyesenn, fájdalom és alkalmatlanság nélkül viszik véghez: akkor az életerő vidám, az élet édes, és a' test egészséges.

Mikor pedig valamely külső vagy belső ok, valamely tagnak, vagy belső résznek, vagy az egész testnek alkotása szerint való munkálkodását akadályoztatja; nevezetesenn: a' gyomor nem jól emészt; a' természeti tisztulások megrekednek; a' belső részeknek nedvességvívő tsatornái bedugulnak; a' vér és nedvességek megtsípösödnek; 's a' t; egyszóval, akármely rész vagy tag a' maga munkáját nem teljesítheti: akkor a' test megbetegszik, az ember külömb külömb fájdalmakat

makat szenved; és ha az orvosló életerő a' bajt helyre nem hozhatja, vagy a' betegség okát el nem háríthatja: a' test vagy valamely tagjábann megnyomorodik, vagy az egész alkotmány elromlik, és az ember meghal.

Az Orvosi szerek olyan eszközök, melyek által az életerő segítődik arra, hogy a' betegség okát elhárítsa. Ha az életerő meggyengült: az ingerlő orvosságok őtet serkentik, hogy szedje össze erejét, és úgy küszködjön a' betegség materiájával. Ha az életerő felettebb is fel van lázadva, és a' testbenn lévő ártalmas materiával erőszakosann bánik, melj miatt az ép részeknek is szaggatódásokat és kínokat kell szenvedni: akkor az enyhítő orvosi szerek, vagy a' felettebb való érzékenységeket megtompítják, vagy a' tsipős materiát, melj az életerőt fellármázta, olyan nyálkával, 's egyebekkel nyeletik el, hogy többé rágó ingerlést ne okozhasson. Ebből lehet látni, mitsoda kárt tehet a' tudatlan ember, ha az orvosláshoz fog. Mert ha a' felettebb is nagy mértékben lévő életerőt, ingerlő szerrel feszíti, vagy az elgyengült életerőt még jobban is gyengíti, vagy annak több dólgot ad, és több kitakarítani valót hány elébe: lehetetlen hogy a' beteg el ne rontsa.

Az eledelek az orvosi szerektől abbann különböznek, hogy amazokbann a' test alkotásához illő tápláló materia lévén, vonódik hozzájuk az életerő, és szüksége lévén, reájok, kívánja azokat, 's általok megújulvann, a' maga természeti állapotjábann és munkálkodásábann marad: az orvosi szerek pedig többnyire a' táplálásra alkalmatlanok, és így a' test természete ellen valók lévén, az életerőt vagy ingerlik, vagy tsitítják. Ez az oka, hogy az orvosságok többnyire mind

kedvetlen ízük, és a' beteg tőlök undorodik; t. i. Az eledelre való plántákban, gyümölcsökben nagyobb mérsékben van a' savanyszerző alak, mint a' több alakok, a' többekben pedig vagy a' Szénszerző, vagy a' Vízszerző, vagy a' Halalszerző van nagyobb mértékben.

Meg kell pedig jegyezni, hogy az eledelre való dolgok is, vagy ébresztik, vagy tsendesítik az életerőt, de ez azoknak serkentését kedvesen vészi. És így az eledel is tehetnek, tesznek is orvosság szolgálatot, és a' tanult orvosok, tudnak gyakran csupán csak eledeli dolgokkal, minden más orvosság nélkül, betegségeket gyógyítani. Példák vagynak arra is, hogy a' beteg valamely ételt felettebb megkívánt, és jól lakván belőle, meggyógyult.

Azt a' test alkotásával, és természetével ellenkező matériát, mely a' gyomorba, és onnan a' vérbe bémenvén, a' test alkotmányát, vagy a' felettebb való ingerlés, vagy az életerőnek s érzékenységeknél letsepülése által elrontja, és az embert vagy lassanként, vagy hirtelen megöli: nevezzük Méregnek. A' legártatlanabb, sőt a' leghasznosabb szerek, a' legjobb eledel is lehetnek mérgek, ha az ember azokkal helytelenül él. P. o. a' hideg víz ital, a' nagy felmelegedésben, és a' purgáló szer bévetele után, halálos méreg; a' legjobb orvosság, ha szerfelett nagy mértékben vevődik, megöli az embert; a' legjobb eledel méreggá lesz, ha az ember azzal mértékletlenül él. Ellenben, a' valóságos mérgeket lehet úgy mérsékelni, és elegyíteni, hogy elvesztvén mérges voltokat, csak ingerlő és hasznos orvosságokká lesznek. Ennek a' mérséklésnek nem tudása miatt, a' nép közt tapogató és kuru-soló orvosok, a' mérges plántákkal sok károkat

tesz-

tésznek: de alig van olyan mérges plánta, meljéből a' tanult és tapasztalt orvosok, jóltévő orvosságot ne tudnának készíteni.

VIII. C Z I K K E L Y.

AZ ORVOSI SZEREK FELTALÁLÁSA.

Maga a' szükség, és a' fájdalom érzés, kényszerítette az embereket arra, hogy az ő betegségekbenn, a' közmondás szerént, fűhöz fához ragaszkodjanak segedelemért; és eggyiket a' másik után próbálgatván, a' melj után hasznot érzettek, azt megjegyzzék, és mászszor is mikor a' szükség kívánja, elővegyék. Néha az orvosló szer feltalálására, alkalmatosságot adott a' tsupa történet, mint p. o. hogy a' *Hagymaszagú Tarorjának* (*Teucrium Scordium*) rothadás és senyvedés ellen való ereje van; abból tudták meg, midönn látták, hogy az ütközet helyénn azok a' holt testek, meljek iljen fű közt heverték, sokkal későbbre rothadtak meg. — Azt is állítják, hogy az emberek némely füveknek orvosi erejét az oktan állatoktól tanulták volna meg; midönn t. i. látták, hogy a' *Zászpa* (*Veratrum*) a' Ketskének hasímenést okoz, a' Szarvasok *Ezerjőfüvel*, a' Vaddisznók pedig *Borostyánnal* gyógyítják a' rajtok esett sebet. De ez tsekély fundamentom, és helytelen; mert tudni való, hogy a' különböző állatoknak, alkotások is különböző, és a' mi az eggyiknek orvosság, a' másiknak mérég lehet.

Bizonyos az, hogy az emberek, időről időre gondosabbak lettek abbann, hogy a' melj plántának valami betegségbenn hasznát tapasztalták, azt feljegyezzék, és egymással közöljék. A' régi

Káldensok, Assiriusok és Égyiptomiak, az Ország törvénye szerint, tartoztak betegjeiket a' piatzonn, arra rendeltetett helyre kitenni; hogy az ott elmenők, a' betegnek állapotja felől tudakozódnak, és ha valaki valami orvosságot tudna, javasoljon; legalább a' tudakozódásnak meg kellett lenni, és a' ki azt nem tselekedte, embertelennek tartották.

Idővel a' Görögök, az Istenek közzé számálták azokat, a' kik az orvosi szerek esméretével mások felett bírtak, és azzal másoknak használtak. Ezeknek tiszteletekre templomokat, kápolnákat építvénn, azokba kezdték vitetni a' beteget, hogy ott feküdjenek. Ott ezek először is egy-néhány napig, a' míg bírhatták, megtartóztatták magokat az ételtől, és sós vízben megferesztettek; azután könyörögtek az Isteneknek, vagy magok, vagy ő helyettek a' Papok, hogy jelentsék ki álombann, mitsoda orvossággal gyógyúlhatnak meg. Ekkor osztánn, vagy magok a' betegek álmodtak valami orvosságot, vagy a' Papok, a' mit már más tapasztalásból tudhattak, úgy adták elő, mint Istenijelentést. Ha osztánn a' beteg az iljen szerekkel meggyógyúlt: a' templom falára, vagy oszlopaira, vagy felfüggesztett táblákra, leírták a' betegséget, és annak meggyógyulásának módját, hogy annak mások is hasznát vehessék.

A' régi orvosok között legnevezetesebb volt Hippocrates, a' ki Krisztus Urunk születése előtt 460 esztendővel született. Ez, az orvoslás rendit és módját, olj jó fundamentomra építette, es lábra állította; hogy azért méltánn az Orvosi Tudomány Attyának neveztetik, mind e' mai napig. Ő azon jegyzéseket, meljeket a' templombann és oszlopokonn talált, öszveszedte, és által adta a' maradéknak. Attol fogva az orvosi tudomány

virágozni kezdett; és — a' mint minden tudományokban ez az emberek szokása, — sokképpenn változott, és Szerzetek támottak benne; de mind ezek mellett is több több próbák tétettek, és az orvosi szerek száma megszorodott; mert nem csak sok Plántáknak, és az Ásványok közzé tartozó dolgoknak, erejét és tulajdonságát tanútták ki; hanem ezeket egymással összevelegyítették, és készítettek belőlök sokféle elegyített orvosi szereket: Keneteket, Flastromokat, Szirupokat, Terjékeket, Eszszentiákat, Bal'samokat 's a' t.

Valamint pedig a' betegségek tulajdonságának megítélése, és az azokhoz intézett orvoslás módja, az Orvosi Szerzetek tudománya, és gondolkozása módja szerént, időről időre változott: úgy az Orvosi Szereknek betse is, a' módinak alá vólt vetve, mind e' mái napig. A' mit egy időbenn nagy erejű orvosságnak tartottak, és az édig magasztaltak; azt azután semmire se betsülték, és mint vagy tehetetlen, vagy ártalmas szert megvetették. Ma is sok plánta forog a' közemberek kezénn, meljeket ők a' magok tapasztalások után, jóltévő erejéről dítsérnek, az Orvos Doctorok pedig azokat kevésre betsülik; nem mindenkor azért, mintha haszontalanoknak tartanak; hanem mivel esmernek nállok hathatósabbakat.

De hogy eshetik az, hogy, ha valamely plánta, egy időbenn a' betegségnek meggyógyítására hasznosnak tapasztaltatott, más időbenn tehetetlen legyen, holott a' természet, az emberekben és plántákban mindenkor ugyanazon vólt? Ez megeshetik azon megsalattatásból, a' melj lézen vagy a' képzelődés által, vagy a' dolog okának helytelen megítélése által. Tudnillik:

1. Sok plántát csak a' képzelődés tett orvosi szerré; mikor az emberek azt, a' mit a' képzelődés

dés elevensége tsinált, a' plánta orvosi erejének tulajdonították. Ugyan is a' képzelődésnek, és az indulatoknak, igen nagy hatalma van az életerőnn, és sokszor nagyobb, mint minden orvosi szernek. Megtörtént hát, és minden nap megtörténik, hogy mikor a' betegnek arra van szüksége, hogy élesztődjön benne az életerő; ha nagy bizodalma van vagy az orvoshoz, vagy az orvosághoz, és egészen elfoglalja képzelődését a' meggyógyulásnak reménysége: meggyógyul, ha csak tiszta vizet adnak is bé neki orvosság gyanánt. Sok példa van rá, hogy az iljen képzelődés gyógyította meg a' hidegleléseket, és más nyavajákat is tehetetlen szerek által. Így gyógyultak meg sok betegségek a' *Ráolvasás* által, mikor a' beteg annak erejét erőssenn hitte; nem azért gyógyultak pedig meg, mintha a' ráolvasásnak esztelensége használt volna valamit; hanem mivel a' betegnek hite, egészen felelevenítette az életerőt.

Ezt hozza magával a' léleknek a' testel való szoross egybeköttetése. A' testnek állapotja a' lélekben bizonyos és szembetűnő változásokat okoz: úgy kell hát lenni, és úgy van, hogy a' lélek tehetségeinek változásit és indulatit is, a' test megérezze. Példák vagynak reá, hogy a' léleknek rendkívül való és hirtelen indúlati, olyan betegségeket gyógyítottak meg, meljekenn semmi orvosi szer nem segíthetett. Linné mikor a' Svétziai Királynak fő orvosa volt, köszvénybenn sinlödő, ágybann fekvő beteggé lett: egyszer a' Kertész bemegeyen hozzá, ezt az örvendetes hírt vivénn, hogy egy Hajó megérkezett Indiai plántákkal rakva; ezen hirre egyszerre fellobbant a' betegbenn a' repeső öröm, felugrott ágyából, és lábai inainak ropogásai között, kiment a' Hajóhoz,

hoz, maga szállította kertbe a plántákat, 's a' koszvényből kigyógyult. —

Ellenbenn az is igaz, hogy a' mint a' kedves képzelődések és indulatok élesztik az életerőt; úgy a' kedvetlenek, kivált a' tartósok, minéműek a' bánat, aggodás, félelem, gyűlölség 's a' t. gyengítik, és leverik azt; és még az orvosság erejét is akadályoztatják, ámbár megesik hogy a' hirtelen fellobbant kedvetlen indulatok is, mint a' megrettenés, megboszsankodás, véletlenül okoztatott testbeli változás, fájdalom 's a' t. hasznosonn serkentik az életerőt, és a' gyógyulást segítik. — Ha a' beteg kételkedik, vagy az Orvoshoz, és orvossághoz bizodalma nints; ha a' haláltól való félelem és irtódzás elfoglalta és letsepülte képzelődéseit: akkor az életerő, az orvosi szerek hathatós ingerléseire is érzéketlen; az orvosságnak vagy semmi munkája nints; vagy azzal éppenn ellenkező a' mit az Orvos tőle várna, és e' miatt betsét elveszti; holott pedig ha az iljen környülállásokbann bötsmöli valaki az orvosi szert; lát-nivaló hogy nints igassága. És így, mikor látjuk, hogy valamely plántának orvosi erejét némeljek magasztalják, mások óltsárolják; sem egyikenn sem másikon, egész bizonyossággal nem építhetünk. — A' képzelődés játéka adhatott tekintetet azoknak az éig magasztalt *Élet Balsamoknak*, és más gyógyító szereknek is, meljeket némeljek mindenféle nyavajak ellen hasznosoknak tartanak; a' melj egy részt ugyan nevettséges, de más részt veszedelines balgatagság.

2. Helytelenül téznek ítéletet a' plánta orvosi hasznáról, mikor annak erejének tulajdonítják azt, a' mit a' természet egyedül maga viszen véghez. P. o. bizonyos az, hogy az eltört tson-tok forrasztására semmi orvosság nem használ

semmit, hanem azokat maga a természet forrasztja össze; a sebeket is többnyire maga a természet gyógyítja meg, csak az akadályokat kell elhárítani, melyek az ő munkáját hátrálnák: még is sereggel vagynak olyan plánták, melyeknek a régiék tsonforrasztó 's sebgyógyító erőt tulajdonítottak.

3. Sokszor megsalatkozik az ember abbann is, hogy a meggyógyulását annak az orvosi szernek tulajdonítja, a meljikkel legutólszor élt. Megbetegszik az ember, és ha nints orvos, mindenhez fojamodik, és mindent megpróbál, a mit mások komendálnak. Meglehet, hogy azok közzül valameljik, kezdett is segíteni valamit az életerőnn; de a beteg mindég mást, mindég mást szeret próbálni. Egyszer az életerő hatalmat vészen a betegségenn, és a beteg meg kezdvénn fordulni, nem győzi eléggé ditsérni azt a szert, a meljel legközelebb élt; holott meglehet, hogy az még akadályoztatta, és késleltette a gyógyulást. Ez a hiba terjesztett el a Köznép közt, ezer tehetetlen szereket, bizonyos nyavaják, nevezetesen Kőszvény, Hideglelés, Fogfájás 's a t. ellen, melyeket sereggel tukmálnak az iljen szenvedésbenn lévő betegre; az pedig panaszkodik, hogy neki semmi sem használ.

Mind ezek mellett is pedig meg kell jegyezni, hogy az orvosi szernek munkája nem csak attól függ, minémű állapotbann vagyon a betegbenn az életerő, és a betegség matériája; hanem attól is, minémű az embernek belső alkotása, vagy természete. Minthogy pedig ez véghetetlen sokféle, és különböző lehet: látni valo, hogy gondolni sem lehet olyan orvosi szert, a melj minden embernek eggyeránt használjon. Némelj embereknek természete különösen iszonyodik bizonyos

zonyos orvosságoktól: egyik nem szenvedheti a' Bodzavirágot, másik a' Méntát, más a' Pé'smát, más a' Ró'sát 's a' t. úgyhogy ezeknek a' szagától is elájúl, ha el nem viszik előle. Ezeknek, az ilyen természetekkel ellenkező szerekből készült orvosság, lehetetlen hogy használjon, akármiilyen jóltévő legyen is másokra nézve. Mikor hát valaki, valamely tapasztalt orvosi szerről azt mondja: *ez az én orvosságom*, helyesenn szöll; mert soha sem lehet átaljábann állítani, hogy a' mi egyik embernek használt, a' másoknak is bizonyal használni fog. Ezekre nézve mondotta a' híres Eürháv (*Boerhaave*), hogy minden betegnek szükséges különös orvosságot rendelni.

Ha már az a' kérdés: Miből lehet kitanúlni valamely Plántának orvosi erejét? erre az a' legbizonyosabb felelet, hogy tsupánn tsak a' Tapogatásból, a' Próbatelekre való okos figyelmezésből. Mert itt az okoskodásból (*a priori*) semmire sem mehetünk, minthogy az alkotó részeknek külömb külömb mérsékbenn való elegyedése, és az abból származó erő, előttünk elfedezett titok. És minthogy ez az alkotó részeknek külömböző elegyedése, és öszveállása, teszi a' plánták nemeibenn a' külömbiségeket; méltánn azt lehet mondani, hogy nints a' világonn két olyan külömböző plánta, a' meljnek ereje egyik a' másikkal tökéletesenn megegyezne. — A' Chémia itt tsak annyibann segíthet, a' mennyibenn a' plánták részeit száraz vagy nedves úton széljel bontogatvánn, megtudja mutatni, hogy egyik plántábann az olaj, másikbann a' gyanta, nyálka, másikbann a' só 's a' t. vagyon nagyobb mértékbenn, és ezeket a' kiválasztott közelebbi plánta részeket is, tudja haszonra fordítani; megtudja továbbá mutatni, hogy egyik plántábann

a' Savanyszerző, másikkann a' Vízszerző, másikkann a' Szénszerző 's a' t. az Uralkodó Alkotó rész: de hogy ezek a' részek az ő természetű öszveelegyített állapotjokbann, minémű erővel birjanak, azt meg nem határozhatja; mert az bizonyos, hogy a' testek, az öszveköttesbenn más erővel birnak, mint külön külön. P. o. a' Szappan, 'síról és lúgsóól áll, és olyan tulajdonságokkal bír, a' meljek sem a' 'sírann, sem a' lúgsóóann külön nintsenek. Mikor még a' mustbann benne van a' szénsavanyú szesz, vagy inkább gőz; édes a' must: mikor pedig a' megforrásközben tőle elválík; a' must borrá leszsz, maga pedig ez a' gőz minden lehellő állatot megfojt.

Tsak a' tapogatás lévén hát a' plánták ereje kitanulásának modja, a' melj plánta a' sokszori próbatétel után, sok emberekbenn, ugyan azon környülállások közt, iljen vagy amoljan erejűnek találatott; arról mondhatjuk, hogy ez vagy amaz orvosi haszonnal bír. Legjobb pedig hogy az ember, a' vizsgálás alá vett plántának erejét, magán próbálja meg, egészséges korábann, és kítsiny mértékben kezdve, és gondosan figyelmezzon reá, mitsoda változást tsinál benne; úgy osztán a' betegségben is bátrabbann tehet vele próbát.

IX. C Z I K K E L Y.

A' HAZAI ÖNKÉNT TERMŐ, ÉS TERMESZTETT NÖVEVÉNYEK.

Hazai Növényeknek nevezzük azokat, meljek a' Hazábann önként vagy vadúl teremnek, és a' magok magvárol szaporodnak. Termesztett plántáknak azokat, meljek vadúl nem terem-

remnek, hanem magvaik másunnan hozatván
miveltetnek, és szaporodnak. Idegeneknek
pedig azokat, melyeket a' mi Hazánkban ter-
meszteni és szaporítani nem lehet.

Valamint eledelre való plántákkal bétöltötte
a' Természet Ura a' föld kerekiségének minden ré-
szeit, hogy azokból az ő élő állati tápláltassanak,
és minden állat a' maga Hazájábéli termésekkel
elélhessen; úgy a' földnek minden részét bétöltöt-
te orvosi hasznú plántákkal is; mert a' mint a'
feljebbvalókból világos, minden olyan plánta, a'
mely nem eledelre való, ha bé megyen az állati
testbe, az ő idegen részeivel az életerőt érdekli,
és azt vagy ingerli és fellázasztja, vagy gyengíti
és letsendesíti. Az Orvosi szerekre nézve hát,
eggyik Ország a' másokra nem igen szorúlna;
mert úgy kell lenni, és úgy van, hogy min-
den Tartományban plántált a' Jó Isten olyan Nö-
vényeket, melyek az ott uralkodó nyavajáknak
gyógyítására alkalmasok.

Közönségesen szólván, minden Állat a'
maga Hazájában feltalálja az ő élelmét: de az
emberekre nézve, a' kiknek az egész föld kerek-
ségenn el kellett terjedni és szaporodni, és a' kik-
nek testi és lelki tehetségeik tsak a' munkásság
által fejtődnek ki, úgy rendelte a' Bölts Teremtő,
hogy ők ne találják könnyenn és eggy rakásonn az
ő eledeleket, hanem munkával jussanak hozzá, és
a' földnek messze lévő részeinn is, keressek fel
az eledelre való plántákat, és azokat magról ter-
meszszék; a' Hazai gyökereket és gyümölcsöket
pedig, a' mivelés által szelidítsék, javítsák, és
az eledelre tegyék alkalmasabbakká. A' mely
Tartományban a' Gabonának nemei vadul terem-
nek is, ritkán lehet azokat egy heljen nagy bőv-
séggel találni, hanem tsak szálanként, mint ná-

lunk a' ligetekenn a' vad ro'st. Ott is mivelni kell a' földet, ha az ember kenyeret akar enni.

Az embereknek lakására, és elszaporodására, legalkalmasabb a' földnek mérséklett része, a' minémű nevezet szerint Európa. Elhoztak ide Á'siából, Égyiptom vidékeiről, Afrikának Északi részéről, az ott vadul is termő *Búzának*, *Árpának*, Indiákról a' *Zabnak*, *Kölesnek* magvait; Ámérika feltalálása után, onnan és a' több Indiákról a' *Tengeri Malét*, *Kolompért* 's a' t. és mind ezeket nagy bővséggel termesztik; a' Hazai gyümölcset, a' miveles, magról vetés, óltás által megneemesítették, és azoknak igen sok fajtáit elszaporították; az Indiai fűszerszámokat, melyeket itt termesztetni nem lehet, a' kereskedés által olj bővenn hozzák, hogy azokra nézve is semmi fogyatkozás nints. Ezek által lett Európa a' Világnak legbővölködőbb és legboldogabb része.

Az emberek eledelére való plántákat tehát termesztetni kell; mert az önként termő plánták, tsaknem egészen és átaljábann a' Barmoknak, Lovaknak, Juhoknak, 's egyéb állatoknak eledelkre szolgálnak; az emberre nézve pedig egyenesen, nem eledeli, hanem tsak orvosi hasznot tehetnek; és a' mi számtalan plántákkal ékeskedő mezeink, réteink, erdeink, olyan rakott Patikák, melyekben minden történhető betegségek ellen, orvosságot lehetne reményleni. De a' mint az Európaiak, Indiákat Fűszerszámért, és egyéb ott termő dólgekért bėjárták: megismerkedtek ott azokkal az orvosi szerckkel is, melyekkel az odavaló nép élni szokott, bizonyos nyavajákban; és azokat nagy bővséggel béhozták Európába. Ezek az idegen szerek itt nagy kedvességet találtak, nem tsak azért hogy messze földről jöttek, és drágák, hanem azért is, mert vi'sgálás és próba

alá vétetvénn, sokann közzülök igen jóltévő erejűeknek tapasztaltattak. De az ő bėjöveleteknek az a káros következése lett, hogy a' Hazai plántáknak betsét elvettek, és az embereket restekké tettek azoknak erejének kikeresésébenn: holott mind a' mellett is, hogy a' heves Tartományokban, a' napnak ereje jobbann kifűzi és kidolgozza a' plántai nedvességeket, a' mint ez az onnan került fuszerszámokból és egyebekből megtettzik; tsakugyan hihető, hogy sok Hazai plántát taposunk lábunk alatt, meljeknek betsesebb ereje és haszna volna, mint némelij Indiai szereknek, meljeket drágánn kell fizetni.

Ohajtani kellene, hogy a' dologhoz értő Tudósok, vennék vizsgálás alá Hazánkknak Növényeit, és már nekik részszerént segítségűl lévénnt a' Chémia is, próbatételek által járnának végere, minémű erővel birnak azok, és mitsoda moddal kell alkalmaztatni a' betegségek orvoslására, hogy foganatosok légyenek; hogy így az Indiai drága szerek nélkül ellehetnének. Mert most meg kell vallani, hogy ámbár igen sok fűveknek némelij orvosi hasznait tudjuk a' naggyából, de a' Hazai plántáknak igen nagy számához képest, kevés az, a' minek ereje egész bizonyossággal tudva volna; az is pedig a' meljek tudva van, kéntelen kitérni az Indiai szerek elől, meljekhez az Orvosok inkább bíznak. — De ennek a' méltó kívánságnak teljesítésére nézve, a' tanúlt Orvosoktól nem sokat lehet várni; mert minthogy azoknak erejét tsak a' tapogatas, és próbatételek által lehet kitanúlni; úgy láttzik, kívánni se lehet tőlök, hogy a' bizonyost a' bizonytalanért elmelőzzék, félretévénnt azt a' szert, melynek munkáját már a' tapasztalásból tudják; és felvevénn oljat, meljről még nem lehet tudni, használ é

vagy árt. De a' beteg sem örömet áll arra reá, hogy ő rajta tegyenek próbát, az ő egészségének és életének kotzkáztatásával: hanem azt kívánja, hogy a' mi már tapasztalt orvosság, azt vegyék elő az ő gyógyítására.

Vagynak mindazáltal olyan esetek, melyekben ezen dologra nézve, a' tanult Orvosok sokat tehetnek. Nevezetesen: Megesik, hogy valamely nyavaját idegen Országi szerekkel sok ideig gyógyítanak haszon nélkül, mert a' nyavaja azoknak nem enged. Iljenkor talám jó volna felre tenni azokat, és Hazai növényeket venni elő; mert hátha annak a' betegnek teste alkotása, inkább engedne az ő Hazájabeli alkotású, és így ő hozzá közelebb járó plánta erejének? Ezenkívül: sokszor kell szegény embereket gyógyítani, a' kik a' Patikára nem örömet költenek, hanem inkább szeretik a' Hazai orvosságokat. Ezekben hát figyelmetesen szemmel lehetne tartani, melyik orvosi plánta, mitsoda formában, minémű változásokat okoz a' betegben, annak hasznára; s az ilyen tapasztalásoknak feljegyzése által, apránként sokra mennénk, a' Hazai plánták erejének kitanulásában.

A' plánták orvosi erejével, sok próbákat és tapasztalásokat tesznek, a' nép közt tapogatva gyógyító, vagy kuru'soló füves Aszszonyok, és mások. De az ő próbatételek a' tzelra keveset használhat. Mert eggy az, hogy ők az emberi test alkotmányát nem esmervénn, a' nyavajának okát és eredetét, a' zavarodásba jött belső részeknek mibenn létét, megítélni nem tudják; és így ha használt is a' plánta valami nyavaja ellen, mibenn álljon annak ereje, meg nem mondhatják; azombann szeretnek szereikkel titkolódnizni, és orvoslásaikat kivált az Orvos Doktorok szemei elől,

szorgalmasan elrejtik: más az, hogy ők egyféle megkedvelt szerhez, és orvoslás módjához (a' melj hibától néha még az igaz Orvosok sem egészen mentek) makatsúl ragaszkodnak, és azonn a' környüállásokhoz képest, változtatni se nem tudnak, se nem akarnak; melj miatt a' próbatétel keskeny határok közzé szorul. Ide járúl az is, hogy sokszor sok plántákat összevegyítenek, és osztánn nem lehet megítélni, meljiknek kell tulajdonítani az orvosi erőt.

X. C Z I K K E L Y.

A' PLÁNTÁK ORVOSI EREJÉNEK MEGESMÉR- TETŐ JELEIRŐL.

A' Plántáknak sok különböző közelebbi Alkotó részei: víz, olajok, nyalkák, savanyok, keserny, mezge, földnemű por, lúgsó 's a' t. annyival inkább utolsó alakjaik, Savanyszerző, Víz-szerző, Szénszerző 's a' t. képzelhetetlen sokféle módonn elegyedhetnek össze, és ettől a' különböző elegyedéstől függ az ő különböző alkotások, formájok, színek, ízek, 's a' t. sőt ugyan azon egy plántábann is a' különböző részeknek, gyökérnek, szárnak, levélnek, virágnak, magnak, gyümölsnek különböző alkotása és tulajdonsága.

Úgy tapasztaljuk pedig, hogy mindenik plántábann, és annak különböző részeibenn, vagy egyik vagy másik alkotó rész, vagy kettőből háromból származott Elegy, nagyobb mértékben mutatja ki magát, meljet Fő, vagy Uralkodó Alkotó résznek (*Effectivum Principium*) lehet nevezni. Egyikbenn az olaj, másbann a' savany, másbann a' nyálka 's a' t. van nagyobb

mértékben; és ez a fő alkotó rész az, a meljben áll az orvosi erő; úgyhogy mielőtt ez a plántától elválasztódik, azonnal tehetetlenné lesz az. Mert valamint az eledeli plántákból, csak azokat a részeket szedegeti ki az állatok gyomra, melyek az ő testeknek táplálására valók: úgy az orvosiakból csak azokat az alkotó részeket fogadja el az emberi test, melyeknek ingerlése az Életerőnek, vagy serkentésére, vagy tsendesítésére alkalmas.

Továbbá, különböző alkotásúak lévén a plántáknak különböző részeik, egyiknek a gyökerében, másiknak vagy a szárában, vagy a virágában, vagy a magvában vagy az orvosi erő; és innen ugyan azon plántának különböző részei, gyakran különböző, sőt ellenkező erővel bírnak.

Ezekből azt lehet kihozni, hogy a melj plánták alkotásokra, formájokra, és tapasztalható külső minémuségekre nézve egymáshoz hasonlítanak; azokban az alkotó részek is hasonló méretekkel vagynak elegyítve, és így azokban, ugyan azon fő alkotó részek mutatván ki magokat, az erejeknek is egymáshoz közelíteni kell. De jól meg kell jegyezni, hogy az egymáshoz ábrázatokra nézve hasonlító, de még is különböző alkotású plánták, soha sem lehetnek tökéletesen egyforma erejük; mert bár mindenikben ugyan az legyen is a fő Alkotó rész, (meljben van az orvosi erő) de egyikben lehet nagyobb mértékben, mint a másikban; és egyikben egy, másikban más, hasonlóképpen bővölködő alkotó részszel egybeköttetve. Így p. o. a melj plántában a fő alkotó rész a Keserőség, egyik keserűbb mint a másik; egyik tiszta keserű, másik fojtos keserű, más nyálkás keserű, más sós keserű,

serű, más rágó keserű, más émeljgő keserű, más bódító keserű 's a' t.

Itt hát az okosság arra tanít bennünket, hogy a' hol a' természet a' külső formára nézve hasonlatosságot mutat: ott a' belső tulajdonságokra nézve is hasonlatosságot gyaníttunk, és ez osztán ne vakmerő, hanem okos, és vigyázva teendő próbatételre serkentse figyelmetességünket. Ezek szerént, a' soha többször nem látott plántának orvosi erejéhez is nyomosonn hozzá lehet vetni. A.) A' külső formájából. B.) Az érzékenységeinkel tapasztalható minémüségéből; meljeket itt szükséges előadni,

A.) A' NEMEKBŐL, ÉS TERMÉSZETI RENDEKBŐL VETT JELEK.

Ezek épülnek ezenn a' természeti hasonlóság által javasolt és a' tapasztalás által is megerősített feltételenn: A' melj Plánták ugyan azon Nemre tartoznak: azok erejekre nézve is *hasonlók* egymáshoz. A' melj Nemek ugyan azon természeti rendben vagynak: azok erejekre nézve is egymáshoz *közelltenek*.

A' mi hát a' Nemnek Fajait illeti: mikor már valamely plántának orvosi ereje tudva van, és valaki talál és megesmér ugyan azon Nemnek más Faját; már mindjárt tudhatja, hogy az is hasonló erejű: de abból nem mindenkor következik, hogy eggyikkel éppenn olj haszonnal lehetne élni, mint a' másikkal. Mert azt soha sem kell elfelejteni, hogy ámbár eggy Nemnek minden Fajaibann, ugyan az is a' fő alkotó rész, de eggyikbenn nagyobb mértékben lehet mint a' másikkann, eggyikbenn más elegyedéssel mint a'
má-

másikbann; és egyiknek a' gyökerébenn, másiknak a' fűvébenn, virágábann lehet.

P. o. a' Tarnitsnak minden fajai fűvestől, virágostól erősítő keserűséggel bírnak, és akár-meljik fájával haszonnal lehet élni: de még is a' *sarga* Tarnits gyökere, és a' *Földepe* Tarnits virága és fűve, legalkalmasabbnak tapasztaltatott. — A' Gyökönke minden fájának gyökerébenn, van a' kevés keserűségnek más alkotó részekkel egy különös elegyedése, meljnél fogva ezek az érző inakat érdeklik, rettegést nyavajatórést 's a' t. gyógyítanak: de leghathatósabb ezek közt a' *matska* Gyökönke, meljben a' repülő olajnak különösségét az is mutatja, hogy ennek szaga a' matskákat úgy megvidítja, hogy örömbenn nem is tudják mit tsináljanak, és a' gyökeret édesdenn megeszik. — A' Tsutsórnak minden faja bódító, szédítő: de a' *Kolompir* Tsutsór gyökerét, és a' *tojás* Tsutsór bogóját főve meg lehet enni; a' *Keserédes* Tsutsór szára és gyökere pedig nagy orvosi hasznú. — Az Ugorka fajai hivesítő, szenvedés ellen való; van benne elrejtve egy ki-rágó keserűség is, meljnél fogva a' *Sárgadinnye* Ugorka, (meljben a' rágó keserűség, tzuor édességgel, és repülő olajjal lévén elegyítve, ennel fogva fűszerszámos szagot és ízt mutat) néha ártatlan hasmenést okoz: de már a' *Kolotzint* ugorkábann (*Cucumis Colocynthis*) melj Égyptom és Arabia környékén terem, ez a' rágó keserűség olj nagy mértékben van, hogy tsak kevés is bellőle kínos rágással és vérrel purgál.

Jegyzés. Talám nem leszz itt helytelen ez a' megjegyzés, hogy a' nemi hasonlatosságból való ítélet tsalta meg regenn az Elizeus Próféta szolgáját 2. Kir. 4: 3). a' ki kimenvén a' mezőre, hogy valami főzni valót szedjen, erre az indás kapaszkodó plántára a' *Kolotzint* Ugorkára talált, meljet ő nem esmér-vén,

vénn, úgy ítél, heljesen! hogy az valami Tök vagy Ugorka nemű plánta; de abbann megsalódott, hogy azt is megehetőnek gondolta. — Ha eszébe jutott volna, hogy megszegvénn megkóstolja, bizonyosan elhajtotta volna. —

Ezt a' heljet a' mi Magyar fordítóink, a' Deák fordítók után, igen zürzavaroson így fordították: *Kiméne a' mezőre paréjt szedni, találkozik azért vadszöllőre, és arról tele szede az ő ruháját sártókkal. A' melj szót paréjnak fordítottak, ארת az tészeu mindentéle zöldséget, főzeléket; a' meljet vadszöllőnek, גפן שרה az tészen mindentéle mezei indás plántát, a' meljet sártóknak; פקעת שרה az teszi az Arabia környékénn esméreres Kolotzint Ugorkát, meljet mezei, vagy vadugorkának is hívtak. E' szerént iljen formánn lehetett volna érthetőbbképen fordítani: *Kiméne a' mezőre valami főzeléket szedni, és mikor elébe akadt volna egy mezei indás plánta, tele szede arról az ő ruháját Kolotzintal, vagy vadugorkával. A' Colocynthist Lexiconaink is Sártóknak tették, hibásonn! mert az egészszenn más plánta.**

Még nagyobb vigyázást, és tartózkodást kíván pedig a' plánták erejének a' Természeti Rendekből való megítélése, a' hol a' Nemek az ő erejekre nézve egymáshoz tsak közelítenek. Mert a' fő alkotó részekre nézve ugyan eggyeznek egymással; de ez a' fő alkotó rész, némeljekbeinn más alkotó részekkel és más mérsékbeinn eggyesülvénn, oljan eleggyé leszsz, meljnek gyakrann egészszenn más munkája van a' testbeinn. A' Fűvész Könyvbenn előforduló Természeti Rendek orvosi erejének előadása így következik:

A' Háromhímes Seregbenn vagynak:

A Polyvás Fűvek. Ezekre, úgy láttzik, nints meg annyi figyelmetesség fordítva, a' mennyit érdemlenének, es többnyire tsak abbann állapotott meg a' körülöttök való gondosság, hogy magok

magok a' füvek a' barmoknak, apróbb magvaik a' madaraknak, nagyobb magvaik pedig az embereknek és barmoknak tápláló eledelül szolgálnak. De sok jelekből kitettzik, hogy a' Polyvás plántáknak mind gyökerekbenn, mind fűvökbenn, mind magvaikbann, fő alkotó rész, az inakat édesdenn *serkentő*, *vidítő*, és *erősítő* Balsam, vagy részszerént repülő olaj, síkos nyálkával elegyítve, melj nyálka a' magvak székibenn liszt vagy keményítő formábann mutatja ki magát.

Ezt az élesztő balsamot bizonyítja a' mezőnek illatja, melj minden érzéseket megújít, mikor az ember tavasszal és nyáronn a' sík mezőbenn jár; bizonyítja némelj polyvás fűveknek p. o. a' *Kethimpásitnak*, a' *Nápitznak* különösen érezhető illatja; bizonyítja az idejébenn t. i. éppenn virágzaskor lekaszált és jó időbenn felgyűjtött szénának kellemetes és megújító szaga, melj abbann esztendőkről esztendőkre megmarad, (és nem fundamentom nélkül tartja sok szegény ember Királyi boldogságnak, a' szétnás szekerenen vagy szénatartó padonn való hálást); bizonyítja a' széna murvából vagy töredékből készült fördő, meljel sok szegény emberek helyesenn és hasznosann élnek, az elgyengült betegek erősítésére és gyógyítására; bizonyítja a' kisült meleg kenyérnek, és a' megpirított száraz kenyérnek illatja, melj az elalélt beteget is szembetűnőképen élleszt.

Ez az illatozó Balsam, a' lisztes, nyálkás, síkos nedvességekkel eggyesülve, a' polyvás fűvekbenn, és kivált azoknak magvaibann, igen alkalmas a' *vérnek hűvesítésére*, a' *forró nyavajakbann való tsendesítésére*, a' *tsipős matériának benyelesére*, és a' *vizellet útjänn való kitakarítására*. Ezen végre különösen élnek az árpakása
levénn

levénn kívül, a' *Taratzk* Búza gyökerének főtt-vizével.

Ártalmas ezen természeti rendbenn nints tudva egyéb, a' *hodító Vadotz* magvánál. Bizonyosnak állítják pedig, hogy vagynak egész darab földek, meljek szep szénát teremnek, de azt a' marha vagy éppenn nem, vagy tsak kéntelenség-ből eszi, és elsoványodik rajta. Polyvás fü-é ott az ártalmas, vagy más nemű plánta, méltó és szükséges dolog volna gondosonn utánna járni.

A' Négyhímes Seregbenn vagynak:

1. A' *Tsoportos virágú*k. Ezek gyenge erővel bírnak; gyökereikbenn van a' keserűség mellett valami tsípősség. Belsőképpenn a' *vizellet inditasra* használnak, külsőképpenn a' *bőr felomladozasinak, rühnek, kosznak* 's a' t. gyógyítására alkalmasok.

2. A' *Tsillag levelű*k. Ezek is keserűs és sós ízűk, öszvehúzók, *vizellet hajtók*; de valamint az elébbiek, úgy ezek is sem károkról, sem hasznokrol nem igen nevezetesek.

Az Öthímes Seregbenn vagynak:

1. A' *Darótzlevelű*k. Ezek ízetlenek, szagatlanok, tehetetlenek; fő alkotó rész benne a' kotsonyás nyálkásság, melj a' *Fekete Nadálytő* gyökerébenn legbővebbenn van. Használhatnak a' *vernek hívesítésere*, 's a' gyomorbann, mejjbenn, torokbann lévő *tsípősségeknék elnyelésere*.

2. Az *Ernyősvirágú*k. Ezeknek erejek részszerént a' gyökerekbenn, főképpenn pedig a' magvoábann van, meljek bizonyos olajjal és fűszerszámos erővel bírnak, *ingerlők, szelhajtók, tejosztatók*. Megkülömbözteti pedig őket a' hely a' meljenn teremnek; a' száraz helyenn termők
fu-

fűszerszámosok, a' vizenyős helyenn termők mérgesek. Ezeknek is nagy része elveszti mérgességét ha megszárad, és a' marha a' széna közt ártalom nélkül megeheti.

3. A' Tekeredettek. Ezekbenn annyi bizonyos, hogy tsípős keserűség van, és némeljekbenn tsípős tej forma nedvesség, és ezek mérgesek: de még nintsenek elégséges próba alá véve.

A' Hathímes Seregnek

Nagyobb részét tészik a' Liliomos virágú k, meljeknek többnyire mindnyájának *hagymis* gyökere van. Ezekbenn fő alkotó rész a' rágó tsípős keserűség, eggy tsípős repülő olajjal, melj ezeknek valami különös orr tekerő és szemetbántó szagot ad. Ez némeljekbenn olj nagy mértékben van, hogy a' gyomor ki nem állja, hanem úgy lehet őket nézni mint valóságos mérgeket; de a' megfőzés vagy sütés által rágó erejeket részszerént, vagy egészen is elvesztik, és többé nem mérgesek.

Ezek közt a' hagymaneműek vizellet hajtók *giliszta üzők*, a' versenyvedést gyógyítják, a' gyomrot és beleket erősítik, a' benne megiszapolt nyálkát felszaggatják; és azért minden keserűségek mellett is, sokann szeretik nyersen enni. — A' meljek ezen rendbenn bűdös bak bűzűk, azok mérgesek.

A' Húshímes Sereg:

Ebbenn ugyan Természeti Rend nints, mert az itt lévő plánták termete, és tekintete külömbkülömbféle: mindazáltal, mivel a' természet itt foglalta össze a' lágyhajú Kerti gyümölcsöket; úgy lehet nézni magát az egész Sereget, mintha Természeti Rend volna.

Az itt lévő minden plántáknak levelei, kérgei és gyökerei, öszvehúzó keserű ízűk, és így *erősítők*. Ez a fojtósság megvan a gyümölcsökben is éretlenkorokban, némeljekben akkor is, mikor megérnek; de a mivelés alá vett kerti gyümölcsökben, *hívesítő*, *enyhítő*, *senyvedés ellen való görts oszlató* kedves savanyúsággá, és tziúkor édesseggé változik.

A' Sokhímes Sereg:

E' sem természeti rend ugyan rá nézve: de az itt lévő Nemek belső tulajdonságokra nézve annyiban egyeznek, hogy mindnyájann vagy kisebb vagy nagyobb mértékben *mérgesek*. Mindazáltal némeljeknek az orvoslásokban igen nagy haszna van, mert a' készítésnek módja, és a' beadás mértéke által, tudják a' mérgeességeket úgy megnyehíteni, hogy haszonnal ingerlő orvosságokká válnanak.

A' Kétföbhhímes Sereg.

Maga egy Természeti Rend, a' mennyiben minden ajakas virágú plántákat magába foglal: de Orvosi tekintetben ezen Seregnek tsak egy része, t. i. a' fedetlen magvuk, vagy a' Gyűrűs virágú plánták Természeti Rendi bír hasonló erővel. Ezek mindnyájann kesernyész ízűk, gyengém öszvehúzó, az *Életerőt serkentik*, az *inakat erősítik*, és az erő van főképpenn a' leveleikben. Vagyon benne valami repülő olaj, erősítő balsam, mely azoknak kedves illatot ad, és ettől függ az ő orvosi erejeknek munkássága. A' meljek köztök szagatlanok: tehetetlenek is; mennél kedvesebb illatuk, annál jobbak. Mérges köztök egy sints.

A' Seregnék Magrejtős rendi magába foglal külömb külömb tulajdonságú, nagy részént émelygős ízű, sőt mérges plántákat is.

A' Négyföbbitmes Sereg

Maga egészen egy Természeti Rend, t. i. a' Keresztes virágú plántaké. Ezek mind keserű tsipős ízűk, és valami repülő fűszerszámos tsipős só van bennük, hasonló a' fokhagymához. Ezekkel némelyek igen nagy, némelyek igen kicsiny mértékben bírnak; némelyeknek a' magvokban, némelyeknek a' gyökereikben van nagyobb mértékben.

Különösen a' vértsipősségét orvosolják, és vizellet üzők, gyomor erősítők, bőrveressítők, és ezeknél fogva az ő hasznok sokféle nyavajakra kiterjed. A' legtsipősebben szinte semmi mérgeesség.

Az Eggyfalkás Sereg

Maga egy Természeti Rend, t. i. az Oszlopos virágú plántaké. Ezek mind nyálkások, a' gyomorbann a' tsipős materiát megenyhítik, a' vért sikosttják. Kivülről belőlről lágyítanak. Nem mérgesek.

A' Kétfalkás Sereg

Maga egészen egy Természeti Rend, t. i. a' Pillangós virágú plántaké. Ezek közzül keveset fordítanak orvosi haszonra, ámbár leveleik és gyökereik vizellet és giliszta üzők, némelyek has lagyítók is; magvaiknak lisztje pedig külsőképen daganatot oszlató, lágyító, és érlető erővel bír. Leveleik a' marháknak, nagyobb magvaik pedig, p. o. Paszuly, Borsó, Lentse 's a' t. az embereknek kedves eledelek, de szelet tsinálnak, és a' gyenge gyomrot felfujják.

Az Együtt - Nemzők Serege

Maga egy nagy Természeti Rend, és három kisebb Rendekre oszlik, t. i. a' Félszer virágosok, Tsőves virágosok, és Súgár virágosok Rendére.

A' Félszer virágosok keserű ízűk, szagatlanok, téj nedvesség vagyon benne, még is kivévén a' Salátának egy vagy két igen mérges fajtát, nem mérgesek; holott egyéb Seregekben a' téj nedvesség mérgeesség jele. Ezek igen jó erősítők, vizellet hajtók, a' belsőrészek dugulását megnyitják. A' mivelés által megszelídülvén benne a' keserőség, a' kerti Saláta, Katáng, Pity-pang, kedves eledellé leszsz.

A' Tsőves virágosok, keserűk, némeljek köztök kedvetlen szagú, de nem mérgesek; a' jó illatú erősítők, és sokféle orvosi hasznokra fordítódnak. —

A' Súgár virágosok fűszerszámos keserűk, illatozók, újjítók, élesztők, erősítők; mérges köztök nints.

Az Anyahímeseik Serege.

Ennek nagyobb része Kosbornemű Természeti Rendnek neveztetik. Az ide tartozó plánták nyálkás nedvességűk, bak bűzűk, nem mérgesek. Azt hiszik rolok, hogy szerelenre gerjesztő, fájdalom enyhítő, hasmenést elállító erő van benne. A' magtalanság ellen dítserik.

A' Lopvanöszök Serege.

Négy Természeti Rendekből: Harasztokból, Mohokból, Moszatokból, és Gombákból áll. Ezek között valami kevés, hasznavehető; igen sok mérges; a' többek gyanúsok.

B.) A' TAPASZTALHATÓ MINÉMŰSÉGERBŐL
VETT JELEK.

Meglehet még ítélni a' plánták erejét, a' terméseknek Helyéből, az Izeiből, a' Szagjokból és Szinekből. Meljekre nézve meg kell jegyezni:

1. A' Helyre nézve: A' száraz helyenn termő plánták ízesebbek a' nedves földben termetteknél; a' vizenyős helyenn és vízbenn termők, többnyire rágó erejük, és gyakran mérgesek. A' Kerti gyümölcs, ha száraz helyenn termett, jobb ízű annál, a' mely nedves és árnyékos helyről került. A' szagos Zeller ha vizes helyenn terem, mérges; ha száraz földbe plántálódik, jó ízű, megehető. A' Fűszerszámos plánták: *Rozmarin*, *Sálja*, *Démutka*, *Ledenduta* 's a' t. mind a' száraz földet szeretik. Igen sok vizes helyenn termők, rágó mérgesek, mint a' *Szironták*, *Bösövény*, *Tsomorika* 's a' t. Akármely esméretlen plánta hát, ha vizenyős helyenn, vagy vízbenn termett, gyanús legyen.

2. Az Izre és Szagra nézve egyszersmind: Az ízes és illatozó plánták, hathatósabbak az ízetleneknél és szagátlanoknál. Ha az orvosi plánta ízét és szagát elvesztette; elvesztette erejét is.

Az ízes és jó szagú plánták hasznosok; a' bűdössek ártalmasok; az émelygős ízűk, hányatók, hashajtók, mérgesek.

Az édes ízűk táplálók; a' nyálkások táplálók és lágyítók; a' sósok ingerlők és hevítők.

A' savanyú plánták és gyümölcsök hívesítenek, szomjúságot óltanak; a' főjtős savanyúk öszvehúzók.

A' keserű plánták bővölködnek lúgsóval; erősítik a' gyomrot, a' szerelmet gyengítik, és gyakrann gyanúsok. A' gyomorbeli savanyúság miatt szenvedőnek használnak a' keserűségek: *Tarnits*, *Füstike*, *Űröm* s a' t. de ha sokáig él velek, elgyengül a' gyomra. Minden keserű plántában van valami, több vagy kevesebb, a' mi mérgeességhez közelít.

Jegyzés. A' tiszta keserűségek között legelső és legbeisebb a' Patikai *Quassia* forgáts. Ez az embernek igen jó gyomor erősítő, és sok nyavajakbann nagy hasznot téssen: a' há. i legyeknek pedig halálos méreg.

Ha ennek főtt vizéből valami keveset megmészelve lapos tálba töltenek; a' legyek ezereként gyűlnek rá, és mihelyt meg óstolják, azon helyenn rakasra duglenek, és a' tálból idetova se nem repkednek se nem mászkálnak.

Nints hát ennél jobb légypusztító eszköz; mert egy az, hogy a' házbann, konyhann a' döglött legyek szerteszéllyel nem hevernek; más az hogy e' miatt a' háznépet semmi veszedelemtől nem lehet felteni, a' melj másféle mérges légyvizektől már gyakrann megtörtént.

3. A' Szagra nézve: A' jó illatú plánták vidítók, szíverősítők; a' bűdőssek bódítók; az ondorító szaguk mérgesek. A' plántákban lévő repülő Balsam, vagy olaj, vagy lúgsó, vagy tsípősség, egyenesen érdekli az Agyvelőt, az orrnak szaglása által; de osztánn azt az érdeklést hogy veszi az Agyvelő, attól függ, minémű az érző inaknak alkotása, és minémű állapotban vagynak azok. Ennél fogva az erőss illatú plántát egyik ember szereti,

ti, a' másik nem szenvedheti; a' mi egyiknek jó szagú, a' másiknak kedvetlen.

A' Pésma illatjábann egyik gyönyörködik, másik azt kiállhatatlan bűdösnek tartja. A' Szünádrával bajlódó Aszszonyszemély, ha bémegyen oljan szobába, meljet bétöltött a' Tubaró'sa szaga, elszédül, elájul: a' Ruta szagától pedig, vagy a' *budös* Libatoppétól feleszmél. Átaljábann a' kik a' jó szagoktól elájúlnak, a' bűdösektől magokhoz jönnek.

A' Szurinámba először ment Europaiak egyszerre mind meghóltak; sokára lehetett végere menni, hogy az ott lévő *Méregfának* (*Hippomane*) bűze ölte meg őket, meljet az ott lakok szenvedhetnek. — Azt állítják, hogy az Ambra szagával az életet is meg lehet hosszabítani.

4. A' Színekre nézve: Ámbár itt sok kifogások lehetnek is; tsakugyan a' veres szín igen gyakrann savanyúságnak (de leginkább tsak a' gyümölcsekbenn), a' sárga keserűségnek, a' zöld nyerseségnek, éretlenségnek, a' halovány ízetlenségnek, a' fejér szín édességnek jele. A' Ribiszke, Borbolya, Medgy, Szilva, 's a' t. veresek, és savanyúk is; ezek közt a' világos pirossak, és szőkés pirossak édességre hajlanak. A' savanyú almák többnyire veresek, az édesek fejérek. A' savanyú fűvek levelei ősszel megveresednek. A' Félszer virágok, mind sárgák és mind keserűk. A' Gyümölcsek míg zöldek, éretlenek, és más ízük.

A' kék színnel a' savanyúságot és a' lúgsót lehet kitanúlni. A' kék Szirom, kék papiros, ha savanyúság ér hozzá, megveressedik, ha lúgsó, megzöldül. Így már a' pápa füstjétől a' kék virágok megzöldülnek.

A' szennyes, fekete-sárga, undok színű virág, méregről egyenűs plántát mutat. A' fekete Bogyók, ha megérések előtt először zöldek, azután veresek voltak, és abból lettek feketévé, egészségesek, p. o. *Eperj*, *Szedery* 's a' t. de ha zöldből egyenesenn lettek feketévé, mérgesek, p. o. *Tzillár*, *Takta*, 's a' t. Az esméretlen fekete Bogyót tehát megkóstolni veszedelmes.

Ha az Ember ezeket a' Tapasztalásbeli Jeleket, a' Nemekből és Természeti Rendekből vett Jelekkel egyyüvé veszi: a' soha többször nem látott Plántának erejét és hasznát is, a' naggyából alkalmasint eltalálja.

XI. C Z I K K E L Y.

AZ ORVOSI PLÁNTÁKKAL VALÓ ÉLÉS MÓDJA.

A' mint a' beteg testnek vagy belső részeiben és vérében vagy a' romlás, vagy az kívülről is kimutatja magát, valamely tagnak fájdalmával, megtüzesedésével, dagadásával, kisebesedésével 's a' t. úgy az Orvosi Szerekkel is két-féleképpenn lehet élni, t. i. vagy belsőképpenn, mikor azokat a' beteg, gyomrába, beleibe bevészi; vagy külsőképpenn, mikor azokat a' szenvedő részekre kívülről alkalmaztatja.

Ez nem azt teszi, mintha a' belső nyavalyákat csak belsőképpenn, és a' külsőket csak külsőképpenn kellene gyógyítani: sőt inkább számtalan sokszor, a' belsőket külsőképpenn is, és a' külsőket tsaknem mindenkor belsőképpenn is szükség orvosolni.

Ritkán esik meg, hogy az Embernek az Orvosi Plántát, úgy a' mint a' Természetben találtatik, megrágni és elnyelni kellene: hanem szükség azt mind belső, mind külső haszonra, bizonyos móddal elkészíteni, és illendő formában a' szenvedő testhez alkalmaztatni. Ezen Módot és formákat itt szükség előadni:

a.) *Belsőképpenn. A' Bevétel Formái.*

Kifatsart Lév. Ez úgy készül, hogy a' nyers friss Plántának leveleit, vagy virágait, vagy gyümölsét, vagy gyökerét, öszvetöri az ember, ruhába teszi, erősen kifatsarja, kinyomja, és ezt a' levet beveszi. Meglehet úgy is, hogy öszverágja azokat, a' levet belőlök kiszívja és elnyeli, a' törkölyét pedig kiköpi.

P o r. Az árnyékonn jól kiszáraztott gyökeret vagy plántát, jól öszve kell törni tiszta mozsárban, és kiszitálvánu a' lángját, ezt kell vizben vagy borbann bévenni.

The a. A' megszáraztott plánta részeiből, bizonyos mértéknyit, tiszta tsuporba vagy bögrébe kell tenni, arra forró vizet tölteni (vagy néha bort), hirtelen befedni, keskenővel jól betakarni, és egy kevés idő múlva meginni. Ezt azért kell így tselekedni, hogy a' plántának könnyen elrepülő orvosi gőzze, a' főzés által ki ne párologjon.

Jegyzés. A' *Thea* tulajdonképpenn egy Indiai Tserje, meljnek leveleivel az előadott módonn élnek. Innen általment a' nevezet *Thea*, *Herbaté*, a' hasonló módonn készült italokra.

Föttv iz. A' Plántának gyökerét, szárait, vagy más részeit is, apróra kell vagdalni, vízbe tévénn egy darab ideig főzni, és osztánn kihülve apródonként iszogatni.

A' Theából és a' Föttvízből is, a' legjöltévőbb Orvosló szer leszsz, ha azt, egy kevés sót és olajt tévénn hozzá, a' kristélyezővel a' végbélbe öntik. A' Házi Orvosló eszközök között nintsen semmi jobb, mint egy alkalmas kristélyező, meljel az ember magát megkristélyezheti; mert különbenn ennek a' nagy hasznú orvoslásnak, elene szegezi magát a' beteg szemérmességé.

Magt éj. A' Gyümölsök magvainak bélit, meg kell törni tiszta mozsárbann; de úgy, hogy elébb egy két kalán vizet kell rátölteni; mert különbenn nem leszsz belőle téj, hanem zsir, vagy olaj. Így megtörvénn vízzel, és a' vizet oljkor oljkor rajta szaporítvánn, föl kell eresztetni bővebb vízzel, és jól elelegyítvénn, által kell szűrni és fatsarni tiszta ruhánn, és készenn leszsz a' Magt éj. Így készül a' Mondolatéj, Tökmagt éj 'sa' t. A' Mondolamag béli ről a' hártya könnyenn leválik, ha azt forró vízzel megöntik.

b.) *Külsőképpenn való alkalmaztatás.*

Borogatás. A' nyers friss Plántát, vagy úgy a' mint van természeti állapotjábann, vagy öszvetörve, vagy megrágva, vagy gyenge tűznél meghervasztva, rá kell tenni a' fájdalmas részre. A' száraszt pedig lábasbann felmelegítvénn, vagy szárazonn, vagy egy kevés vízzel megparáholva, ruha közzé vagy zsatskóba kell tenni, és úgy alkalmaztatni a' szenvedő tagra.

Förösztés. Meg kell főzni a' Plántát bőv vízbenn, és ebből osztánn lehet:

1. *Mosóvtz*, meljel mosogatják a' főt, vagy más szenvedő részt.

2. *Lábvíz*, meljbenn áztatják a' lábakat, bokáig, vagy szárközépig, vagy térdig,

3. *Félfördő*, meljbe beléül a' beteg ágyékaig.

4. *Fördő*, meljbe beléül nyakig.

Párgolás. Meg kell főzni a' Plántát, és a' szenvedő részt lepedővel béborítvann, annak párájára kell tartani, hadd járja által. Meglehet úgy is, hogy az iljen vizet meleg téglára, vagy vasra tsepegtetik, és annak gőzét botsátják a' szenvedő tagra.

Füstölés. A' Plántának magvát vagy gyökerét, vagy egyéb részét, eleven szénre kell tenni, és annak füstét a' fájdalmas tagra botsátani.

Ezekenn kívül szoktak a' Plántákból bizonyos szereket is készíteni, és azokat belső vagy külső haszonra tartani. Iljenek p. o.

Eresztett vagy Szagos víz. A' Plántának szagos virágit, vagy leveleit, valami nedvességgel felgyúrják, és azután vizet töltvénn reá, lombikbann kifőzik és leeresztik.

Essentia. A' Plántát, vagy annak virágit üveg edénybe tévénn, égettborrt töltének reá, eggynehány napig meleg helyenn tartják, és azután tisztánn leszűrik.

Szirup. A' Plántának Theáját, vagy főtt vizét, lassú tűznél sokáig párologtatják inkább mint főzik, tzu'kört tévénn belé, míg az valamennyire megsűrűdik.

Szivadék vagy Kihuzadék (*Extractum*). A' Plántának kifatsart levét, vagy Theáját, főtt vizét mind addig párologtatják, míg egészen megsűrűdik, és osztánn megkeményedik.

Roób. A' Plántának, leginkább pedig a' Gyümölsnek kifatsart levét, lassú tűznél párologtatják tzu'kor és méz nélkül, míg olyan sűrű leszsz mint a' méz.

Liktárium. A' gyümölsnek húsos bélit, vagy a' Róbot és Szirupot is, mézzel vagy tzu-korral felelegyítvén, főzik, míg az valamennyire megkeményedik.

Kenet. Az Orvosi Plánta részeit, olajjal vagy zsírral öszvetörük, és élnek vele külső haszonra.

Flastrom. A' Plánta részeit olajjal és viaszszal, vagy szurokkal öszvefőzik, megszűrik, és mikor meghül, henger formába tsinálják, és élnek vele sebek gyógyítására.

Készítenek még a' Patikákban a' Plántákból külömbkülömbféle Szereket, melyeket itt előszámlálni nem szükség.

XII. C Z I K K E L Y.

AZ ORVOSI PLANTÁK MUNKÁJA AZ EMBERI TESTBENN.

Az Orvosi Szerek munkái az emberben külömbkülömbfélék, a' mint t. i. azok a' Testnek kemény részeit vagy ingerléssel vagy enyhítéssel ébresztik, a' hibás vért és nedvességeket pedig megváltoztatják, és ezek által az Életerőt serkentik, és segítik a' maga Viszszaszerző és Orvosló erejének gyakorlására.

Ezeket itt előadni, és rólok közönségesen némelij Jegyzéseket tenni szükséges, a' végre, hogy a' ki Orvos nem létében kéntelenítettik a' Plántákhoz folyamodni, a' mennyire lehet tanulja meg, mire kell vigyázni, és mitől kell őrizkedni, hogy magának vagy másnak kárt ne tégyen.

1. Hányató Szerek. (*Emetica*).

A' Hányás az az erőlködése a' Természetnek, meljel azt, a' mi a' gyomorban van, a' torokra felszorítja, és a' szájon kiveti. Ez igen jóltévő munkája a' Természetnek, és mikor magától indul, ritkán csik meg, hogy akadályoztatni vagy elállítani kellene; hanem vagy csak az okát kell elharítani, vagy még segíteni és könnyíteni kell, Szikfü herbatét, vagy más itatvann a' beteggel. Azombann, vagynak olyan veszedelmes nyavaják, melyekben a' hányás felelmes jel; de olyankor is nem az veszedelmes, hanem a' mi azt okozza.

Magától elindul a' hányás sokféle okból, nevezetesen:

a.) *Képzelődésből*, mikor valami újatlatos dolgot meglátunk, vagy a' szagát megérezzük, vagy ha csak emlégetik is előttünk. Ez elmúlik, ha képzelődésünket és szemünket, azon dologról elfordítjuk.

b.) *A' gyomornak étellel vagy itallal való megterhelésből*. Ekkor a' hányás maga orvosság. A' honnan nemeljek, m kor hányásra volna szükség; éppenn ezen tzelből, önként több bort isznak mint szoktak, és egyszerre egy meszelyt 's többet is felhajtának, a' megrázkódtatásig és undorodásig; melj után nem sokára a' gyomor felháborodvann, tzeljokat elérik.

c.) *A' hasnak szokatlan állapotjából*, p. o. viselősségből. Ezt csak a' természetre kell bízni.

d.) *A' Főnek keménvonn való megütődéséből, Hidegtelelésekből 's a' t.* Ekkor a' hányás okát, a' betegséget kell gyógyítani.

e.) *A'*

e.) *A' ki szokatlan, a' szekerenn vagy hájónn való járáshoz, pípázáshoz:* felháborodik a' gyomra és hány. Ezt a' hozzá szokás meggyógyítja.

f.) *A' ki értzből való mérget talált bévenni;* igyon hirtelen lágy meleg olajat, vagy tejet igen sokat; meglehet hogy a' hányás által megszabadul: de ha már a' mérég a' belekbe vagy a' vérbe vette magát, nints reménység.

Mikor pedig szükség a' Természetet hányásra indítani, hogy a' gyomor a' benne lévő rútságoktól kitisztuljon; az meglehet

1. Tsak azzal is, a' mint némelyek tselekesznek, hogy az újjokat a' torkokra nyűjják, vagy azt valami toll szállal ingerlik: de ez veszedelmes, mert könnyen nyelvtsap leesés, torok gyúladás, vérpökés, s több felelmes lövethézései lehetnek; vagy

2. ha az ember lágymeleg vizet, vagy olajat, vagy zsírt egyszerre bővenn iszik; vagy

3. a' mi legjobb, ha hányató szert okosann veszen bé.

A' Hányató Szereknek tulajdonságai ezek:

1. A' nagy erőltetés által a' beleket is mozgásba hozzák, és szabad székeket tsinálnak, sőt gyakrann elvégeződvénn a' hányás, alólról fordítanak és purgálnak.

2. Ha oljan kitsiny mértékben veszi azokat az ember, hogy hányásra nem indíthatnak: akkor is nagy hasznot téznek, mert gyengénn és húzomosann a' gyomrot émelyegtetik, a' beleket izgatják, melj kivált a' mejjnek nyavajáibann tsak nem a' legfőbb orvoslás; sőt a' vérbe is általmennek, és annak sűrűségét felolvasztják, tisztítják, és más egyéb hasznokat is téznek. A' hon-

nan a' tanúlt Orvosok gyakrann adják a' hányató szereket, oljan kis mértékben, hogy hányásra ne indíthassanak.

3. Nagyonn vígyázva kell velek élni, mert ha az ember kelletinél többet vészen bé, úgy munkálkodnak, mint a' méreg.

4. Úgy munkálkodnak könnyenn és hasznosann, ha az ember a' gyomrot előre hozzá készíti, nevezetesenn ha estvé valamit oljat eszik, p. o. jól megmézelt szilva tziberét, a' mi a' gyomorbann lévő sárt felhígítsa, felszaggassa, és osztann úgy vészi bé reggel a' hányatót; azután pedig minden hányás utánn egyg kevés lágymeleg Szikfű herbatét iszik; de hideg vizet ne igyon, mert az halálos kólikát okoz.

5. Mikor már a' Hányató alólról fordított: valahányszor a' Természet hírt ad a' tisztulásra; egyg szempillantásig sem kell késni, hanem menni kell a' székre; mert a' tartóztatásnak szédülés, ájulás, kólika-görts, és más veszedelmek lesznek a' következései.

Lehet Hányatót bévenni:

1. Ha az embernek rossz szája íze, és savanyú felbőfőgései vagynak; ha az ételtől undorodik, a' nyelve motskos, a' gyomra is émelyeg, és ottann ottann felháborodik.

2. Ha ételt nem kíván, a' gyomra nem emészt, és a' miatt a' feje megnehezedik, 's a' gyomrábann is nehézséget érez.

3. A' napos Hideglelésekben, meljeket a' gyomorbann és belekben való rútság, makatsabbakká szokott tenni.

4. Az epesáros és járvány Hidegleléseknek mindjárt az eleinn.

5. A'

5. A' szorulás kezdetébenn.

6. A' számár vagy fojtó hurútbann; de ha tsak lehet, ezt tanúlt Orvosra kell bízni.

El kell pedig a' Hányatót távoztatni:

1. Ha a' beteg vagy nagyonn el van gyengülve, vagy felettébb érzékeny, úgy hogy az erőltetést ki nem állhatná.

2. Az öreg embernek, a' nagyonn kövér és bőv vérűnek, a' már nagyonn terhes aszszony-nak hányatót adni veszedelmes.

3. Ha a' Hideglelés már régen tart, Hányató ritkáán kell.

4. Veszedelmes ez a' fúladozásbann, vérpökésbenn, vérhányásbann, száraz betegségbenn, a' tüdőnek minden nyavajáibann, és a' már régen tartó szorulásbann. Ezekbenn tsak a' tanúlt Orvos tudja megítélni, ha szükséges-é hányatót adni.

5. Azoknak, a' kik szakadást, bélnek vagy méhnek lejárását szenvednek; és a' kikbenn kő van.

6. Azoknak, a' kik ájulásra, vérfolyásra hajlandók, és az oljan betegeknek, a' kiknek valamelj belső részek már gyúladásba jött.

7. A' kik soha sem szoktak háyni, vagy a' hányás rendkívül való erőltetésekbe kerül: azoknak nem kell hányatót adni.

Vagynak eggynéhány Hazai Plántáink, meljek hányató erővel bírnak, p. o. a' *Tzillárnak*, *Kapotnyaknak*, *Tsikorkának*, *Tavaszi Violának* gyökerei: de sokkal bátorságosabb a' hányatót Orvos által a' Patikából rendeltetni, és házi szükségre eltenni; hogy mikor kívántatik, az Orvos nem létébenn is, annak rendelése szerént, elő lehessen venni.

Mikor a' hányás felettébb való, és már azt szüntetni kellene: e' végre a' Hippokrátes idejétől fogva ditsértek a' *Fodor Ménta* herbatét, még inkább pedig a' lombikonn levett vizét. A' *Borsos Mentanak* ereje ennel sokkal nagyobb, de a' Fodor Méntáé bátorságosabb.

2. A' Hashajtó Szerek. (*Laxantia,* *Purgantia.*)

A' Hányatók, kivált a' meljek az Ásványok Országából valók, olyan ingerlő Szerek, melyeket a' természetünk nem szenvedhet, hanem az Életerő mindjárt a' gyomorban ellenek szegezi magát, és azokat a' gyomorból, ennek rútságaival együtt, kivetni erőlködik. A' Hashajtók pedig, melyek többnyire mind a' Plánták Országából valók, olyan ingerlő Szerek, melyeket a' gyomor elszendvedhet, sőt azokat emészteni kezdi; de mint a' táplálásra alkalmatlanokat, a' belekbe hamar általbótsátja, a' hol ezek a' beleket tsipdesvénn, erősebb mozgásra, a' nedvességeknek mindenfelől való öszvegyűjtésére ingerlik, és ez által az ott megiszaplott és megdugult rútságot a' végbeleenn kitakaradják.

Némeljek ezek között eggyzersmind a' belekben öszvetapadt rútságot felolvasztják, felszaggatják; és ezzel a' kihajtását segítik. Némeljeknek pedig bizonyos része, általnégyen a' vérbe is, és azt tisztátalanságaitól, a' vizellet útján, s más módon is tisztítja.

Némeljek továbbá tsak gyenge ingerléssel munkálkodnak, a' hasat meglágyítják, nyitva tartják, és szabad székeket okoznak: de némeljek, kisebb vagy nagyobb mértékben felzavarják a' beleket, azokat erőszakos mozgásba hozzák, és
gyakran

gyakrann kínos rágásokat okoznak. Ezen utolsó rendbéliekkel sokszor a' kuru'solók halálos veszedelembe ejtik azokat, a' kik magokat kezek alá adják.

Sokann azzal tartják, hogy az egészség fenntartására megkívántatik, hogy az ember a' gyomrot és beleket ottann ottann megtisztítsa, különösen pedig, hogy a' tél elmúlván, tavaszi cura gyanánt, vagy hányató vagy hashajtó orvosságot vegyen bé. De ez nem helyes, mert a' ki egészséges, annak se tavasszal, se más időbenn nints orvosságra szüksége. Miért is ingerelné az ember a' belső részeket és az Életerőt, mikor azok kötelességebenn jól eljárnak? látni való, hogy azzal hasznót nem téssen, hanem kárt könnyenn tehet. Elhozza a' tavasz azok nélkül is a' frissítő eledeleket, *Salátát, Paréjt, Turbolyát, Sósát, Ribiszkét, Tseresznyét* 's a' t. a' meljek nem erőszakkal, hanem gyönyörködtetve, a' gyomrot vidítják, a' vért tisztítják.

Sokann pedig arra szoktatják magokat, hogy mihelyt a' székjeknek restelkedését érzik; azonnal tisztító orvosságot vesznek bé. Ez jó vólna, ha csak has lágyító szereket vennének, minéműek a' borkő, és más közép sók, és külömbkülömbféle gyümöltsök; és ha mértékletes járkálással, 's testeknek mozgatásával segítenének magokonn: de ha erősebb hashajtó szereket vesznek bé, ez által magokat a' szorúlásra tészik hajlandókká. Mert legtöbb emberbenn a' hashajtó orvosság minekutánna munkáját elvégezte, szorúlást hágy maga utánn, és így a' tisztító orvosságra szüntelen szükség leszsz. Innen az iljen személyek, mintegy kéntelenekké lesznek 'sebjekbenn hordozni, és ottann ottann rágogatni a' Rabarbarát, katulyákkal tartani a' pilulákat 's a' t. meljnek az a' káros

következése, hogy a' gyakori ingerlés által megfosztódnak a' belek a' nekik olj szükséges síkos nedvességektől, meljéből ismét más bajok és szenvedések származnak.

Mikor a' szükség kívánja, hogy az ember hashajtó vagy purgáló szert vegyen bé, vigyázzon a' következőkre:

1. Soha erősen purgáló szert bé ne vegyen, ha tsak tanult Orvos nem rendeli azt.

2. Ha a' szorulás régi, és a' rútság a' belekben megkeményedett: akkor a' hashajtó nem segít, sőt árt. Iljenkor Kristély kell.

3. Nem minden szorulásbann kell a' hashajtót elővenni, mert kárt tézen. A' forró 's nátha hideglelések kezdetében, meljek a' bőrnek felomladozásival járnak, mint a' Skárlát hideg, tsalán hideg 's a' t. a' szorulás kevésbbé ártalmas, a' hasmenés pedig éppenn veszedelmes.

4. Mikor a' hideglelésnek napja van; mikor a' hideglelés izzadás által enyhülni kezd; mikor vagy a' havi tisztulás, vagy az aranyér éppenn folyásbann van: nem kell hashajtót bévenni.

5. A' száraz természetű, a' gyenge gyomrú, a' száraz betegségben lévő, vagy akármiképpenn elgyengült személyeknek, a' terhes és szoptató asszonyoknak, a' gyermekeknek és nevendékeknek, az erős hashajtó veszedelmes.

6. A' magától indúlt hasmenésben, ha az az embert nagyonn nem gyengíti, hashajtót bévenni jó: de ha a' hasmenés a' beteget bádjasztja, veszedelmes.

7. Mikor az ember hashajtót vészen bé: igyon utánna kevés idővel herbatét, vagy sajtalán hús levet; hideg vizet pedig a' világért se, mert az halálos kolikát okoz.

8. Mikor a' hashajtó szer elvégezi munkáját: valami oljan levest, p. o. Árpakása, Aprókása, Riskása levest kell enni, melj a' hasat lágyítsa; mert külömbenn a' hashajtó maga utánn szorúlást hágy. Az említett leveseket igen jó egygy kevés borkővel megsavanyítani.

9. A' kik Pilulákat szoktak tartani, és azokkal élni: kerüljék az Aloéval készülteket, kivált azok, a' kik az aranyér folyásra hajlandók; mert ez, az aranyeret, és egyéb vérfolyásokat nagyon ingerli.

10. Ha a' purgáló szer felettébb hajt, és nem akar szünni; némeljek egygy kevés bort vagy pálinkát javállanak. Ha pedig a' purgáló szer méreg talált lenni: tejet, vagy árpakása főtt levét, vagy olajat kell bővenn és gyakrann inni, vagy pedig ezekből készült Kristélyt beadni.

3. A' Gözöltető és Ízzasztó Szerek. (*Diaphoretica, Sudorifera.*)

A' mint a' verőerek a' testbenn mindenfelé széljel ágaznak, végre a' test külső részénn a' bőrrönn számtalan igen apró ágakra oszlanak, melyeknek végek nyilva van, és azokonn a' vértől elválasztott nedvességek szüntelen gőzölögnek ki a' testből, és ha ezen tsatornátskák lyukai bővebben kitágúlnak, azon nedvességek tseppekbe sedődvénn kiizzadnak, és ezt az ízzadást a' bőrnek ikrás részetskéi is segítik.

Ezenn az útonn igen sok nedvesség, és levegőnemű felesleg való matéria takarodik ki szüntelen az egészséges testből; és a' munkás Életerő főképpenn ezenn az útonn takarítja ki a' testből vagy Gőz, vagy Pára, vagy Ízzadság formábann azokat a' részeket, meljek már a' vérbenn romla-

ni kezdenek, és a' meljek ha tovább is benn maradnának, külömbkülömbféle betegségeknek szerző okai lennének.

Tudva van a' melegnek és a' hidegnek az a' természeti tulajdonsága, hogy a' melegség a' testeket kitágítja, széljelnytja, a' hideg pedig azokat öszveszorítja. Ha tehát a' testnek külső része hirtelen meghül: ezek a' gőzölgő tsatornáskák öszveszorúlván, bédugúlnak, és sokszor olj makatsonn öszvekiútsolódnak, hogy igen nehezen lehet azokat újra megnyitni.

Ekkor hát bérekedvén azok a' részek, meljeknek ki kell vala tisztulni, megháborodik a' vér, megzavarodnak a' belső részek, és a' betegség vagy egy vagy más formában kimutatja magát. Nagy része a' nyavajának, meljeket az emberek szenvednek, ebből a' meghülésből vészi eredetét. Viszont ha a' betegségnek más volt is a' szerző oka: rendszerént ez a' természeti gőzöl-gés is megreked, és azzal a' nyavaja súlyosodik.

Méltó azt is megjegyezni, hogy a' gőzölgő tsatornák könnyen hajlandókká lesznek a' bédugulásra. A' ki hát már a' meghülés miatt szenvedett, nagyon vigyázzon magára, mert különb-ben tsekély okból is elkapja a' meghülest, és az abból származó valameli betegséget.

Hogy a' megrekedett gőzöl-gés a' testbenn helyreálltassék: arra megkívánatik mind az, hogy a' test illendő melegségbenn tartassék; mind az, hogy a' vér, hígító szerek által megvékonytassék; mind az, hogy az öszvehúzódt gőzölgő tsatornák, dör'sölés és lágyító szerek által kitágíttassanak; mind az, hogy a' szívnek verő ereje erősítő szerek által segítessék arra, hogy a' vért a' testnek külső részeire is nagyobb erővel nyom-

ja. Ezekből kitettzik, hogy felette sok lehet, és van is oljan szer, a' mi ide tartozik; iljenek p. o. többnyire minden savanyú, vagy sós ízű plánták, gyümölcsök, és egyebek.

Tsaknem mindenkor igyekezni kell azonn, hogy a' test gőzölgése szabad legyen: vagynak mindazáltal oljan környülállások, meljebenn azt tselekedni, és kivált az izzadást indítani nem jó. P. o. mikor a' betegség még nőtönn nő, és az Életerő a' betegség matériáját még ki nem főzte, a' vértől való elválasztásra még el nem készítette; a' melj megtettzik abból, hogy ha a' beteg izzad, még inkább elbádgyad utánna, mivel az által nem az ártalmas, hanem a' hasznos nedveség ment ki a' vérből. Mikor pedig a' beteg izzadni kezd, és az izzadás könnyebbülésére van: az annak jele, hogy fordul a' beteg, és ezt az izzadást segíteni kell, legalább arra vigyázni, hogy a' természet ebbenn a' jöltévő munkájában ne akadályoztatódjon.

A' száraz betegségben lévőknek vagynak éjttzakai bádgyasztó izzadásaik; iljeneket hagynak magok után némelij hideglelések is: ezek ellen jó orvosság a' 'Sálya herbaté hidegenn, vagy az oljan égettbor, melybenn 'sálya levél egy vagy két nap ázott.

4. A' Vizellethajtó Szerek. (*Diuretica.*)

Az emésztés által kiválasztvann a' gyomor a' bevett eledelből a' tápláló matériát, készít abból egy téj nemű nedvességet (*chylus*), és azt az itallal felelegyítvén, a' maga tsatornáinn a' vér közzé botsátja, hasonlóképpenn tselekeszik az időközben bevett itallal is. Ebből azt lehetne gondolni,

dolni, hogy minden étel és ital által megszapordik a' vér, az ételnek, és kivált az itálnak mérsékeisersént: de a' mint a' szívnek ereje forgatja szüntelen a' vért az egész testbenn; eggy nagy verő ér szolgál a' vesékre, és azoknak belső részében sok ezer ágakra széljel oszolvánn, lassanként a' vérnek egész özönét (*massa*) a' vesékenn általviszi.

A' Veséknek különös alkotása pedig szüntelen abbann munkás, hogy a' vértől elválaszsa a' vizes részeket, a' vérbenn megtsípösödött sós nedvességekkel, romlani kezdett olajokkal, és földnemű részekkel eggyütt, és azokat bizonyos tsatornákon a' vízhojagba leszállítsa; a' honnan ez a' vizellet, a' maga útján kitakarodik. Ezt tselekeszik a' vesék, a' bévett és vér közzé ment itallal, mindjárt nagy gyorsasággal, minekelőtte az a' vérrel jól öszveelegyedne: de minekutánna ez meg lett is, nem szunnek meg a' vérrel már öszveelegyedett vizes tsípös avas, olajjal és földel elegyes nedvességeket attól elválasztani, és a' vizellet útjára botsátani.

Ezenn a' módonn nem engedik azt a' vesék, hogy az ital a' vér özönét felettébb megszapordítsa, és a' vért vivő tsatornákat feszítse. Sőt a' gyomorba bévett ital tsak lassanként és egymás után mehet a' vér közzé, azzal a' mérsékkal, a' mint másfelől a' vesék a' vérnek vizes részeit elválasztják, és kitakarítják. — Mikor pedig már a' vérbenn nem volna felettébb való víz, azombann a' vesék még is dolgoznak; megfosztják a' vért a' szükséges nedvességektől is, melj híjjánosságnak kipótolására, a' természet a' szomjúság érzés által italt kíván.

Innen származik a' Vizelletnek az idő és környülállások szerént való külömbsege. Mert a' bőven

v venni bevett ital után csak hamar gyűlt vizellet, sok, vízszerű, nem tsípős, és azt a hójagbann soká lehet tartóztatni, ha felettébb meg nem gyűlt: de mennél több idővel gyűl a vizellet az étel után; annál kevesebb, színesebb, bűdösebb, tsípősebb, és a hójagbann nehezebben tartóztatni. A betegségekben, mivel a vérnek forgása és alkotó részei megzavarodnak, az abból elválasztott vizellet is különböző minőségű, és annak megvizsgálásából, a tanult Orvosok, a betegségnek mibenn létét megtudják ítélni.

A vérbenn felesleg való nedvességeknek, és romló félelenn lévő részeknek kitakarítására a természetnek ez a két fő útja van: a bőrön való gőzölgés vagy izzadás, és a Vizellet; és ezek úgy vagynak egymással, hogy ha a gőzölgés vagy izzadás nagy, a vizellet kevesedik; ha pedig a vizellet bőv mértékben van, azzal a gőzölgés szenved fogyatkozást. Tapasztalni lehet, hogy mikor valakire a vizelés rá érik, és kéntelen tartóztatni: izzadni kezd belé, és megesk, hogy iljenkor a vizellet a hójagból visszaszívódván, az izzadás útján gőzölg ki, és a vizelésre való erőltetés megszűnik. A nyári munkás, ha sok vizet iszik is, de izzad a munkáiban; a vizellet az italhoz képest igen kevés.

Ha a gőzölgés szűk, és gyakorta megreked, és a mellett a vesék elgyengülnek és nem győzik a vért a sok nedvességektől megszabadítani: tehát a vérnek vize lassanként a bőr alá, és a belső részeknek üregeibe vészi magát, és származik belőle az esmeretes Vízibetegség; melynek gyógyítására legjobb, ha a szabad gőzölgést, és bővséges vizelést helyre lehet állítani.

A' Vízletnek készületire megkívántatik:

1. Hogy a' vér illendőképpenn híg legyen, és vizes nedvességekkel bővölködjön.

2. Hogy a' szívnek elégséges ereje legyen a' vérnek a' vesékre való hajtására: de módjával, mert ha a' szív verése felettebb erős, és sebess, ez a' vízlet választását akadályoztatja, nem engedvén elégséges időt a' veséknek a' vízlet választására.

3. Hogy a' vízlet választó edények sem felettebb feszes és összehúzódott, sem felettebb eltárgult állapotbann ne legyenek.

4. Hogy a' veséknek tsatornáit megdugúlva ne legyenek.

Ezekből megtettzik, hogy a' vízlet indító szerek, a' körülállásokhoz képpest igen sokféle lehetnek, és többnyire a' gőzöltető 's izzasztó szerek is ide tartoznak.

A' vér hígítására alkalmas a' víz ital, a' a' külömbkülömbféle hívesítő főtt vizek, plántások és savanyúságok, savanyú ízű gyümölcsök 's a' t. A' szívnek és a' több edényeknek izgatására, és egyszersmind mérseklésére, sokféle gyengénn ingerlő plánták, tavaszi gyenge jövések, gyümölcsök, magvak, gyökerek 's a' t. Mikor pedig a' vízlet készítő és vivő edények feszesek, fájdalmasak, dugúltak, összekútsolódtak; a' magtejek, a' görts oszlató, fájdalom enyhítő, altató szerek, 's egyebek.

A' kinck a' vízlet indítására szüksége van, gyakrann sétálgasson, lovagoljon, szekeressen; de mindenkor arra vigyázzon, hogy az izzadás ki ne verje; az orvosságot reggel éhomra vegye be, és a' vesé tájékára meleg kötözéseket rakjon.

Az étellel és itallal sok mész nemű föld megyen a gyomorba, és onnan a vérbe; sőt az Élőeszközös testek alkotása (*Organismus*) maga is készít a testbenn ilyen nemű földet. Ebből valami kevés szükséges a tsontoknak és a test kemény részeinek erősítésére, összeállítására, a többi pedig a szék, a vizellet, és a nyál útján, legbövebbenn pedig a vizellet által kitakarodik, a mint ezt meg lehet látni, ha a vizelletet edénybe megvészik.

Ha már a vesék valami okból ingerelhetőségeket elvesztvénn, nem helyesenn választják el a vortól a vizes nedvességet, ez a por elegyedvénn a nyálkával, könnyenn éles fővényyé vagy kővé is valik, és vagy a vesében marad, vagy a hójagba leszáll, és kínos fájdalmakat okoz.

Ennek a kövek széljelolvasztására még eddig semmi szert nem találtak. Az égetett tojás haját ezen végre sok ideig dítstérték, és nagy betsbenn tartották; de a tapasztalás megmutatta, hogy az a kövel együtt a vizelletvivő tsatornákat is öszveszaggatta. Szerentsés a beteg, ha a lágyító, puhító, s más egyéb szerek és kötözések által arra mehet, hogy míg ezen kövek nagyra nem nőttek, a veséből a hójagba leszáljanak, és onnan a vizellettal kimenjenek: de ha a kő a hójagbann annyira nőtt, hogy a vizellő tsövönn ki nem fér; niints egyéb mód a kivágásnál.

5. Orrtisztító és Ptrüszköltető Szerek, (*Errhina.*)

Az orrnak üregeibenn gyűlni szokott taknyos nedvesség a nyáltól abbann különböz, hogy abbann mezge is van, meljnél fogva megkeményedik, és az orrnak nedvességválasztó részei miatta

bédugúlnak, és sok alkalmatlan szenvedéseket okoznak. A' melj Szerek ezt felolvasztják, és vagy ptrüszkölés által, vagy a' nélkül kitisztítják, neveztetnek *Orrtisztítóknak*, *Iptrüszköltetőknak*. Ezeket szokták az orrba színi vagy porúl, vagy hig formábann, vagy füstölés, vagy párgolás által,

Ezeknek munkája kihat nem csak az orra, hanem a' körül belől lévő szomszéd részekre is, és azoknak dugulásait megnyitja. A' ptrüszköltetők a' dugulásokból származott keserves fogfájást, fő, szem, és fül fájdalmat gyógyítják, sőt a' nagy megrázkódás által az egész testre kihatnak; a' torokból, tudóból a' turhás nyálkát kihányatják. Eggy két ptrüszkölés az álomból felserkent embert egészen megújítja; a' közelítő guttaütést, szélütést eltávoztatja; a' szülő aszszonyt szülésre segíti; arra is vagynak példák, hogy a' ptrüszkölés által a' vesekő a' hójagba leverődött.

Élni lehet ezen Szerekkel:

1. Mindenféle náthábann, a' főnek, orrnak, füleknek, ínyeknek dugulásaibann.

2. Ha ezekbenn a' részekbenn valami genyetséges matéria támadt, p. o. a' fülfolrásbann; továbbá a' szemnek nyavajáibann, a' hajog kezdetébenn, és a' szemnek tsipős könnyezésébenn.

3. A' nyeldekő környékenn már megért daganatnak megfakasztására.

Kerülni kell pedig ezeket:

1. A' gyermekeknek, az öregeknek, és a' bőv vérűeknek; mert a' nagy rázkódás miatt könnyenn megesik, hogy valamelj ér vagy in elszakad.

2. Azok-

2. Azoknak, a' kik az orrvér folyásra, kivált pedig a' kik a' vérpökésre hajlandók; mert ezeknek könnyen hirtelen halált okozhatnak.

3. A' viselős aszszonyoknak: mert könnyen idélen szülést okoznak.

Mikor az ember megnáthásodik, ptrüszkölésre való erőltetést érez, sőt gyakrann ptrüszköl is, és ezt nátha jelének tartják. Helyesenn, mert az az orvosló Életerőnek munkája, melj a' dugulást megérezvénn, attól a' főt szabadítani igyekezik, és ebbenn a' munkábann szükséges ötet segíteni.

6. Mejjtisztító Szerek. (*Expecto- rancia, Becchica.*)

Semmi része nints a' testnek, melj az ingerlést annyira nem szenvedhetné, mint a' Lélelző Gége, és a' Tüdő. Tsak egy legkissebb mor'sa érdekelje azt: abbann a' szempillantásbann erőszakos köhögéssel igyekezik azt az Életerő kivetni. Természeti állapotjábann a' lélelző gége szüntelen valami síkos nedvességet izzad ki, melj ezt az igen érzékeny részt még a' beszívott levegőégnek bántásától is óltalmazza.

Ha ez a' síkos nedvesség vagy felettébb bőv mértékbenn gyül a' gégére és tüdőre, vagy megsűrűdik és megtapad: szükség volna vagy annak meggyülését akadályoztatni, vagy nyúlóságát felolvasztani: de ez a' baj, hogy a' gégéhez és tüdőhöz semmiféle orvossággal egyenesenn nem lehet férni; belső orvosság is semmi nints tudva, melj által azt a' jóltévő köhögést lehetne indítani, melj azon matériát a' mejjből kivetné.

Legfeljebb is a' meleg víz párája, meljet a' gége valamennyire szenvedhet, és tsak ennél fog-

va használnak ha használnak a' megtapadt nyálkának felolvasztására azok a' sokféle mejjtisztító theák, meljekhez sokann annyira ragaszkodnak; de a' meljekkel való bővenn élés, vagy inkább visszaélés, a' gyomornak, és kivált a' tudőnek ártalmára van. Ezen végre tehát jobb volna a' theát meg nem inni, hanem tsak a' páráját szívni bé, a' főt egy keszkenővel béboritván.

Legjobb mejjtisztítónak tapasztaltatott a' mértékletesen hányató orvosság, néha még a' vérpökésbenn is, kiváltképpenn pedig a' hányató Szerek naponként oljan kis mértékben való adogatása, hogy az hányást ne okozhasson, hanem húzomosan tartsa az embert a' gyomor háborgásnak, emelygésnek, vagy ondorgásnak állapotjában; mert a' Mejj nyavajáinak oka, igen sokszor nem is magában a' Mejjben, hanem a' Has üregeiben van.

Ezenkívül, a' mejjnek, tudőnek, és lélekző gégének állapota nagy egybeköttetésben van a' testnek gőzölgésével; és azért mivel a' testnek szabad gőzölgése a' nedvességeknek a' tudőre fellettébb való nyomulását elfordítja: minden gőzöltető és izzasztó Szerek egyszersmind Mejjtisztító orvosságok.

7. Szélhajtó, és Gyomor erősítő Szerek. (*Carminativa.*)

Az étellel mindenkor Levegőég is megyen a' gyomorba; magából pedig az ételből az emésztés által még több fejtődik ki; és ha a' belek jó erőben vagynak, ez a' szél vagy feljül felbőffen, vagy alólrol megyen ki. Meg kell pedig jegyezni, hogy ez a' bőffenés és alfel szele, egészséges embernek ritkán alkalmatlankodik, ha tsak magát

reá nem szoktatja; hanem a' rendes szék és vizelés alkalmatosságával takarodik ki a' testből; szokás által pedig oljan illetlenül elkapatják némelyek a' Természetet, hogy akár mikor, ha akarják, szelet botsátnak, 's ha nem akarnák is megessik rajtok.

Jegyzés. A' belekben felesleg meggyült szélnek legbizonyosabb eredete ez, hogy az elgyengült gyomor és belek az emésztést jól véghez nem vihetik; a' mikor a' féligmeddig emésztődött eledelkben (nem magokban a' belekben!!) elkezdődik a' külső Természeti erők munkája a' poshadás, és akkor valamely ott lévő vagy ott származott matéria a' vizes nedvességet széllyelbontja, t. i. annak Savanyuszerzőjét bényeli, azzal a' rágó tsipősséget neveli, a' mikor a' Vízszerző az egybeköttetésből kiszabadulván, gyúlható levegő formára kiterjed, és ha a' belek gyengesége miatt útjára nem igazíthatik és ki nem mehet, a' beleket feszíti. Az bizonyos, hogy az alfel szele gyúlható levegő, és az oda tartott gyertyától langot vét.

Mikor pedig a' gyomor és a' belek elvagnak gyengülve, vagy a' makats szorulás által bédugultak, vagy valami méreg, rágás, görts által összevezűződtek, tekergődztek: meggyülvén a' szél, a' belek tekerületeibe vészi magát, azokat feszítvén, még tehetlenebbekké teszi, es a' Kólikának kínos fájdalmait okozza; annyira, hogy ha segíteni nem lehet, vagy ha helytelenül bánnak a' beteggel: kipukkadván a' belek, a' kónoknak a' halál vét véget.

Akármi legyen a' Szél-Kólikának oka, legelőször is a' szorulást kell elhárítani, lágyító és görtsoszlato Kristélyek által; mert a' szorulás a' belek gyengeségének legelső következése; a' mellett osztánn szükség a' gyomrot és beleket erősíteni fűszerszámos ízű Szerek által, minéműek az
ernyős

ernyős virágú plánták magvai; de erős fűszerszá-
mokat nem kell adni, mert azok könnyen kárt
tesznek.

A' gyomor és belek erősítésekre alig van jobb
eszköz a' mértékletes és lassú lovaglásnál.

A' tekerő Kólikában fájdalom enyhítőt kell
bévenni, p. o. a' Mák fejek főtt levét Szikfű theá-
val elegyítve. A' beteg hasára tett meleg kötözé-
sek sokszor jóltévéők és görts oszlatók: de néha
a' szél - Kólikában könnyen kárt tehetnek, mert
a' melegítés által a' benn lévő levegőget még
inkább felpuffasztják, és a' kínokat nevelik.

Tudva van a' köznép közt, hogy ha egy
tsuprot vagy bögrét szájára fordítván, alatta
egy darab papirossat lángal elégetnek, és akkor
a' tsuprot vagy bögrét hirtelen a' betegnek kőldöké-
re teszik; ez a' kőldököt felszíván, sokszor
a' gyógyíthatatlannak láttzó Kólikán is nagyot
segít.

8. A' Gilisztahajtó Szerek.

(*Anthelmintica.*)

A' belekben támadnak néha bizonyos fér-
gek, és Giliszták, a' minéműeket kívül a' termé-
szetben nem lehet találni. Iljenek

1. A' Pondrók (*Ascarides*), melyek ha-
sonlók a' Sajtféreghez, hanem vagynak köztök
giliszta forma hosszúságuk is; laknak a' végbél-
ben, ott viszketést okoznak, és a' székkal együtt
könnyen és gyakran nagy sokasággal kivetőd-
nek. Ezekhez tartoznak a' Hajszál Pondrok is,
melyeknek testek szélesebb, fejek hajszál forma;
laknak a' vastag belekben, és nehezebben haj-
tódznak ki.

2. A'

2. A' Giliszták (*Lumbrici*) a' földi gilisztáktól abbann különböznek, hogy ezeknek fejénél egy bibirtsó gyűrű van, amazoknak mindenik végek hegyes; ezeknek tsak egy szájok van, amazoknak egynéhány szívó orrok; ezek elevent fjadzanak, amazok tojnak. Laknak a' gyermekeknek, és más elgyengült személyeknek beleikbenn.

A' kikbenn giliszták vagynak, iljen jelenségeket lehet körülöttök látni: sokat esznek, kívánják kivált a' tesztás és édes ételeket, száraz kenyeret, s a' mellett még is fonnyadtak; gyakrann fáj a' hasok; gyomrok émelyeg, de nem hánynak; a' székjek taknyos, emésztetlen, és sokáig megyen véghez; vizelletjek zavaros; ábrázatjuk halovány, szemek bádog színű, könnyhező; hasok, orrok tzimpái, szemeik, ajakaik pöffednek; gyakrann az étel után megpirossodnak; lehellek nehéz szagú; orrok gyakrann viszket; szemek feketéje nagy; álmok nyughatatlan; ajakaik és egyéb tagjaik rángatódznak; fogaik tsikorognak, sőt a' nehéz nyavaja is kitöri őket; és a' gyermekek nyavajatörésének igen sokszor ez az oka. Ezen jelekből ha tsak némeljek mutatják is magokat, lehet a' Gilisztákat gyanítani.

3. A' Pántlika féreg (*Taenia*) lapos hosszú, mert 30—40. síngnyire, sőt többre is meg nő; feje hosszú tzérnaforma, meljnek végén egy kis gombotska van, teste tzikkelyekből áll, meljiek hasonlítanak a' tökmaghoz; ezen tzikkelyekből akárhány elszakadozik és kivetődik a' testből, ismét helyre nő, valámig a' féregnek feje benn van a' belekben. A' pántlika féregtől igen nehéz megszabadulni; szerentse hogy ritkábbann fordul elő példa reá.

Külső jelei, az orr viszketésénn kívül azok, a meljek a' gilisztáé, de az ő benn létét bizonyosan tsak abból lehet megtudni, ha a' székkal együtt tökmag forma darabjai vetődnek ki. — Ezek a' férgek tsak a' gyenge és nyúlós nyálkával teljes belekbenn származhatnak; és ha egyszer az ember tőlök megszabadulhat, gyomrot és beleket erősítő szerekkel kell ellent állítani, hogy többé ne származzanak.

A' Giliszták és Pondrók ellen vagynak igen sok Orvosságok, és ezek vagy oljanok, meljek azokat megölik, mint a' *fa olaj*, *foghagyma*, *eleven kénesövel sok ideig főzött víz* 's a' t. vagy oljanok, meljek azokat erővel hajtják ki, mint a' purgáló szerek; vagy oljanok, meljek a' gyomrot és beleket erősítik; a' megiszaplott nyálkát, meljben a' giliszták tanyáznak, felszaggatják, és így, azokat fészkestől együtt kitakarítják. Iljenek a' *matska Gyökönke*, *vidra Eletzke*, *giliszta Varádits*, 's a' t.

Sok vigyázó Szülék tartanak a' Háznál a' Patikából vett Gilisztaport (*Semen Cinae*) melj a' Varádits magvánál nem elébb való; azt egy kevés mézbe kevervénn, a' gilisztás gyermeknek hóld fogytánn adják bé; mert az tagadhatatlan, hogy valamint sok egyéb dólgoznak a' természetben, úgy a' Gilisztáknak is a' hóld változásával nagy egybeköttetések van, bár a' módját ki-magyarázni nem tudjuk is.

A' Pántlikaféregnek kiűzésével oljan könnyen bódogólni nem lehet; az a' legtanúltabb Orvosnak is dolgot ad.

9. Havi tisztulást indító Szerek.
(Emmenagoga.)

Ez az egészséges természeti tisztulás, kezdődik az aszszonyi Nemenn 14 esztendő s kora táján; igen ritka példa, hogy elébb kimutatná magát; azombann vagynak olyan aszszonyok, a' kikenn soha telyes életkben nintsen, és a' mellett egészségesek és gyermekhozók.

A' Havi tisztulásra nézve szükség ezen három esetekre figyelmezn:

1. Ha valamely személy meghaladta jóval a' 14 esztendőt, és még sem érkezett el a' tisztulás, a' mellett pedig erős és egészséges: semmit sem kell igyekezni rajta, hogy elinduljon.

2. Ha a' tisztulás a' rendes időre el nem érkezvén, a' leány gyengül és betegesedik: a' betegeskedés okát kell megvizsgálni, és azt gyógyítani. Ha a' sok benn ülés, és mozgás nélkül való munka miatt gyengült el: erősíteni kell mozgással, kerti vagy más egyéb munkával, hogy a' testnek gyakorlása által, a' vér serényebbenn forogjon; élhet erősítő orvosságokkal is. Megesik, hogy a' vérnek felettébb való bővsége miatt dugultak bé a' tisztulásra vivő tsatornák: ezenn érvágással lehet segíteni. Ha pedig a' vér vastag és sűrű: ezt a' vérhígító szerek megigazítják.

3. Ha az aszszony személynek már gyakran volt havi tisztulása, de az megakadt, és a' szokott időre el nem jött: ez az eset nagy vigyázást kíván, mert ez a' kimaradás sokféle okokból származhatik, melyeket ahoz értő embernek kell megítélni, hogy kárt ne tégyen; mert egy orvosi

ezzer sints. a' melj egyenesenn és átaljábann a' Havi tisztulást segítené; számosann vagynak pedig, a' meljek a' megakadásnak külömbkülömb okait elháríthatják. Ezek az okok lehetnek:

a) *A vérnek nagy bövsége:* ezenn segít az érvágás.

b) *A vér vastagsága és sűrűsége:* ezenn segítenek a' vért hígító Szerek, italok, savó, bor-
kő 's a' t.

c) *A vérnek lassú forgása:* ezenn segít a' 'Sálya és Szíkfű herbaté, mértékletes élet, mozgás, munka 's a' t.

d) *A testnek magának elgyengülése, és a' szívu indúlatinak a' képzelődés által felettebbvaló érzékenyülése, a' módi ajúlások 's egyéb effélék.* Az első megerősödik a' mértékletes élet, a' szorgalmatos munka által. A' másik elhárítódik a' maga Házanépéről való okos gondoskodással, és a' Román 's Komédia olvasás félretételével.

e) *Görtsők és nyilálló fájdalmak, gyomor rágások.* Ezek származnak vagy az indúlatoskodásból, vagy a' megrekedtt szelektől, vagy az érzőinak gyengeségéből: az első el kell távoztatni, a' többit pedig a' maga rendi szerént orvosolni.

f) *A gyomornak és beleknek nyálkás tisztá-
talansága, és giliszták:* ezenn segítenek a' has-
hajtó és gilisztaűző szerek.

g) *Valamelj betegség, melj a' tisztulás ide-
jét megelőzte:* ezenn segít a' Természet, ha a'
beteg felgyógyúl, és megerősödik.

10. Hívesítő Szerek. (*Refrigerantia.*)

Az ember testében a' vérforgása, és annak
egygy különös belső tulajdonsága által, kivált pe-
dig

dig a' lélekzetvétel által származik melegség, és annyi gráditsra nevelkedik, a' mennyi a' külső Levegőég állapotjához képpest, az életre és egészségre megkívántatik, és annak mindég nagyobb-nak kell lenni, mint a' Levegőég melegsége; mert ha a' Levegőég melegebb mint az ember teste, megfojtja az életet. Azombann, hogy az a' melegség felettebb nagyra ne nevelkedjen, szüntelen hívesítődik, kívülről a' testet környülfogó Levegőég által, belőlről a' beszívott Levegőnek kihellése által, hogy mérséklett állapotbann tartassek. Ezt a' természeti melegséget, semmi bevett szer nem kissebbítheti, hanem azt a' lélekzetvétel tartja egyarányúságbann.

De sokféle okokból megeshetik, hogy a' vér felhevüljön, vagy a' melegség a' maga természeti mértékét meghaladja. Megesik az egészséges testbenn, a' munka és fáradság által, a' hevítő ételek és italok által, az indulatok rendeletlensége által; a' betegségekben pedig sokféle ingerlő ok által, melyek az Életerőt izgatják, hogy a' vért a' szívverés által sebessebbenn forgassa, és az által forróságot okozzon, mint a' hideglelésekben, és külömb külömb forró nyavajákban. Ennek a' természeti melegséget haladó belső hévségnek enyhítésére valók a' hívesítő szerek, minémüek: minden savanyú gyümölcsök, a' közép sók, és kivált a' salétrom, az árpakása főtt leve, 's egyebek.

11. Erősítő Szerek. (*Tonica, Adstringentia, Roborantia.*)

Az Életerő munkásságának két ébresztője van az ember testében: egyik a' testet mozgó

Szálashúsok Alkotmányja, melynek tulajdonsága az *Ingerelhetőség*, *Izgathatóság*, *Mozgás*, és *Erő*; másik az Érzőinek Alkotmányja, melynek tulajdonsága a *Serkenthetőség*, *Éleszthetőség*; melj által veszi a Lélek az *Érzéseket*.

Ezek egymástól szoros függésbenn vagynak, és az egyikbenn való változás, kihat a' másakra is; mert az Érzőinek el vagynak oszolva, a' Szálashúsoknak minden legkissebb részei között, és egyiket érdeklenni nem lehet úgy, hogy abbann a' másik is részt ne vegyen. Innen p. o. Ha a' testnek akármely részében a' Szálashúsok, valami ok által felettebb ingereltetnek: származik abból Fájdalomérzés. Viszont ha az Érzések kedvesek és vidámok: a' Szálashúsok ereje, a' szívnek és az egész testnek mozgása, szemlátomást elevenebb.

Ámbár pedig az Életerőnek ezen két ébresztői, az ingerelhető Szálashúsok ereje és az Érzések, így függenek is egymástól: tsakugyan nintsenek olj szoros öszveköttetésbenn, hogy egyik a' másikat feljül ne haladhatná, sőt el ne nyomhatná. Az egészséges testbenn bizonyos egygyarányúságot tartanak ezek egymás között; egygyaránt ébresztődnek az életet fenntartó dolgok által, minéműek a' Világosság, Melegség, Levegőég, Eledel 's a' t. de mihelyt az egészség változik; azonnal megbomlik az egygyarányúság, és az egyenetlenség vagy egygy vagy más formában kimutatja magát.

Megesik t. i. 1. Hogy a' Szálashúsoknak Ingerelhetősége, vagy azoknak a' betegség matériája által való Ingerlődése szerfelett nagy: az Érzések pedig leverődnek és megzavarodnak, p. o. a' *torró nyavajákban*, *Nyavajatörésbenn* 's a' t.

Vagy

Vagy 2. A' Szálashúsok ellágyúlván, elpuhúlván, az ingerelhetőség megtsügged: az Érzések pedig felettebb is elevenek. p. o. *sokféle hosszszas stnlődésekben, száraztó nyavajakbann 's' a' t.*
 Vagy 3. Mind az Erő, mind az Érzések együtt leverődnek és elalélnak. p. o. *a' Hagymázos nyavajakbann (Morbi Typhosi),* melyeket *rothasztó nyavajaknak* is hívják.

Mind ezeknek osztánn az a' következése, hogy az Életerő, az ő ébresztőinek rendetlensége által megzavarodván, a' maga minden munkáibann meglassodik, és az egész ember elgyengül, elalék. Mert valamint a' felettebb felhuzott rugó, vagy húr, vagy kötél, ha az elébbeni pontra visszabotsátódik, már ott az elébbeni rugó vagy húzó erejét meg nem tartja, mivel a' feszülés által abból sokat elvesztett, és ellágyúlt: úgy a' szerfelett felingerlődt Erő és Érzés, minékutánna az ingerlő ok elhárítódott, visszamenvénn természeti állapotjára, ott meg nem állhat, hanem annál alább esik, mert a' nagy feszülés által elgyengült. És így valamint az egészséges testbenn, az erőltetett és mértékletlen munkának lankadtság, fáradtság, és elbádjadás a' következése: úgy a' betegségekben, a' felettebb való ingereltetés, elgyengülést, és elalélást hágy maga után.

Az igen erős mérgek, az igen éles nyavaják, a' ragadó pestises matéria, a' Guttaütés, 's' a' t. mind a' Szálashúsok Ingerelhetőségét, mind az Érzésüket, kevés idő alatt, néha egy szempillantásbann elszaggatják, és azonnal az élet is megszűnik.

Továbbá, az Életerő munkássága, nem tsak az ő testbenn lévő ébresztőitől függ; hanem a'

Léleknek képzelődéseivel és indulatival is nagy egybeköttetésbenn vagyon, és azok által vagy serkentődik, vagy gyengítődik. Ha az elmét valamely tartós indulat, p. o. *Szomorúság, Félelem, Aggódás. Szégyen 's a' t.* elfoglalja: ez által az Életerő is meglankad, kihat a' gyengülés a' testre is, és az egész ember elbádjad, az eldelt sem kívánja. Viszont, ha valamely hirtelen indulat p. o. *Megijedés* által, fellármázódik az Életerő: egy szempillantásbann az egész testnek túl a' rendinn való erőt is ad. — De iljenkor az is megtörténik, hogy midönn a' fellázzadt Életerő, a' Szálashúsok és Érzőinak erejét, túl a' hátronn emeli: az által azoknak Ingerelhetőségét kettészakasztja; és az ember a' hirtelen öröm, hirtelen harag, hirtelen rettenés 's a' t. miatt, hirtelen meghal.

Ezekből megtettzik, hogy az elgyengült és elalélt embernek erősítésére, nem tsak a' testnek orvoslása, hanem az elmének vidámsága, minden kedvetlen képzelődéseknek és gondoknak eltávoztatása, és a' mértékletes mulattságnak keresése is megkívántatik.

Minthogy a' feljebb nevezett elgyengülések és elalélások, a' test Alkotmányának minden részeire kihatnak, és az életet erősen fenyegetik: könnyű gondolni, hogy azoknak orvoslása, a' gyógyító Orvosi Tudománybann, fő és kiváltképpenn való dolog; és ahoz tsak nagy Tudományú, a' dologba méljenn belátó, sok tapasztalású, és az orvosi Szereket nyomosann ismerő Orvos foghat; a' ki meg tudja ítélni, miképpenn és mennyire bomlott fel az eggyarányúság, az Életerőnek ébresztői között? mitsoda okok háborították azt meg? Lehet-é azokat, és miképpenu lehet

lehet elhárítani? Mikor lehet és kell nyúlni az erősítő szerekhez? mert azoknak elővételebenn, a' sietés is, a' késedelem is veszedelmes. — Mikor hát Orvos nem létébenn, más ember, az elalélt betegnek orvoslására, valami próbált orvosságot előveszen: az nem egyéb, hanem tsak tapogatas, és gyakrann veszedelmes próba; melj ha néha használni talál is, azt tsak az (úgy nevezett) Szerentsének, vagy inkább az orvosló Életerőnek lehet tulajdonítani.

Erősítő Szereknek tulajdonképpenn azokat nevezik, meljek egyenesebbenn a' Szálashúsokat érdeklik, azokbann tartósonn munkálkodnak, a' benne elgyengült Ingerelhetőséget ébresztik, segítik, és azt a' maga természeti állapotjára állítják vissza. Iljenek a' keserőségek, meljek a' Plánták bann bővenn találtnak; ezek közzé tartozik a' marha epe is.

Az Erősítő Szerekről azt kell megjegyezni, hogy azok tsak bizonyos határig erősítenek, míg t. i. a' Szálashúsok Ingerelhetősége, természeti állapotjára visszaáll. Ha azonn tul is él velek az ember: ellenkezőképpenn munkálkodnak, és gyengítenek. Innen, egészséges és erős gyomrú embernek, az Erősítő Szerek ártalmasok; és ha azokkal él: először is a' gyomra gyengül el, azután pedig a' gyengülés a' belekre, és a' testnek egyéb részeire is kihat. Még a' beteg is, mikor már az étel jó ízüenn esik, és a' gyomor jól kezd emészteni; az erősítő orvosságokkal hagyjon fel.

Az Erősítő keserű Plánták Három Rendbeliek.

1. A' tiszta keserű és nem fojtós ízű Plánták. A' tiszta keserűségnek erősítő ereje, leggyenesebbenn a' gyenge gyomorbann mutatja ki magát

magát. Mikor a' gyomor ételt nem kíván, és nem jól emészt, annak leginkább az az oka, hogy a' Szálashúsok, meljebből a' gyomor áll, megereszkednek mint a' lebotsátott hegedűhúr, és nem tehetik azokat a' mozgásokat, meljék az emésztésre szükségesek; ezt pedig legtöbbször okozza valami tsipős savanyúság, melj a' gyomorban meggyülekezik.

Ebbe az állapotba ottann ottann belesnek a' külömbenn egészségesek is; és ha ekkor bevesznek valami tiszta keserű szert, p. o. vagy a' Patikai *Quassia forgátsnak*, vagy a' nálunk termő *Földepének*, *Füstikének*, *Üröm levélnek* 's a' t. theáját vagy főtt vizét: szemlátomást megjő az ételkivánások, és két három nap alatt a' gyomrok helyre áll. Ez azt mutatja, hogy a' keserűség, a' gyomornak megereszkedett Szálashúsait ismét felvonja, és természeti állapotjukra viszszatészi. Eggyzersmind pedig a' gyomrot, a' tsipős és ottann ottann felbőffenő savanyúságtól is megszabadítja; mert minden keserű plántában, nagy bővséggel vagyon Lúgsó is, melj magát a' gyomorbéli savanyúsággal egyesítvén, leszsz belőle Középsó, melj az emésztést segíti, és a' belekbe leszállvann, a' szorulásokat távoztatja.

A' beteg testbenn, nagyobb lévén a' gyomor elgyengülése, nem olj hirtelen mutatja ki magát a' keserű szer erősítő munkája; hanem a' tartós véle élés után. Mikor pedig a' gyomor helyre áll: arról elterjed az erősödés, a' testnek minden részeire.

Ámbár pedig főképpenn a' gyomorban munkálkodnak is a' keserű szerek: de nem egyedül csak abban, hanem onnan általmennek a' vérközzé is, és az által a' testnek minden részeire kihatnak; melj abból is megtettzik, hogy a' kik
 iljen

ilyen szerekkel tartósonn élnek, azoknak izzadtságok, és vizellek is keserű.

A' tiszta keserű szerek, ha mással össze nem elegyítettnek, soha sem hevítenek, sem a' természeti tisztulásokat nem akadályoztatják; a' honnan akkor is lehet velek élni, tisztító orvossággal együtt, mikor az ember szorulásbann van.

2. A' keserű és egyszersmind összevehúzó fojtós ízű Szerek, a' minéműek igen sok plánták, és többnyire minden fáknak kérgei. Ezeket a' megkóstolásann kívül arról is meg lehet esmerni, hogy a' főtt vizek megbaránul, sőt megfeketedik, és ténává leszsz, ha gálitzkövet tesznek belé.

Az összevehúzó szerek, a' felettébb ellágyúlt elpuhult szálashúsokat összevehúzánn, azoknak nagyobb keménységet és így erőt adnak: de egyszersmind az Érzőmákat is inkább érdekelvénn mint a' tiszta keserűségek, azoknak segítségével az erősítést a' gyomorrol, a' testnek távolabb lévő részeire is, kevés idő alatt kiterjesztik. De ezek a' hasat megszorítják, és csak úgy lehet velek hasznosann élni, ha elébb a' gyomor és a' belek kitisztítódnak. Meg kell pedig jegyezni, hogy ha valakinek a' belek nagy ellágyulása miatt nintsenek tisztulásai: akkor ezek a' széket elindítják.

A' napos Hideglelések gyógyítására, az összevehúzó keserű szerek hasznos orvosságok. Ezekbenn a' Hideglelésekben valami idegen matéria vette magát a' vérbe, és az Életerőnek ébresztőit háborgatvánn, azokat elgyengíti. Erre felserkenvénn az Életerő, küszködik azon matériával, hogy azt vagy a' testből kihajtsa, vagy más nedvességekkel összeelegyítvénn megváltoztassa és szelidítse. Ezen küszködésből származik a' hidegrázás, és az azt

követő forráság. Ha ez által a' vérnek felháborodása által, az ingerlő matéria megváltozik és szelídül; akkor megszűnik a' Hideglelés. De ez a' matéria, bizonyos idő múlva ismét kifejti magát, és bizonyos óránn, vagy minden nap, vagy harmad, vagy negyed napra újra alkalmatlankodik; az Életerő is újra küszködéshez fog, és az embert a' Hideg újra kileli 's a' t. Ha már az öszvehúzó keserű szerek, azon matériának ingerlését megelőzvénn, a' Szálashúsokat annyira megerősítik, hogy azokat ama' matériának ingerlése meg ne gyengithesse: a' Hideglelés kimarad, az a' matéria pedig a' testből kihajtódik; kivált ha már egynéhányszor kilelte az embert a' Hideg, mert minden kileléssel mind inkább inkább változik és fozódik az a' matéria, és alkalmatossá leszsz a' testből való kihajtódásra.

Az öszvehúzó keserű szereket, a' felettebb való vérfolyásoknak és más tisztulásoknak elállítására is dítserik: de jól meg kell jegyezni, hogy azok két ellenkező okokból származhatnak, t. i. vagy a' vért 's nedvességeket vivő tsatornáknak felettebb való eltágulásából, vagy azoknak felettebb való öszvehúzódásából, és kergességéből. Az első esetbenn, az öszvehúzó szerek hasznosok, a' másikkann veszedelmesek. Ezen okból a' hasmenések elállítására hasznosok, a' vérhasbann pedig többnyire mindenkor veszedelmesek.

Külsőképpenn az öszvehúzó keserű szerek, a' sebeknek tisztulását gyógyulását nagyon segítik. Különösen azoknak jó kövérenn készült főtt vize, a' fene nemű fekélyek gyógyítására igen alkalmatos, ha azzal azokat mosogatják, és bele mártott ruhával borogatják. A' felettebb való Havi vérfolyásbann is, nem annyira belsőképpenn mint külsőképpenn használnak, ha t. i. a' szenvedő

vedő személy, azokkal az ágyékát borogatja. Sőt még jobb, ha azt csak tiszta hideg vízbe mártott ruhával tselekeszi, vagy hideg víz fürdőbe ül; és mikor ez használni nem akarna, akkor téssen a' vízbe öszvehúzó szereket is.

Az öszvehúzó keserű 's erősítő Szerek között, a' legelső helyet érdemlette, az Ámerikából került Patikai *Khina*, meljel a' tanult Orvosok, gyakrann álmélkodásra méltó orvoslásokat visznek véghez. Még eddig nem találtatott oljan Hazai növény meljel erejére és hasznaira nézve, a' nagy árrú *Khinának* tökéletesenn helyébe lehetne tenni. Vagynak pedig számos plántáink, meljek vagy eggy vagy más tulajdonságra nevezve, a' *Khinához* közelítenek, sőt azt feljül is haladják. Reményleni lehet, hogy ha az oljanokkal gondos próbákat tesznek: ki fog pótolódni Hazai plántákból a' *Khina*; és ezen drága orvosi szer nélkül el lehetünk.

3. A' Fűszerszámos keserű, de öszve nem húzó Plánták. Ezek az által is segítik az erősödést, hogy fűszerszámos erejekkel az érzőinakat is ébresztik, módjával véve a' belső részekbenn kedves hevülést okoznak, és ez által a' keserűség munkáját hathatósabbá teszik.

Az erősítő szerekről is azt kell megjegyezni, hogy a' velek való élés, — kivált az öszvehúzókkal — nem bátorságos addig, míg a' betegség matériája ki neni főződik, és a' beteg fordulni nem kezd.

12. Serkentő, Élesztő, Újító Szerek.

(*Stimulantia, Excitantia, Analeptica*)

Semmi sem érdekelheti a' testet sem kívülről sem belőlről úgy, hogy az, az Életerőnek vagy
eggyik,

eggyik, vagy másik, vagy mindenik Ébresztőt, ne ingerelje serkentse, és abbann vagy egygy vagy más módonn változást ne okozzon. Innen, a' legszélesebb értelebenn, minden orvosi szerket serkentőknek ingerlőknek lehetne nevezni.

De különösen, Serkentő Élesztő Vídító eszközöknek nevezzük azokat, meljek egyenesenn az Érző inak alkotmányát, és magát az agyvelőt kimagyarázhatatlanul ébresztik, és az által az Életerőt serkentik élesztik vídítják: ezekről is pedig azt kell megjegyezni, hogy ha a' hathatós serkentő szerekkel, gyakrann és nagy mértékben él az ember: vagy hozzájok szokvann az Érző inak és az agyvelő, többé nem serkentődnek általok, vagy a' gyakori ingerlés miatt eltsüggednek, és az elmének tehetségei is meggyengülnek.

Az Erősítő és Serkentő szerek között az a' különtség, hogy amazok a' Szálashúsokban lassanként és tartósonn munkálkodnak: ezek pedig egygy szempillantásbann elhatják az Érzőinakat, és az ő munkájok kevés ideig tart. A' honnan az elalélt beteg, sok környülállásokbann, a' tartósonn ingerlő erősítő szerket nem szenvedheti; a' Serkentők által pedig ő is egygy egy kis ideig megújulást és erősödést érez.

Tudva van, hogy a' külső Természetbeli dolgok, minéműek a' Világosság, Melegség, Vilámmatéria, Levegőég, szakadatlanul serkentik az Életerőt, és hogy ezek nélkül élet nem is lehet. Az ezekben való változásokhoz képest, vagy lankad vagy éled az Életerő. A' szépen kitisztult levegőég, kivált mikor abbann az élettelevő megsaporodik, a' tavaszi jó meleg és szép napfény, édesdedenn élesztnek minden érzécket, és még az elalélt betegeket is vídítják.

Magábann az emberbenn pedig három rend-
beli eszközei vagynak az Érzőinek élesztésének,
's az által az Életerő serkentésének t. i.

1. A' Léleknek örvendetes indúla-
ti, p. o. valamely jó hírhallásonn való öröm, az
Orvos eránt való bizodalom, a' meggyógyulás-
nak erős reménylése, valamely buzgó kívánságnak
teljesedése 's a' t. oljan munkásságra (*Energia*)
gerjesztik az Életerőt, melj a' másképpenn beadott
orvosságokat hathatósabbakká teszi. A' szárazbe-
tegségébenn, az a' reménység tartja fenn sok
ideig az elalvó félelenn lévő Életerőt, melj szerént
a' beteg, az utolsó pertzig erősen hiszi, hogy
meggyógyúl.

2. Az öt érzékenységek és érzőta-
gok. Ezek közzül a' Látás Hallás és Szaglás leg-
közelebbről érdeklik az Agyvelőt, és azt élesztik
serkentik. A' világosságnak meglátása, a' Termé-
szeti dolgoknak és mesterségbeli szépségeknek
szemlélése, a' madarak hangitsálásának hallása,
a' szép és tsendes mu'sika, szemlátomást újítják
mind az egésségeseket mind a' betegeket, ha kü-
lömbenn az utóbbiaknak, a' hallás által való inge-
reltetés terhekre nints.

A' Szaglás által pedig valóságos matéria, t. i.
az orvosi szerek repülő bal'samja, hat az Agyvelő-
re, és azt kedvesenn ébresztvénn, vídítja az Élet-
erőt. — A' szájbann a' jó íznek érzése, egybe-
köttesbenn van a' gyomorral, és akkor újít
mikor a' jó ízű eledel oda leszáll. —

A' Tapintásra nézve, a' testnek egész külső
részénn, igen hathatós serkentő, és sok nyava-
jábann jóltévő eszköz a' Dör'sölés, meljet vagy
száraz flannellel, sőt a' környülállásokhoz képest ke-
fével,

fével, 's durva szőr matériával, vagy pedig szapanos vizes kézzel, vagy tsak száraz kézzel visznek véghez. Ez által nem tsak a' bőr alatt lévő szálashúsok végei indítódnak mozgásra, hanem az azok közt eloszolva lévő Érzőinek is ébresztődnek, és a' kedves érzés az Érzőinek egész alkotmányát elhatja. Ez által lehet a' megfúladtakbann és hidegvette emberekbenn is, az elállott Életerőt felserkenteni.

A' pusztá kézzel való dör'sölés által, mind a' dör'sölőnek kezé'benn, mind a' dör'söltetettnek bő'rén, mozgásra indul és éled a' testbenn nyugovó villámmatéria is, és az érzőinakkon, terjeszti az egész testbenn, a' kedves és megújító érzéseket. Annak az igaz tapasztalásnak is, melj utánn a' Köznép azt állítja, hogy egyik kenő Aszszony-nak hasznosabb keze van mint a' másikkak, kétség kívül a' villámmatériábann (melj egyikbenn más móddal lehet mint a' másikkbann) vagy talám az állati magnetizmusbann is, van a' fundamentoma.

3. A' Gyomor, melj az élesztő serkentő szereket magába vévén azok által megvidül, és először is a' megújulást az Érzőinek alkotmányának, és azután az erősödést a' Szálashúsok Alkotmányának általadja. Iljen gyomrot vidító és eggyzersmind erősítő eszközök, minden megkívánt kedves ízű eledetek, meljeknek tsak a' szagára is éled az elalélt beteg, még inkább pedig ha meg is kóstolhatja.

Iljen vidító és erősítő mindenek felett a' gyenge bor'sufa és maga a' bor, melj a' legveszedelmesebb nyavaják utánn elgyengült betegnek Életerejét mintegy öszveszedi, ha értelmes orvosi rendelés utánn, idejé'benn és módjával adják neki. Iljen a' jó borezet párája is, és azok a' Patikák-bann készült Spiritusok, meljeknek hathatósan in-

gerlő szagával, szokták a' tanúlt Orvosok, a' szédelgősöket, nehéz álomba merülteket, elájultakat, és közönségesen szólvánn az elalélt betegeket élesztgetni.

Az élesztő, és életerőt serkentő szerek közzé tartoznak: minden illatozó Fűszerszámok, minden jószagú Plánták, és ezek közt különösen, a' Kétfőbbhímes Seregbeli fedetlen magvú gyűrűs virágú füvek, meljeknek nem annyira virágjaikbann mint leveleikbenn vagyon a' kedves illat. Iljenek némelj Ernyős virágúknak magvai is.

A' Serkentő Szerek, bár hirtelen munkálkodnak is, látni való hogy egyszersmind erősítők. Ezeket a' tanúlt Orvosok, a' tartósonn munkálkodó erősítő szerekkel egyyüve veszik, és okos vigyázással vagy egyszersmind, vagy egymást felváltva, a' súlyos betegségek gyógyítására fordítják, midönn látják hogy az Életerő, a' maga ébresztőinek megbomlott egygarányúsága miatt, elalélt állapotbann van.

13. Enyhítő, lágyító, síkosító Szerek. (*Emollientia.*)

Ezek a' testnek kifeszült és felingerlett kemény részeit tágítják, puhítják, síkosítják, az ingerlő matéria tsípősségét enyhítik, a' megrekedés miatt megaludtt nedvességeket felhígítják, mert vizes, nyálkás, édes, olajos matériából állanak; minéműek némelj plánták, gyökerek, magvak, 'sír, vaj, háj, faggyú, tojás, viasz 's a' t. és mind belső, mind külsőképenn, a' hol kívántatik, haszonra fordítódnak.

Jó ezekkel élni: Mikor az öszvesült rútság a' belekben megrekedtt; a' vesekő miatt való fájdalommal.

dalmakbann; minden nyavajákban, meljebenn csak kitsíny ingerlés is kínos fájdalmakat, belső gyúladásokat, rángatódzásokat okozhat; továbbá a' vérhasnak szűnése után.

Külsőképpenn minden daganatokra és fakedékokra, meljeket eloszlatni nem lehet, vagy nem is tanátsos, hanem csak érlelni kell; a' torokgyúladás gargarizálására 's a' t.

Ezek, kenet, flastrom, vagy borogató kötözés formábann, a' fájdalmas daganatokban, a' kifeszült bőrt elpuhítják, az az alatt megrekedt és sűrűdött nedvességeket felolvasztják; meljek ha a' magok tsatornáikba vissza nem szívódhatnak, genyettségé válnak, és a' kitágult bőrt kiszakasztván, kitakarodnak.

Meg kell pedig jegyezni, hogy belsőképpenn velek hosszasonn élni nem jó, mert a' gyomrot és beleket elgyengítik, és többnyire minden orvosló szereknek ellenére dolgozván, az egész testnek ártalmára lehetnek.

14. Vérhígító vékonyító Szerek. (*Diluentia*).

A' vérnek vizes része szüntelen választódik el attól, és a' lehellés, gőzölgés, izzadás, vizellés által szüntelen takarodik ki a' testből, vivénn egyszersmind magával, a' vérbenn felesleg lévő sos, tsípős matériákat, és romlani kezdett részeket. — E' miatt a' vér minden szempillantásbann sűrűdik, és ha ottann ottann meg nem frisselődnek, újra fel nem hígítódnek: a' forgásra is alkalmatlan lenne, és az egész test megromlana.

Mikor hát a' vérnek hígításra vagyon szüksége, hirt ad a' Természet a' szomjúság érzés által, és Italt kíván. Mennél nagyobb szükség
vagyon

vagyon pedig reá, annál epesztőbb a' szomjú-
ság érzés, és ha mód nincs benne, hogy az em-
ber azt megelégtse, az egész test eltikkad, el-
alél, és sokféle veszedelmeknek van kitéve.

A' tápláltatás is, ital nélkül véghez nem me-
het. Akár hig akár kemény eledelt vegyen az em-
ber gyomrába, annak bevétele után italt kíván
a' természet, mert hogy az emésztés által elké-
szíthesse a' gyomor a' vér közzé menendő tejnemű
nedvességet (Chylus), arra bővséges itali ned-
vesség kívántatik.

Közönséges szokássá lett pedig, hogy az em-
berek az ebéd és vatsora közbenn ottann ottann
isznak. A' mihez az ember hozzá szokott, az nem
is árt néki: de úgy tettzik, legjobban követik
a' természetet a' mezei munkások, a' kik az étel
közbenn nem isznak, hanem minekutánna jól lak-
tak, kinyújtózzák magokat, előveszik a' korsót,
és igen jóízút 's sokat isznak: a' mikor osztánn
egészenn megvagynak újúlva és elégedve. Helye-
senn! mert tapasztalni lehet, hogy az ebéd köz-
benn, minden pohár ital elveszen valamit az
ételkívánásból, a' sok ital pedig egészenn leront-
ja azt.

A' szomjúhságnak mególtására, a' vérnek fel-
hígítására, és egyszersmind a' testnek erősítésére
's az egészség fenntartására, legtökéletesebb Ital
az, mellet a' Természet Ura, minden élő álla-
toknak kimutatott: t. i.

A' tiszta Hideg Víz.

Minden eledelek és italok, ha illendőképenn
alkalmaztatódnak a' szenvedő testnek állapotjá-
hoz, hasznos orvosságok lehetnek: de ezek közt
a' legelső helyet érdemli a' tiszta hideg víz,

és sok tanult Orvosok, kivált a' múlt Század kezdetétől fogva, méltánni egy közönséges orvoságnak tartják ezt, mivel annak jóltévő munkája tsaknem minden betegségekben kimutatja magát.

A' tiszta hideg víznek két nevezetes tulajdonságai vagynak, meljéknél fogva mind külső mind belsőképpenn, az egészségnek vagy fenntartására, vagy helyreállítására megbetsülhetetlen hasznokat tézen. Egyik az, hogy *a' vért és a' testnek egyéb nedvességeit felhígítja*, az ezekben lévő tisztátalanságokat magába veszi, és külömbkülömb utakonn a' testből kitakarítja. Másik az, hogy *a' melegség matériáját hirtelen magába veszi*; melj által a' melegség miatt ellágyúlt és kipuhult belső részeket öszszébb szorítja, és azoknak erőt ad.

Miljen grádictsbann szükség hogy hideg legyen az ivóvíz, azt legbizonyosabbann a' köstolas határozza meg. A' száj, sem a' felettébb hideg, sem a' lágy hideg vizet nem szereti, és az iljennek itala a' gyomornak alkalmatlan, nem is hasznos: hanem a' meljnek mértéklete a' szájnak kedves, azt a' gyomor is kívánva és gyönyörűséggel vérszi magába.

Átaljabann szükség, hogy a' testnek belső melegsége és az ivóvíz hidegsége közt, ne legyen szerfelett nagy a' külömbség, mert abbann az esetben a' hideg víz ital veszedelmes, és gyakrann halálos.

Ha a' járás, munka, 's a' t. miatt felettébb felhevült ember, hideg vizet bővenn iszik: a' víz a' belső melegséget hirtelen magához kapja, ezzel a' szív verését és a' vastag erekben a' vér folyását hirtelen meglassítja; ebből következik a' tudónek sok ezer ágakra oszlott apro ereiben a' vérnek megrekedése, abból a' gyógyíthatatlan

szárazbetegség. Vagy pedig a' vastag erekbenn meglassodott vér, a' főre 's az agyvelőre tolúl, és az életnek kevés órák alatt véget vét. Ilyen következése van a' hideg vízbenn hirtelen való fürdésnek is, a' felhevült emberre nézve.

Minémű joltévő ereje légyen pedig a' hideg víznek, mind belsőképpenn mind külsőképpenn az egészség fenntartására, és sok betegségek gyógyítására, arról a' tanúlt Orvosoknak tapasztalásai ezek:

A. Belsőképpenn.

1. A' Gyomorbann: A' gyomornak apró tsatornái szüntelen izzadnak egy nyálkás nedvességet, melj az emésztésre szükséges, de a' sűrűdésre és megiszaplásra hajlandó. Ezt a' hideg víz felolvasztja, a' gyomrot a' mellett hidegsége által erősíti; ennél fogva a' gyomorbann lévő szelet felbőffenés által kihajtja, a' gyomor nehézségét elveszi, és a' gyomor rágást megszünteti; a' gyomorrról való köhögést meggyógyítja. A' gyomor gyengeségéből származó makats ökröndözést és hányást megszünteti.

Ha a' Vérpökés és Vérhányás a' gyomorrról ered: azt legtöbbször egy ital hideg víz egyszerre megszünteti, és osztánn a' testnek nyugalombann való tartása, 's a' hideg víz ital folytatása, egészen meggyógyítja.

2. A' Belekben. A' megsípdődött epe-sárt felolvasztja, hidegségével a' beleket erősítvénn, a' tisztulást segíti, és szabad széket okoz. Megesik ugyan, hogy a' vízital utánn is az ember szorulást szenved, mert a' beleknek tsatornái is szüntelen szívják magokba a' vizet, és azt a' vér közé botsátják, melj miatt a' belekben való

rútság keményedni kezd: de annak csak ez az orvossága, hogy bővebben kell inni. A' ki sok vizet szokott inni, ritkán szenved a' szorulás miatt.

A' hideg víz ital a' *Kólikára való hajlandóságot* is elveszi, a' szeleket hajtja, és a' *Kólikát* is meggyógyítja, kivált ha a' hasat hideg vízbe mártott ruhával is borogatják. — A' *Szünadra* (*Hysterica passio*) és *Hipokondria* alkalmatlanságai ellen, a' hideg víznek bőv itala, legjobb óltalom orvosság; sőt példák vagynak reá, hogy az, ezen nyavajákat egészen is meggyógyította; hasonlóképpenn a' *Sárgaságot* is.

A' hideg víz, bőv itala meggyógyítja a' *Vérhast*, még akkor is, mikor az uralkodó és ragadó nyavajává lett. — A' kibenn *Pantlikaféreg* van, és az mozgásával alkalmatlankodik, és szenvedést okoz; igyon hideg vizet; és a' *Pantlikaféreg* megtsendesedik.

3. A' *Vérbenn*. A' *Hideglelések forróságában*, az epesztő szomjúhságnak és forróságnak enyhítésére, legjobb a' mértékletesen hideg víz, vagy magában, vagy tzitromlével kevéssé megsavanyítva. — Tanult Orvosok állítják, hogy gyakrann a' *Forró nyavajákat*, a' hideg víznek bőv itala, meggyógyította minden egyéb orvosság nélkül. Mikor Falu helyekenn a' szegény emberek iljen nyavajába esnek; az ő orvosságok is egyedül a' hideg víz ital.

4. A' hideg víz itálnak haszna, kihat még az *Érzőinek rendeletlenségeinek megelőzésére és tsendesítésére* is. Peldák vagynak reá, hogy a' *nyavajatörésnek* némely nemeiből az emberek kigyógyultak, tsupánn csak a' hideg víznek bőv itala által; kivált ha a' mellett hidegvízbe mártott ruhával borogatták a' fejeket.

Közönséges és helyes vélekedés és szokás a' Köznép közt, hogy ha a' gyermek valamitől megijjed, azonnal hideg vizet itatnak vele bőven: hogy azzal, a' rettenésből származható rángatódzásokat és nyavaja kiütést megelőzzék.

5. A' Gőzölgés és Vízellel útján. A' vérnek az ital által való felhígítása, és annak vizes részének megsaporítása, a' test alkotásának törvénye szerint, bővebb gőzölgést és vízellest okoz, és kivált a' bőv vízellés el nem marad, ha csak a' veséknek bajok nints. De megesis, hogy a' bőv vízellés mellett, a' test gőzölgése, nem olyan szabad mint kellene lenni.

A' ki akarja testét a' szabad gőzölgés állapotjában állandóul megtartani: szoktassa magát ahhoz, hogy reggel minelőtte felkelne, igyon meg részenként egy vagy két meszely mértékletesen hideg vizet, és akkor takaródzon be jól, de nem meleg leplekkel, hogy az izzadás ki ne verje, (hancintha talám éppenn az izzadás is volna a' tzelja), 's heverjen így még valami fél óráig. Kevés idő múlva, mihelyt a' gőzölgés divatjában megindul: az egész testében kedves érzéseket és vidulást fog tapasztalni. E' mellett gyakrann azt a' hasznát is vészi, hogy szabadul a' szelektől, meljek részszerént a' beleknek tekerületeiben lappangottak, részszerént az italból fejtődtek ki; felkelvén pedig az ágyából, szabad székjei lesznek.

B. Külsőképenn

Külsőképenn fordítódik a' hideg víz gyógyításra *lotsolás*, *mosás*, *foróasztés*, és belé mártogatott ruhával való *borogatás* által.

Külső haszonra, a' víznek sokkal hidegebbnek kell lenni az ivó viznél, és gyakrann jegesnek is.

Meg kell pedig jegyezni, hogy a' hideg fürdőbe hirtelen való beülés, a' betegnek igen alkalmatlan, sőt ártalmas is lehet. Legyen hát a' fürdő igen gyengénn hideg mikor a' beteg beleül, ekkor apránként egy edénnyel lopogatni kell ki belőle a' gyenge hideg vizet, és helyébe igen hideget tölteni; így hozzá szokik.

A' mértékletes hideg vízbenn való fürdés, egészséges embernek igen jó, mert a' testet erősíti, megújítja, szennyeitől tisztítja, és a' gőzölést szabaddá teszi. De az idős embereknek jobb a' meleg vízbenn való fürdés. Kivált pedig a' betegségekben, a' hideg víznek, külsőképpenn is, megbetsülhetetlen hasznai vagynak. Nevezetesen:

1. A' külső Tagok romlásában

A' *hidegvette tagokat*, igen hideg sőt jeges vízbenn szükséges áztatni hogy megépüljenek. Mikor az ember valamely tagját a' *hideg megveteltől félti*: szükség azt jeges vízzel sőt hóval szorgalmasan mosogatni. Sőt a' *megfagyott emberben* az elállott Életerőnek felerkentésére, nints más mód, hanem az egész testnek jeges vízzel való mosogatása, és hóval való szorgalmas dör'sölése.

A' *Szemnek épségben való tartására*, és annak *tüzessedésének eloszlatására*, legjobb a' hideg vízzel való gyakori lotsolgatás, és hideg vizes borogatás. A' *Törést és friss sebeket*, ha hideg vízzel jól kimosogatják, a' seb meg nem evesedik. A' *Főnn ejtett sebeknek* nints jobb orvossága, mintha azt igen hideg vízbe mártott ruhával szorgalmasan borogatják.

Az *orr vérfolyás* elállítására, a' hideg víznek orrba való szívása, és a' homlokra 's vakszemekre hónak vagy hideg vizes borogatásnak raká-

és igen alkalmas. Ha ezekre nem akarna szünni a vérfolyás: a leghidegebb vízbe mártott ruhát kell borítani a betegnek ágyékára és szemérem testére, hogy ezeket a részeket jól befedje; azonnal a vérfolyás eláll.

Ha az Aszszony Személynek *Havitisztúlása* felettébb bővenn megyen: borítson iljen ruhát az Ágyékára 's méhére, és szenvedésétől megszabadul. — Megtörténik hogy az *Anyameh nyavajai miatt*, az Aszszony Személy *halálos ájulásba esik*, és hólnak lehetne gondolni. Ezt is az ágyékára rakott hideg borogatások felélesztik.

A Tsuklókbann történt *Fitzamodásokat*, szükség hideg vízzel mindjárt a történet után jól megmosogatni, és úgy húzogatni helyre a helyekről kimozdult tsontokat és mozgó inakat. A *Sugorodásbann*, *Far'sábábann*, sőt néha a *Köszvénybenn* is, a hideg víz fürdő nagy hasznot tézen.

A ki az *ágyékának*, 's *szemérem testének kiállhatatlan viszketegsége* miatt szenved: rakja ágyékára 's szemérem testére a leghidegebb vizes borítékokat, 's szenvedéseitől megszabadul.

A ki *Szakadást*, *Tökösseget*, *Bél* vagy *Méh lejárást* szenved: szorítsa fel ezeket a részeket, mennél hidegebb vizes borítással lehet; és azt gyakorolja egy darabb ideig; hasznát fogja ézeni.

Az *Orbántzos lábnak* gyógyítására, igen alkalmas a hideg vízzel való áztatás és mosogatás.

2. A' Belső nyavaják bann.

A nagy forróság bann lévő *hideglélősnek* kezét, könyékig minden két vagy három órábann egynéhány minútumig hideg vízbenn kell áztatni és mosogatni, és e' mellet homlokát, ábrázatját,

nyakát hideg vizes ruhával törölgetni. De ha a' beteg izzad, vagy ha a' bőrénn kiütések vannak; ezeket nem kell tselekedni.

A' kit *Guttaütés* ért: sietve hideg vízbe mártott ruhát kell a' fejére borítani, és azt gyakran változtatni.

Az *elméjében megháborodott vagy örült embernek*, gyakran legjobb orvosság, ha a' leghidegebb vízben fürösztgetik, és fejét hasouló hideg vizes ruhával borogatják.

Az *Agyvelő gyúladásbann*, és az abból származott bódulásbann és dühösségbenn, a' fél vagy egész hideg fürdő, hideg Kristélyezésekkel együtt, igen használatos orvosság.

Még a' *rothasztó vagy hagymázos nyavajákban* is (*Typhus*), a' betegnek mejjére és háttára rakott hideg vizes borogatások, nagy hasznúaknak tapasztaltattak. Sőt példák vagynak reá, hogy az ilyen nyavajábann elalélt betegnek lábát, ágyékát, hímzatskóját eggynehányszor így borogatták, azután tsendesenn hagyván nyugodni az ágybann, erősítő belső szerekkel értették, és ez által a' *Sír* széliről viszszaragadták,

A' Meleg Víz.

Ez a' vér hígítását 's vékonyítását gyorsabban viszi véghez mint a' hideg víz: de a' melegségénél fogva egészen ellenkező tulajdonsága van mint a' hideg víznek, mert a' kemény részeket ellágyítja, elpuhítja, és azért mind azokbann az esetékbenn hasznos, meljékbenn a' feszes szálahúsokat és testet mozgato inakat, megereszteni tágitani szükség.

A' meleg víznek magábann való itala, émejgést és hányást okoz, és tsak akkor szokás inni, mikor

mikor a' hányást indítani vagy segíteni szükség. Herbatét pedig öntenek forró vízzel számtalan plántákból, és közönséges tulajdonsága minden Herbatének, hogy a' vért hígítja vékonyítja,

A' meleg víz párájával való párgolás, hasznos a' megdugult nátha és torok rekedés ellen, a' torok gyúladás, fog fájás, a' fülmozsok megkeményedéséből származott fülfújás ellen. Az aranyér folyását segíti, és a' hasogató futkosó fájdalmakból (*Rheumatismus*) származó daganatokat meggyógyítja,

A' meleg víz fürdő hasznos a' testet mozgató inaknak húzódásai, sugorodásai, marjúlásai ellen. A' kinek szája öszvekültsolódott: meleg fürdőbe ültetik egész az álláig, és az állkapzójának öszvesugorodott inai megereszkednek. A' kö miatt szenvedőknek a' gyakori meleg fürdő könnyebbülést okoz, a' visszaverődött ruhet pedig a' bőrre ismét kitsalja 's a' t. Mind ezekbenn pedig igen sokszor jobb, ha az ember nem meleg vízbe, hanem annak párájába ül; és a' fürdő edényt jól betakarván, az egész testet párgolja.

A' tiszta vízből készült meleg fürdőnél, sokkal hathatósabbak a' Természetbenn sok helyeken találtatható meleg fürdő Bányák, melyeket mesterséggel követni nem lehet. Ezek igen sokféle erőtelenségekben nagy hasznot tesznek, mert a' bennük bőven lévő levegőnemű szeszeknél fogva a' bőrt nyájasonn illetik, és az érző inakat is kellemetesenn serkentik; és némelyek, a' melyekben vas is van, a' testet erősítik,

Átaljában pedig a' meleg fürdők csak ott tesznek hasznot, a' hol a' feszes inakat tágitani kell; p. o. a' Sugorodásokban, Kőszvényben, Szelütésekben, Bőrfelomladosásban és azoknak visszaverődésében, régi Fekélyekben, Havi-

tisztulás rekedésében, Aranyér alkalmatlanságai-bann, és mikor a' beteg a' nagy ingerelhetőség miatt felettébb érzékeny. Az ellágyult elgyengült emberben pedig, inkább kárt mint hasznot tesznek.

Keserű és Savanyú vizek.

Vagynak a' Természetben sok helyeken oljan források, melyekben a' tiszta víz szoros-sann egybe van köttetve bizonyos értznemű részekkel, és a' Savany és Szénszerzőnek bőv mértékével. Ezek közt legnevezetesebbek a' *Keserű víz*, és *Savanyú víz*, melyeket a' Kereskedők mindenfelé meszsze földekre is elvisznek.

A' Keserű víz tiszta mint a' Kristály. A' vérnek hígításán kívül a' hasat kellemetesen tisztítja, az emésztést segíti, és a' belső részeken lévő tsipősséget megigazítja. — Téjjel felegyítve is igen jó, és kedvesebb ízű. — Inni kell poharanként minden órában, míg a' hasat megindítja.

A' ki vele orvosság gyanánt él, elég ha 6—8 napig iszsza, mert a' hosszas vele élés a' beleket a' szükséges nyálkás nedvességektől megfosztja. — A' puha testű és bőv nedvességű személyeknek igen hasznos: de a' gyenge alkotású és érzékeny 's száraz embereknek, a' betegségből lábadozóknak, aranyeres és szünádrás személyeknek, vagy épenn nem, vagy tsak kevés belőle tanátsos.

A' Savanyú víz. Ennek forrása sok helyeken taláztatik 's egyik jobb mint a' másik. Ezt a' jó íz kedvéért ebéd és vatsora közben szokás

kás kivált nyáronn borral inni; tavasszal pedig téjjel elegyítve, mint Májusi (egészséges embernek szükségtelen!) orvosló italt. — A' vérhígításonn kívül fő haszna az, hogy a' belekbenn lévő savanyúságot és nyálkásságot felolvasztja, kitakarítja, és vizeletet hajt.

Orvosi haszonra dítserik a' *szárasztó nyava-ják*, *Vérpökés*, *Májduválás*, *Köszvény*, és más kóborló *hasogató fájdalma*k, *sugorodás*, *zsibbadás*, valamely tagnak *szélütése*, makats *Hurút* 's a' t. ellen.

Sokann, ha valami egészségbeli gyengeségeket érzik: a' tavaszi és nyári kies napokban, elútnak a' Savanyúvíz forrásához, és ott egynéhány napokig 's hetekig mulatvann, és az alatt a' Savanyúvízzel bővenn 's talán mértékletlenül is élvenn, megújúlva térnek vissza.

Az ilyen esetben a' Savanyú víz használt-é, vagy inkább a' levegőég változtatása, útazás, gondoktól való megszűnés, sokféle emberekkel való nyájas és vidám társalkodás? nehéz meghatározni. Megtörténik pedig, hogy az ember a' Savanyú víz curától haza érkezvén, súlyos betegségbe esik.

A' vért hígító és egyszersmind a' legjobb tápláló ital a' sok száz plántákból az állatok belső részei által elkészített nedvesség, t. i.

A' Táj.

Ez rész szerént már állati, főképpenn pedig még plántai nedvesség, mert a' mi már tökéletes állati rész, mihelyt az Élőeszközös egybekötetéstől elválík, és a' Természeti Erők hatalma alá megyen, egyszerre rothad: a' táj pedig a' plántai nedvességek természetét megtartja, és mi-
nek-

nekelőtte rothadni kezdene, elébb a' bornemű és savanyító forrásonn megyen által.

Valamint a' vér három kiváltképpenn való részekből, t. i. kövérségből, nyálkával elegyes por forma veres matériából, és síkos savóból áll: úgy a' tej is egy darab ideig állvann, hasonló háromféle részeit mutatja ki; t. i. a' téjfelt, meljéből leszsz a' vaj, a' túrót, meljéből leszsz a' sajt, és a' savót, melj a' tejnek vizes része. — Van pedig még ezekenn kívül a' téjbenn tzukor matéria is, melj annak édes ízt ad.

Ebből kitettzik, hogy a' tej a' vérrel legkönnyebbenn öszveelegyedik, és a' legjobb tápláló eledelek közzül való. — Ha a' borral rendesenn élő egészséges ember, tejjel jól lakvann, azután bort kíván: ihatik bátrann, mert a' bor a' tejnek széljelbontását és emésztését segéli, és annak a' gyomorban 's belekben leheto megposhadását 's tsípösödését akadályoztatja.

A' Tej, mint orvosi szer, *belsőképpenn*, a' Száraz betegségeknek 's tüdő rothadásnak, ha még azok felettebb el nem hatalmaztak, és meg nem öröködtek, legjobb orvossága; de úgy hogy folytábann és állandóképpenn azzal éljen a' beteg, és semmivel egyébbel ne; és az alatt ne Városbann, hanem valami mezei vagy erdei Major-ságban lakjon, a' hol a' levegőég tiszta és egészséges. Ha pedig a' betegség már annyira ment, hogy az éjtzakai bádjasztó izzadások is epesztik a' beteget: már akkor a' tejorvoslás késő és ártalmas.

Inni kell pedig a' tejet, mihelyt kifejődik, míg a' maga melegétől való párája el nem múlik; mert a' plánták balsamja nem marad meg a' téjbenn, hanem ezzel a' meleg párával mind elrepül.

A' kinek gyomra tsipős savanyúsággal tele van, annak a' tej ital bádjasztó hasmenéseket; a' ki pedig szorulásra hajlandó, annak makats szorulást okoz; ezeket hát szükség elhárítani, minek-előtte a' beteg a' tejorvoslashoz fogna.

A' hideglelősöknek és gyenge gyomrúaknak ártalmas a' tej, mert emésztetlen marad, és a' belső részekbenn sokféle veszedelmeket okoz.

Jó a' tejet savanyú vízzel felelegyítve inni, mert így a' hasat nyitva tartja, és a' nedvességek poshadását távoztatja. Ezen curára pedig a' Tehen téjnél, a' Ketske és Szamár tej alkalmazot-sabb; mert könnyebbenn emészthető, mivel kevesebb túró van benne.

A' téjjel bővenni való élés hasznosnak tapasztaltatott a' Kőszvény ellen is; ha elébb a' gyomrot és beleket jól kitisztítják, és osztánn kevesenn kezdvén, naponként bővebb bővebb tej italra fogják a' beteget; ezen tej orvoslást egynéhány hónapokig folytatják, és ezek utánn tsak lassan-ként szoktatják a' kőszvénnel vesződni szokott embert másféle eledelekhez.

Továbbá, a' Tej ital hasznos orvosság a' Kőrís-bogárból készült szer ellen, mikor az felettébb és kínosonn hajtja a' vizelletet; nem különbenn az értzi méreg ellen, ha valaki azt talált bévenni; de iljenkor nagy bővséggel kell inni.

Külsőképpenn lágyító szerékkel elegyítve az érlelő kötözésekre, szappannal felelegyítve a' futkosó hasogató fájdalma'knak (*Rheumatismus*) kenegetésére, Kámforral felelegyítve, a' korpás és koszos főnek mosására, magábann pedig a' már kifakadt, és matériázó toroknak gargarizálására hasznos orvosság.

Szokták a' tejet lábasbann lassú tűznél forral-tani, és szüntelen kavarni, míg az porrá válik, és

ezt a' port ugyan annyi vízzel mint volt a' tej, feleeresztvénn, a' beteggel itatni: de ennél sokkal jobb maga a' tej.

Ha a' tej mértékletes meleg helyenn tsendesenn áll: bizonyos idő múlva, elválík tőle magábann a' poshadás által

A' Savó.

Ez igen egészséges vérhígító, kevésbé tápláló, és majd minden betegségekben, kivált a' száraz nyavajákban hasznos ital, és gyakrann az uralkodó *Skárlát*, *veres himlő*, és *nátha* Hidgeleléseket, a' savó ital, minden egyéb orvosság nélkül meggyógyítja.

Az iljen magábann készült savó nem igen kedves ízű; azért vele nem is igen élnek, hanem mesterséggel készítenek friss tejből italra való savót. Tudniillik, a' forralt tejet valami savanyúsággal mególtják, melj által a' vizes rész a' kövérségtől és túrótól elválík, 's leszsz belőle halovány színű savó.

Ezt kétféleképpenn lehet készíteni, a' mint az ember szája ize kívánja, t. i. vagy édesenn, vagy úgy, hogy egy kevés savanyúsága légyen. Az édes savót rendszerént készítik borjú gyomorbol készült óltóval, de lehet tojás fejerivel, vagy egy kevés borkővel is édes savót készíteni, és ez jó tápláló és vérhígító. Ha pedig a' forró tejet vagy Tzitrom lével, vagy Timsoval, vagy bővebbetske borkővel húzatják öszve: leszsz belőle savanyú savó, és ez is jó vérhígító, és a' senyvedésnek ellent áll. — A' timsóval készült savót, igen alkalmasnak tartják a' felettebb való Havitisztulás mérséklésére.

Akármely egészséges légyen is pedig a' Savónak mértékletes itala: nem jó vele visszaélni, mert a' ki vele sok ideig él, elgyengül a' gyomra, és belső részeibenn a' tsípös savanyúság elhatalmazik.

A' Savónak neme az Író's Savó, melj a' vajköpüléskor a' téjfelnek kövér részétől elválik. Ez igen jó hívesítő, tápláló, szomjúhság enyhítő ital, és a' *forro's rothasztó nyavajukbann, száraz betegségekben, Sárgasagbann* hasznos, a' hasat is lágyann tartja, sőt megindítja. Némeljek magánál a' téjnel is többre betsülik.

A' Téjfel, eledlek készítésére, egészséges embernek, jó és kedves, de belső orvosságnak nem alkalmas, sőt átaljábann szóllvann, beteg embernek ártalmas. Hanem külsőképpenn igen jó kenegetni vele mindenféle égéseket, és azok közt a' száját és torkot, ha azt a' forró étel megégette.

A' Túróval és Sajttal élnek mint tápláló eledellel; de bővenn élni vélek nem jó, mert a' belső részekben a' tsípös savanyúságot megbővítik, és a' vért is megtsípösítik. Külsőképpenn dítserik a' tüzes daganatok oszlatására.

Ezekenn a' természeti italokonn kívül vagynak még

Mesterséggel készült Italok,

meljekkel az emberek élnek. Ezek nevezetesenn:

1. A' Thea, melj a' Napkeleti Indiákon termő tserje. Ennek leveleit még ott helybenn bizonyos móddal elkészítik, és a' Kereskedők elterjesz-

terjesztik mindenfelé. Ezen levelekből egy keveset forró vízzel megöntenek, és azt iszzák. — Más sok plántáknak leveleivel is élnek ezenn a' módom, és a' nevezetet kiterjesztvénn, azokat is *Theáknak*, *Herbateáknak* hívják.

Minden Thea, a' víznél fogva, a' meljel öntetett, vérhigító, vékonyító, és vizelletindító: de e' mellett, a' plánta is a' maga erejét általadja a' víznek; és ennél fogva a' külömb külömb Theáknak, külömböző munkái vagynak a' testbenn.

Az igazi (vagy a' mint legtöbbenn nevezik Hollandiai) Theának bódító és annál fogva fájdalom enyhítő ereje van, mert a' szálas húsok ingerelhetőségét nagyon megtoompítja. Ha erőssé öntik, a' gyenge alkotású személyeknek igen sok alkalmatlanságot, mejj és torok szorulást, álmatlanságot 's a' t. okoz, a' mejjfájásra és vérpökésre hajlandóknak pedig éppenn veszedelmes.

Nagy orvosi haszna van pedig a' forró nyavajákbann, és valamely belső résznek gyúladásában, mert a' testet elpuhítja, és az ingerelhetőséget megkissebbíti. Továbbá, a' gyomor megterhelésében, a' hibás emésztésből származott főfájásban, hányás, gyomorrágás, és Kólíka ellen hasznos orvosság. — Végre, a' testnek vagy az elmének megerőltetése után igen jó frissítő ital; és különösen a' gyengülni kezdő emlékező tehetséget, éleszti és felserkenti.

Az igaz Thea helyett szoktak élni, az *orvosi Szigorállnak*, *borsos Méntának*, *titromszagú Melisszának*, *Földieperj Szamótzának*, *Tsipke Ró'sának*, *veszszős Fagyalnak*, *orvosi Kőmagnak*, és *Százszorszép Rukértznek* leveleivel: de ezek ingyenn sem olyan tulajdonságuk, mint az igazi Thea.

2. A' Kávé a' múlt Század kezdetétől fogva, esmeretes és közönséges itallá lett Európában, minekutánna azt az Indiákról 1660. esztendő táján ide hozták. A' mi Hazánkban is egynéhány esztendőktől fogva, nagyon elszaporodtak ezen italnak kedvellői.

A' Kávé egyy kevéssé őszvehúzó, és hathatós fájdalom enyhítő erővel bír, a' gyomrot vídítja, az emésztést és tisztulást segíti, és az Érzőinaknak sokféle bajaiban hasznos. Javallják, mint hasznos orvosságot a' mejj szorulásban és füladozásban. A' napos hidegleléseket meggyógyítja a' Kávé, ha azt ugyan annyi tzitromlével felleegyítve, itatják a' beteggel a' szabad napokon.

Ha a' Kávét erősen megpergelik, minden jó ízét és erejét elveszti, sok kozmás olaj fejtővénn ki belőle.

Tudva van a' fekete vagy téj nélkül ivott Kávénak álműző ereje. Ez még az Opium álmhozó erejét is elveszi.

A' Kávéitalnak különböző emberekbenn különböző munkája van. A' ki hát erre rá akar kapni: vigyázzon reá, mitsoda következeseket tapasztal utánna, és az megtanítja, ha hasznos-e neki azzal élni, vagy nem?

3. A' Tsokoládé nem közönséges ital. Ez igen erősen táplál, de nehéz emésztetű. A' lábadozó betegeknek igen jó, ha már a' gyomrok meg van erősítve.

4. A' Ser. A' mejj tartományokban a' bor vagy éppenn nem, vagy csak szűkönn terem, ez az embereknak a' víz után közönséges italok. Főzik azt, a' mint tudva van, a' gabonának nemeiből, legbövebbenn az Árpából, de nem csak, hanem Búzából, Zabból 's egyebekből is.

A' Ser, a' készítésnek sokféle különböző módjára nézve igen sokféle, és különböző ízű, erejű, tulajdonságú. Átaljában minden ser *vérhígító*, *szomjúság öltő*: de ezekenn kívül a' készítés módjánál fogva, egyik jó *tápláló*, más *gyomor-erősítő*, más *hevítő es részegítő*, más *vizellethajtó*, más *senyvedésnek ellent álló* erővel bír. A' keserű ser, a' gyomrot és beleket igen jól erősíti, a' tápláló az embert meghízlatja, a' vizelletűző a' vízi betegségekben lévőknek orvosság.

A' Ser, azokban, a' kik vele nagy bővséggel élnek, megszorítja a' nyálkás nedvességeket, és az azokból származó nyavajakra okot ad.

5. A' Bor, ha jó, nemes, jól kiforrott és tiszta, és ha az ember vele mértékletesen és módjával él: a' legjobb vérhígító, de egyszersmind ébresztő, szívet serkentő, vidámitó, és test tápláló, gőzölgést vizelletet indító, és az egész testet sőt elmét megújító ital az egészségesekek; az elgyengülteknek pedig, a' betegségből lábadozóknak, és a' száraz nyavajákban levő Személyeknek, ha rendivel és módjával veszik, igen jótévő orvosság; úgyhogy, kivévén a' forró nyavajákat, alig van olj betegség, meljben a' bor nagy hasznot nem tehetne.

Itt a' borról mint italról ezeket szükség megjegyezni, azokra nézve, a' kik azzal rendesen, vagy talán rendetlenül is élnek.

Az étel közbenn minden pohár bor — kivált ha az ember hamar kezdi — sokat elveszen az étel kívánásból, sokkal többet mint a' víz ital, és a' ki gyakran iszik, minekelötte jól laknék, bizonyosan nem is fog jól lakni. Érti osztán hogy valami híjánossága van, de maga se tudja mi baja; és ezt azzal próbálja kipótolni, hogy
bort

bort iszik ismét, többet mint a' mennyi italt a' Természet kívánna.

Megesik osztán, hogy a' kelletinél több bornak ingerlése, nagyobb mint a' mennyi a' bevett kevés eledelnek emésztésére kívántatnék. Ekkor hát az ingerlés több ingerlést szül, és a' bor ingerlése miatt már szenvedő ember, időközben is bort kíván, mikor már a' gyomorot az emésztésre serkenteni nem volna szükség, és az által mértékletlenné, részegessé leszs; mert a' bornak serkentő ereje nem találván dolgot a' gyomorban, általmegyén az Érző inakra és agyvelőre, és azokat erőszakoson ingerelvén, bódulást, tsábulást, az erőnek leverettetését, részegséget, esztelenséget okoz. Innen van hogy a' részeges ember keveset eszik; a' mit eszik is nem jó ízűn, és tsak a' bor tartja benne (a' meddig tartja) az eltsábúlt és butúlt lelket.

Bár a' bor, a' gyomorot és az által a' több belső részeket ébreszti, vidítja is: tsakugyan az eledel megemésztődését, a' víz sokkal inkább segílli mint a' bor. Ha hát az étel közben tsakugyan inni kell, minthogy az ember hozzá szokott, legjobb hogy igyon egy egy kevés vizet; mikor pedig jól lakott, igyon egy jó pohár vizet, azután kevéssel iszogassa meg a' maga szokott portzió borát tisztán, vízzel való elegyítés nélkül. — Akármelj kemény légyen a' bor; jobb azt tisztán inni, és hogy a' vért felettébb fel ne tüzelve, vagy előtte vagy utána kevéssel, vizet inni; mint a' vízből és borból, egy bizonytalan munkájú, 's könnyen rágást okozó kevereket tsinálni, a' melj a' bornak az érző inakra kiható serkentő erejét is tompítja.

Az elgyengült Személyeknek, és száraz betegségre hajlandóknak, naponkent egy pohár jó

bor (kivált az igazi Aszszúszöllő bor) igen hasznos ital: de úgy hogy azt ne ebéd vagy vatsora közben, hanem idő közben, ebéd után 3—4 órával, mikor már az emésztés végbe ment, igyák meg mint orvosságot.

A' gyermeki időbenn 20—25 esztendő korig a' borital méreg; azontúl 60 esztendőig a' vele való mértékletes élés, mind a' testet mind a' lelkét véltja, erősíti; 60 esztendőnn túl, az avuló testnek és tompuló érzékenységeknek, nagyobb szükségek lévén a' serkentésre, a' természet a' borból bővebbetske portziót kíván. A' Bor az öreg emberek teje.

A' Bornak orvosi hasznait lásd a' Szöllő alatt.

6. Az Égettbor 's Pálinka. Ezt főzik mi nálunk, vagy Borseprüből 's ennek tulajdonképpenn *Égettbor* a' neve, vagy Törkölyből, vagy Ro'sból, vagy kerti Gyümölcsökből, melyeket *Pálinkának* hívnak. Ezek közt legnevezetesebb a' melj Szilvából fő, 's meljnek *Szilvorium* a' neve. Angliában főzik Tzukornádból is, melyet *Rumnak*, 's Riskásából, melyet *Arraknak* neveznek. Ez a' mi Szilvoriumunknál egyik sem elébb való.

A' Szilvorium, ha nagyon mértékletesen él vele az ember, 's kivált ebéd előtt veszen be egy keveset: a' gyomorban kedves hevülést okoz, azt erősíti, étel kívánást gerjeszt, az emésztést segíti, a' bevett étel poshadását és felbőfőését akadályoztatja. A' ki bőven iszsa, annak gyomrát és egész testét elgyengíti elszáraztja, és minden étel kívánását elveszi. A' Pálinkában mértékletlenkedők szüntelen azt érzik, mintha a' talpok egne.

Azt lehet tapasztalni, hogy a' ki nagy hidegben Pálinkát iszik, felmelegszik tőle, kevés idő múlva pedig még inkább megfázik. Viszont hogy a' nyári forróságban, egy kevés Pálinka ital hívesít.

Az Égettbor 's Pálinka, belső orvoslásra nem fordítódik; hanem a' Patikákban készítenek vele külömbkülömb Szereket.

Ha forró vízbe vagy Herbatébe egy kevés Szilvoriumot töltenek, és tükorral, a' mint szokás, megédesítik: ez egy igen kedves és jóltévő ital; a' megrekedtt gőzölgést elindítja, és a' vizelletet is hajtja. Ez a' meleg ital még sokkal kedvesebb és hasznosabb, ha valami savanyúságot is, nevezetesen tzitrom levét elegyítenek közzé. Az így elkészített ital nevezetik Puntsnak. Ezt mindenfelé, a' hol esmerik, igen kedvelik, és különösen az utazóknak hasznosnak tartják.

15. Felolvasztó, és Oszlató Szerek. (*Resolventia, Attenuentia.*)

A' Vér, a' megalvásra igen hajlandó, a' benne lévő nyálkásságnál fogva. Megesik hát gyakrann, kivált a' hosszúsas betegségekben, hogy ha a' szívnek ereje gyenge a' vér forgatására, a' legvékonyabb tsatornákbann, itt is amott is a' vér megsűrűdik és megalszik. Azokat a' Szereket, meljek a' vért annak vizes részének szaporítása nélkül felolvasztják, és ismét könnyen fojthatóvá tészik, nevezik *Felolvasztó és Oszlató Szereknek*. Iljenek minden erőssítő szerek, és más egyelek is.

Ide tartozik, a' sok ezer virágok nedvességeiből, a' méhek által készítettett Méz: de Orvosi haszonra tsak a' legtisztábbat lehet fordítani, melj a' raj 'sejtből magában kitsepegett. Ez belsőképpenn véve, felolvasztó, has lágyító, giliszta úzó

mind magábann, mind egyéb szerekkel elegyítve; sőt vagynak Orvosok, a' kik állítják, hogy naponként sok ideig véve, a' vese és hójagkövet elolvasztja. Külsőképpenn pedig seb tisztító, daganat puhító, és érlelő erővel bír.

Ezenkívül hasznos a' felolvasztó Kristélyekbe, mindenféle gargarizáló vizekbe, és a' fakedékoknak, kivált a' sebes száznak kenetetésére. E' végre készitenek belőle ró'sa mézet, melj abból áll, hogy ró'sa theát töltenek reá felénnyit mint a' méz, és megfőzik, hogy méz sűrűsége legyen, lehányvann rólla a' főzés közben a' tajtékot.

A' kinek gyomra a' nyers mézet nem szenvedheti: főzze meg tsendes tűznél, a' tajtékját lehányvann.

16. Senyvedés rothadás ellen való Szerek. (*Antiseptica.*)

Az Élőeszközös Testekhez, minekutánna bennük az Életerő megszűnt, ha melegség, nedveség, és levegőég járúl: azok azonnal senyvedni, revesedni, romlani kezdenek, míg nem egészen elrothadnak. Meglévén az ember testében szüntelen ezek a' rothadásnak feltételei, a' Természeti erők szerint, annak szüntelen rothadni kellene; de az Életerő azt szüntelen akadályoztatja, Lásd VI Czikkel. úgyhogy az élő testben valóságos rothadás nem lehet, mert a' senyvedni kezdő részeket, az életerő a' testből kiűzi; ha valamely tagba tsakugyan belé esik a' valóságos rothadás, attól magát egészen elvonja; ha pedig az egész testenn elhatalmazik: az egész testet odahagyja, és az ember meghal.

A' mi hát az élő testet a' senyvedéstől és rothadástól óltalmazza, az maga egyedül az Életerő,

erő. De a' külömbkülömbféle betegségekben, mikor vagy a' vér 's a' nedvességek, és vagy a' belső részek, vagy a' külső tagok rendetlenségbe jönnek; mint a' hideglelésekben, kivált a' forró nyavajákban, belső részek gyuladásaiban, hagymázban, tüzes daganatokban, fene nemű terjedő sebekben, annyira megnevekedik a' senyvedésre való hajlandóság, hogy az Életerő vele nehezenn bír, hanem segítő szerekre van szüksége, meljek vagy a' forróságnak és gyuladásnak enyhítése által, tartóztassák a' test részeit az egybeköttetésben, és a' senyvedést terjedni, 's rothadássá válni ne engedjék; (iljenek a' *tzúkor*, *minden kedves savanyúságok*, és *más plantai szerek*) vagy az Életerő elől hátrítsák el az akadályokat, meljek az ő munkáját hátrálják, (*szorításokat*, *rekedéseket*, *dugulásokat* 's a' t.) hogy az osztánn erőt vévén, a' testet rendbe hozza.

Ebből látni való, hogy mind azokat az Orvosi szereket, meljek az Életerőt a' maga munkájában segítik, egyszersmind senyvedés ellen valóknak is lehet mondani.

17. Görtsoszlató, Innyújtó Szerek.

(*Antispasmodica.*)

Görtsoszlató, és Innyújtó Szerek azok vólnának, meljek az érző és a' testet mozgató inaknak rendetlenségéből származó nyavajákat, minéműek a' *görts*, *sugorodás*, *tsuklás*, *rángatodzas*, *szédülés*, *ájulás*, *szélütés*, *guttaütés*, *nyavajatórés*, *örülés*, *megveszés*, *alombeli járkálás* 's a' t. meggyógyítanak: de ezeknek a' nyavajáknak nagyobb részében, mitsoda neműek légyenek az inaknak rendetlenségei? mi okozza azokat? és mitsoda állapotban légyen akkor az Életerő? eze-

ket egy általláthatatlan kárpit fedezi el az emberi esméret elől.

Annyi bizonyos, hogy sokszor ezek a' nyavaják, származnak a' testbenn és vérbenn lévő ingerlő matériáktól, és mikor azokat az Orvos kitanúlhatja, elhárítván az okot, meggyógyíthatja szerentsésenn a' nyavaját: de sokszor magától a' lélektől, és annak fő érző eszközétől az agyvelőtől származnak ezek, p. o. a' méjj gondolkozásból a' szédülés, a' megrettenésből a' reszketés, ájulás, nyavajatörés, a' haragból guttaütés, más titkos állapotjából a' léleknek a' megörülés, elrejtés, álombeli járkálás 's a' t. meljek között nemeljekbenn, az ember az érzést, es a' maga lételenek tudását is elveszti. —

Ezek az Érzőinek, a' léleknek akaratjától függenek, és szoross egybeköttetésbenn lévén a' testet mozgató szálás húsokkal, úgy mozgatják a' tagokat, és akkor, a' mint és a' mikor a' Lélek akarja: miképpenn jöhetnek hát azok a' Lélek akaratja ellen is hirtelen oljan rendeletlenségbe; azt megfogni és kimagyarázni nem lehet.

Mutatott mindazáltal a' sok tapogatás és próbatétel, a' szenvedő emberiség vizsgálatására némely Szereket, meljek az emberi természetnek ezen titkos rejtekébe is behatnak, és ezen kétséges kimenetelű nyavajákban is, néha minden reménységenn kívül segítenek; és ezeket nevezik Görtsozlató, Innyújtó Szereknek.

Jegyzés. A' Tsuklásnak, még annak is, melj az embert Hét számra el szokta kínozni, egy különös orvoslása az, hogy az ember léleketét megtartóztván a' míg lehet, ilyon az alatt húzomossan és apró kortyokkal vizet, és azonközben mozgassa és jártassa erősen az egyik karját fel 's alá. Ez a' tselekedet kétséggkívül a' beleket béborító hártját, gyomrot, és nyeldekő gégét, a' tsuklást okozó görtstől, rángatódzástól szabadítja meg.

18. Fájdalomenyhító, bódító, altató Szerek. (*Anodyna, Narcotica, Sedantia*).

Minden testi fájdalom, az Érzőinaknak megbántódásából származik, melynek mivel sok okai lehetnek, minden orvosság, mely a' bántó okot elhárítja, fájdalomenyhító. De nem mindenkor lehet (legalább hirtelen) a' fájdalom okát elhárítani; azombann a' fájdalom néha olyan kínossá lesz, hogy ha szüntetni nem lehetne, a' még könnyen meggyógyítható beteget kevés idő alatt megölné; mert a' betegség matériája az Érzőinakat szerfelett ingerelvén, mind az érzést, mind a' szálashúsok ingerelhetőségét, mint a' méreg, elszaggatná.

Ezen esetbenn olyan szerekre van szükség, melyek a' beteg érzését megtompítsák, a' felettebb felingerlődött és erőszakkal munkálkodó Életerőt letsilapítsák, az érzékenységeket elnyugtassák, és a' beteget elaltassák. Ezekre nagyon szükség akkor is, mikor a' betegnek tisztulásai felettebbvalók, és az orvoslásnak nem engednek; mert az altató szerek, rendszerént a' tisztulásokat is megfogják, kivévén a' gőzölgést 's izzadást.

Ilyen fájdalomenyhító és altató Szerek, a' Plánták közt számosann vagynak. Ezek között némelyekkel a' tudatlanok már sokakat örökre elaltattak. Ebből az a' tudomány, hogy nem kell az olyanokhoz nyúlni, hanemha tanult Orvos rendel.

19. Bőrt veresítő, és Hólyaghúzó Szerek.

Ezek a' Szerek, kívülről a' bőrre boríttatván, a' benne lévő tsípős matéria, általhat a' bőrön, az Érzőinak végeit tsipkedvén, ingerli,
 l 5 melj

melj ingerlés elhat és elterjed, az Érzőinak és Szálashúsok egész alkotmányára, melj által munkásságra serkentetvén az Életerő, izzí ki az artalmas materiát a nedvességekből, annyira, hogy ez által gyakrann a legveszedelmesebb nyavajak gyógyúlnak meg.

A meljek ezek között gyengébbek, tsak a bőrt veresítik meg, nagyobb bővséggel tsalván a felé a vért; a magok tsípősségéből, által is adnak valamit az erek végeinn a vérnek, hogy az a vér forgás által is munkálkodjon a testbenn. Az ezekből készült borításokat nevezik Mustározásnak. (meljnek hasznait lásd a *Keptze* alatt).

Az igen erősek, (a minémű a Kőrís bogárral készített Flastrom), erősen és fájdalmasan tsípi a bőr alatt lévő Érzőinak végeit, a véreerek végeiből pedig vérvizet húzánn a bőr alá, hólyagot okoznak: meljért Hólyaghúzóknak neveztetnek.

A Hólyaghúzó Kőrís bogár flastrom, se nem plántai szer, se nem a tápláltatásra való dolgok között való lévén, ide nem tartozik; de nem is jó ehez nyúlni egyébnek, hanem tsak a tanult Orvosoknak; mert sokszor a betegséget még rosszabbá teszi, némelj környülállásokbann pedig a sebjébe, meljet tsinált, a fene könnyen beléesik. Jobb és bátorságosabb annál a Mustározás, meljel sok kínos hasogató fájdalmakbann, és veszedelmes nyavajákban nagy haszonnal lehet élni.

MÁSODIK RÉSZ.

A' HAZAI NÖVEVÉNYEK ORVOSI, ELEDELI, ÉS GAZ-
DASÁGBELI HASZNAINAK EGGYENKÉNT VALÓ
ELŐADÁSA, A' FÜVÉSZ REND SZERÉNT.

FIGYELMEZTETÉS.

Ebbenn a' Második Részbenn, mely eggyenként szedegeti fel a' Plántákat, és azoknak Orvosi crejekről szóll, az előadások és állítások az Első Részbeli Tanítástól különbözni, sőt néhol azzal ellenkezni láttatnak.

Ott a' dolognak valósága szerént az mondó-
dott, hogy maga egyedül az Életerő, orvosolja a'
betegségeket, akadályoztatja a' senyvedést 's a' t.
hogy az orvosi Szerek nem orvosolnak, hanem
csak az Életerőt ébresztik, serkentik a' maga or-
vosló munkájának végbevitelére: itt pedig a' ta-
pasztalások után az állítódik, hogy ez vagy amaz
Plánta, ez vagy amaz betegséget orvosolja, a' se-
beket gyógyítja, a' rothadásnak ellentáll. 's a' t.

De ezenn a' különbözésenn megütközni nem lehet, mert annak tsak az az értelme, hogy bizonyos Plánta, bizonyos nyavajákban, vagy az Erzőinak serkentése 's tsendesítése, vagy a' Szálahasok ingerlése 's enyhítése, vagy a' nedvességek változtatása által hasznosann ébreszti az Életerőt. És így, mikor a' Plánta gyógyítónak mondódik, az tsak oljan, mint mikor az Égvi'sgáló a' napnak feljötét és lementét emlegeti, holott tudja, hogy a' dolog valósága nem úgy van.

Még szembetunőbb pedig az, hogy az Első Részben az mondódott, hogy nints oljan Orvosi Szer, melj a' vesebenn 's holyagbann lévő követ elmor'solhatná, vagy elolvaszthatná, sem oljan, melj a' mejjet tisztitaná, 'sem oljan, melj a' megrekedt Havi tisztulást elindíthatná; 's a' t. ezennkívül, vagynak oljan nyavaják, meljek ellen még eddig bizonyos orvosság nints tudva, p. o. a' Hektika, Tudó rothadás: 's a' t. még is ezen Második Részben sok Plánták ezen nyavaják ellen ditsértetnek.

Ezekre nézve azt kell megjegyezni, hogy az iljen Szerek, ámbár a' nyavajának tökelletes meggyógyulását nem segíthetik is, tsakugyan mellesleg megbetsúlhetetlen hasznot tehetnek, vagy az által, hogy a' nyavajának nevelkedését és öregbédését akadályoztatják; vagy az által, hogy a' fájdalmaikat enyhítik, melj már tsak magábann is a' betegnek nagy jótétemény; az Életerőnek pedig pihenést és nyilást ad arra, hogy az a' maga visszasserző munkájábann foglalatos lehessen.

Következnek magok a' Plánták egyenként; az elejkebe tett számok pedig jelentik azt, a' melj alatt azok állanak a' Fűvész Könyvbenn.

EGGYHÍMESEK.

1. SÓMÓTSING. (SALICORNIA)

A' *húsos* Somótsing lakik sós földön, és szíkes motsárokban; húsos levelei sós ízűk, a' barmoknak és kivált a' juhoknak hasznos eledeljek. Hamvából készítenek Zódát bővséggel; hamu lúgja szappan főzésre igen jó.

Levelei nyersenn, vagy etzetbe tsinálva, a' vér tsípősségét, senyvedését, vagy a' Scorbutot gyógyítják. Főtt vizével haszonnal lehet mosogatni a' ruhes, és másképpen felomladozott bőrt, és minden viszketegeket.

2. ÜSZSZAKÁLL. (HIPPURIS)

A' *Lófark* Üszszakáll lakik motsáros vizekben, hasonló a' surló vagy Kannamosó fűhöz; őszvehúzó ereje lévén, kifatsart leve vagy főtt vize az orrvér folyást, vérhányást, hasmenést elállítja, és a' sebeket gyógyítani segíti.

Ha ott legeltetik a' szarvas marhákat és juhokat, a' hol ez bőven terem; megsinlik, és eldöglenek tőle.

KÉTHÍMESEK.

6. JÁZMIN. (JASMINUM)

Tserjéje szép lugast formál; kedves illatú virágiért úri kertekben termesztik; ezekből készítik a' jó illatú Jázmin olajt külső hasznokra.

Azt mondják, hogy viráginak csak szagolása is, a' nehéz szüléssel bajlódó személyt segíti, mivel

vel az Eleterót serkentő, ébresztő ereje van. Theáját beadni nem tanátsos, mert bódító erő is van benne.

7. F A G Y A L.

(LIGUSTRUM)

Ennek fája, virága, levelei öszvehúzó erejük. Ha öszvevagdalva vízbenn megfőzik, vagy borbann áztatják, és azzal a' száját öblögetik: az eltáguilt íny miatt lógo fogakat megerősíti, és a' sebes száját gyógyítja. —

Veszszeje a' kasfonásra, fája pedig a' tsizma 's tzipő sarkba való szegeknek igen alkalmas. — Bogyója nem enni való; de a' bort szép színre szokták vele festeni.

8. Z E L N I T Z E.

(PHILLYREA)

Termeszti kertekben eleven sövényeknek. Virágit öszvetörve, és etzetbe áztatva, ha a' homlokra kötik: a' főfájás enyhül általa. Leveleinek főtt vizét a' régiek száj bűdösség, nehéz vizelés, és hószám rekedés ellen áitsérték.

9. K Ö R I S F A.

(FRAXINUS)

A' bűdös Kőrís ágainak kérge, keserű erősítő gőzöltető vagy izzasztó erejű, és a' Khinához közelit. Ha megáztatják vízbenn; ez az Ázalék (melj más más színt mutat, midönn az ember más más helyről nézi) Lépdagadás vagy Rászt ellen igen hasznos.

Fájának és Leveleinek főtt vizével, a' sebeket mosogatni jó; hamvának lúgja a' rühet, és más viszketegségeket gyógyítja. Levelei mind a' vizelletet, mind a' széket indítván, fővény, szorulás, és mérges kígyók marása ellen javasoltatnak. Leghasznosabb pedig ezen utólsóra nézve, öszvetört leveleinek kifatsart levét borbann bevenni,

venni, és a törkölyét a megmárt részre borogatni. Leppendékjeinek főtt vizét, sárgaság, vese fájdalom, és vízibetegség ellen is ditsérik, ugyan azon okonn.

A *budös*, és kivált a *virágos* Kőrifának kérgéből, izzad ki legbövebbenn a melegebb Országokban, a Patikai Manna, mely friss korában jó tápláló, ha pedig továbbatska áll, haslágyító ereju, de könnyenn rágást okoz.

A *büdös* Kőrifánn lakik Májusbann az úgy nevezett Kőrisbogár; de a mely más fákon is p. o. *Fagyalfánn*, *Lilafánn* 's a t. találtatik. A Kőrisbogárnak hasznát veszik az Orvosok, a vízibetegségbenn, a nehéz vizelles ellen, a veszett állat marása ellen, és mikor a testnek valamely részenn hólyagot akarnak szívatni. Igen vigyázva kell vele bánni.

Gazdaságbeli hasznai: 1. A vizes, mocsáros helyekenn, jó Erdőt lehet belőle plántálni, Leppendékjeinek elvetése által. 2. Fája nem könnyenn kopik, 's azért lehet belőle jó tengelyeket, 's más egyéb műveket csinálni. Deszkája szép tarka erekkel ékes lévén, az Asztalosok pompás Házieszközöket készítenek belőle. 3. Leveleit a k-rót rágó marha szereti. 4. Ha a házi madarak megpiposodnak, vagy másképpenn elbetegesednek: Kőrís ágakat kell az itató válujokba tenni, 's meggyógyulnak. 5. A Hernyók ezt a fát nem szenvedhetik, a honnan, ha ezt a pusztító vendéget elakarjuk valamely helyről úzni, jó oda Kőrís ágakat rakni.

11. L I L A.

(SYRINGA)

Ezt, tavaszi szép virág fürtjeiért, természetik kertekbenn és udvarokonn. Orvosi haszná mint tudva.

12. SZIROMPÁR.

(CIRCEA)

Ezt ez előtt Magyarúl Varásló fünek hívták; ketség kívül nem egyébért, hanem mivel ez a Deák neve *Circea*, ama régi Pogány mesékben híres Circe nevű Varáslóról van adva. Lakik sőt Erdőkben, a' minémű helyekenn képzelték, hogy Circe is lakott. Se haszna, se ártalma nints tudva.

13. SZIGORÁLL.

(VERONICA)

A' Szigorállnak minden fajai kesernyés ízűk, és egy kevésé ösvehúzó 's ingerlő erejek van; némeljek száraz, némeljek nedves helyekenn teremnek.

A' száraz helyekenn termők gőzöltetők, izzasztók. Ezek közt nevezetesebbek az *orvosi* és *sarlos* Szigoráll, meljeknek theáját sokann a' mejjnek nyavajái ellen, és a' flegmás szárazbetegség ellen is igen dítserik, és azt tartják, hogy felér az Indiai theával. —

A' vizenyös helyekenn termők közt, nevezetesek a' *Deretze* és *Póle* Szigoráll. Ezek ingerlőbbek, mint a' száraz helyekenn termők; vértisztítók, vizellet hajtók, és hasznosok azokbann a' nyavajákban, meljek a' vérnek és nedvességeknek megsűrűdéséből, és megtsípösödéséből származnak. A' belső részek dugulásában, sárgaságban, scorbútban hasznosann lehet a' kifatsart levekkel élni, kivált ha más hasznosabb plántának, p. o. kerti vagy erdei sóskának, vagy tzitromnak levével elegyítettik.

A' Szigorállnak eggyvirágú kotsányos fajait lehet tavaszi saláta gyanant emni.

HÁROMHÍMESEK.

44. FIGE.

(FICUS)

Az *édes Fige* mi nálunk is megterem, ha tserjéjét télen a' fagyástól mególtalmazzák: de jobb az, meljet a' Kereskedők a' meleg Tartományokból hoznak, mert annak az érése jobban tökéletességre ment, azomban a' szárasztás által is el van készítve. —

Ennek étele a' hasat lágyítja, és szabad széklet tsinál; theának öntve pedig, vagy tejbe megfőzve, a' Mejjnek nehézségeiben és a' hurútban használ; de a' beteg az ízére hamar reá ún. —

Legnagyobb Orvosi hasznót tézen pedig, a' Kelésekben és Daganatokban, mert azokat meg-lágyítja, és vagy eloszlatja, vagy megérleli, ha vele borogatják. — Az Iny és Nyelvsap dagadását, a' megsütött vagy megpergelt Fige, meggyógyítja, ha melegenn reá teszik.

15.) GYÖKÖNKÉ.

(VALERIANA)

Ennek fajai közt legnevezetesebb a' *matska Gyökönké*. Terem az erdőkön, hegyeken, és nedves ligeteken, 's ezek között jobb erejű, a' melj száraz helyen terem. A' gyökerét ősszel kell ásni, vagy tavasszal, minelőtte száriba indulna, mert aztán nem jó.

A' *matska Gyökönké* gyökere igen hasznos orvosi szer, és azon fontos szerek között, meljek Görtsoszlátóknak neveztetnek, a' legelső helyet érdemli.

Hasznos orvosság mind azokban a' nyavajákban, meljek a' görtsből, és az érő inak rendtelenségéből származnak, vagy azzal egybe vagynak köttetve; p. o. a' fűladozás némelij ne-meiben, az inak rángatózásában, minémű a'

Szent Vítus tántza, a' gyomorgörtsbenn, a' szűnadrás (*Hysterica*) személyek szenvedéseibenn, némelj kólikákban, félfő fájdalomban, (*Hemicrania*) rettegésekben, a' megijjedésből és a' gilisztáktól származott nyavajatörésben, a' Havitisztulás megrekedésében.

Vagynak nevezetes Orvosok, a' kik azt hiszik, hogy az oljan nyavajatörés gyógyíthatatlan, meljet a' Gyökönke meg nem gyógyít. —

Különös elevenítő és erősítő munkája van a' forró és rothasztó vagy Hagymázos Hideglelésekben (*Typhus*), a' hol az elalvófélben lévő Életerőt serkentetni és gédelgetni kell. —

Nagy haszna van a' szem homályosságának akadályoztatására és gyógyítására, a' midőnn a' porát tubák közt, vagy tubák gyanánt szivja fel az ember; vagy a' nyers gyökér kifatsart levét iszsa, és szeméit azzal vagy főtt vizével is lotsolgatja. —

Az előszámlált nyavajákban, lehet vele élni vagy por formában, fél vagy eggy nehézéket vízbenn egyszer egyszer megivánn, vagy herbatét öntvénn belőle, a' mikor eggy meszely vízhez két 's három nehézéket lehet belőle venni. —

Több fajai is a' Gyökönkének, p. o. a' *Kétlaki*, *Nárdus*, és *Római* Gyökönke, hasonló erővel bírnak; de kisebb mértékben. A' *kétlaki* Gyökönke gyökerének szaga és íze éppenn oljan lévén mint a' matska Gyökönkéé, amaszt e' helyett megszedik és árúlják; holott amannak ereje igen tsekély, és a' beteg 's az Orvos is megsalodik.

Ehez a' Nemhez tartozik a' *Galambegy* Gyökönke is, melj mint kedves tavaszi Saláta, az erdős helyekenn esméretes.

17. S Á F R Á N Y.

(CROCUS)

Ennek a plántának, tsupánn csak a virágában lévő Anyaszárának három ágú Bibéje haszonra való, és ezt nevezik jóféle Sáfránnak. Ennek erősítő, vidító, nagyobb mértékben adótván pedig, fájdalom enyhítő és elaltató ereje van.

A havi, es a szülés után való tisztulás segítésére, a füladozásnak, a tüdő és mejj nyavajainak enyhítésére ez előtt gyakrann éltek vele: de belsőképpenn bővenn élni vele mint orvossággal, kivált ifjú személyeknek nem tanátsos, mert fő fájdalmat, aranyér fojást, vérpökést 's a t. okoz. Jobb ezt csak az esméretes konyhai haszonra hagyni, a betegségekben pedig más szerekhez folyamodni. — A fájós szemet kuru'solni szokták, megsáfrányozott Aszszonytjével.

A Sáfrány vásárlásban szemesnek kell lenni, mert némelij Kereskedők megvesztegetik azt, vagy mondola olajjal feláztatván, vagy Szeklitze 's Poremér virágot, sőt még füstölt szálkás húst is elegyítvénn közzé. A jóságának jelei ezek: ha hathatós illatja van; ha a szálainak alsó végek (melj az Anyaszár része) szókéllők: ha tsípős ízű, ha megnyálaztatván, az einber újját narants színre festi. Az olajjal való megáztatás kitettzik, ha szítató papiros közt öszvenyomítják, mert az olajt a papiros magához szívja; a Szeklitze 's Poremér virágot és hús szálatat kiesméri belöle a vigyázó szem.

Lehet ezt a Kertekben egykevéssé homokos, és az előtt egy 's két esztendővel megtrágyázott földben bővenn termeszteti. Gyökereit gerézdenként széljelszedvénn, el kell ütteni Július végénn; Szeptemberben kilevelezik 's virágzik, a midönn reggelenként kell kiszedni a virá-

gokból a' bibéket, vigyázva, hogy a' Hímszálak, közzé ne szedődjenek; negyedik esztendőbenn ismét fel kell szedni, és gerézdjeit széljel ültetni.

19. N Ő S Z I R Ó M.

(IRIS)

A' Nőszírom fajainak gyökereik, kissebb vagy nagyobb mértékben ingerlők, rágást okozók, sőt mérgesek is.

A' *viola* Nőszírom gyökere kívül fejr, belül vaj színű, *tavaszi* viola szagú, édeskeserű ízű, kevésbé tsípős. Ez jó erősítő, nyálkasságot feloldasztó, testet gőzöltető szer. Porrá törve a' legkissebb gyermeknek is bátrann bé lehet adni, mikor a' benne megsűrűdött nyálkás nedvesség miatt, rágást szenved; dicsérik a' köhögés ellen is; akár száraz, akár flegmás legyen az. Ezen porból adnak a' gyermeknek 5—10 gránt, nagy embernek 10—20 gránt.

Külsőképpenn az ínyeket dörgölni vele jó; ha pedig az elvetemedett sebre hintik, a' vadhust belőle kiveszti.

A' *pompás* Nőszírom gyökere nehéz szagú, tsípős ízű, rágást okoz. Tsak a' Vízibetegségbenn lévő embernek szoktak belőle adni, vagy magából a' gyökérből félnehézéket, vagy borral öntött theáját bőven, 's ez belőle a' vizet hatalmason az alsó útakra üzi.

A' *büdös* Nőszírom gyökeréből készült Feredő, a' száradó tagokat meggyógyítja; kifatsart leve sömört és fakadékokat gyógyít, ha vele mosák; főtt vize a' büdös férgeket vagy palaszkat elveszti, ha búvó helyeiket azzal öntözik.

22. P Á L K A,

(CYPERUS)

A' *hosszszú* Pálka vizellethajtó, és havitisztúlást segítő; a' *mondola* Pálka pedig mejj tisztító és erősítő. Ez utóbbinak gyökereivel kávé helyett is szoktak élni.

25. S Á S.

(CAREX)

Ennek sok fajai között nevezetes csak a' *homok* Sás, arról, hogy nem régiben gyökerének főtt vizét, hatalmas vértisztítónak hitték. Terem a' száraz repülő fővényben; gyökere nyers korábban szurok szagú édeses ízű.

26. G Y É K É N Y.

(TYPHA)

Ennek Gazdaságbeli hasznai esmértesek. Lehet vele Házakat fedni; levelei szőlő felkötésre, hordó fenekek és dongák öszvemenéseinek tatarozására, szőnyegek fonására (meljeket Gyékényeknek neveznek), szatyrokra, kosarakra 's a' t. alkalmasok. Orvosi haszonra nem fordítják.

27. M Á L É.

(ZEA)

A' *Tengeri* Málénak eledeli és gazdaságbeli haszna tudva van. 'Sengés korábban tsüstől sülve vagy főve, kivált ha akkor mindjárt főzik meg, mikor letörik, az embereknek kedves temege, mert tzukoros nedvességgel bővölködik. — Értkorábban is, főve és pattogatva tsemegélik a' gyermekek 's mások is. — A' Málélisztból pedig vízzel vagy téjjel pépet öntvénn, vagy megfőzik és Puliszka név alatt eszik, vagy tepsiben jó 'sírosonn megsutik, es *Málé Pogátsa* vagy csak *Malé* név alatt jó ízűn megeszik. Némeljek kávé helyett is élnek vele.

Az Oláhok és mások is sokann, a' Máléből sült kenyeret a' Búza kenyérnél inkább szeretik. —

A' kik Málé kenyérrel élnek, szorúlással ritkán vesződnek, mert ennek különös tulajdonsága az, hogy a' hasat szüntelen szabadonn és nyitva tartja.

A' Malé minden házi állatnak kedves eledele, különösen pedig a' Sertés semmitől oljan jól nem bízik, mint ettől. Száraz kóróját széna helyett megeszi a' Szarvas marha. Lehet belőle tükrot is főzni.

38. M U H A R.

(PANICUM)

A' Mihar fajai között az embereknek eledelül szolgál a' *Köles* Mihar magva, melyet ondójától malombann megtisztítván, *Kásanak* neveznek, és pépeledelt készítenek belőle, sokféle formában.

A' tüzes fájdalmas daganatokat, sóttalan meleg kásapéppel bcrogatni igen jó.

A' Köles ondóban sok olaj lappang, sebess tüzzel ég, és a' bogja kementzék fajtására jó, ha az ember a' módját tudja. — Szokták ezzel a' magló Sertések eledelét is elegyíteni. A' Kuru'solók, nagyra betsülik az innyújtó fürödők készítésében.

A' *Széna* Mihar sok helyeken vetik nagy haszonnal, 's igen jó szénát csinálnak belőle.

41. F E N Y E R.

(ANDROPOGON)

Az *Elesmosó* Fenyér, homokos sovány erdőkönn terem; gyökerei hosszú tüzernaszáluk, vékonyak, belől kemény fások, 's kívülről gyenge héjjal vagynak béborítva. — Debreczen vidékinn, ezeket a' gyökereket, a' szegény Aszszonyok 's gyermekek felhuzogatják, rongy közzé szorítván, a' közt végig huzzák, hogy a' héjj vagy kéreg lemenjen rolok, és ezen sarga színű fűs gyökereket tsomóba kötözvénn árúlják. Ez az *Elesmosó* igen alkalmas a' fa edények mosogatására.

Sem ezt, sem a' szürke Fenyert, a' Marha meg nem eszi, inkább koplal.

42. T Z I R O K.

(HOLCUS)

A' seprő Tzirkot szokták természeteni a' Mále földnek széleinn, kapálják szintúgy mint a' Málét, és mikor megérik, igen alkalmas házi seprőket kötnek belőle. A' magvát az apró marha, kivált a' Kátsa, édesdenn megeszi, ha rá szokik. Erre nézve hasznos a' természetésre, mert többet terem száz annyinál mint a' magva volt. Szénának vetni is igen jó, mert akkor sűrű lévén, a' szára nem vastagodik meg, 's igen bőv és jó szénát ad.

49. N Á D.

(ARUNDO)

A' fedő Nádnak gazdaságbeli hasznai esméretesek. Terem önként az álló vizekben, meljek különbenn haszonvehetetlenek volnának. Nagy jótétemény ez az oljan vidékekenn, a' hol még az emberi szorgalmatosság, az álló tavakat, és elterült posványokat ki nem szárazította, és gabona földé, vagy kaszálló rétté nem változtatta; mert az iljen helyekenn a' Nád szaporodik el, és a' tavakat posványokat sűrűn bönövi. Gazdaságbeli sok hasznainn kívül az egész Vidéknek kész orvosa; ngyanis az álló vizeket megbűszhődni nem hagyja; a' melj ártalmas gőzt a' motsárok kipárolognak, azt magához szívja, és elterjedni nem engedi.

53. T S E N K E S Z.

(FESTUCA)

Ennek fajai közt nevezetes a' *harmat* Tsenkesz, meljnek magvaiból jó ízű eledeleket 's töltelekeket készítenek; mint a' Riskásából, a' meljel ez tápláló erejére nézve eggyez. Terem vize-

nyős lapossakonn. Szathmár Vidékénn az Aszszonyok és Leányok reggeli harmatonn szitával szedik a' magvát; és fa mo'sárbann vagy kölyübenn polyvájától megtisztítvánn, eladják.

Terem másutt is sok helyekénn, nevezetesenn a' Sárréténn, és Békés Vármegyébenn is igen bőven. Kár hogy az emberek nem esmérik és gondjok nintsen reá; mert megérdemlené hogy szaporítsák is, mivel a' magva hasznánn kívül bőv és a' legjobb Széna leszsz belőle, a' miljet vizenyős helyénn várni lehet.

55. Z A B.

(AVENA)

Az *abrák* Zab, nem tsak a' Lovaknak legjobb abrak, hanem az embereknek is jó tápláló eledel. Európának Északi lakosi legbővebbenn ezzel, és az Arpával élnek, és erősek, egészségesek.

A' Zabból sült kenyér fekete, és a' szokatlan embernek száraz, kedvetlen ízű, és a' gyomrábann megsavanyodik. A' Zabkása leves kevésse tápláló; enyhítő, de ízetlen, ha tsak vagy valami savanyúságot, vagy malo'sát és apró szőlőt nem tesznek belé; ha sokáig él vele az ember, szelet tsinál. A' téjbenn főtt zabkása, a' hervasztó nyavajákbann lévőknek jó eledel.

57. V A D Ó T Z.

(LOLIUM)

A' *szédltő* Vadótz, a' mennyire tudva van, a' polyvás füvek közt egyedül ártalmas. Annyival bajosabb pedig, mivel a' tavaszbuza közt szokott teremni, és mind termete, mind fűzérje, sőt még a' magva is a' Buzához hasonlít, úgy hogy fűvébenn tsak a' gyakorlott szem esmérheti meg, de az is tsak akkor, mikor már a' fejét kihányta, és gyümöltözni kezd.

Ha a' Búza közt bővonn van: keserűvé és főszédítővé teszi a' kenyeret, és sokféle nyavaját okoz. A' ki a' rostáláshoz jól ért, sokat kitisztíthat a' Búzából; de meg is tsak marad közte. Legjobb orvossága soha sem vetni el Vadótzos Búzát; a' mint hogy olyan gondosok is voltak már e' körül a' földművelők, hogy mostanábann ritkán lehet vadótzos búzát látni.

Jegyzés. Máté XIII. 26. 29. Ez a' szó ζιζανια, nem Konkolyt teszi, hanem szédítő Vadótzot, melyet tsak akkor lehe a' Búzától valamennyire megkülömböztetni, mikor már gyümöltözök. A' Konkoly és a' Búza közt pedig felette nagy a' különbség, és már kikeléskor a' gyermek is megkülömböztetheti.

Az *útféli* Vacótz is nem a' legjobb fű; útonn útféleln terem, le a' disznókn kívül más állat nem kap rajta; hanem a' szénáját a' juh szereti.

60. Á R P A.

(HORDEUM)

Az Árpából sült kenyér édeses ízű, de szívos és nehezenn emészthető; erős gyomrot kíván, a' miljen az Észak felé lakóké, a' kik ezzel élnek.

Az Árpából készítik az Árpakását és Aprókását; mindenik ó tápláló eledel. Síkos levével pedig szoktak élni az olyan nyavajákban, melyek hívesítő és nyálkás italokat kívánnak, p. o. a' forró Hidegtelesebben, a' Hurutban, Vérhasban, és Hasmerésben.

Ha ezt az Árpakása levet, tzitrommal vagy borkövel megsavanyítják, jó hívesítő, és szomjúság enyhítő; la aszszú szilvát vagy malozsát főznek benne, a' hasat lágyann tartja; a' Hurutot, rekedést, és a' vizellet tsípösségét gyógyítja; kevés borral legyítve a' rothasztó nyavajákban hasznos.

Az Árpakása, téjbenn főve jó tápláló eledel, a' hervasztó nyavajákban lévőknek, ha a' gyomrok a' tejet szenvedheti.

Az Arpából főzött Ser, jó tápláló, erősítő, és vert higító ital, kivált ha kövérenn főzik, meghízik az ember tőle. De felettébb bővenn élni vele nem jó, mert gyanús, hogy a' májban lévő könek származására okot ad.

61. R O 'S.

(SECALE)

A' Ro's kenyér, a' gyenge természetű embereknek, gyomor nehézséget és hasmenést is okoz: ellenbenn, a' szorulásra hajlandó személyeknek, jobb ezzel élni, mint Búza kenyérral. Néhol szítálatlan Ro's lisztből sütik a' kenyeret; ez durva, sovány, nehéz emésztetű, de nagyon tápláló. — A' kovásztalan Ro's kenyér nem oljan könnyen okoz hasmenést, mint a' kovásos.

Eledeli hasznánn kívül, orvosi haszna is van. Ha a' Ro's lisztet, mézzel fekeverve, a' tüzes daganatra kötik; azt megérleli és kifekasztja. Ha a' lisztjét, szárazonn, melengtve, és zsatskóba téve rakják az Orbántzra, Szent Antal tüzére, azt elosztatja; a' régi sebeket, ha reájok hintik, terjedni nem engedi, és gyógyulásokat segíti.

Mikor a' Ro's virágzik, s füzérjeinn porhomjai letsüngenek: ezen porhondkat némeljek megszedik, és Ro's virág név alatt, pálinkában vagy borbann beadván, napos hileleléseket gyógyítanak vele, kivévén a' negyednapost.

Ha az orvosi Theas tsapot vagy bögrét, egy szelet Ro's kenyérral befedik: ez sokat elveszen az orvosság kedvetlen szagából. — Lehet es szokás a' Rozszsal élni Kávé helyet is.

62. B Ű Z A.

(TRITICUM)

A' Plánták Országából vett eledelek között, legtáplálóbb, és az embereknek legszükségesebb a' Kenyér, melj a' gabonának külömb külömb nemeiből készül; és mikor ennek szúki van, akkor éhségről panaszkodnak.

Minden gabonák közt pedig legtáplálóbb a' Búza; és az ezzel való élés olyan közönséges, hogy ritka olyan készített eledel, a' meljbe Búza liszt, vagy egy vagy más formában, belé ne menne.

A' Búzában legbővebbenn van a' Keményítő, melj a' Búzának széki, és a' siker, melj a' tsirájának fő alkotó része. Ezeket egymástól könnyű elválasztani, ha t. i. az ember a' Búzát vízben sok ideig áztatja, szélyel gyúrja, vagy tapossa, és osztánn bőv vízzel öszvehabarván, azt ritka szitánn általszűri; mert a' keményítő a' vízben elolvad, és osztánn fenékre száll, a' siker pedig nem olvad el.

A' lisztben együtt van a' keményítő a' sikerrel. Ezt a' sikert, a' kovász által való megposhasztás és dagasztás, a' keményítővel szorossann öszveköti, a' megsütés pedig, a' további poshadásnak véget vét; és így lesz a' jól készült kenyér könnyen emészthető, erősítő, és tápláló eledel.

A' nyers azaz kovásztalan tésztából készült ételek is, minden népeknél szokásban vannak, és kedvesek. Azt lehetne gondolni, sőt sokan állítják is, hogy az ilyen tésztás ételek, a' sikernek el nem elegyedése miatt, nehéz emésztésük, és egészségtelenek: de azt a' tapasztalás nem mutatja, mert számtalan sok szegény embereknek, a' tésztás étel, tsaknem minden napi eledel, a' kik a' mellett erősek és egészségesek. Tsak akkor hát

a' tészta étel egészségtelen, ha az ember megterheli magát vele.

Így lehet és kell ítélni, a' 'sírral vajjal készült tészta süteményekről is; ezek is csak akkor egészségtelenek, ha vagy rozsízú készültek, vagy felettebb 'sirosok, vagy kelletinél többet eszik valaki azokból.

A' téjjel péppé főzött liszt, lágyító puhító kötözésekre, az etzetes vízzel főzött pedig a' tüzes daganat oszlatására igen alkalmas, kivált ha az a' mejjenn van. — A' korpával főzött lábvíz igen jó puhító. A' Búzából készült Aprókása, éppen azon hasznokra való, melyekre az Árpakása,

A' *Taratzk* Búza, (melynek fűvét a' Földmivelők *Labas Perjének*, gyökerét pedig *Taratzk*-nak hívják) egy igen jótévő orvosság. Az öszvevagdalt gyökereiből készült főtt víz, a' megtsípösödött és megromlott vért igen jól tisztítja, és tsípösségtől, a' vizellet által, lassannként megszabadítja. Innen, majd minden hosszús betegségekben, kivált a' mejjnek, vesének, 's egyéb belső részeknek nyavajáiban, igen hasznos vele élni. Legjobb pedig, ha lehet, friss gyökereket szedetni, és a' vastagát válogatni.

N É G Y H Í M E S E K.

66. G U B Ó V I R Á G. (GLOBULARIA)

Levele, virága, gyökere, a' daganatokat oszlatja, a' sebek beforradását segíti. Belső orvosságnak nem jó, mert nagy rágást okoz.

68. M Á T S O N Y A. (DIPSACUS)

Minden fajának gyökere igen keserű; főtt vize vagy bora vizelletet hajt; vízbetegség és a' vesének nyavajái ellen hasznosnak tartják.

A' *takáts* Mátsonyának bunkós fejét szeretik a' Posztószövényök, azzal borostálván és tisztogatván szótt posztójokat.

69. S I K K A N T Y Ű.

(*SCABIOSA*)

Az egész Nem, orvosi erejére nézve, tsekélynek tapasztaltatott. Dűsérlik mindazáltal némeljek a' *mezeinek* és *tsonkagyökerünek* theáját, mint a' mejjet a' flegmától tisztító, és oldalnyilallást enyhítő orvosságot. Főtt vize jó a' ruh és fakadékok ellen.

72. M Ű G E.

(*ASPERULA*)

A' *szagos* Müge jó vértisztító, vizellethajtó, és a' fakadékokat gyógyítja. Kedves illatja az Életerőt ébreszti. Példa vagyon reá, hogy veszett kutyától megmaradt embernek, más orvoslás mellett, ezen plántát haszonnal adták kétszer napjában, hol nyersenn öszvetörve, hol thea formában, hol téjbenn főve adván be néki.

A' *festő* Mügével, szükségből, a' Buzér helyett lehet élni.

73. G A L A J.

(*GALIUM*)

A' *téjöltő* Galaj, a' görts oszlató orvosságok közé tartozik. Hasznosnak tartják theáját a' Szűnadrának alkalmatlanságai, a' vérvizelés, és kivált a' nyavajatorés ellen, ha kifatsart levét, vagy erős theáját bővenn itatják a' beteggel, és nem hagyják azt az ágyból felkelni, míg jól ki nem izzadja magát. — Rüheseknek fordőt főznek belőle. —

A' Szent Antal tűzét eloszlatja, ha öszvetörve reá rakják, azért régen Szent Antal virágának is nevezték. — Virága kedves illatú, és valami finom savanyúság van benne, úgyhogy ha

a'

a' forró téjbe belé botsátják, azt megöltja. Mikor essőt érez, sokkal nagyobb az illatja.

A' *puha* Galajt hasonlóképpenn dítserik nyavajatorés ellen, ha virágzásakor mintegy egy meszely fejer bort töltvénn reá, a' levét kifatsarják, es azt itatják reggel éhoinra a' beteggel.

A' *ragado* Galajnak magváról sokann azt tartják, hogy legközelebb jár a' Kávéhoz, ha Tzikória gyökérrel együtt pergelődik meg.

76. B U Z É R.

(RUBIA.)

A' *pirossító* Buzért más Országokbann termesztik, mivel gyökeréből gyapjú és bőr festő piros festéket készítenek. Mi nallunk itt amott önként is terem.

Ezen gyökérnek Orvosi ereje is nagy van, az úgy nevezett *Valtott Gyermekeknek*, vagy a' gyermekek eltsenyevészedésének (meljet Anglus nyavajának hívnak), a' gyomor és a' mejj eltaknyosodásának, a' lép és májj dugulásának, a' sárgaságnak, a' mirigyos daganatoknak gyógyítására.

Eggy pint vízbenn főzni kell egy óráig, két lat száraz akár egy lat nyers gyökeret, abba két nehézék borkövet, és négy lat mézet tenni, es naponként mintegy egy meszelyt vagy többetskét is megitatni. A' ki vele sokáig él, annak nyálát, vizelletét, tsontjait veresre festi.

78. Ú T I F Ű.

(PLANTAGO)

Az Útifű fajai gyengénn öszvehúzó erejekre nézve a' sebek gyógyítására hasznosok, ha leveleket öszvetörve azokra rakják, es ezek közt legközönsegesebbek a' *szeles*, *közép*, es *keskeny* Útifű.

Az Útifű gyenge jövéseit, levelet, lehet Salátának önteni. A' szeles Útifűnek magvát a' Kanári madár szereti.

A' *balha* Útifü magvaira töltött víz megko-
tsonyasodik. Ezzel jó kenni az égést, a' megtü-
zessedett szemeket, és a' vakaranyér tsomóit.

80. V É R F Ő.

(*SANGVISORBA*)

Az *orvosi* Vérfő a' sebből kifolyó vért elál-
lítja, a' sebet beforrasztja, meggyógyítja.

82. S O M F A.

(*CORNUS*)

A' *Húsos* Somfa kikeletkor legelőször virág-
zik, gyümöltseit pedig késő Őszszel tsaknem leg-
utóljára érleli meg. Gyümöltének nem annyira
Orvosi mint eledeli haszna, külömbenn pedig
eggy kevésbé szorító és erősítő ereje van, és akár
nyersenn, akár kivált aszalva 's megfőzve, a' vér-
hasbann szenvedő hasznosann élhet vele.

A' Somfa fája igen kemény, 's azért kivált
a' malmokbann orsóknak, fogaknak alkalmas.
Járom szegeket, kalapáts nyeleket, páltzákat 's a' t.
igen jókat készítenek belőle.

A' *Veresgyűrű* Somfa ennél eggyügyűbb tser-
je, de a' fája ennek is kemény, és veszszejéből
alkalmas kosarakat, kasokat készítenek.

84. S U L Y O M.

(*TRAPA*)

Terem az állóvizekbenn. Debreczenbenn és
itt körül belől makjait megfőzve árúlják kikelet-
kor, és ez a' gyermekeknek kedves tavaszi tse-
megéjek. Béle tápláló porhanyó, lisztes természe-
tű; a' hasmenést elállítja; lehet belőle jól megtör-
ve, a' kis gyermekeknek, pépet is főzni.

85. E Z Ű S T F A.

(*ELAEAGNUS*)

Kedves illatjáért ültetik az udvarokra és ker-
tekbe, és olajfának nevezik. Haszna nints tudva.

87. FAL-

87. F A L F Ű.

(PARIETARIA)

Az *orvosi* Falfű terem kertekbenn, szőlő hegyekenn, és a régi kőfalakonn. Nyers leveleinek lágyító és hívesítő ereje van. Ha borbann megfőzik és iszszák, szabad széket tsinál, a' vizelle-tet gyengénn hajtja, és a' vesekő ellen is dítserik. Kivúlról is lágyító kötözésekre élnek vele. Ha megszárad, semmi ereje nints.

88. B O K Á L.

(ALCHEMILLA)

A' *karélyos* Bokál leveleinek gyengénn öszvehúzó és szorító ereje van. Öntött theáját dítserik a' tüdő gyengesége, és a' fejer fojás ellen: de leginkább tsak külsőképpenn élnek vele, a' sérvésnek, torokdagadásnak, tökösségnek 's a' t. kötözésére.

89. F Ű N Y Ű G.

(CUSEUTA)

Ez más plánták nedvességéből élődik; mi-helyt más plántához érhet, arra rátekerződzik, abba apró gyökereket botsát, a' maga tövét gyö-kerét elrugja; kesernyés ízű, szagatlan. Némeljek lágyító, has indító, epe tisztító erőt tulajdoníta-nak néki: de mivel más plántákonn élődik, 's azoknak nedvességét erejét veszi magába: az or-vosi szerek közzül kimaradhat.

90. M A G Y A L.

(ILEX)

Leveleinek főtt vizét, mint mejjerősítő szert, dítserik.

91. Ú S Z Á N Y.

(POTAMOGETON)

Minden fajai ártatlanok; kevésse szorító és hívesítő erejek van. A' rühet, és a' bőrnek egyéb felomladozásit főtt vizével mosogatni hasznos.

Ö T H Í M E S E K.

95. K U N K O R. (HELIOTROPIUM)

Ereje egy kevésbé szorító; a' sebeket és fekélyeket főtt vizével mosogatni, vagy kifatsart levét azokba tsepegetni hasznos. Jó, ugyan azokat az öszvetört leveleivel is békötözni.

97. K Ö M A G. (LITHOSPERMUM)

Ennek magvairól azt tartották, hogy vese-tisztító és körontó erejek van; de mivel nem tetek eleget a' kívánságnak, felhagytak velek. Még most is némeljek, a' nehezenn vizellőket füstölik velek. — A' boros hordót füstölő Anslóg közzé is teszik ezen magvakat.

98. A T R A T Z É L. (ANCHUSA)

A' mezei Atratzél, egy kevésbé szorító, ízetlen és szagatlan; gyökerének főtt vize a' hasmenést szünteti; de vannak nála jobb szerek. Azt mondják, hogy a' kígyó, sem ezt, sem, a' több Darótz levelű füveket nem szenvedheti.

A' festő Atratzél gyökeréből veres festéket készítenek.

99. Á R N Ő. (CYNOGLOSSUM)

Az orvosi Árnő, terem mind száraz, mind nedves helyekenn. Gyökere nyálkás ízű, és a' szárazon termőé szagatlan, a' nedves helyenn termőé pedig, (talám éppenn azért, hogy oljan helyenn termett) nehéz szagú, de az is tsak addig, míg meg nem szárad. A' Régiek éltek vele, mint enyhítő szerrel, a' Hurutbann, Hasmenésbenn, Vérhasbann, Mag- és Vér-folyásbann: de ma-

gáborn erőtelen, 's azért más álmhozó szerekkel elegyítik, minden igaz ok nélkül, és készítenek vele bizonyos opiumos pilulákat; és azokat ennek nevére *Árnós Piluláknak* (Pilulae de Cynoglossa) nevezik; holott azon pilulák erejében, az Árnőnek semmi része nincs. — A levelei a daganatokat hívesítik és oszlatják.

100. G Á L N A.

(PULMONARIA)

Terem mindég csak az erdőbenn, tavasz elejénn virágzik. Főtt vizét a' tüdő nyavajáiban, vérpökésbenn dítserik, öszvetört levele sebre jó.

101. N A D Á L Y T Ö.

(SYMPHYTUM)

A' fekete Nadálytő, terem mindentűt a' vi-zenyős rétekenn. Gyökere vastag, széllyelágazó, kívül fekete, belől fejer, szagatlan, nyers korábann nyálkás, szárazonn taplós és lisztes.

Ennek főtt vizét némeljek túl a' rendinn is dítserik, a' Vérköpés, Hasmenés, és Nátha-hurut ellen. Tészen is hasznot, ha figével, apró Mályvával, és Zilizzel főződik öszve; de jobb vele csak külsőképpenn élni, a' sebek kötözésére, mel-jeket nyálkás erejével hatalmasann forraszt és gyógyít. — Azt mondják, hogy a' fazékbann fővő húst is öszve forrasztja.

102. S Z E P L É N.

(CERINTHE)

Levelei gyakrann fejer pontokkal vagy szep-lőkkel jegyesek, onnan vette Szeplén nevezetét. Hívesítő erejűnek, és theáját a' vérpökésbenn hasznosnak tartják. A' méhek a' virágát szeretik.

103. B O R Á G Ó.

(BORAGO)

A' *kerti* Borágó virágát, leveleit és gyökerét, szíverősítő szernek tartották; de a' probát nem ál-

állotta ki. Azombann ennek leveleit, saláta vagy ugorka módra betsinálva, vagy paréj modonn is paréj közt elkészítve, igen kedves eledelnek tartják, a' kik vele élni szoktak.

107. K I G Y Ó S Z I S Z. (ECHIUM)

Ez is, mint a' több Darótzlevelűk, nyálkás, kevésbé szorító, és a' sebek gyógyítására alkalmas.

108. N O L Á N A. (NOLANA)

Erről a' Péruai plántáról azt írják, hogy a' tyúkok nagyon szeretik, és meghíznak tőle. A' Magyar Országi tyúkok hát vagy különböző természetűek a' Péruiaiktól, vagy esmeretlen eledelhez nem mernek nyúlni, mert a' kertbenn, se levelét se magvait nem illetik.

109. M Ū K Ó T S. (ANDROSACE)

Vizellet inlító erejénél fogva, a' vízibetegségben hasznosnak mondják.

110. K A N K A L I N. (PRIMULA)

A' tavaszi Kankalin, erdőkön, hegyekenn terem, a' kertekben is kedves. Virági illatozók, kesernyés ízűk; in erősítő, oszlató, fájdalom enyhítő, vidító erővel bírnak, és azért a' szédülésben, ájulásban, főfájásban, köszvényben, és más elgyengülésekben, virágának öntött theájával élni hasznos.

Virágfürtjének kifatsart leve, a' bőrt tisztítja és szépíti, ha vele kengetik. Jó az egész plántából főrdőt is főzni a' köszvényes tagoknak. — Hasonló erejük a' több fajai is, és azok közt nevezetesen a' *tzifra* Kankalin.

111. NYAKPERETZ.

(CORTUSA)

Mind formájára mind erejére nézve, a' Kan-
kalinhoz közelít.

114. TÜRTSZIROM.

(CYCLAMEN)

A' *ligeti* Türttszirom terem a' sűrű erdőkbenn,
virága kedves illatú, de ereje a' gyökerébenn va-
gyon. Gumós gyökerét talám a' sertések szeretik,
mert disznó kenyérnek is hívják; de az ember-
nek ártalmas, mert igen keserű, égető-rágó ere-
jü, és azért bévenni éppenn nem bátorságos.

Van mindazáltal haszna a' külső kötözésekre.
Ha megreszelve, és szarvas marha epével, vajjal
vagy ó hájjal öszvetörve, a' gyomorra kötik, szé-
ket tsinál, és a' gilisztákat is kihajtja. — Ha apro-
ra vagdalva a' vízre hányják, a' halak elkapkod-
ják, és megszédülnek, sőt meg is döglenek tőle.

115. ELETZKE.

(MENYANTHES)

A' *Vidra* Eletzke terem vizenyős lapájokonn;
száratlan; virági és hármás levelei a' gyökérről
nőnek. Ez igen jó orvosi erővel bír; gyenge sza-
gú, de nagyon keserű, és a' tiszta keserőségek
közzé tartozik.

Erősíti a' gyomrot és tagokat; a' nyálkás,
nyúlós, megiszaplott nedvességeket felolvasztja,
és a' vizellet s izzadás által kihajtja; és azért a'
Scorbút, Hypochondria, Sárgaság, Vizibetegség,
Giliszták, belső részek dugulási, és azokból szár-
mazó Hideglelések ellen, igen hasznos orvosság.

A' negyednapi Hidegben is, még akkor is,
mikor abba az ember a' kigyógyulás után esett
viszsa, különösen használ.

A' vele való élés módja az, hogy a' nyers le-
veleinek kifatsart levét kell egy egy asztali ka-
lánnal bévenni, vagy pedig fel marok levelet kell

egy

eggy meszsely vízbenn megfőzni, és azt inni. — A' Giliszták ellen lehet az öszvetört levelek porát eggy eggy kés hegyenn reggeljókor bévenni, 's a' mellett a' főtt vizét inni.

A' *vízi Eletzke* a' víz színénn úszkál, és a' hol nagy bővséggel van, ingó lápokat formál. Tsak a' virágzás formájára nézve eggyez a' másikkal, egyéb részeire és tulajdonságira nézve különbözik.

117. L I Z I N K A.

(*LYSIMACHIA*)

A' *Füzén és Pénzlevelű* Lizinkának íze keserű, és eggy kevésbé fojtós; dítserik némeljek a' hoszszas hasmenésekben.

118. T I K S Z E M.

(*ANAGALLIS*)

A' *piros* Tikszeget mind a' régiek, mind az újabbak dítserték, a' veszett eb marása ellen. Megszáraztva, és porrá törve beadtak belőle a' betegnek mindennap $\frac{1}{3}$ nehézéket, és a' sebet is ezen porral hintették; de sokann már keservesenn megsalatkoztak, a' kik ezen Orvossághoz bíztak. — Probáltak főtt vizével örülteket is gyógyítani. — Azt mondják, hogy ha megrágja az ember, a' lógó fogakat megerősíti.

Dítserik főtt vizét a' Juhok kábulásában; kifatsart levét pedig a' Lovak szemekénn való hályog ellen.

121. S Z U L Á K.

(*CONVOLVULUS*)

Ennek fajai mind hasindító erővel bírnak. A' leghatalmasabb Patikai purgáló szerek, p. o. *Jalappa*, *Scammonium*, *Mechoacanna*, *Soldanella*, mind ennek fajai, meljek a' meleg Országokban teremnek.

A' nálunk közönséges *nagy* Szulák levelének, és kivált gyökerének kiáztatott 's kinyomott leve,

hasonlóképpenn hashajtó, de kevesebb rágással, és talám inkább a' mi természetünkhöz való mint amazok. — Vizes borral főtt levét, a' Vizibetegségben lévő embernek, reggelenként inni hasznosnak tartják.

A' *kis* Szulákat szélhajtónak és fájdalom enyhítőnek hiszik.

122. P E R K Á T A.

(IPOMOEA)

Mint hogy természetben és virágzásában a' Szulákhoz hasonló; méltán lehet gondolni, hogy természete és tulajdonsága is azzal egyez.

124. T S E N G E T Y Ű K E.

(CAMPANULA)

A' Harangforma bokrétájú plánták közt némeljek mérgesek, némeljek ártatlanok. A' Tsengetyűkének sok fajai között, egy se tapasztaltott mérgesnek, de Orvosi haszna sinsz egynek is tudva; hanem a' *villás* Tsengetyűkével a' fájós nyakat borogatni jónak mondják.

128. L O N T Z.

(LONICERA)

Belső orvoslásra próbálni nem jó, mert a' testben rendetlen változásokat, vérvizellést s a' t. okoz. — A' *fürtös* Lontzot a' megrekedt magfolyásnak elindítására jónak mondják.

129. P O R H O N R O J T.

(LOBELIA)

Ez az Úri kertekben is ritka, mérges; az Amerikaiak frantzút gyógyítanak vele.

131. V I O L A.

(VIOLA)

Ennek minden fajának a' gyökere, hányató és hashajtó erővel bír. Ennek faja a' Patikai Ipecacuanha is. (nem mindenik, hanem az, a' melj fejérebbe és óltsóbb). —

A' *tauaszi* Viola viráginak kedves illatja, vidító, szív erősítő; theája in erősítő, fájdalom enyhítő; de módjával kell vele élni, külömbenn tsábúlást okoz. —

A' *Háromsznú* Viola, melj majd mindenütt terem, és egész esztendőnn által (még ha az idő engedi, téleonn is) virít és virágzik, virágostól levestől összevevagdálva, és árnyékonn megszáraztva, eggy a' legjobb mejjet tisztító, erősítő, és köhögést szüntető theák közzül; melj megtettzik abból is, hogy ha nagyonn bőv mértékben élnek vele, a' gyomrot felháborítja. — Ugyan ez, kívülről mindenféle enyhítő kötözésekre igen jó. Főtt vizével élni pedig az ótváros és koszos gyermekeknek, igen hasznosnak tapasztaltatott.

132. M É H P I L I S.

(MIRABILIS)

Mind a' *Délignyító* mind a' *hoszszúnyakú* Méhpilis gyökerének, hatalmas hashajtó ereje van, és a' Patikai Jalappánál, meljet idegen Országokról hoznak, nem sokkal, vagy nem is alábbvaló. Lehet vele élni, mikor szükség, éppenn úgy, mint a' Patikaival.

Kerteinkben, a' szabad földben, vígann és bujann nő, és semmi nagy utánna való járást nem kíván.

133. F A R K K Ó R Ó.

(VERBASCUM.)

Ennek fajai, kivált pedig az *ökör* Farkkóró, síkos nedvességgel bírnak, és ennél fogva lágyítók lévén, hasznosok az enyhítő kötözésekre.

Az *ökör* Farkkóró gyökerének és virágának főtt vize, alkalmas a' fájós torok gargarizálására, itala pedig a' mejj fájást, köhögést szünteti, a' vérhast gyógyítja. — Virágát faolajba bétsi-

nálni, 's azzal a' vak aranyér fájdalmas tsutsorodásait kenegetni hasznos.

A' *Molyűző* Farkkórónak ezeken kívül az a' tulajdonsága van, a' mint mondják, hogy a' hervá leteszik, rá sereglenek a' molyok, és ez által el lehet azokat a' ruháktól húzni.

334. REDŐSZIROM.

(*DATURA*)

A' *Maszlag* Redőszírom, terem mindenütt a' Faluk Városok körül, 's a' kertekben a' kövér televényes földben. Ez mérges plánta, és a' gondolatlan vele való bánás, már sokaknak életkébe került; sok köszvényes embert kivégeztek már ezzel, mikor a' magvát öszvetörve vele megitták.

Sokszor a' gyermekek tudatlanságból 's játékból, magvát, valamennyire édes ízéért megették, 's halálos veszedelemben estek tőle; vagy bördős ágaiból szívárványt 's sípot tsinálván szopogatták, 's azután rosszul lévém, a' Szülék nem tudták mi bajok. Ha hát ezt a' mindenütt láb alatt forgó veszedelmes plántát kiirtani nem lehet: szükség a' gyermeket idejekorán megtanítani rá, hogy ahoz ne nyúljon.

Azombann ezzel a' mérges plántával a' tanúlt Orvosok nagy orvoslásokat tettek, és kiváltképpenn örülteket gyógyítottak; de az iljen dolgokban tudatlan ember vele próbát ne tegyen, mert meglehet, hogy mikor jól akarna tenni, akarattja ellen gyilkosságba esik. — Külsőképpenn lehet a' leveleinek hasznát venni, ha 'sírral öszvetörvém a' daganatokra kötik; mert ez a' kenőts a' fájdalmat enyhíti, és oszlat.

A' több fajai is mérgesek; de azok nem fognak úgy szem előtt, mint ez.

135. TSALMATOK.

(HYOSCYAMUS)

Legközönségesebb faja a' *Bolondító* Tsalmatok, mely útonn útféleln terem. Ez is mérges, bодító, kábító, de nem olyan tsaló mint a' Redő-szirom, mert nehéz és főszédítő szagával hírtád, és az embert magától elűzi.

A' hasogató tüzes daganatokat fonnyasztott levelével borogatni szokták; magvaival pedig a' fájós fogat füstölni, a' meljnek sokszor, ha az ember a' füstöt szájában tartja, vagy felszívja, rossz következése van.

Van más ártatlanabb módja is a' fog füstölésnek, mely által, a' mint mondják, a' fájó fogból a' férgek, meljek a' fájdalmat okozták, kihullanak. Ez így megyen véghez: Eleven szénre Tsalmatok magot hintenek, 's azt egy tállal beborítják, hadd járja meg a' füst; kevés idő múlva felfordítják a' tálat, meljet már a' szenvedő beborított fövel készenn vár, és a' száját reája tája; a' tába pedig az alatt meleg vizet töltenek. Nem sokára szünni kezd a' fájdalom; 's mikor a' beteg megúnván elveszi róla a' fejét, a' víz színenn eggynehány sajtféreghez hasonló vékony szálatskak úszkálnak, meljekről azt hiszik, hogy azok a' fogból kihullott férgek.

A' mesének megfejtése ez: minden apró magvak, a' tűzbenn kipattannak külömbkülömb formákra; a' Tsalmatok magva mind oljanná lesz a' kipattanással, mint egy kis sajtféreg, (a' mint ezzel akárki is próbát tehet). A' kipattogzaskor ezek közzül eggynehány a' tálnak izzadtt oldalára ragadtt, meljeket osztánn a' víz lemosott. A' fogfájás megszűnt, mert a' mérges pára tsábúltá tette az ember fejét, és érzését; de miheljt abból kijózanodik, a' fogfájás is vissza jö. *A' ki a' dolgoznak végire nem jár; minden képtelenséget*

könnyenn elhiszen, kivált ha a' dolognak olyan színe van mint itt!

A' derék Orvosok tudnak ezzel is nagy orvoslásokat tenni, még pedig nehéz betegségekben: de a' ki eszét és életét szereti; kenőfő tanácsára, se gyökerét se magvát bé ne vegye.

A' *fejér* Tsalmatok a' bolonditónál sokkal kisebb erejű, és kevésbé veszedelmes, de azért ennek is Orvosi haszonra való fordítását tsak a' tanúlt Orvosokra kell bízni.

136. D O H Á N Y.

(NICOTIANA)

Ha valamely dolognak betsét a' közönséges kedvességből lehet megítélni: úgy a' Dohánynak kell adni az elsőséget minden e' föld kerekiségén találtatható Növények között. Mert sem az Éledelei, sem más haszonra való plánták között nintsen egy is, melj az egész Világonn lévő minden Nemzetek közt olj esmeretes volna, és a' meljel olj közönségesen élnének, mint a' Dohány. Északonn, Délenn, Napkeletenn és Napnyugotonn, gyönyörködnek ennek szédítő füstiben, és nagy része az embereknek, a' porát is szüntelen zsebjeben hordja és szipákolja.

Alig hozta ezt be Nikótzins János 1560-dik Esztendőben Amérikanak Tabagó nevű Szigetéből Európába, a' midönn a' vele élés közönségesé lett. Ez azt mutatja, hogy az ember még a' méreggel is szembe mér menni, és azt a' hozzá szokás által nem tsak eltűrheti, hanem még gyönyörűséget is találhat benne.

A' Dohány mérges természetű, fő szédítő, gyomor háborító és alomhozó plánta, a' mint ezt tapasztalják magokonn azok; a' kik még hozzá nem szokvanna, a' füstét szívni próbálják. Azombann a' tapasztalásból tudva van, hogy a' nyál-
kás

kás és taknyos megrekedtt nedvességeket, a' füsti a' szájbann, 's a' pora az orrbann felolvasztja és kitisztítja; a' honnan az ezekkel bővölködő 's miattok szenvedő személyeknek a' vele való élés tagadhatatlanul hasznos, tsak hogy módot tartanak benne, mert túl a' rendinn minden megárt, hanemha azt teszszük fel, hogy az emberi természet mindenhez hozzá edződik.

Minthogy a' Pestises Levegőégnek a' nyálkás nedvességek a' taplói: helyes állítás az is, hogy a' Dohányozás a' pestis ellen nagy óltalom: sőt azt is mondják, hogy a' Dohány áruló Házakbann Pestis nem tapasztaltatott.

Különös dolog, hogy azt a' tsípös és lúgsóval telyes füstöt a' tüdő szenvedheti. Nem tsak magok a' pipások ki 's bé lehellik ezt, hanem sokann, a' kik magok nem dohányoznak is, örömet és ártalom nélkül elvagynak a' dohány füsttel tele szobábann.

De mind ezek mellett is, a' Dohánynak kifatsart levével, vagy főtt vizével, vagy theájával, belső orvosságul élni nem vólna tanátsos, mert kegyetlenül purgál, és rossz következéseket híz maga után.

A' füstit pedig belső orvoslásra is fordítják a' tanúlt Orvosok; ezt adják, mint leghatalmasabb kristélyt, mikor az utolsó szükségbenn segíteni kell; nevezetesenn, a' legmakatsabb szorulásokbann, a' görts-kólikábann, vízbe és gőztől fültaknak felélesztésekbenn; a' hol ha ez sem munkáldodik, kevés reménység van az élethez. A' közsőséges kristélyhez is, ha azt keményebbé akarják tenni, valami kevés dohány levelet tesznek.

Külsőképpenn, a' megfőtt Dohány lével való mosogatás, jó orvosság a' rüh ellen; sőt a' marhának rühességét is legbizonyosabbann ez gyógyítja

gyítja meg. — A' hamuférgeknek, a' veteményekről való elvesztésére használ, ha a' Lohány leveleket megszáraztván, megtörvén és megszitálván, ezen porral behintik,

137. NADRAGULYA.

(ATROPA)

Az *altató* Nadragulya, és kivált a' *maszlagos* Nadragulya halálos mérég. Gyümölcstét tudatlanságból vagy vakmerőségből megenni, vagy levelét 's gyökerét orvosság gyanánt bévenni, bizonyos halál. Kivülről mindazáltal lehet hasznokat venni.

Az *altató* Nadragulya leveleit téjbenn megfőzni, és az ikráshúsok daganatját, 's más kemény daganatokat vele borogatni jó.

A' *maszlagos* Nadragulya leveleinek kinyomott levével, a' ráksülyet, far'sábát, köszvényes tagokat kenegetni, hasznosnak tartják.

A' tudós Orvosok, belsőképpenn beadható orvosságokat is tudnak ezekből készíttetni, és nagy haszonnal beadni a' legmakatsabb nyavájában is, mint vízibetegségben, nyavajatórésben, dühösségben, szédülésben, rákfenében 's a' t. Más ember pedig jobb ha ezekhez nem nyúl, hanem a' mennyire látja, annyira kerüli.

Az *altató* Nadragulya gyökere kétágú, és olyan formájú, mint az emberi test, a' köldökétől fogva a' talpáig. Ez elég alkalmatosság volt külföldön külföld babonákra a' régieknél, a' kik ezt, a' régi mesékben híres varásló Circeről, *Circe*-nak is nevezték, és szerelem varásló erejűnek hitték.

139. PÁPONYA.

(PHYSALIS)

A' *piros* Páponyának, hívesítő, fájdalomenyhítő, haslágító, kivált pedig vizellethajtó ereje van.

Van

Van egy faja az úri kertekben, meljnek gyümöltse Ananász ízű; a' több fajai gyanúsok.

140. T S U T S Ó R.

(*SOLANUM*)

Ennek minden fajainak nehéz szagú levelei és virági vagynak, gyümöltsei émelygősök és mérgesek: vagynak mindazáltal köztök, meljek vagy orvosi vagy eledeli hasznaikról nevezetesek.

A' *Keserédes* Tsutsór, nevét onnan vette, hogy ha az ember a' szárát vagy gyökerét meg-rágja, 's nyálát lenyeli: először émelygős keserű ízt érez, azután pedig méz édesség lepi el a' száját, kivált ha egy korty vizet iszik rá. Terem kapos nedves helyekenn, kivált a' nád közt, sok helyekenn olj bőven, hogy szekerekkel hordják, és kasokat fonnak belőle. Orvoslásra jobbak azok, a' meljek erdős helyekenn teremnek.

Ez, a' Hazánkban termő orvosi plánták között, a' legbetesebbek közzé tartozik; és kivált a' hol Orvos és Patika közel nints, nagy haszonnal lehet vele élni. Szedni kell pedig a' szárát vagy venyikéjét nem leveles kcrábann, hanem késő ősztől fogva kikeletig, öszve kell vágni mint a' dohányt, és úgy árnyékonn megszárastva tartani.

Hatalmas vértisztító. A' megsűrűdött es tsipősödött vért és nedvességeket helyre hozza, 's azoknak romlott részeit, a' szék, vizellet, és gőzöltetés útján, a' testből kitakarítja.

Nagy haszonnal és bátorságosann lehet vele élni, a' Forróhideglelesbenn, Oldalnyilallásbann, Tüdőgyúladásbann, a' bőrnek omladozásibann, Rühbenn, Fakadékokbann, Orbántzbann, a' napos Hideglelésekben, megrekedt Náthábann, Sárgaságban, Vízibetegség kezdetében, Kőszvényben, Far'sábábann, 's más hasogató fájdalmbann;

bann; kivált az éjtzakai kínos Lábszár hasogatózásibann, sőt még a' Skorbútbann is; továbbá a' tsontok nyavajáibann, eves sebekbenn, még a' Ráksülybenn is. A' Havi és szülés után való tisztulás rendetlenségét helyre hozza.

Némely személyek, mikor az ezzel való orvoslásra fogják magokat: szédülést, émelygést, hányást, és kezeik rángatózását is szenvednek tőle; vígyázva kell hát és kevesenként hozzá kezdeni.

A' vele való élésnek legjobb módja ez: Eggy meszszelyes tsuporba vagy bögrébe tégy Keserédest, a' mennyit három újjod közt felvehetsz, 's tölts reá forró vizet, és fedd bé jól, hadd álljon úgy fél óráig, míg jól általázik. Akkor forrald tel, 's igyad, mint a' Kávét szokás, reggel is estve is két két findzsával, az első findzsát tejesenn, a' másikat magábann. Lehet vele úgy is élni, hogy az ember a' főtt vizét napközben iszogatja. Eleinte émelygős ízű, és nehéz szagú, de hamar hozzászokik az ember, kivált ha kitsinyenn kezdi. — Bogyóit bévenni nem jó, mert azok mérgesek.

Kolompír Tsutsór. Ámérikai plánta, Európába hozódott és esmeretessé lett a' 17-dik Század elejénn. Szára, levelei, virági nehéz szagú, bódító, bogyói émelygősök, mérgesek, haszonra sem ezek, sem amazok nem fordítódnak; hanem a' gyökereinek gumóiért vagy tsitsókáiért termesztik, és nagy betsbenn tartják ezen plántát, nem tsak az oljan Országokbann, a' hol *Tengeri Málé* nem terem, hanem mi nálunk is, a' Gabona minden nemeinek bővsége mellett is kedves.

Gumói lisztes bélük, táplálók, a' mivelés és hozzászokás által ártatlanokká lettek. A' hol divatja-

vatjúbann élnek vele, sokképpenn fordítják az emberek eledelekre; hízalják vele a' szarvas marhákat és sertéseket is.

Mi nálunk ezen Plántának közönségessé lételet és természetét nagyon hátrálja a' *Tengeri Málé*, melj ő nála minden tekintetebenn sokkal hasznosabb. Termeszti mindazáltal Hazánkban is sok helyekenn, a' kenyér szükségének pótolására; másutt tsak a' szegény emberek 's gyermekek tsemegejének. Néhol a' magló sertéseket is gidelgetik vele.

Ha a' nyers Kolompírt megtisztítván és megreszelvénn szitába teszik, és bőv vízzel kimosogatják: a' víz a' lisztes részeket az alatta lévő dísába leviszi, 's azon lisztből jó keményítő leszsz.

Nyersenn öszvetörve vagy megreszelve, jó házi orvosság az égések borogatására.

Paraditsom Tsutsór. Megért bogyója szép piros, van benne valamely kedves savanyúság, meljért belöle, hús mellé, igen jó ízű mártásokat csinálnak; de büzös vóltáért, és valami émelygős íz ért, melj a' megkészítés mellett is megvan benne, sokann nem kedvellik, sőt gyanúsnak tartják.

Fekete Tsutsór. Útonn útféleonn termő plánta, és *Ehszölő* név alatt esméretes. Ennek öszvetört leveleit, vagy kifatsart levét, igen dítsérik a' tüzes daganatokra, körömméregre, tyúkszemre, végbél fájdalmaira, sebeire, és kitsutsorodására. Ugyan ezen ereje van a' Kolompír és Paraditsom Tsutsór leveleinek is. Belső orvosságra vele élni nem jó, mert bőditó mérges.

Tojás Tsutsór. Termeszti kertekbenn, és némeljek a' bogyóiból ételt készítenek. Leveleinek ereje az, a' mi a' fekete Tsutsóré.

141. P A P R I K A.

(CAPSICUM)

A' *török* Paprika száraz bogyóinak, és magvainak borsos égető ereje van. Éretlen bogyóit a' téli etzetes Ugorka közzé rakják, hogy erősebb legyen. Megért bogyóival, magvastól öszvetörve, bors gyanánt élnek, és sokann a' borsnál jobban kedvellik az ételbenn, mert szinte olyan erős mint a' bors, de nem hevítő mint az.

A' paprikás eledelt javasolják a' gyenge gyomrúaknak, a' megrekedt náthában és fuladozásban lévőknek. Némelij helyekenn a' Paprika Theáját, házi orvosságnak tartják, minden rázó hideglelésck ellen.

143. B E N G E.

(RHAMNUS)

A' *Varjútövis* Bengének bogyói keserűk, fojtósok, a' gyomrot felháborítják, és hashajtó erővel bírnak.

A' *henye* Benge bogyóiból zöld festéket készítenek.

A' *lutya* Bengének kérge, ha egy 's két nehezéket belőle theának öntenek, hashajtó, de nagyon kemény. A' gyenge ágairól tavasszal lehántott és megszáraztott kérge, közelít a' China erejéhez.

Kérgéből sárga, bogyóiból zöld festéket készítenek. Fájának szene pedig puskapor készítésre igen alkalmas.

146. K E T S K E R Á G Ó.

(EVONYMUS)

A' *tsikos* Ketskerágónak tsípős és gyomor rágó ereje van. Tokjainak lúgja a' tetveket és serkéket előli. Ha a' marha, levelét 's gyümölsét megeszi: megdöglik tőle. — Szenének a' rajzolók, fájának az orsótínálók hasznát veszik.

147. RIBISZKE.

(RIBES)

A' *veres* Ribiszke, *Pöszméte* Ribiszke, és *piszke* Ribiszke, kedves savanyúságokra nézve, mind nyersenn, mind főzve kedves eledelek; igen jó hívesítő erővel bírnak.

A' *veres* Ribiszke kifatsart leve, megtúko-
rozva, vagy az abból készült patikai Roób, igen jó szomjuhság enyhítő a' forró nyavajákban.

A' *fekete* Ribiszke bogyói is savanyúk, híve-
sítők, de ezenn kívül vértisztítók, vizellethajtók,
fájdalomenyhítők. Az azokból készült szirupot di-
tsérik a' torokgyulladás, petéts, vérhas, sőt a'
dühösség ellen is. Bogyóinak íze kedvetlen undorító.

148. BOROSTYÁN.

(HEDERA)

Öszvetört leveleit, vagy azoknak kifatsart le-
vét, a' régi eves sebek gyógyítására ditsérik. Bo-
gyóját a' régi makats magfolyás ellen különösen
hasznosnak mondják.

Ezen plántából, a' meleg országokban, (né-
ha minálunk is) szívárog ki valamely gyanta (Gum-
mi Hederæ) melyet megszednek, és a' Patikák-
ban árúlnak. Ezzel füstölt flanerrel dörgölgetni
a' daganatokat igen jó, mert nagy oszlató és erő-
sítő creje van.

149. SZŐLŐ.

(VITIS)

Nints a' világonn oljan Növény, melynek
minden részei úgy haszonra fordítottak volna,
mind az egészség fenntartására 's helyre állítására,
mind a' gazdaságra nézve, mint a' Szőlő.

Gyökerének főtt vizét ditsérik a' bőrnek kér-
gessége ellen, ha ezt azzal mosogatják. Ha pedig
borbann megfőzve, a' tüzes daganatokra rakják,
azokat megérleli és kifokasztja.

Venyikéjének metzészkor kifolyó leve, az ábrázatot tisztítja, ha vele mosogatják, sőt a' szümmölsöt is elveszti; bevéve pedig borbann, a' tsipás vagy folyó szemnek gyógyítására hasznosnak tartják. — A' venyike hamvának lúgját, szappannal felhabarva, más hamvak felett ditsérik, a' rühnek, 's más bőrönn való omladozásoknak gyógyítására.

A' venyikét a' náddal fedett házaknak ormójára szokták rakni, és az a' kortzolóást a' romlástól sok ideig mególtalmazza. Ha a' pajtákat tsak tsupa venyikével fedik is bé, bár melj öszsze vissza álljanak is a' venyike szálak; az eső (ha tsak nem hirtelen zápor) rajtok által nem hat, hanem a' venyike szálakonn leszivárogo.

Az erdőkönn termő Vadszölő venyikéje, mint-hogy nem metződik, felkapaszkodik a' legmagassabb fák tetejére is. Ez a' venyike alkalmas kútostornak, és ruha- 's más - száraztó kötél helyett lehet hasznát venni.

Leveleit, borbann megfőzve, javasolják a' szülő aszszonyoknak, gyenge korokbann pedig töltött káposzta gyanánt lehet velek élni.

Virágát: ha megszedik, és szüretkor hordót forráznak vele, vagy must forráskor egy zatskóbann a' horokba teszik míg kiforr: a' bornak kedves illatot ad.

Egresének, kedves savanyúságú, gyomor erősítő, és könnemű emészthető eledeleket készítenek. Magabann pedig az Egresnek kinyomott levét, adják a' gyenge gyomruaknak, mint gyomor erősítőt. A' keszes szölőt, mikor 'sendülni kezd, megaszalják vele Egresnek, a' meljel készült etel különösen kedves és jó.

Jól megért *Bogyója* vagy szőlője kedves ízű, síkosító, haslágító, hízlaló, a' rothadásnak el-
lentáll; de hideglelős személyeknek nem javasol-
ják. Szőlő érestől fogva Szüretig, és azután is,
mig a' fürtöket el lehet tartani: az ezzel való bő-
venn élés Savanyúvíz cura gyanánt van, sőt an-
nál jobb, mert az embert meg is hízlalja. A' Szá-
razbetegség ellen is jó óltalom; a' vérhas, a' for-
ró és rothasztó nyavaják ellen pedig orvosság.

A' Szőlő némely fajtáinak Bogyói, az arra
alkalmas nyáronn megasznak, 's azokkal készí-
tik az aszszüszőlő borokat; másokból pedig asza-
lás által készítik a' malo'sát és aprószőlőt, melje-
ket részszerént mint kedves ízű tsemegéket és fű-
szerszámokat, külömbkülömb eledelekre fordíta-
nak; részszerént mint hívesítő 's lágító szereket
orvosságok közzé elegyítenek.

A' jól megérett Bogyóknak kinyomott leve
a' *Must*, tzu'koros édességű, síkosító, tápláló,
hasindító. Ha a' Mustot sok ideig főzik, hogy
megsűrűdjön: leszsz belőle a' Mustméz, melj ha
jól készült, édességét egész esztendeig is megtart-
ja, és méz gyanánt lehet vele élni. Mostanábann
próbáltak tzu'kort is készíteni belőle: de ha a'
próba mindenkor és mindennek szerentsés vólna
is, alig ha lenne benne gazdaság.

A' Must igen hajlandó a' megforrásra, a' mi-
kor Szénsavanyú szesz vagy gőz fejtődik ki belő-
le, melj mikor a' musttól elválvann, szabad ál-
lapottra jut, és gőzzé leszsz, szörnyű erővel ki-
terjeszkedik, és rugósonn széllyel feszül, úgy
hogy ha ki nem mehet, a' legerősebb hordót is
széllyel szaggatja.

Valamint pedig magából a' szénből, úgy a'
mustból sem fejtődhetik ki a' Széngőz, ha tsak

azt a' közönséges levegő nem érdekli. Ha hát az édes vagy fél forrásbann lévő, vagy még tökéletesen ki nem forrott Mustal az edényt tsordúltig töltvénn, úgy bétsinálják annak száját, hogy legkissebb levegő se férjen hozzá; és hideg helyre tévénn, a' melegséget is, melj a' forrást segélleni szokta, tőle elzárják: megakadályoztatódik vagy félbe szakad a' Mustnak forrása; és mikor idővel az iljen edényt előveszik és felnyitják: hozzá érvénn a' borhoz a' külső levegő, azonnal pe'segni (muszszírozni) kezd.

A' mustból kifejtődött Szénsavanyú gőz, a' gyertya lángját eltsapja, és minden lehellő állatot megöl, ha az azt bészívja. A' közönséges levegőnél háromszorta nehezebb, 's azért a' földre foly le. Innen megesik, hogy ha az ember a' forró mustos pintzében egyenesen és lábújjhegyre felemelkedve jár, és a' gyertyát magasann tartja: sem maga le nem fojtódik, sem a' gyertyája el nem alszik; ha pedig valamiért le talál hajolni, és feje a' gőzbe belémerül: abbann a' szempillantásbann lefojtódik. Ezt a' szesz a' föld erősen bényeli, és magával eggyesíti, úgyhogy akár mint tele volt is a' pintze vele, kevés napok múlva semmi nyoma nints.

Haszonra is lehet a' Szénsavanyú gőzt fordítani; mert ha a' folyását vizes edényekbe igazítják, vagy tsak a' pintze földjére lapos edényekbenn vizet raknak: a' víz, kivált ha gyakrann felzavarják, ezt a' gőzt magába nyeli, megsavanyodik tőle, és etzet leszsz belőle.

Különös az, hogy ezek a' matériák: Víz-szerző, Szénszerző, Fojtószer, mikor a' testekből kifejtődvénn, kiterjedtt állapotbann, 's levegő, Szesz, vagy Gőz formábann vagynak, tsak akkor fojtják meg az állatokat: mikor pedig a'

testekbe bé vannak szorúlva, és azoknak alkotó részeik: egészenn más tulajdonságuk. Míg a' veszedelmes Szénsavanyú gőz vagy borszesz benne van a' Szőlőlévbenn, a' mustot édessé és egészségessé teszi: ugyan ezt a' gőzt pedig ha a' víz elnyeli, és magába szorítja; a' vízből etzet leszsz.

A' Mustból, a' megforrás által leszsz a' Bor. A' jól kiforrott, megtisztult, és megállapodott Bor, kellemetesen ingerlő erejével, a' legjobb erősítő, érzőinakat felébresztő, vérforgást gyorsabbá tevő, elmét vidámító szer; és az ellankadásbann, erőnek elszakadtkozásábann, szomorúságbann, és minden elgyengülésekbenn igen hasznos orvosság. Azok, a' kik vele, mint rendes itallal, mértékletesen élnek, mind egészséges korokbann, mind egészségeknek változásábann, tapasztalják a' bornak előadott jóltévő munkáit; a' kik pedig azal visszaélnék, megfosztják magokat annak orvosi erejétől, vagy legalább az iljen esetbenn, a' vele való élest bizonytalanságba hozzák.

A' tanult Orvosok tudják a' Bort a' Petétsbenn, a' Hagymázbann, és más igen veszedelmes Hideglelésekben is orvosságúl rendelni; de más azt ne tselekedje vaktábann, mert megesisik, hogy a' betegnek helytelenül beadott Bor, valóságos méreggé válik.

Külsőképpenn pedig a' Bor, a' legjobb gyógyító szerek közzé tartozik. Az ütéseket és megsebhedéseket meleg Borral mosogatni legjobb. Ha a' gyermekek elcsnek, és magokat nagyon megütik; szükség nem tsak az ütés helyét, hanem egész testeket is, meleg Borral mosogatni, kivált mejeket, hasokat, és hátok gerintzét. Az elalélt beteg is vidúl, ha kezeit, lábait, és ábrázatját meleg Borral mosogatják.

A' veres Bornak, a' magába vett törköly íz-
nél fogva, szorítóbb ereje van, mint a' fejrnek;
az ebbenn megfőzött savanyú almával, a' fájdal-
mas vak Aranyeret kötözni jónak tartják. A' kik
a' beleknek eltágulása, puhulása miatt, vagy szo-
rúlást, vagy hasmenést szenvednek, azoknak a'
veres Bor ital kész orvosság.

A' Borból készül a' legjobb *Etzet*, mely nél-
kül a' háznak, konyhának el lenni nem lehet. Ez
nem tsak az eledelek készítésére szükséges, hanem
azonn kívül igen hasznos Házi orvosság is. A' vér
senyvedésének hatalmassonn ellent áll, és azért a'
nyári nagy melegekbenn, 's a' forró hideglelésck-
benn hasznos az ital közzé elegyíteni, ha a' be-
teg az izét szenvedheti; némeljek ezen végre a'
tzitrom lévnél inkább ditsérik. —

Mikor rothasztó nyavajak uralkodnak, vagy
mindenkor, ha a' levegő a' házbann egésségtelen;
igen jó a' házbann *Etzetet* hinteni széljel, vagy
forró *Etzetet* vinni bé és elébb tovább hordozni.
(eleven szénre vagy tüzes téglára 's kályhára lo-
tsolni nem jó, mert az által ártalmas gőz is fej-
tődik ki)

Az ájúlt embernek legjobb, *Etzetet* tartani az
orra alá, 's azzal a' vakszemét, ábrázatját, kezeit
és lábait mosogatni. — A' vérfolyásbann 's vér-
köpésbenn is hasznosnak tapasztaltatott, öszvehú-
zó erejére nézve, az ital közzé elegyíteni. —

Az *Etzet* hasznos orvosság a' plántai mérgek
ellen is. Ha valaki gyilkos Tsomorikát, vagy
maszlagos Nadragulyát, vagy bolondító Tsalma-
tokot, vagy sok Opiumot 's a' t. talált enni: leg-
jobb orvosság, ha sok *etzetet* iszik, és a' fejét
's gyomrát *etzetbe* mártott ruhával borogatják.

De ha valaki értzi mérget talált bévenni, akkor nem az etzettel, hanem a' téjjel kell így tselekedni.

Külsőképpenn az Etzet és annak meleg párája ingerlő, és igen jó oszlató. A' vak aranyérnek megdagadtt és tüzesedett fájdalmas tsomóit, az etzetnek meleg párája kevés idő alatt vagy eloszlatja, vagy kifakasztja, ha t. i. a' szükség ládának egy szegeletebe, egy darab jó meleg, de nem szinte tüzes teglát tesznek, arra egy kevés jóféle etzetet öntenek, és a' beteget a' ládára ültetik, hogy a' pára a' fájdalmas részt jól általjárja.

A' *Borseprő* igen hatalmas oszlató, és hasznos vele kenegetni, borogatni a' tüzes daganatokat, fitzomodásokat, szakadásokat, és fenenemű sebeket.

A' *Törköly* oszlat és erősít; a' 'sibbadó vagy szélütötte vagy száradó tagokat vele borogatni hasznos. A' Kőszvény fájdalmi ellen is ditsérik.

A' Bornak seprejéből, és törkölyéből főznek *Palinkat* vagy *Egettort*. Ez a' Gazdaságbeli hasznainn kívül éppenn azokra a' külső gyógyításokra alkalmas, meljekre a' bor; hanem négy annyi vízzel kell felelegyíteni. A' tiszta erős égettborral pedig a' testet mozgató inakat, kivált a' lábakét, ha azokbann görts, húzódozás, rándulás, vagy marjulás van, kenegetni igen jó.

A' kifőzött borseprőbenn főrösztetni, vagy pedig azt törkölyel elegyítve és felmelegítve, borogatni vele a' kőszvényes tagokat, igen hasznosnak tartják.

A' kifőzött borseprőt vízzel felelegyítik, 's ezt mikor meghiggad, letsúrolják. Ezen kedves savanyúságú vízből, a' szegény emberek jó ízű Tzi-

berét készítenek; de bővenn élni vele nem jó, mert a' rézüsttől valami mérgeességet veszén magába.

A' Borból, a' hordó oldalára gyűl és ragad a' *Borkő*, melyet megtisztítva és szépen elkészítve árúlnak a' Patikákban, és fűszerszámos Bóltokban, közhaszonvételre. Ez, a' vele készült eledelnek igen kedves savanyúságot ad; azonkívül pedig jóltévő Orvosi erővel is bír, a' hasat lágyítja, és az epesárt a' gyomorból kitisztítja, hivesít és szomjúságot enyhít.

Egy latot, vagy többetskét, ha béveszen az ember vízbenn, a' hasát tsendesenn és minden alkalmatlanság nélkül megindítja. (forró vízbenn kell pedig elolvasztani, mert hidegbenn egészen el nem olvad) Legkedvesebb bevétele pedig az, ha az ember Herbatébenn tzuikkorral iszsza meg.

A' heves természetű ember, ha vízibetegségbe talál esni, naponként ebből végyen bé egy latot, 's bizonynyal hasznát fogja tapasztalni.

A' rothasztó és epesáros hideglelésekben, a' rothasztó vérhasban, igen jó ebből minden reggel kétszer vagy háromszor, egyegy óra múlva, egy nehézéket bévenni, vagy az árpakása főtt vizébe egy latot tenni, és azt iszogatni. A' Kerti zöldsegeknek ezzel főtt levét inni, a' kő ellen hasznosnak tapasztalták.

A' Borkőből, a' Patikákban sokféle külömbkülömb hasznú és erejű orvosságokat készítenek. Ezek között legnevezetesebb a' *hányató borkő*, mely a' legjobb hányató szer, ha jó móddal adódik. Legjobb módja pedig ez: három vagy legfeljebb négy gránt, egy asztali pohár tiszta vízbe tesznek, és megvárják míg az abban tökéletesen elolvad. Ebből a' hányni akaró, minden fél órá-

órábann béveszen egy asztali kalánnal, de csak addig, míg a' hányás elindúl; többet osztán nem veszen. Egyszerre mind bévenni veszedelmes volna. A' tanúlt Orvosok, tudják a' hányató borkövet más hasznokra is fordítani.

A' Szöllőnek *magvaiból* lehet ütni olajat, melj a' lenmag olájnál nem alábbvaló.

154. M E T É N G. (VINCA)

Ezt Orvosí haszonra nem igen fordítják. Főtt vizét mindazáltal a' vérhas és hasmenés ellen dítserik, 's ugyan azzal a' fájó torkot gargarizálni javallják.

A' zavaros bort, ha más hordóba levonják, és egy tsemó Meténget tévénn belé, a' száját bétsinálják: a' romlóféleenn való zavaros bor megtisztúl.

155. T O R O K R O J T. (NERIUM)

Őszvehúzó ereje van, de belső orvoslásra fordítani nem bátorságos, mert veszedelmesnek találták, a' kik vele vérhast gyógyítani próbáltak.

157. C Z I N K A. (CYNANCHUM)

A' *Méregölő* Czinka gyökerének, felolvasztó, izzasztó és vizellethajtó erőt tulajdonítanak, és vízzel vagy borral öntöt theáját a' vízibetegségbenn és torok dagadásbann dítserik, és a' torkot vele öblögetni is hasznosnak tartják. A' főtt vizével való élést javasolták a' Pestises időbenn, azért is *Méregölőfünek* nevezték.

158. A P O T Z I N. (APOCYNUM)

Görög nevét onnan vette, hogy a' húsevő állatok, kivált az ebek elvesznek tőle. Ebből és még több tekeredettekől is fejer nedvesség tsepen

pen, ha megszakasztják. Mennél fejérbbe ez a nedvesség, annál mérgeesebb a plánta.

160. PORTZIKA.

(HERNIARIA)

A *síma* Portzika gyengénn szorító és vizellettajtó erővel bír. Dítsérték fött vizét a sérvés, tökösség, kö, és vízibetegség ellen. Ezen kis plántátskának pora, tükorral bévéve, használ a szemnek gyengésegei ellen; e végre javasolták Dohány közzé is elegyíteni, és a füstét szívni. Deák nevét onnan vette, hogy a régiek a tökösség ellen igen dítsérték.

161. LIBATOPP.

(CHENOPODIUM)

Ennek fajai többnyire gyanúsok, vagynak mindazáltal köztök, meljeket Orvosi haszonra is lehet fordítani.

A *paréj* Libatopp ízetlen fü, 's lágyító erővel bír. A *bonus Henricus* Deák nevét onnan vette, hogy valami Henrik nevű kenegető szokott vele orvosolni; de mások nem javasolták a vele élést, mert valami mérgeességet találtak benne. Gyenge korábann meg lehet enni leveleit paréj gyanánt.

A *Pokolvar* Libatopp igen kártévő fü a Kerti dudvák közt. Ezzel ugyan, és más sok füvekkel is a pokolvar eloszlátására hasznosann lehet élni: de másfelől a szegény embereknek ez a fü sokszor nagy károkra van, mert a Sertéseknek halálos méreg. Azok ugyan ezt elkerülik, és nem illetik mikor szabadonn legelnek: de megesik, még pedig gyakrann, hogy mikor a szegény ember a malattzai számára paréjt (*gyom* Amarántot) szedeget; vagy tudatlanságból, vagy vigyázatlanságból, közzé szedi 's metélli; azok pedig bizonyosann megdöglenek tőlle. Ha a Tehenek számára

mára paréjt kaszálnak, 's ez a' fű közzé vágodik, azok is elvesznek tőlle, ha nyers korábann eszik meg. Iljen ártalmas a' *veress* Libatopp is.

Liubianka Libatopp. Igen szagos szinte a' fő megnehezítéséig; felolvasztó, vértisztító, giliszta-hajtó erővel bír. Theáját javasolják a' gilisztás, és a' gyenge mejjú embernek.

Mirha Libatopp. Ennek theájával sokann mint rendes theával élnek, és némeljek szerfelett ditsérik, a' vesébenn 's hólyagbann lévő kövek ellen.

budös Libatopp. Némeljek jónak tartják főtt vizét inni a' *hysterica* Aszszonyoknak. Bizonyosabb haszna az, hogy a' barmok sebjéből a' nyüvet kiveszti, ha levelét megtörve rá rakják.

Sepró Libatopp. Terem a' kertekbenn 's udvarokonn; ha elhatalmazik, kipusztítani is nehéz. Meglehetős háziseprőket kötnek belőle.

162. M A G L A P É L. (*ATRIPLEX*)

A' *kerti* Maglapél esméretes paréj, vérhigító, hivesítő, és lágyító erővel bír. A' levele tavaszi és nyári kedves eledel, mint szintenn a' több Maglapél fajoknak is: de sem ezt, sem a' több fajait a' Maglapélnek, orvosi haszonra nem fordítják.

163. T Z É K L A. (*BETA*)

Mindenik faja tüzökros nedvességgel bővölködik, vérhigító, nedvesítő, és lágyító erővel bír, 's a' hasat lágyann tartja. Leveleiből a' legjobb ízű paréj készül; a' pintzébenn kijött gyenge tsirája saláta közt vagy magábann is télenn kedves eledel. Gyökerének elkészítése és eledeli haszna esméretes; orvosi haszonra nézve pedig torok fájásbann, a' leve legjobb gargarizáló.

164. S A V A R.

(SALSOLA)

Ennek a' nemnek minden fajai sós ízük; hamvaikból Zódát vagy Hamu'sírt főznek, mely a' szappan és üveg készítésre szükséges. A' Libatoppnak külömbkülömb fajait is szedik e' végre, és a' hamvának lúgjával szappant főznek; de ugyan erre alkalmasok számtalan sok fűveknek hamvai, semmi se volna pedig talám jobb, mint a' széna ízéjének hamva.

A' *Kamborz Savar*, és *ballagó Savar* hasznára, az 1794-dik aratás nélkül való nyár sok Gazdákat megtanított. Ez mindenik a' legszárazabb nyáronn legbövebbenn terem, legbujábbann nő, és a' mezőket elborítja; mikor megerik, a' szél felszakasztja, és a' mezőkönn meszsze görgeti. Ez, a' nevezett esztendőbenn, kivált Debreczen vidékeina, nagy bővséggel termett, Őszszel a' Gazdák megszedték fűjtőnek, és nagy kazlakat raktak belőle; az ezt követő kemény télenn a' marha szorúltságból hozzá nyúlt, és jó ízűnn megette. Ebből azt hozták ki, hogy ha idejébenn lekasználák, jó széna lenne belőle; és hogy ez igaz is, a' tapasztalás megmutatta.

166. S Z I L F A.

(ULMUS)

Levelei szorító és sebgyógyító erővel bírnak. Kérge alatt lévő héjjábann kotsonyás nedvesség van; sós vízbenn megfőzve, hasznosnak mondják a' köszvényes fájdalma és vizibetegség ellen.

Fája keményenni tartja magát, és az oljan készületekre, melyeknek nem kell megvetemedni, p. o. ajtófelekre, igen alkalmas. Víz húzó tsöveket és tsatornákat is jókat lehet belőle csinálni. Leppendőkje megerik Júniusbann, ha akkor elvetik, Augusztusra kikél, s az oskolából hat esztendő mulva kiplántálván, erdőt lehet belőle ültetni.

169. T A R N I T S.

(G E N T I A N A)

Ennek minden fajai igen keserők, hatalmas erősítő, gőzöltető, izzasztó, giliszták és senyvedés ellen való erővel bírnak. Nevezetesebbek köztök:

A' *sárga* Tarnits, nagy hegyekenn terem, vastag bötökös, szélesenn elágazó 's terjedő gyökerét fordítják Orvosi haszonra. Ez felettébb keserű; vízzel vagy borral öntött theája, az elgyengült gyomrot és beleket helyre hozza, 's a' benne megiszaplott nyálkásságot eloszlatja.

Javasolják a' napos Hidegteleések, Köszvény, kő, és giliszták ellen. E' végre némelyek pálinkát töltenek reá, abbann áztatják két 's három nap, 's ha a' beteg a' pálinkát szenvedheti, azt itatják vele. Ezen gyökérből a' Seborvosok kérőket tsinálnak az oljan sebekbe, a' meljeket nyílvá kell tartani.

Éppenn iljen erejű és hasznú a' *fetske* Tarnits, *kornis* Tarnits, *őszi* Tarnits, *mezei* Tarnits, *keresztis* Tarnits 's a' t. gyökere is.

A' *Földepe* Tarnits, virágostól levelestől összevagdaltatva, a' tiszta keserőségek, és a' legjobb Házi orvosságok közzé tartozik; vízzel vagy borral öntött theája, vagy főtt vize is, a' gyomrot és belső részeket erősíti, azoknak rekedéseit oszlatja; és a' napos hidegteleésekben, ez előtt egy kiváltképpenn való orvosságnak tartatott. Használ a' gyomor elgyengüléséből 's eltaknyosodásából származó sokféle nyavajákban, még a' köszvényben is, és ezen sokféle hasznaira nézve *Szazaranyosfünek* is hívják.

Az ezzel való mosogatás, az eves sebeket is szépen megtisztítja, és gyógyulásokat segíti.

171. I R I N G Ó.

(ERYNGIUM)

A' mezei Iringónak gyökere újni vastagságú, igen méjjenn lehet a' földbe, édes és kedves, de a' mellett erős ízű. Ásni kell tavasszal, minekelölte szárba indulna, mert azután az ereje meggyengül.

Nyers gyökerének főtt vize, a' belső részeken megnyúlósodott és megtsípösödött nedveségeket felolvasztja, és lassanként, a' vizellet útján, a' testből kitakarítja; a' honnan, a' sínlődő betegek hasznosan élhetnek vele.

A' gelyvákat 's daganatokat kötözni vele, sőt a' dagadozásban lévőknek, porát beadni, hasznosnak tapasztaltatott. Főtt vizét dtsérik a' fővény 's kő ellen is.

Tavasszal, gyenge jövéseit, Saláta vagy Spárga gyanánt lehet enni; jó vértisztító.

173. G O M B E R N Y Ö.

(SANICULA)

Erősítő és gyengénn szorító erővel bír; öszve tört levele, vagy főtt vize is, a' sebeket és fekélyeket tisztítja és gyógyítja. Főtt vizének italát, a' vérpökés, vérvizellet, és hasmenés ellen javasolják.

174. Z A P Ó T Z A.

(ASTRANTIA)

Hevítő fűszerszámos ereje van; a' rágást és más belső fájdalmakat szünteti, és a' megrekedt szeleket megindítja.

176. M A G T A R A J.

(TORDYLIUM)

Mejttisztító, vizellet és szélhajtó erővel bír, de orvosi haszonra ritkán fordítják.

178. M U R O K.

(DAUCUS)

Magvainak, hevítő, rágást enyhítő; vizelle-tet, szelet, és havitisztulást indító, nyálkásságot

oszlató ereje van. A' vadúl termők gyökere fás, és haszonra nem fordítódik; a' kerti *sárga Muroknak* gyökere pedig húsos, kedves ízű, és mind eledeli 's gazdaságbeli, mind orvosi hasznaira nézve a' termesztést megérdemli.

Vetni kell (a' mint mondani szokták) hóvizenn, azaz kikeletkor, minél telébb lehet. Sőt ha a' tél engedelmes, Januárius után mindjárt lehet vetni, és ha sűrűn költ, ritkázni kell; hogy a' gyökerek jó nagyra nőhessenek. Ha Julius végén, vagy Augusztus elején esőzések járnak, akkor is jó vetni olyan földbe, meljől már Saláta 's más zöldség kikerült; mert ha a' gyökere vastagra nem nő is, de sokkal jobb ízű, mint a' kikeletkor vetett Murok.

A' Muroknak, az eledeli haszna mellett, igen jó orvosi ereje is van. A' gyermekek szeretik ezt nyersenn is rágitskálni: adni kell nekik valamenyt kívánnak, kivált reggel, mert gilisztájoktól szabadúlnak általa, tsak arra kell őket inteni, hogy jól megrágják.

Nyersenn, péppé öszvetörve, meggyógyítja az égés által vett sérelmet, ha vele kötözik. Ha pedig megreszelik, és a' levét kifatsarják; ez a' lév, a' száraz és torkot szurdáló köhögés ellen igen hasznos; még a' Szárazbetegségbenn lévő köhögését is enyhíti, sőt ezen veszedelmes nyavajának elejét veszi, ha kezdetében él vele az ember.

Ugyan ezen lév, vagy tsak a' főtt Murok leve is, a' tsipős és égető vizellést megorvosolja.

A' kifatsarás után fenn maradó törköly pedig, ha azt lassú tüznél felmelegítik, hasznos a' terjedő és fene nemű sebekre, meljek az ábrázaton, ajakonn, tsetsenn, ágyékonn, és szemérem testenn támadnak, és azokat gyakrann meg is gyógyítja.

A' Gazdálkodásra nézve is a' Kerti Murkot bőven természeteni jó dolog; mert ez a' tehénnek, lónak, sertésnek, és hízóba vetett lúdnak igen hasznos eledele, és a' lovaknak, mikor egerék vagy torokgyékjök ereszkedik, kész orvosság, ha az abrakjok közzé elegyítik.

Bőven lehet pedig természeteni; kivált a' homokos földbenn; ha a' Ro'snak elvetése 's boronálása után, magvával a' földet ritkán behintik, 's gyengénn elboronálják, mert a' Ro's takarás után gyökerei meglehetősen megnőnek. De ez csak úgy eshetik haszonnal, ha a' Ro'svetés késői, és a' Murok Őszszel ki nem kél, mert ha kikel; vagy télenn elvész, vagy jövő nyáron felvirágzik, és haszontalan. Lehet az igen jókori tavaszvetéssel együtt is a' mondott módon vetni.

Szoktak a' Murokból Murokmézet is főzni, mely így esik meg: A' Murkot, összevagdálva 's törve, vízbenn péppé főzik, a' levét kisajtolják, és lábasbann lassú tűznél mind addig gőzöltetik inkább mint főzik, míg méz forma sűrűsége leszsz. Ez kenyérre kenve, a' gyermekeknek egészséges tsemege, az étek édesítésére méz gyanánt szolgálhat, a' köhögősöknek és gyenge mejjú embereknek pedig orvosság. —

Ha a' Murkot apróra megvagdálják, és kementze torkonn vagy kementzében, óltalommal megszáraztják: lehet vele élni kávé helyett, és élnék is sokann, még pedig nem csak szorúltságból. E' végre szükség jól kiszáraztani, hogy a' pergelés közbenn a' murok szaga elenyészzen.

Ennek fővényhez hasonló apró magvai oljan erővel bírnak, mint a' Muroké, és más sok Ernyős Plántáké, t. i. a' belekbeun megiszaplott nyalkás

nyálkás nedvességeket felszaggatják, a' vizelletet, szeleket, 's havitisztúlást 's a' t. megindítják.

180. H A L M Á N Y.

(*BUNIU*M)

A' *gesztenye* Halmánynak gyökere gumós; bátrann meglehet enni, oljan forma íze van mint a' gesztenyének; ereje oljan mint a' több Ernyős plántáknak, vizelletet indít, 's az aszszonyi tisztulásokat segíti. 's a' t.

181. B Ü R Ö K.

(*CONIU*M)

Ez az árokpartokon, televényes helyeken, és kertekben (gyomúl) termő plánta, már tsak undorító szagával is, mérges természetét elárúlja. Megesik, hogy a' vigyázatlanok, leveleit Petre'selyem gyanánt az ételbe szedik, meljnek rossz következesei vagynak. Mindazáltal a' tanult Orvosok, ezt is tudták már mind külső mind belsőképpenn orvosi haszonra fordítani.

Nevezetesen tapasztalták, hogy igen hatalmas oszlató ereje van, és az öszvetört leveleivel a' mirígyes daganatokat, terjedő és fene nemű sebeket borogatni hasznos.

A' tsetsemő elválasztásakor, ha leveleit az emlőkre rakják, a' tejet eloszlatja, de nehéz és főszedítő szagával alkalmatlan, 's ugyan azért lehet e' végre más ártatlanabb ernyős virágok, nevezetesen Petre'selyem, Zeller 's a' t. leveleivel élni. A' patikákban készítenek belőle flastromot, gyógyító haszonra.

182. A D Á Z.

(*AETHUSA*)

A' *mérges* Adáz, oljan erejű és természetű, mint a' Bűrök, de nints szinte oljan mérges. Az embereknek ártalmas, de a' barmok, megszáradva ártalom nélkül megehetik.

N

A'

A' *hajás* Adáznak gyökere igen erős illatú, meljet a' miatt sokann nem szenvedhetnek. Ez a' gyökér, széket, vizelletet, és havi tisztulást indító nagy erővel bír.

183. D E R E Z L E.

(SELINUM)

Ennek fajai között a' *tzitrom* Derezle nevezetes. Gyökerének és narantshaj izű magvának borral öntött theája keserű, de jó gyomor erősítő, a' hányást megszünteti. A' leveleiből öntött thea kedves izű, tzitromhéj szagú; a' gyomrot erősíti, a' vért tisztítja, izzaszt és vizelletet hajt.

184. E M R E K E.

(ATHAMANTA)

A' *tömjénes* Emreke nevét onnan vette, hogy gyökere tömjén szagú.

A' *murok* Emrekének ereje és haszna éppenn az, a' mi a' *kerti* Muroké.

185. K O T S O R D.

(PEUCEDANUM)

A' *kénköves* Kotsord gyökere, ha megsértődik, kotsonyás nedvességet izzad ki, mely megszáradván, erőss nehéz szagú. Ezt bévenni a' fejférfolyás ellen igen dítserik.

Vízben vagy borbann főtt gyökere vérhígító, inakat és mejjet erősítő 's vizellet hajtó erővel bír, és a' mejjet, tüdőt, a' turhától 's nyálkás nedvességektől tisztítja.

Az ezzel való mosogatás, az eves sebet szépenn megtisztítja, és gyógyulásokat segíti.

Az clavált Kotsordnak tövéről, szokott nőni a' Galótza Gombának egy faja, fehér bőrű, fehér lemezű, t. i. a' *Kotsora* Galótza, mely ártatlan és jó izű eledel.

186. BORDAMAG.

(LASERPITIUM)

A széleslevelű Bordamag, terem a hegyes völgyes helyekenn, gyökerei széljel ágazók, bötökösök, erős fűszerszámos keserű ízűk, de az apróbb vékonyabb szálainak nagyobb ereje van.

Ezeknek héját ha lehántják, és borbann főzik, az a gyomorbann megiszaplott nyálkás nedvességeket felszaggatja, kitisztítja, a' belső részeket és tagokat erősíti.

187. TAPSÍR.

(HERACLEUM)

A medve Tapsír lakik ligetes helyekenn. Gyökere hosszú vastag, húsos, sárga nedvességű, tsipős ízű. Levelei lagyító, magva pedig és gyökere, a' megrekedtt nedvességeket megindító erővel bírnak, 's e' végre flastromokat készítenek belőlök.

Leveleiből és magvaiból, Lengyel Országban a' szegény emberek *Parst* nevű italt készítenek, meljel ser gyanánt élnek. Szárának belső héjából, a' Kamtsatkaiak pálinka forma részegítő italt főznek.

188. LÉSTYÁN.

(LIGUSTICUM)

A' *Levestikon* Léstyánt természetik kertekbenn, mint hasznos házi orvosságot. Vastag arasznyi gyökere sok ágakra eloszlik. Gyökerének es az egész plántának különös erős szaga van, meljet némeljek nem szenvedhetnek. Íze először édeses nyálkás, de azután erős égető fűszerszámos, es nem kedvetlen.

Hatalmasonn oszlató, vérhígító, gőzölgés és vizellethajtó erővel bír, a' gyomrot erősíti, az emésztést segíti, a' nyálkás turhát a' mejjből kihajtja, a' sárgaságot és fekete epesárt gyógyítja, a' havi tisztulást megindítja, sőt azt tartják, hogy a' megholt magzatot is a' méhből kihajtja.

Élni kell ezen végekre akár a' gyökerének, akár a' leveleinek öntött theájával, akár pedig a' magvainak porából kell bévenni fél nehézéket.

Gyökereinek, magvainak, és leveleinek ugyan azon erejek van, hanem a' leveleké gyengébb. Ha pálinkábann áztatják meg; az a' Lestyán erejét egészenn magába veszi, és ugyan azon végekre jó orvosság.

A' *hegyi* Lestyán ereje is ehez hasonló.

189. ANGYÉLIKA.

(ANGELICA)

A' *kerti* Angyélika terem a' kősziklás hegyekenn, 's másutt is, természetik kertekben is. Gyökere egy 's két újni vastagságú rövid bunkóból áll, meljől sok rojtok erednek ki. Ásni kell késő őszszel, vagy koránn tavaszszal, mert akkor van erejében.

Ez a' gyökér erős fűszerszámos keserű ízű, különös erős szagú, és hatalmas oszlató, az Élét-erőt serkentő, a' megsűrűdött vért és nedvességeket meghigító, és a' gőzölgést különösen segítő erővel bír. Belső hevülést nem okoz, és azért akármelj természetű ember haszonnal élhet vele.

Hasznosnak tapasztaltatott a' Száraz hurút-bann, hasmenésbenn, görtsbenn, és gyomor gyengeségében; kivált pedig a' hagymázos — minden erőt leverő — betegségekben, rothasztó tüdőgyúladásbann, belek gyúladásában, 's más hasonlókbann. Nem elébb valók nála az Indiai szerrek. (*Serpentaria*, *Polygala senega*, *Contrajerua* 's a' t.)

Kell pedig bévenni a' gyökerének porából 1—2 nehézéket, vagy pedig theát kell belőle önteni. A' magvainak is az az ereje van, a' mi a' gyökerének, de kisebb mértékben.

Az *erdei* Angyélikának haszna, eppenn az a' mi a' kertié.

190. B O L O N Y I K.

(SIUM)

Ennek fajai között a' *mérge*s Bolonyik magvai, vizelletet, havitisztúlást, és szelet hajtó nagy erővel bírnak, és a' szelkólikát megindítják; de kistsiny mértékben kell velek élni, külömben megártanak.

A' *mezes* Bolonyikot termesztik cledeli házsonra, és ennek szinte az az ereje van, a' mi a' *kerti* Muroknak. Vetni kell késő ősszel, hogy akkor ki ne keljen, hanem csak következő tavasszal; akkor a' gyomtól jól meg kell tisztítani, 's osztánn megrikitani, hogy a' gyökere vastagra nőhessen. Ha a' tsiráit élvagdálják, és ezeket tavasszal jó mélyen a' földbe rakják, (mint a' tormát szokták) még jobb ízű gyökereket terem.

192. H A R A M A G.

(OENANTHE)

A' *maszlagos* Haramag terem a' motsáros helyeken, tavakban; és igen gonosz mérég. Ha valki ezt, 's kivált a' gyökerét megtalálja enni, az esze elmegy, szája öszvekútsolódik, hányásra való erőltetést nagy kínna szenved, és ritkán esik meg, hogy megszabadulhasson a' haláltól.

Ha hamarjában igen sok olajat, vagy olvasztott vaját, vagy etzetet iszik; ez rajta valamennyire segít. A' szarvas marha megdöglik tőle, de a' juh ártalom nélkül megeheti.

A' *mogyorós* Haramag nem ártalmas, sőt orvosi erővel bír, a' vért tisztítja, a' gőzölgést segíti, és a' szeleket megindítja.

193. B Ö S Ö V É N Y.

(PHELLANDRIUM)

A' *vízi* Bösövény terem minden álló vizekben. Ennek magvainak némelyek igen különös orvosi erőt tulajdonítanak. A' szél Kólika ellen

igen dítserik, és a' napos hideglelésekben tsaknem tsalhatatlan orvosságnak tartják.

Az esés és ütés által származott sebekben, és öszvezúzódásokban, a' tsonttörésekben, a' folyó és régi eves sőt fene nemű sebekben is, a' tökösségben és más belső részek szakadásában, a' vérpökésben, fuladozásban, és szárazbetegség kezdetiben különös hasznú orvosságnak tartják, még pedig úgy, hogy belsőképpen kell vele élni; t. i. magvaiból egy kalannyit öszve kell törni, és kenyérre hintve vagy írósvajjal kenve, reggelenként megenni, vagy pedig 1—2 nehezéket öszvetörve, meleg borral theának kell önteni, és azt inni.

Mikor az ember ezen magvakat megszedi, jól meg kell a' szeméttől tisztítani, és megszitálni, hogy a' por közzüle kihulljon; azután meg kell gondosan tiszta mo'sárbann törni, (bár akár-melj nehezenn és sok időre törik is meg); ekkor a' szálkás részekről újra meg kell tisztítani, és valami edénybe keményenn bele nyomvann, hasznóvételre eltenni.

Ezen füvet a' szarvas marha ártalom nélkül megeheti; megeszik a' lovak is szükségből, de nem kell engedni, mert megárt nekik, sőt meg is döglenek tőle.

194. T S O M O R I K A.

(CICUTA)

A' *gyilkos* Tsomorika, minden plánták között leggonoszabb méreg, és kivált a' gyökere, mind az embert, mind a' barmot, kevés idő alatt megöli; mondják mindazáltal, hogy leveleit, a' ketske és a' juh, ártalom nélkül megeheti.

Terem a' lapokban és posványokban, és tsak azért jó esmerni, hogy a' hol az ember találja, irtsa ki.

195. KÓRIÁNDROM.

(CORIANDRUM)

A' *kerti* Kóriándromot termesztik kertekben. Ennek minden része, nyers korábann, fűszédítő, nehéz szagú, mint a' bűdösféreg. Magvai pedig, mikor megérnek, és jól megszáradnak, kedves szagú, édeses erős fűszerszám ízűk.

Ezen magvakkal szeretik némeljek az eledeleket fűszerszámnozni; helyesenn! mert a' gyomrot erősítik, a' bőfögést szüntetik, a' szívet és inakat vidítják, erősítik. E' végre jó, öntött theájával vagy föttvizével is élni.

A' kinek a' gyenge gyomor miatt szédeleg a' feje, ezen magvakat magokbann is hasznosann rághatja, a' nyálát lenyelvén.

196. MIRHASZAG.

(MYRRHIS)

A' *nagymagvú* Mirhaszag, oljan hasznú és erejű, mint a' *turbolya* Baraboly, de eledelre annál is kedvesebb, és a' tövét, Zeller gyanánt is lehet enni.

197. TURBOLYA.

-(SCANDIX)

A' *Tűmagvú* Turbolya, haszonra nem igen fordítódik, ámbár ez is, mint sok más ernyős virágú füvek, vertisztító, vizellet és szélhajtó erővel bír. A' nehezenn vizellőnek ágyékát, ebből készült kötözésekkel enyhíteni, hasznosnak tartják.

A' *televény* Turbolya, formájára, erejére, és hasznára nézve, a' *Turbolya* Barabollyal egyez, és közönségesem nem is szokták attól megkülömböztetni.

198. BARABOLY.

(CHAEROPHYLLUM)

A' *Bubulyitska* Barabolynak, mikor tavasszal még csak egy vagy két levele búvik ki a' földből, a' gyökere egy kis gumóból áll, melj-

nek íze valamennyire a' mogyoróbélhez hasonlít. Ezen gumókat, levélkéjekkel együtt, etzettel megöntvénn, mint kedves tavaszi salátát, eszik az erdős vidékekenn, a' hol a' Bubulyitska terem. Mikor már négy 's több levelei vagynak, a' gyökere izetlen, fás, és többé nem haszonnra való.

A' *Turbolya* Baraboly, igen jó vértisztító, frissítő, és vizeletindító erővel bír. Ennek leveleiből, tavasszal, húslével, igen kedves ízű, szagú, és egészséges leveleseket készítenek; ha pedig magvát veszi az ember, és minden Hónap elejénn veti, egész nyáronn élhet ezen egészséges eledellel.

Ez a' leves különösenn hasznos a' hideglelősöknek, sérvéseseknek, nehézmejjűknek, füladozóknak, szédelgősöknek, felomladozott bőrűeknek, kiváltképpenn pedig, a' szülés utánn, a' tisztulás megrekedése miatt szenvedő Aszszony személyeknek.

Ezen végekre hasznos, a' leveleinek kinyomott levét is, kalananként inni. Eledelül úgy is lehet vele élni, hogy Saláta közt, vagy tsak magát is, Saláta gyanánt megöntik, öregenn főtt tojás gerézdeket rakvánna rea.

Kivülről pedig, igen jó vele borogatni az Aszszonyok emlőjét, midőnn abból a' tejet, vagy a' belé költ daganatot oszlatni kell. Használ a' gyomorra rakni is, mikor valaki rágást vagy gyomorgörtsöt szenved.

Ugyan ezen borogatás, a' vak aranyérnek fájdalmait is enyhíti; a' verésből származott törtvért pedig a' bőr alól elosztatja.

199. D E R E L Y.

(*LIMPERATORIA*)

A' *tsitsókás* Derely terem hegyekenn; gyökerébenn, melj hüvelyknyi vastag, és sok apró tsitsókákkal van megrakva, ha tavasszal ásódik, sárga

sárga tej forma nedvesség van; mely erős ízű, és az ember száját egészen felhevíti.

Ez a gyökér, a vér nyálkásságát eloszlató legjobb szerek közül való, a testet erősíti, a gőzölgest és vizelletet indítja; és mind azokbann a nyavajákban, melyek a vér nyálkásságából származnak, nevezetesen az álmoságban, szélütésben, Lépdugulásban, Havitisztulás rekedésében, Mejjnehézségében, Kólikában 's a t. hasznos orvosság.

Venni kell pedig bé, vagy a porából, harmadrész vagy fél nehezéket; vagy két nehezéknit theának kell önteni, akár megfőzni, és azt inni.

Ha ezen gyökérnek porát, külsőképpenn az eves sebre hintik: abból a vadhúst kiveszti.

Magvaiban is, kisebb mértékben, az az erő van, a mi a gyökerében. Mindeniket hasznosnak tartják, a nyelvnek szélütése ellen, és a szájnak felettebbvaló nyálkássága ellen.

200. GURGULYA.

(SESELI)

Ennek, valamint sok több ernyős virágok magvainak, szélindító 's gyomorerősítő ereje van; de vele nem igen élnek.

201. PÁSZTINÁK.

(PASTINACA)

A kertj Pásztinák, terem a mezőkön 's ligetekben is vadul bővséggel; de ha kertben termesztik, a gyökere vastagabb, húsosabb, és jobb ízű. Ennek eledeli és orvosi haszna, közelit a Murokéhoz (178); de sem egyik sem másik tekintetben azzal fel nem ér.

A Panácz Pásztinák, Indiai plánta, 's nálunk csak az Uraságok kertjeiben lehet néha látni. Indiában, ebből izzad ki valamely tsipának ne-

me, melj mint nyálkás vért tisztító, havitisztúlást segítő, mirigyes daganatokat gyógyító szer, a patikákban tartódik.

202. G Y A P O R.

(*S.MYRNIVM*)

A' *barna* Gyaport néhol természetik kertekben, a' gyökere kedvéért, meljnek vizellethajtó, és vértisztító, 's szélindító ereje van. De mint-hogy vagynak hasonló sőt jobb erejű szerek bőv-séggel; e' nélkül ellehetünk.

203. K A P O R.

(*ANETHUM*)

A' *kerti* Kapor, konyhai hasznairól, közön-ségesenn esméretes, iz-adás kedvéért külömb kü-lömb eledelekbe tészik, mint fűszerszámot, és kivált az Ugorka savanyításban, tsaknem elmúl-hatatlanul szükséges.

A' gyomrot erősíti, az emésztést segíti, a' szeleket megindítja. Ha leveleivel a' köldököt bo-rogatják, a' tsuklást megszünteti.

Tsak eggynyári plánta, de ha eggyszer a' kertbe bekaphat, magvairól magát bőven szaporítja.

Az *Anis* Kapor terem leginkább tsak kertekben; gyökere a' földben sok esztendőkig meg-marad, és abból minden nyáronn magas és buja száratat botsát. Gyökere, levele, virága, magva, mind édes ízük, a' magva pedig meg fűszer-számos is.

Minden részei, és kivált a' magvai, vérhígi-tó, tisztító, gyomorerősítő, szélindító, rágást enyhítő, és mejjtisztító erővel bírnak.

Gyökerének és leveleinek főtt vize, a' szop-tató Aszszonyok tejét neveli; téjbenn főtt levelei pedig, az emlök tüzesedését enyhítik, ha velek borogatják.

Gyökerének pora, ha az ember eggy harmad-rész nehézékenként vízbenn béveszi, a' felpuffadt belső részeket, a' mejjet és tüdőt a' sűrű nyálkásságtól megtisztítja.

Lombikonn vett vizével, a' sok olvasás miatt elgyengült szemeket mosogatni hasznosnak tartják.

Magvainak különösen élesztő, vidító, és az érzékenységeket erősítő ereje van. Ha az ember ezen magvakat rágja, nem tsak a' gyomor rágás szűnik meg az által, hanem a' szemek látása is vidúl 's erősödik.

A' nehéz hallást pedig némeljek úgy szokták vele gyógyítani, hogy eggy tsonó magot kenyér tésztába tévén, azt megsütik, és mikor kiszult, megszegevén, annak párájára tartják a' szenvedő fület.

204. K O M É N Y.

(CARUM)

Ennek magvai kedves keserűségű fűszerszámos ízzel, gyomor erősítő, nyálkásság oszlató, és szélindító erővel bírnak.

Az ezekkel készült levesek, és más eledelek hasznosok és egészségesek, kivált a' gyenge gyomrú és szélkólikára hajlandó személyeknek, mert őket a' gyomor gyengeségéből származó sok nyavajáktól őrizi; a' honnan sok helyekenn ezt a' kenyér tésztába is bővenn teszik, és a' kenyeret azzal sütik.

A' gyomorgörtsnek, és szélkólikának fájdalmait megnyhítik ezen magvak, ha felmelegítve és zatskóba téve, kívülről a' gyomorra kötik. Ha olajából 3—4 tseppet tzúkorra tseppentvén, bévészen az ember; gyomrát a' sűrű nyálkásságtól, és szelektől tisztítja.

Szoktak néhol ezen magvakból pálinkát is főzni, meljnek hasonló ereje van, de minthogy
igen

igen kemény, nem bátorságos vele gyakrann és bővenn élni, mert úgy inkább árt, mint használ.

Ha gyengekorábann és virágzás előtt gyökerét felássák, és rágiák, vagy tótt vizét iszszák; annak is hasonló ereje van.

205. PIMPINELLA.

(PIMPINELLA)

A' *tömjenes*, a' *kéktejű*, a' *nagy*, és a' *szallangós* Pimpinellának mindnyájának a' gyökere, ha tavasszal ásódik, és árnyékoun megszáraztódik, tsipős és égető ízű.

Ez a' gyökér igen hatalmas és derék Orvosi szer. A' nyúlos nyálkás nedvességeket, a' szájból, gyomorból, mejjből, és vérből felolvasztja, eloszlatja, és vagy a' szék, vagy a' köpködés, vagy kivált a' vizellet és gőzölgés útjann, a' testből kitakarítja, és mind azokat a' nyavajákat, meljek ezen okból származnak, gyógyítja. —

Bé kell venni ezen végre a' porából naponként mintegy egy harmad rész nehézéket; akár pedig az összevagdalt gyökeréből két három nehézéknit, fele vízzel és fele borral theának kell önteni, s azt inni.

Meg kell jegyezni, hogy az elgyengült személyek ezen theából kevesebbet igyanak, mert különbenn az ital után alkalmatlan torok rágást éreznek.

Ezen theával, a' turhás hurútbann, és náthás rekedésekbenn élni, és a' nedvességek megrekedéséből származott torok fájásbann, nyelvtsap, és inyek dagadásábann a' torkot vele gargarizálni, igen hasznos.

Ha az összevagdalt gyökérre megtisztált égettborrt töltenek, és rajta tartják, az is kitsiny mértékbenn ugyan ezen végekre hasznos, kivált pedig használ belölle 20—30 tseppet a' torkot gargarizáló vízbe eresztteni,

Ezen gyökeret rágni, használ a' nyelvnek szélütésében, és a' fogfájás enyhítésére, ha az, a' nedvességek rekedéséből származott, a' szemet is vidítja. Nyerskorábban kifatsart leve, a' szep-
lőt a' bőrről eltisztítja

Az *Anis* Pimpinellát kertekben természetlik. Ennek édes, hevitő, és fűszerszámos magvaibann van egészszenn az az erő, mely a' több Pimpinelláknak gyökereiben van.

Ezen magvakat rágogatni, vagy porúl bévenni, vagy belőlök theát önteni, és azt inni, igen hasznos a' gyomor erősítésére, a' szeleknek kihajtására, a' megrekedt nyálkásságnak, a' fúladozásban, és mejj nyavajáiban való kitisztítására. Ugyan ez, az érzékenységeket vidító erővel is bír, és a' szemet erősíti.

Ezen végekre olajával is élnek, de az nem olyan hasznos, sőt könnyen kárt is tehet.

206. Z E L L E R.

(*APIUM*)

A' *Petre'selyem* Zeller, közönségesen esmeretes kétnyári plánta. Első nyáron szárba nem indul, és ekkor leveleivel, 's gyökerével, különb-
külömb eledelek készítésében iz-adás kedvéért élnek, és magát a' megfőtt gyökeret is jó ízűn eszik.

Vértisztító, tápláló, vizellet indító ereje van: de a' nyavajatorésre hajlandóknak vele élni ártalmasnak tartják.

Ha leveleivel az emlőt borogatják, a' tejet elűzi; péppé tört levelei pedig az emlök daganatait eloszlatják.

Magvait rágni, vagy porúl, vagy theául bévenni, hasznos a' vizelet, és szelek üzésére. Ha magvait öszvetörve sótan vajjal öszvekeverik; ez a' kenőts a' tetveket elöli.

A'

A' *nagyszagú* Zeller, hasonlóképpenn kétnyári plánta, és ennek tsak első nyári répás gyökereivel élnek eledelre, és vagy főve levest készítenek belőle, vagy nyersenn vékony szeletekre vagdolván, etzettel és olajjal hús mellett eszik.

Hogy a' gyökerének jó bunkója nőjön, szükség az oldal rojtokat róla gyakran lemetélni, és az alsó leveleit gondosonn leszedni. Hogy pedig jó ízű, és ne bürok szagú legyen, szükség hogy ne vizenyős helyenn, hanem száraz fővényes föld-benn természetdjön.

Ez a' Petre'selyemnél nagyobb erővel bír, a' szél és vizellet hajtására, a' sűrű nyálnak eloszlatására; de a' nyavajatörösöknek annál veszedelmesebbnek tartják.

A' Zeller leves, nem tsak kedves ízéért dítéretes, hanem azért is, mivel az elgyengült szemeket megvidítja, és a' látást erősíti. Leveleinek kifatsart leve, a' fekélyeket tisztítja.

207. B A K T O P P.

(AEGOPODIUM)

A' *bigetsi* Baktoppnak Deákúl *Podagraria* vagy *Köszvényfű* nevet adtak. Mi okonn? nem tudhatni; talám köszvényes tagokat próbáltak vele gyógyítani. Ma semmi haszonra nem fordítódik.

208. S Z Ö M Ö R T Z E.

(RHUS)

A' Szömörtzének minden részei; kérge, levele, virága, gyümöltse fojtós ízűk, szorítók, és mérgességről gyanúsok.

Az *Étzet* Szömörtze gyümöltésével, szükség-benn ételt is lehet savanyítani; de legnagyobb haszna, melj tudva van, abbann áll, hogy kergéből, sőt leveléből is, a' Tímárok's Vargák, bőr-készítő tsávákat tsinálhatnak.

Kér-

Kérgének, levelének, 's gyümölcseinek főtt vizével, a' hasmenést el lehet állítani, de nem bátorságos.

Öszvetört és feláztatott magvaival, a' bőrnek, ajakaknak, és végbélnek repedéseit, és a' vérző ínyeket kenegetni hasznosnak tartják.

A' *sarga Szömörtzének* fájából és kérgéből sárga festéket készítenek gyapjú festésre. Leveleinek főtt vizét, mint szorító szert, némeljek a' fájdalmas torok öblögetésére javasolják.

209. B A N G I T A.

(VIBURNUM)

Mind az *Ostormén*, mind a' *Kánya* Bangita Orvosi hasznai esméretlenek. Annyi bizonyos, hogy kérgeknek és leveliknek szorító erejek van, 's annál fogva, főtt vizekkel a' torkot gargarizálni, 's az ínyeket öblögetni, hasznos lehet. Vesszejéből mindeniknek alkalmas pipaszárak telnek.

210. B O D Z A.

(SAMBUCUS)

A' *földi* Bodza olj közönséges Növevény, hogy nem termeszteti, hanem a' Szántó földekből irtani kell, mert a' hol elhatalmazik, a' földet hasznavehetetlenné teszi. Ha nyári forró hévségben száraitak tövig levagdadják, a' gyökerek kivész.

A' *gyepű* Bodza, a' gyepűk, garadják 's kerítések mellett szereti a' helyet, és igen hasznos fa. Ha ágát a' földbe ledugják, gyökeret vér, 's fa lesz belőle. Mindeniknek, 's kivált a' gyepű Bodzának nevezetes Orvosi hasznai vagynak.

Gyökerének és fájának legbelső héjja, erős hashajtó; t. i. A' legfelső fehér bőrét vagy héjját le kell vakarni; az alatt van eggy zöld héjja, ezt is le kell vakarni, és félre vetni; azonn alól következik osztán az a' fejeres sárgás héjja, mel-
nek

nek hashajtó ereje van. Ebből ha két, három nehezéket levakarnak, 's vizét vagy bort töltenek reá, vagy fel is forralják és kifatsarják: ez az ital erős hashajtó, és néha egyszersmind hányató is, és különösen a vízibetegségben lévőknek használ.

Kikeletkor, minekelőtte levelezni kezdene, szokták a bimbóit is megszedni, és Saláta közt megenni; ez is a hasat megindítja és tisztítja. A földi Bodzának magvai is, ha megtörik azokat, és borbann megáztatják, éppenn ezt tselekszik.

A leveleinek oszlató ereje van, és vízdaganatokat vele borogatni igen jó. Ez a borogatás, a vak Aranyérnek fájdalmait is enyhíti.

Virágit, mikor nyíló féleln vagynak, némeljek megszedik, és tojásbann megrántvann, eledelt készítenek belőle; ez is a hasat lágyítja, és könnyű székeket okoz.

Megszedett és megszáraztott virága, mindenütt esmérletes házi orvosság, meljel mint enyhítő 's lágyító szerrel, mindenféle daganatokat es fájdalmas részeket kötöznek; theájával pedig, mint igen alkalmas izzasztó 's gőzöltető itallal, elnek, melj egyszersmind a hasat is lágyann tartja. Ugyan ezzel a fájós torkot is gargarizálják.

A Bodza virágot szedni kell harmat száradtakor, és olyan állapotjábann, mikor a fürtjénn még nyíló féleln való virági is vannak; ekkor a fürtökét, árnyékon, deszkákra vagy póltzokra kell eggyenként rakni; így mind színeket, mind szagjokat, mind erejeket legjobbann megtartják.

Megért bogyoinak kifatsart levéből főznek Roóboi vagy Liktáriumot; ez is igen jó haslágyító és izzasztó szer.

A Bodza bélinek szorító ereje van, és a sebek gyógyítására hasznos. Iljen ereje van a Bod-

za fán termő gomba forma moszatnak is, melynek füles Kotson a' neve (*Tremella auricula*, *Peziza auricula* Linnei.)

A' kuru'soló Aszszonyok, a' földi Bodza gyökerét öszvetörvénn, fördőt főznek belőle; tesznek hozzá kender bugát és köles ondót is. Ezzel a' fördővel, fitzomodásból, rándulásból származott marjulásokat, in-sugorodásokat, és sántaságokat, tagadni nem lehet, hogy igen sokszor szerentsésenn gyógyítanak.

211. H A L Y O G F A.

(STAPHYLEA)

Makkjai ízetlen bélűk, émelygősök; olajat lehet belőlök ütni. Orvosi haszna esméretlen. Ágai taplós bélűk; mint a' Bodza.

212. Á T Á N.

(TAMARIX)

Gyökere és kérge szorító erővel bír. Főtt vize a' hasmenést elállítja. Hamvából lúgsót lehet készíteni, mely igen jó haslágylító, és vértisztító.

215. L Ú D H Ú R.

(ALSINE)

A' *gyenge* Lúdhúr, kertekben és szőlők sorjainn, mint gyom; bőven terem; hívesítő és vért vékonyító ereje van. Kifatsart levét bevenni a' belső hévségekben, kívülről pedig a' tüzes daganatokat vele lotsolni, hasznos.

Ha a' kólikában szenvedőnek, lágymelegenn hasára kötik, annak kínjait megszünteti. Más nedves kötözések, iljen állapotban, azért alkalmatlanok, mert meghűlnék, és ez által még kárt tesznek: ez pedig a' beteg hasán még felmelegszik, 's akkor kell változtatni a' kötést, mikor a' melegsége terhére kezd lenni a' betegnek.

218. BOGLÁRPÓT. (PARNASSIA)

Terem a' nedves rétekenn. Orvosi haszonra nem fordítódik; keserű ízénél fogva, gyomor erő-sítő, és vért tisztító lehet.

219. L E L L E G. (STATICE)

A' *szíki* Lellegnek (és a' több fajoknak is) minden része fojtós ízű, szorító; azért a' hasmenés, orrvérfolyás 's a' t. ellen, hasznos szolgálatot tehet.

220. L E N. (LINUM)

A' Lennek számos fajai közt, csak a' *hazi* Len fordítódott, mind gazdaságbeli, mind orvosi haszonra. Ezt, vagy a' végre természetik, hogy száraiból, gyóltsnak való fonalakat készítsenek; 's ezen tzielra sűrűnn vetik, hogy a' szárai szép vékony sugárok légyenek, és szellyel ne ágazzanak: vagy pedig a' végre, hogy magot bőven teremjen, meljéből olajat ütnek; 's ezen tzielra ritkásann vetik, hogy annál nagyobb bugákat, 's egészségesebb magvakat teremjen. Terem pedig nálunk szálanként vadul is, majd minden vidékenn.

Az öszvetört Lenmag, vagy Lenmag liszt, vagy pedig a' Lenmag pogátsa, igen hasznos mindenféle lágyító kötözésekre, hogy a' tüzes daganatokat, belső fájdalmakat, és a' görtsöt eloszlassa. E' végre, egy kevés Bodzavirágot tévénn hozzá, téjbenn péppé kell főzni, és két ruha közt, lágy melegenn, a' fájdalmas tagra rakni.

Főtt vize pedig a' Lenmagnak, igen hasznos orvosság, a' száraz és görtsel járó hurut, vérpökés, kolika, vese fájdalom, égető vizellet, és vizellet rekedés ellen. E' végre, egy kalánnyi töretlen Lenmagot meg kell főzni egy meszszely

vízben, egy kevés Tzitrom levét belé tsepegtetni, és meginni.

A' Lenmag olaj, nem tsak eledelre, és más sokféle házi haszonra alkalmas, hanem annak igen joltévő orvosi haszna is van. Nevezetesenn: Ha valaki forróvíz által, vagy más módonn, valami tagját megégezte; siessen olajat, édes téjfelt, és tojás fejerét egyenlő mértékben özvehabarni, és azt jó vastagon ruhára kenvénn, a' megegett tagot azzal borogassa.

Ha valakit a' méh, darás, vagy kígyó megtsipett; kenegesse a' tsípés helyét olajjal, egy fertály óráig, vagy tovább is.

Ha valaki mérget talált bévenni, igyon bővséggel olajat, és megszabadúl.

Ha az embernek Kristélyre van szüksége, tegyen a' Kristély vizébe egy kalánnyi olajat. Mind ezen esetekben pedig szükség, hogy az olaj avas ne légyen, mert külbenn kárt tézen.

A' jó tiszta Faolajat tartják ezen végekre legalkalmasabbnak; de annál a' jó tiszta Lenmag olaj nem sokkal alábbvalo; sőt más olajok is, meljeket Napraforgó magból, Mondolából, Mák-magból, Dióból, Mogyoróból, Szőlőmagból, Bikkfamakból 's a' t. ütnek, ugyan ezen végekre alkalmasok.

Az égésekre, ha olaj nem vólna a' háznál, lehet a' helyett sotalan írósvajat is venni, tsakhogy ez avas ne légyen; sőt már maga a' tojás fejeri, az olaj nem létét, alkalmasint kipótolja.

Az avas olaj, mindenféle férgeket, vagy megöl, vagy elkerget. A' megtetvesedett lúdat, pulykát, tyúkot, ezzel lehet meggyógyítani, ha feje búbját, szárnya tövét, és farát vele kenegetik. Ha a' lónak, vagy szarvas marhának van iljen baja; a' gerintzét kell vele kenegetni, a' farka tövéig.

Ha ezzel kenegetik a' marha hátát Május végén, és Junius elején, a' bögoly nem tojik a' hátába; 's így a' marha, a' következő esztendőben, a' bogárással nem fog vesződni.

Ha a' Lenrongyot meggyújtják, és mikor lánggal ég, valami edénybe teszik; az edény fenekére izzad valami tsípős kozmás olajat. Ez az olaj, a' sümört és egyéb foltokat az ábrázatról elveszti, ha vele kenegetik.

A' *beka* Len theája hashajtó.

222. P O Z S G A.

(*CRASSULA*)

Szorító ereje van, hasmenést, orrvér folyást 's a' t. elállít.

223. M I Z U R A.

(*MYOSURUS*)

Ize tsípős, ereje egy kevéssé szorító. Főtt vize a' hasmenésben hasznos; jó vele a' torkot is gargarizálni.

H A T H Í M E S E K.

231. H A G Y M A.

(*ALLIUM*)

A' Hagymának sok fajai között, legközönségesebbek a' *veres* és *fog* Hagyma. Ezeket sokan nyersen is eszik sóval kenyérral; leginkább pedig ételeket fűszerszámozna velük. Mindeniknek ereje főképpenn valamely repülő erős olajból áll, mely a' főzés vagy sütés által, mindenikből elrepül, még pedig a' *veresből* annvira, hogy ez megfőve édes ízűvé leszsz. Mindenik gyomorerősítő, szél és gőzölgés indító.

A' *fog* Hagyma, ha forró vízzel megöntik, vagy tőben megfőzik: a' gyomorban és belekben

benn megiszaplott nyálkásságot felszaggatja, és az ott lappango gilisztákat megöli.

Ha a beteg ezt bévenni iszonyodnék: főtt vizét melegenn a' szükségládába kell tenni, és a' beteget arra ültetni. Ez a' gőz a' gilisztákat a' végbelekre menni kényszeríti, kivált ha gilisztaport is vett bé a' beteg. Ha varádits levelével 's magvával öszvetörük, és olajjal felkeverik; ez a' kenőts igen jó a' gilisztás gyermek hasára; mert a' gilisztákat tőle elhajtja. Ezen okból, ha a' gyermek a' zöld fog hagymát szereti nyersenn enni, nem kell tőle tiltani.

Meleg borral megöntve, a' vizelletet indítja, a' vesekőnek növését akadályoztatja, és ha az még apró, ki is hajtja.

Öszvetörve, vagy 'sarátanak alatt megsütve, a' bőrt megveressíti, a' tüzes daganatokat 's pokolvart eloszlatja. A' lábujjakonn megkeményült bőrt, melyet tyúkszemnek neveznek, és a' vaktetüt, ha reá kötik, elveszti.

Gyakran a' siketülést is meg lehet vele gyógyítani, ha kinyomott levét pamutra tsepegtetvénn, azt a' fülbe teszik, és ezt akkor nap ötször hatszor tselekeszik. Belől a' fül tőle megveressedik, igen fáj, matériáz, és meghámlik: de a' hallás visszajő, ha tsak a' siketségnek gyógyíthatatlan oka nints.

Útonn fog Hagymát hordozni, és eggy két gerzedet ottann ottann bévenni hasznos, mert a' szokatlan víz ártalmától az embert megőrizi.

A' fog Hagymának inakat vidító ereje is van. Ha a' gyalog útas ezzel jól lakik, tovább győzi az útat. Azt tartják, hogy ha a' lovaknak fog Hagymát adnak, vagy a' zabolájokat vele megkenik, sokkal futósabbak.

A' *kígyós* Hagyma, formájára, hasznára, és erejére nézve, a' fog Hagymával egygez, sőt annál jobb ízű; azombann igen szapora, mert magváról is lehet vetni. Tsak az kár, hogy a' héjja lekoppad, és hamar megavasodik.

A' *veres* Hagymának, eledeli haszna, és orvosi ereje oljan mint a' fog Hagymáé. Ennek olaja sokkal repülőbb, mint a' fog Hagymáé, úgy hogy a' metéllés közben, távolról is, az orrot tekeri, és a' szemből könnyeket fatsar; de a' melj tsípös szag, a' főzés által, egészen elenyészik.

A' 'sarátnakbann megsült veres Hagyma, az ikrás húsok daganatját, és más daganatokat, hatalmasann lágyítja, oszlátja, és a' megérni valókat megérleli, ha vele borogatják.

A' péppé tört veres Hagyma, a' lábnek víz-daganatját is gyógyítja.

A' mézes lével készült Hagymaleves, sokszor a' sínlődő betegeket ételre hozza.

A' régi Rómaiak azt hitték, hogy a' veres Hagyma kinyomott levével való kenegetés, a' főnek megkopaszodott részénn haját nevel.

A' veres Hagymához hasonló erejük, kisebb vagy nagyobb mértékben, a' *Póré* Hagyma, *szeleslevelű* Hagyma, *fátyolos* Hagyma, *bajúszos* Hagyma, *mogyoró* Hagyma, és a' *metélő* Hagyma, melj utolsóinak leginkább tsak leveleivel élnek.

232. L Í L I O M.

(LILIUM)

A' *fejér* Liliom, ez a' gyönyörű illatozó virág, erős szagával némelyeknek terhekre van, mert a' fejeket megnehezíti. Átaljábann pedig, éjtzaka a' házbann tartani nem jó, mert akkor az illatja fő fájdalmat okoz.

Öszvetört, vagy zsarátnak alatt megsütött hagymás gyökere, a' daganatokat lágyítja. Szirmainak lombikonn vett vize az ortzát szépíti, és a' fejrőfolyást szenvedőknek, az ágyékjokat vele kenegetni hasznos.

Ha szirmait tiszta Faolajba béáztatva tartják, ez az olaj igen jóltévő orvosság a' nehéz szülésbenn, és a' méhnek sok más nyavajáibann.

Az égettborba béáztatott szirmok pedig, igen jó sebgyógyító erővel bírnak.

Ha sárga porhonjait borba tészik, és úgy isznak róla: azt tartják, hogy ez a' Havitisztúlást segíti, és a' Sárgaságot gyógyítja.

A' tüzes, fogas, és turbán Liliom gyökerének haszna az, a' mi a' fejéré.

233. H A T K O T Ű.

(FRITILLARIA)

Ez tsak különös formájának és termetének köszönheti, hogy a' kertekbenn megszenvedik; mert különbenn ötet, kotú szaga 's bűdössége kellemetlenné teszi. Méz nedvénn is, melj mind a' hat szirmának kotújábann vagy, gödrébenn bőven van, a' méhek nem kapnak.

Gyökerének haszna lehet a' daganatok enyhítésére, mint a' több hagymás gyökereknek, meljek ezen Seregre tartoznak; de még ez ideig vele valamelj különös nyavajának gyógyítására próbát nem tettek.

234. NYAKAGYAR.

(ERYTHRONIUM)

Ennek hagymás gyökerének is daganatokat lágyító ereje van: de sem erre, sem más ezen természetű hagymás gyökérre nem szorúl az ember, mikor hagymája van.

235. T U L I P Á N T. (TULIPA)

Gyönyörű virágáért, és színének 's formájának sokféle játékiért, a' *pompás* Tulipántot kertekbenn termesztik; de szaga nints. Hasonlóképpenn gyökerének is íze nints, és Orvosi haszna sem tudatik. A' ki akarja, meg is eheti, nem árt néki.

236. S Á R M A. (ORNITHOGALUM)

Hagymás gyökere közelít a' Hagyma ízéhez, 's azért a' megszorúlt szegény emberek nyersenn is, főve is eszik, orvosolnak is vele, úgy, mint a' hagymával.

Linné azt gyanítja, hogy az *Úri Sárma* hagymás gyökere volt az, meljről emlékezet van 2 Kir. 6: 25. meljet *galamb ganéjnak* hívtak.

237. T S I L L A. (SCILLA)

A' hagymás gyökerű Liliomos virágok között, a' *tengeri* Tsilla legerősebb, és az Orvosi haszonra nézve legnevezetesebb. Terem a' földközép Tenger partjai körül; 's itt azért említődik, mivel nem lehetetlen, hogy nálunk is a' fővenyes szikekenn találtatik. *Tökotsánja* *hosszú: viragzik a' levelezés előtt fürtösönn: murvai szalások, középenn bötökösök, és bötökönn meggyököntek, felgörcbültek, alol pillempatyosok.*

Gyökere ökolnyinél is nagyobb, nyers korábban igen keseru, erős, émelygös ízű, söt mérges. Levagdadják szeletekre, tsont - vagy fakéssel, es megszáraztva elteszik haszonra.

Ez igen hatalmas nyálkásság oszlató, mejjtisztító, 's vizellethajtó szer, és a' makats szorulásokból származott kólikábann, mindenféle vizi-betegségbenn, füladozásbann, mejjgörtsbenn, és egyebekbenn nagy hasznú orvosság; de a' vele
valo

való élés módjának kirendelését, csak tanult Orvosokra kell bízni; mert ha az eltévesztődik, hányást, hasmenést, és kiállhatatlan kinokat okoz. — Több fajaival a' Tsillának még próbát nem tettek.

238. MAGZATING.

(ASPHODELUS)

Az *ágas*, és *sárga* Magzating gyökeréből, sok apróbb gumok terjednek szeljel. Ezeknek főtt borát hasznosnak tartják a' vizellet és havitisztulás indítására; vízi betegség gyógyítására; magokat pedig a' gyöker gumokat öszvetörve, a' daganatok érlelésére.

240. NYÚLÁRNYÉK.

(ASPARAGUS)

A' *Spárga* Nyúlárnyék vadúl bőven terem, a' kertekben is nálunk könnyű termeszteni, vagy magváról, vagy csak egynéhány tövet a' mezőről a' kertbe bé kell vinni, és porhonyó földbe elásni.

Ennek gyenge jövéseit szokták húslével, és más módon is elkészítve enni, mint kedves ízű eledelt. Igen jó vértisztító, és vizelletindító eledel ez; hanem azt jegyzték meg némeljek rólla, hogy a' köszvényeseknek, az aranyérre, és vérpökésre hajlandóknak ártalmas, és hogy a' vele való bőv élés az Aszszonyokat meddökké, ellenben a' férjfiakat tenyészökké teszi.

Gyökerének rojtos szálai húsosok, ezek is oljan hasznúk és erejük, ha tavasszal, vagy őszszel ásódnak fel, mint a' jövések.

241. GYÖNGYVIRÁG.

(CONVALLARIA)

A' *májusi* Gyöngyvirágnak kellemetes szaga, az érző inakat vídíja, az Életerőt ébreszti, az elmének is nagyobb elevenséget ad, és a' guttaütést távoztatja; nagy kár, hogy a' megszáradással ez a' szag és erő, benne meggyengül.

Ha az eleven virágit jó borral felgyúrván, lombikonn kifőzik; ez igen jó szélűző, sőt szívet, elmét erősít, szédülést távoztat.

Ha ebbe egy kevés Szalamia spiritust (*Spiritus Salis Ammoniaci*) töltnék, és azzal a' nyavajatorósnek hátagerintzit kenegetik, sokkal kisebb mértékben fordul elő a' nyavajakiütés, és megesik, hogy egészszenn el is marad.

A' Gyöngyvirág etzetet nehéz-nátha ellen az orrba szivni javallják, és ugyan ez a' főfájást is enyhíti, ha vele a' vakszemeket kenegetik. Kivált pedig a' rettegésekben, rebegésekben, félénkségben, ha ezek képzelődésből, vagy valamitől való iszonyodásból származtak, ez az etzet a' legjobb házi orvosság, ha azt a' beteg egy kevés vízzel felelegyítve gyakrann iszogatja. Virágának kifatsart levével a' szemeket kenegetni hasznos.

Száraz virágának pora, az erős ptrúszköltetés által, a' főt tisztítja.

A' *sokbotykü*, a' *széleslevelü*, és a' *fürtös* Gyöngyvirág gyökere sebgyógyító; főtt borát, a' szakadások gyógyítására dítserik; péppé törve a' vert testet meggyógyítja; kifatsart leve a' bőrt a' sömörtől, kosztól, szeplőtől 's a' t. tisztítja.

242. P Ó L I Á N T.

(*POLIANTHES*)

A' *Tubaró'sa* Póliántnak erős illatja, némeljeknek terhekre van. Éjjel a' házbann tartani nem jó, mert főfájást okoz. Orvoslásra nem fordítódik.

243. J Á T Z I N T.

(*HYACINTHUS*)

Ennek némelj fajait szép tavaszi virágiért kertekben termesztik. A' Játzintnak minden részében nyálkás nedvesség van. Orvosi haszonra nem fordítják, mert gyanúsnak tartják.

A' *Pé'sma* Játzintnak gyökere igen erős hányató.

244. Á L O E S.

(ALOE)

Ennek sok fajait termesztik nálunk az Uraságok kertjeibenn: hazája pedig, a' földnek melegbbrésze. Ott, a' szárölelő Áloesből, meljnek levét kifatsarják, 's a' nap melegénn megsűritik, készítik azt a' setétpej színű gyanta forma Aloest, meljet a' Patikákbaann tartanak. Legjobbnaak tartják azt, melj az Arabia alatt lévő Soccotara nevű Szigetbenn terem, és készül; ámbár a' másutt termőnek is tsak az az ereje és haszna.

Ez az Áloes, keserű ízű, hevitő, a' Sáfránhoz hasonló szagú: ereje pedig belsőképpenn hasajtó, gyomorerősítő; külsőképpenn, ha porát az eves sebekre, és a' revesedő tsontokra hintik, vagy a' megtüzessedett könyhező szembe fújják; azokat meggyógyítja.

Különös az Áloesnek tulajdonságábann az, hogy ebből két vagy három gránnak, éppenn az az ereje van a' testbenn, mintha az ember 15 vagy 20 gránt venne bé; ha pedig ennél is többet vészen valaki, kínos hastekerést okoz.

Különös továbbá az is, hogy a' gyomorbaann, és vékony belekbaann, ennek semmi tisztító erejét nem lehet tapasztalni, hanem tsak a' vastag belekbaann, és kivált a' végbélbaann, és hogy egyszeri bévétel, eggy széknél többet nem tsinál, az is pedig nem híg, a' minéműt a' más purgáló szerek okoznak.

Minthogy főképpenn a' végbelet ingerli, ez által a' megrekedtt aranyeret, sőt néha a' havi-tisztulást is elindítja; és éppenn ezért, a' gyakori vele élés, az aranyerre hajlandó személyeknek igen veszedelmes; veszedelmes a' száraz természetűeknek, a' borral bővenn élőknak, a' vérpökésre hajlandóknak, a' terhes Aszszonyoknak is; hanem a' bőv nedvességű, és puha testű személyeknek

lyeknek hasznos lehet; de jobb e' nélkül átahjábann ellenni, mert a' mi hasznot ez tehet, azt, más bátorságosabb szerek sokkal jobban teljesítik.

Az Áloest pilulákban szokták beadni, és némelek azt hiszik felöle, hogy a' megrekedt aranyeret elindítja, a' folyót pedig megrekeszti.

Az Áloes a' kutyáknak, matskáknak, rókáknak halálos méreg.

247. K Á L M O S.

(ACORUS)

Az *orvosi* Kálmos, terem a' tavakban; megszárazott gyökerének hevítő, és ingerlő ereje van. Ha az ember ezen gyökérből vagy nyersenn, vagy tűzkorral bétsinálva (a' mint a' Patikákban készítik) két, három nehézéket beveszen; a' gyomrát erősíti, az emésztést segíti, és a' szokatlan viz ártalmától megmenti.

A' mindennapi, és harmadnapi hideglelésekben is használ; de gyakran élni vele nem jó, mert nagyon hevit.

Főtt vizével a' revesedő tsontokat mosni hasznos.

249. B O R B O J A.

(BERBERIS)

A' *sóska* Borbojának érett gyümöltse, kedves savanyú ízű, hivesítő, senyvedésnek ellent álló erővel bír, tzitrom savanyúság helyett lehet vele élni, és vele Puntsot is készíteni.

Kinyomott leve, a' rothasztó, vagy hagymázos, és ragadó hideglelésekben, és vérhasban igen hasznos orvosság.

A' Patikákban készítenek belöle kedves ízű szirupot, és [pogátsákat; ezek is igen jók a' rothasztó hideglelésekben, és hasmenésben.

Példák vagynak reá, hogy a' hasmenés miatt elalélt, és halálhoz közelítő beteg, ez által gyógyult.

Ezen gyümölcsekből, az egészségesek is, kedves ízű és egészséges mártásokat készítenek.

Tserjének középső zöld héjja hashajtó; az azonnal levő sárga héjának theáját pedig, sárgaság ellen ditsérik.

Gyökerének héjja a' fát, gyapjút, szattyánt szép sárgára festi. — Tserjéje eleven sövénynek igen jó.

252. L Ó R O M.

(RUMEX)

A' *paréj*, *sós*, *tompa*, *vizi*, és *havasi* Lóromnak gyökere keserű fojtós ízű, hasonlít a' Rhabarbarához, erősítő, sebgyógyító, vértisztító erővel bír, és a' bőrnek nyavajait, rühöt, fakedékokat, főtt vizével mosogatni hasznos.

Különösen a' *vizi* Lórom gyökerét igen ditsérik a' skorbút, és száj bűdösség ellen.

A' *havasi* Lóromot *Barát Rhabarbarának* is hívják, mivel hajdan a' Barátok ezt természetették, és éltek vele Rhabarbara helyett; de a' Rhabarbarának sokkal különbreje és haszna van.

A' *Kertisóska* és *Erdeisóska* Lórom leveleinek savanyúsága esméretes; és kedves ízű egészséges ételeket készítenek vele. Ezeknek kifatsart levek, a' rothasztó, vagy hagymázos hideglelésekben, s hasmenésekben, igen jótévő orvoság.

254. Z Á S Z P A.

(VERATRUM)

A' Zászpának gyökere mérges, és azért vele belső orvosságul élni, nem bátorságos. A' régiek azt hitték, hogy ez a' kábulást, örülést, melancholiát, dühösséget, nyavajatorést meggyógyítja; és ennel fogva némely mostaniak is, mikor ezen nyavajákban másfele orvosság nem használ, adnak a' betegnek a' porából 3—20 gránig, nem magát a' port, hanem annak theáját mézzel és etzettel elegyítve. —

A' gyökerének pora igen erős ptrüszköltető, és azért veszedelmes: mindazáltal más ptrüszköltetők közzé elegyítik néha, mikor azokat erősebbé akarják tenni.

Külsőképpenn, a' főtt vizével való mosogatást javallják némeljek, a' sikettségben, örülésben, nyavajatórésben, rühben, tetvességben.

Ha gyökerének porát, lisztel 's mézzel öszvekevervénn, pogátságát tsinálnak belőle: az egerék, és patkányok elvesznek tőle; a' téjbenn áztatott porától pedig a' legyek.

255. K I K E R I T S.

(COLCHICUM)

Ennek virága, magva, és gyökere mérges. Némeljek próbálták a' gyökerét, vagy pergelés, vagy etzetben áztatás által gyengíteni; és a' betegnek beadván, vizellethajtó erejét tapasztalták.

A' Törökök, mikor leakarják magokat részegíteni; ennek virágát teszik a' borba, és azt a' Muhamed ellenére megiszszák.

H É T H Í M E S.

259. B O K R É T A F A.

(AESCULUS)

Ezen szép fának kérgét, megpróbálták szerentséssenn a' Khina helyett, a' hideglelések gyógyítására fordítani, és azt tapasztalták, hogy még erősebbenn ellene áll a' senyvedésnek, rothadásnak, mint maga a' Khina. A' vele való élésben legjobbnak találták azt a' módot, hogy fél nehézék porra töltenek lágymelegenn Patikai fahéj vizet, és azt eggy 's két nap rajta tartván, ezen vízből adnak a' betegnek, minden három órában Hatvan tseppet.

Meg-

Megszáraztott gesztenyéjét ha liszté törik, és bőv vízzel felkavargatvann, szitánn általbotstáják, a' mi abból fenékre száll, és leüledik; jó keményítő leszsz, meljből a' Könyvkötők igen alkalmas tsirézt készíthetnek, meljet a' mely nem bánt: a' vize pedig, felforraltatvann, mosásra olyan, mint a' jó szappanos víz.

Ezen gesztenyéket a' Sertések nyersenn nem szeretik: de ha eleinte megforrázzák, lúgozzák, vagy áztatják; azután nyersenn is megeszik.

Ez a' fa Indiákról jött hozzánk; magváról lehet szaporítani.

NYÓLTZHÍMESEK.

261. TSÉSZEKÜRT.

(OENOTHERA)

A' *Ligeteke* Tsészekürtről azt írják, hogy Virginia a' Hazája, és onnan hozták Európába, 1614-dik esztendőbenn, és kezdtek természetni kertekbenn, eledeli haszonra; t. i. a' leveleit salátának, a' gyökerét répának, mert két esztendős plánta, mint a' Petre'selyem, és első esztendejében nem virágzik.

Meglehet, hogy az előtt Német Országban, és napnyúgoti Európában nem vólt; de hogy nálunk ne lett volna, nem lehet hinni; mert p. o. a' Debreczeni és körül belől lévő erdőket és ligeteket sok mértföldreig úgy elborította, hogy alig van nála eggy eggy közönségesebb plánta; és hogy oda a' kertekből került volna, nehéz gondolni.

Orvosi haszna nints tudva: de némelij gazdák igen hasznos orvosságnak tartják ezen plántát a' Sertés dög ellen, ha t. i. ezt azoknak itató válujokba tészik.

264. Á F O N Y A.

(VACCINIUM)

A' *fekete* Áfonya terem sűrű erdőkben, érett bogyója fekete, savanyu; 's egy kevésbé fojtós ízű. Nyersenn, vagy megszáraztva és porrá törve, hasznosann lehet vele élni a' hasmenés ellen, ha az a' beleknek nagy eltágulásától származik.

Leveleiből öntött theát is jó inni, hasmenés ellen. Szokták bogyóival a' bort is veresre festeni.

A' *veres* Áfonya, éppenn ezen orvosi hasznokra nézve, a' feketénél jobb. Sőt ennek tükorral bétsinált bogyóival, hasznosann lehet élni, a' hagymázos és forró hideglelésekben is.

A' *foltos* Áfonyának (melj a' hidegebb részeken, nedves lapályokon terem) dértsipte bogyója, olyan hasznu, mint a' *veres* Áfonya.

265. H A N G A.

(ERICA)

A' *reptsén* Hangának, öszvehúzó és szorító ereje van, meljnél fogva némeljek, virágának theáját, a' fejerfolyás ellen ditsérik.

266. J Á V O R.

(ACER)

A' *Feketegyürü* Jávorból pipaszárákat készítenek; a' héjját pedig lehántván, erősen megfőzik, és a' levébe gálitzkövet és gummit tesznek, 's ténta leszsz belőle. — Ebből megtettzik, hogy a' Feketegyürü kérge öszvehúzó keserű szer; és megérdemlené a' próbatételt.

A' *Juhar* Jávornak szép fejer szívós fája van; a' szü meg nem eszi; alkalmas páltzának, hegedűknek; és az Esztergályosoknak minden munkájokra. A' gyökere szép habos, betses puskaágyak készülnek belőle. —

A' *jökori* Jávort szép leveleiért kedvelik a' kertekben. —

A' *fodor* Jávör alatsony tserje, eleven sövénynek igen alkalmas, a' fája pedig betses a' furnírozásokra.

268. B O R O S Z L Á N.

(*DAPHNE*)

Ennek minden fajai erősen mérgesek. Ha valaki a' bogyóit öszverágja, bár ha el nem nyeli is, a' száját és torkát erősen égeti; sokszor belék gyúladását, halálös hányással együtt, okoz.

Orvosi haszonra fordítódik, a' *farkas* Boroszlán ágainak, de sokkal inkább a' gyökerének héjja, vagy kérge. Főtt vizét vagy theáját, hányató tzélből béveenni veszedelmes, mert könnyem halálös hányást okoz.

Ha a' gyökere héjjából, két latot hat ittze vízbenn főznek, mind addig, míg az négy ittzenyre le nem fő: sok tanult Orvosok hasznosnak tapasztalták, ezzel mosogatni a' köszvényes kitsutorodásokat, ha még azok nem régiek, és a' rák nemű fekélyeket.

Ugyan ezen vizet, ha két három lat édes gyökeret is főznek közzé, hasznosnak találták belsőképpenn, a' bőrnek frantzú nemű fakadékibann, és az éjjeli tsontfájdalmakbann, ha a' beteg naponként megiszik mintegy másfél meszszyt négy ízbenn.

Ezen gyökernek kérge, olyan tsípős matériával bír, hogy ha a' testre teszik, a' bőrt széllyel eszi, és folyó sebeket tsinál. Ennél fogva, a' tanult Orvosok, mikor arra van szükség, hogy a' megrekedt tsípős matériát, a' nemesebb részekről, p. o. szemről, fülről 's a' t. más bátorságosabb helyre szivassák, vagy lassanként a' testből kitakarítsák, tudnak ezzel, az ember karján, vagy lábikráján, folyó sebeket tsinálni.

Etzettel t. i. megnedvesítvénn, megpuhítják a' kérget, rátészik a' testre, azt befedik borostyán, vagy tükla, vagy káposzta levéllel, és két három nap alatt készenn leszs a' folyó seb; meljet a' kéregnek tovább tovább való rakásával annyira nevelnek, a' mennyire a' szükség kívánja.

271. TZIKKSZÁR.

(POLYGONUM)

A' *vidra* Tzikkszár gyökerének theája és főtt vize, jó enyhítő, és a' tsipős nedvességeket édesítő ital, a' hosszas betegségekben, és forró nyavajákban is. Oljan erejű, mint a' Patikai Szaszszaparilla.

A' *hódos* és kivált a' *borsos* Tzikkszár levelei, igen tsipős ízűk; a' honnan nyersenn öszvetörve, jó oda borítani, a' hol szükség a' bőrt megtüzesíteni. A' férgeket, legyeket elűzi, és azért szokták a' lovak sebeit vele mosogatni.

A' *tekert* Tzikszárnak gyökere, erősen szorító, és a' tanúlt Orvosok élnek vele, sárga Tarnitstsal elegyítve, Hidegtelesek gyógyítására.

Vízzel vagy borral öntött theája és főtt leve, hasznos a' hasmenésnek, vérhasnak, felettébbvaló havitisztúlásnak megállítására; és az idétlen szülésre hajlandók, vele hasznosann élhetnek.

A' *Portsin* Tzikszár, a' barmoknak kedves eledel; de gyengénn szorító erejére nézve, hasznos orvosság is, mind az embereknek, mind a' barmoknak.

A' vérhasbann, vérpökésbenn, és vérvizellésbenn, a' theája hasznos orvosság; és a' hasmenésbenn, kötözgetni a' fűvével a' hasat és vékonyokat, igen jó.

Ha a' marha vért huggyozik: ezen fűvet öszvetörvénn, tsinálnak belőle golyóbisokat, és béteszik néki.

A' *Pohánka*, *Tatárka*, és *Szulák* Tzikkszárnak (*Kruppa*) lisztes bélű magva van, es eledeli haszonra természetik. Megterem a' legsoványabb helyenn is.

272. T Z I L L Á R.

(*PARIS*)

Gyökere hányató erővel bír, és ennek porából, a' fájdalmas hasmenésekbeenn, ha bévesznek két harmadrész nehézéket, oljan hasznos, mint az Ipekakuána. Az egész plánta bódító szagú; öszvezúzott leveleit a' pestises gugákra szoktak rakni.

K I L E N T Z H Í M E S.

275. R A B A R B A R A.

(*RHEUM*)

A' *patikai* Rabarbara terem Á'siábann; de lehet nálunk is természetni, és az, az Á'siainál nem alábbvaló, sőt jobb, mert amaz gyakrann vagy féregrágtá, lyukatsos; vagy nem jól száradt, és belől fekete. A' jósága abból tettik meg, ha ketté törtvénn, belől szép sárga, és veres erekkel van tarkázva.

Ez igen jó, tsendes, és bátorságos hastisztító, és egyszermind erősítő orvosság mindeneknek, még a' gyermekeknek és terhes aszszonyoknak is, kivált pedig az oljan személyeknek, a' kiknek belső részeik eltágúltak, meggyengültek, és a' miatt szenvednek szorúlást, minémüek gyakrann a' fejrőfolyásbann és hipokondriábann szenvedők, a' terhes aszszonyok; és az aranyérre a' miatt hajlandók.

Némelj hasmenésekben ez igen jó orvosság; mert a' tsípös matériát és nyálkát kitakarítja, és egyszersmind, öszvehúzó erejével, a' beleket erősíti, nem gyengíti, mint más hashajtó szerek.

A' hosszas hasmenésekben ártalmas volna, ha úgy adnák, mint hashajtót; de ha oljan kicsiny mértékben adják, hogy hashajtó ne lehessen; akkor mint erősítő, igen jó orvosság. Némeljek az epesáros vérhasban is javallják, de abban mások veszedelmesnek tartják, kivált ha az gyúladással együtt van.

Lehet hát a' Rabarbarát bévenni, vagy oljan tzelből, hogy székeket okozzon, vagy abból, hogy a' hasat lágyann tartsa, és a' mellett a' beleket erősítse, a' nyálkától tisztítsa; és ez csak attól függ, hogy többet vagy kevesebbet veszen belőle az ember.

A' hasnak lágyann tartása végett, az útasok, 's némelj idős emberek, darabokban 'sebjekben hordozzák, és ottann ottann ráfogadják.

A' Rabarbarát leginkább porban szokás bévenni; azt t. i. kevés vízzel felkeverik, és megiszszák. A' gyermekeknek mézbe keverve lehet beadni. A' meglett emberek, hashajtás végett, bevesznek fél vagy egész nehézéket is; a' tsetsemő gyermekeknek elég 8 grán, a' nagyobbaknak többske, az idejek szerint.

A' kis gyermekeknek leginkább szokás adni a' Patikában, *mezei Katáng* gyökerével együtt készült szirupot (*Syrupus Cichorei cum Rho*), a' mely jobb volna, ha a' Katáng belőle kima radna.

A' Rabarbaráról meg kell jegyezni, hogy mivel ez egyszersmind öszvehúzó, szorító, és egy kevéssé hevítő erővel is bír: ezenn az okonn, a' has-

hashajtás után, rendszerént szorúlást okoz, és a' száraz belső részű embereknek, 's átaljábann minden forró nyavajákban, és a' vérhas kezdetiben ártalmas.

T Í Z H Í M E S E K.

277. E Z E R J Ó.

(DICTAMNUS)

A' *köris* Ezerjó terem az erdőkbenn. Ennek gyökerének, (meljet tavasszal kell ásni), belső hejja keserű, fűszerszámos, erős szagú; vízzel öntött theája vagy főtt vize erősíti a' szívet, gyomrot és beleket, a' nyálkásságot felolvasztja és eloszlatja; a' honnan, a' giliszták ellen, a' havi tisztulás rendelettségében, és a' nyálkásságból származó rázó hidegekben jó orvosság. Szokták beadni porban is egy nehezéknyit.

278. R U T A.

(RUTA)

A' *szagos* Rutát kertekben természetik, és virágzás előtt leveleit megszedvén, azokkal élnek orvosi haszonra.

A' Ruta, egy az inakat erősítő, görtsoszlátó, izzasztó, havitisztulást segítő, és senyvedésnek ellentálló hatalmas szerek között. Vízellet és szelet is hajt, és a' méregnek ellent áll.

Az anyaméh görtsbenn, a' Hipokondriában, nyavajatorésbenn, Skorbutban, hasznos orvosság.

Azt tartják róla, hogy a' ragado nyavajákban és pestisben, a' Ruta etzet nagy óltalom.

Szokták pedig bévenni, vagy a' kifatsart levéből két latot, vagy a' theáját iszszak, vagy magát a' levelét megeszik, vagy kristelyre és fedőkre is fordítják.

Külsőképpenn: ha a' nyavajatörősnek újjai közit ennek levelével dör'sölik, kenegetik; tartoztatja és kissebbíti a' nyavaja kiütést.

Ha levét a' homályos szembe tsepegetik, ha az abba mártott pamutot, a' fájó és nehezenn halló fülbe tészik; ha borbann főtt levével, az orrbann, szájbann, 's egyébütt lévő rothadó sebeket mosogatják, vagy öszve tört nyers leveleivel borogatják: ezeket meggyógyítja.

A' terhes aszszonyok, a' Rutától, és minden oljan szerektől, meljek a' havi tisztulást nagyon ingerlik, őrizkedjenek.

279. SZURDANTS.

(TRIBULUS)

A' *sulyom* Szurdants gyümölsének, a' megnyvesedett nedvességeket, és a' testnek romló felenn való részeit felolvasztó, és eloszlató erőt tulajdonítanak; és azt hiszik, hogy ha főtt vizével, a' ház földjét vagy padimentumát öntözik; a' balhákat elüzi.

281. RO'SDABURA.

(LEDUM)

A' *motsári* Ro'sdaburának, bódító, kábító, főfájást okozó ereje van. Néha fordítják a' tetveknek elvesztésére, és a' rühö főtt vizével mosogatják.

Ha a' Serfőzésbenn a' komló közzé elegyítik: a' Ser nagyon részegítő és bolondító lesz tőle.

Vízzel vagy téjjel főtt levét, a' fojtó vagy szamar hurutbann, és az azzal való gargarizálást, 's magával a' füvel való kötözést, a' torokdagadásbann jónak találták.

283. KUKOJTZA.

(ARBUTUS)

A' *fanyal* Kukojtza, terem a' magas bértzekenn, de a' homokos sovány erdőkön is; öszvehúzó, szorító erővel bír.

Ennek leveleinek porát, nem régibenn dítserni kezdettek, a' vesébenn és hólyagbann lévő kő ellen: de sok tanúlt Orvosok próbákat tévénn vele, hasznát nem tapasztalták.

284. K Ö R T I K E.

(PYROLA)

A' *tsahajsz Körtike*, (és a' több fajai is), öszvehúzó és erősítő erővel bir, és a' sebek gyógyítására hasznos. Öntött theáját a' vérfolyások, a' fejezfolyás ellen, és a' gyuladt torok gargarizálására igen dítserik.

286. K Ö T Ö R.

(SAXIFRAGA)

Ezt a' régiek vizellethajtónak tartották; borbann főtt levét, a' kő és fővény ellen igen dítserték, és deák nevét is ezen erejétől adták: de a' próbatételek azt meg nem bizonyítják.

289. SZAPPANFŰ.

(SAPONARIA)

A' *tajtékszó Szappanfűnek* megszáraztott gyökerét, ha megfőzik, tajtékszik mint a' szappanos víz, és lehet vele ruhát is mosni.

Orvosi haszonra is igen jó; mert izzasztó, vizellet - havitisztulás - és giliszta - hajtó erővel bir, és a' tsípős nedvességeket a' testből kitakarítja.

A' sínlődő betegeknek, és a' frantzúbann vesződőknek vele élni hasznos.

Külsőképpenn, a' ruhéseknek, hasznos mosóvizet és fördőt lehet belőle készíteni.

Az idegen országi Szaszszaparilla semmivel se jobb nála.

290. SZEGFŰ.

(DIANTHUS)

A' *pompás Szegfűt*, szépségeért és kedves illatjáért, természetik a' kertekbenn; szirmaiból etzetágyat tsinálnak: de orvosi haszonra nem fordítják.

ditják. Egyébaránt, öszvehúzó, erősítő, sebgyógyító ereje van.

298. S Z A K A.

(*SEDUM*)

A' *Bablevelű Szaka* húsos levele, nyálkás, és eggy kevésbé savanyú ízű, hívesítő erővel bír. Öszvetört leveleivel, a' vakaranyér tsútsorodásait, a' körömmérget, pokolvart, és más veszedelmes fekélyeket borogatni hasznosnak tartják.

A' *borsos Szaka*, tsípös ízű, vérhígító, hányató, és vizellethajtó erővel bír. Némeljek a' negyednapi Hideglelésbenn, Skorbutbann, és Vízű betegségbenn, hasznosnak tartják; és külsőképenn; a' hőttetem elosztatására ditsérik.

299. S Ó S D I.

(*OXALIS*)

A' *madár Sósdi*, terem sűrű erdőbenn, levelei kedves savanyúsággal, hívesítő és senyvedés ellen való erővel bírnak. Savanyúságával igen egészséges savót lehet tsinálni, ha azt forró tejbe teszik, melj a' rothasztó Hideglelésbenn jóltévé orvosság.

A' Patikákban ebből készült Só, az epesáros, rothasztó, és forró hideglelésekben hasznos, és az égető vizelletet meggyógyítja.

304. V É R F Ü R T.

(*PHYTOLACCA*)

A' *Ber'sen Vértürtöt* természetik kertekben. Az egész plánta tsípös, rágó erővel bír; gyökérét, mint hashajtót, a' kuru'solók beadják a' betegnek, és sokszor megölik vele.

A' nyers leveleiből kifatsart levet, vagy a' bogyóiból főzött pépet, ha azt a' levelénn széljel kenik, a' rákneinű sebekre ditsérik.

Bogyóinak veres levével Bort festeni, veszedelmes vakmerőség.

TIZENKÉTHÍMESEK.

305. K A P O T N Y A K.

(ASARUM)

Ha szükség volna is a' plánták közt keresni hányató orvosságot: úgy se szorúlnánk az Amerikai Ipekakuánára; mert annál, a' sűrű erdőkbenn termő Kapotnyak nem alábbvaló.

Gyökeréből vagy annak porából 7—10 grán jó hányató; vagy ha leveléből 10—15-töt vészen az ember, estve vizet tölt reá, és meleg helyenn tartja; reggel a' vizet leszűri; ennek is az a' munkája van. De a' plántai hányatóknál jobb a' Piskoltzal készült hányató borkő (*Tartarus emeticus*); a' Kapotnyakot pedig más haszonra lehet fordítani.

Ha megfőzik, elveszti hányató erejét; de jó fizzasztó, és vizellet hajto leszsz, a' belső dugulásokat megnyitja, és a' negyednapos, és más napos hideglelésekben, és a' vízibetegségben, hasznosonn élnek vele. A' gyökeréből fel latot, akár a' leveleiből egy latot, megfőznek egy meszely vízbenn, míg félig elfő, es azt adják bé a' betegnek, minden két órábann fél findzsával.

A' pora igen jó ptrüszköltető, és a' szem tüzessedésben estvénként szívni belőle két, legfeljebb három gránt, igen hasznos, sokszor a' fogfájást is meggyógyítja; mert az orronn sok nedvességet takarít ki.

307. P O R T S I N.

(PORTULACA)

A' kövér Portsinnak vért vékonyító, vizellet indító, és hívesítő ereje van. A' vizellet tsípősségét meggyógyítja, az epesáros, és hagymázos hi-

deglelésekben hasznos. Szokták enni saláta gyanánt, vagy levesben.

308. F Ü Z É N Y.

(LYTHRUM)

A' réti Füzény íze, először egy kevésé öszvehúzó, azután pedig nagyon nyálkás. A' hosszas hasmenésben, és vérben, a' melj a' beteg elgyengülése miatt nem akar szünni, hasznosnak tapasztaltatott.

A' gyökerének, és leveleinek porából szoktak beadni reggel, és este is 20—22 gránt, vagy megfőznek gyengénn egy latot egy meszely vízben, és abból adnak minden két órában egy kalánnal.

309. P Á R L Ó

(AGRIMONIA)

A' bojtorjános Párlónak levele sós, kesernyészű, és egykevéssé öszvehúzó; nyers korában jó, de gyenge szaga van.

Theája a' gözölgést segíti, 's a' belső részeknek, tüdőnek, májnak, lépnek dugulásait nyitja.

Friss levelét öszvetörve hasznosnak tapasztalták a' ráknemű sebeknek borogatására.

310. R E Z E D A.

(RESEDA)

A' fogas Rezeda mikor megszárad, egészenn megsárgul, a' fejer tzérnát sárgára, a' kéket pedig zöldre lehet vele festeni. Gyökere a' vér tsipösségét gyógyítja, a' fájdalmat enyhíti, és a' belső rekedéseket oszlatja. Azt mondják, hogy ha a' hideglelésnek karjait kötözik vele, a' hideglelés elmarad.

A' reptze Rezeda oszlató, és fájdalom enyhítő orövel bír, a' tüzes daganatokat szokták vele borogatni.

A' *szagos* Rezedát, kellemetes illatjáért, kertekben természetlik, de ha egyszer békap, önként is terem mint gyom.

311. SZETTYIN.

(EUPHORBIA)

A' Szettyinnek minden fajaiából, ha megsértődnek, tej forma nedvesség szívárogi ki, a' melj mérges, egető, a' bőrt megtüzesíti, ki is sebesíti; és azért a' szümölsöket, és a' lábújjonn lévő tyúkszemnek neveződött töréseket, vele kengetvénn, el lehet veszteni. Tsak ebből is lehet gondolni, mitsoda munkája van ezen plántának a' belekben, ha az ember bévész, t. i. kegyetlenül purgál, és kínos rágásokat 's halált is okoz.

Szokták mindazáltal néha eggynehány fajait, nevezetesenn a' *nagysár*, és *kissár* Szettyint, 's többeket is Orvosi haszonra fordítani, úgy, hogy a' gyökerének héjját, igen erős etzetben áztatják huszonnégy óráig, azután megszáraztják, porrá törik, és adnak belőle 15—20 gránt; vagy az egész plántát szabad levegőégen szárasztják tíz Hónapig, 's annak a' porából adnak ugyan annyit; vagy pedig a' Sárffü magvából adnak bé 9—12 szemet. Példák vagynak reá, hogy a' vízibetegségen, mikor már semmi egyéb nem akart használni, ezt adtak bé, és szörnyű sok vizet takarított ki a' betegből. —

Meglehet, hogy az igen erős, vagy sűrű nyálkával megiszaplott gyomrú emberek ezt a' szert kiállják, és talám hasznát is tapasztalják: de más ne próbálja, mert az életét veti kotzkára; és a' kuru'bolók sok embert kipurgáltak már a' Sárffü maggal a' világból.

312. F Ü L F Ű.

(SEMPERVIVUM)

A' *rő'sás* Fülfü terem a' Kösziklákonn, és természetdik a' Házfedelekenn; tsípős, kevésé

savanyú fojtós ízű, és hívesítő, 's kevésbé szorító erővel bír.

Belsőképpenn javasolják a' Hektikábann, és Vérhasbann.

Külsőképpenn a' kifatsart levét, a' sebes-száj öblögetésére, 's gargarizálására, az égéseknek, megtüzesült vakaranyér tsutsorodásainak, 's a' meghasadozott tsetsbimbónak enyhítésére és gyógyítására ditsérik.

Ha öszvetört leveleit a' homlokra rakják, a' hideglelésbeli bodúlást távoztatja. —

Eleink Fűfünek talám azért nevezték; mert a' fülnek nyavajáibann hasznosnak tapasztalták.

Ha ennek magvát beadják a' pókos Lovaknak; azokat meggyógyítja.

H Ú S Z H Í M E S E K.

315. M I R T U S.

(MYRTUS)

A' *galléros* *Mirtust* lehet látni kertekben; levelei fűszerszámos kedves illatú, keserű ízű, és erősítő szorító erővel bírnak.

Főtt vizével, a' vérfolyásokbann és hasmenésekben hasznosann lehet élni. A' leveleknél még hasznosabbak a' bogyói.

317. M O N D O L A,

(AMYGDALUS)

Az *Öszibaratzk* *Mondolának*, a' mivélés által, sokféle fajai váltak; legjobbak azok, meljek leves, édeses borizű gyümölcstöt teremnek. Magváról is lehet tenyésztetni, de sokkal jobb szemre vagy sípra óltás által szaporítani. A' magvaválót Szilvafába, a' durántzait pedig *tsemege* *Mondolafába* jó óltani.

Szeretik a' meleg vidékeket, homokos és nem vizenyős földet; a' hideg vidékekenn és szeles helyekenn

lyekenn pedig tartatlanok, hanemha feketére (nem fejerre) festett falak mellé ültetik, és bajmoldnak velek, mint az úri kertekben szokás.

Az *Ószibaratzk* virági, és tavaszi gyenge levéljövéssei, kedves illatuk, és erős kesernyes ízük. Öntött theajok haslágító, vizelletindító, és giliszt űzo. Legjobb gondosan megszáraztani, ősze vagdalni, eggy vagy két latra fél meszszyel vizet töltvém, az edényt estve meleg hamuba tenni, és reggel hirtelen felforraltván, a' levét mézzel meginni. A' nyers jövésekből pedig két annyi nehézségüt kell venni. Viráginak lombikonn vett vize kedves kesernyés ízű, és élesztő újító erővel bír.

Gyümölsének húsa, akár nyersenn, akár főve, akár aszalva, akár tükörrel bétsinálva, a' legegészesebb gyümölsők között való, megújító, és vizelletindító erővel bír, és mindentféle hideglelésbeli forróságokban, bátrann lehet enni, csak hogy a' bőrit le kell hámozni.

Még nagyobb vizellethajtó erő van pedig a' magva bélienn. Ebből t. i. tejet készítenek, mint a' Mondolából, és azt adják bé; vagy pedig olajat nyomnak, és ez a' vesében lévő tsípös matériát eloszlatja.

Magtejének törköjét ha a' homlokra borítják, a' hideglelésbeli főfájalmat szünteti.

A' *tsemege* Mondolának kétféle fajtája van, t. i. édes és keserű magvú. Mindeniket könnyű természetni, mert a' magva kikél, és 4—5 esztendőre termő fa lesz belőle. Szokták őlteni is szemre vagy sípra, ugyan csak Mondola fába.

A' Mondolának csak a' magva béli haszonra való. Az édes magvú kedves tsemege, és az eledelekbenn sokképpenn élnek vele; de magában,
mint-

minthogy sok olaj van benne, nehéz emésztetű, és terhére van a' gyomornak.

Ebből készítik a' Mondolatejet, ekképpenn: Forró vizet töltenek a' magvakra, hogy a' bőrök lehámljon; ekkor öt hat szemenként tiszta mo'sár-bann megtörik, de úgy hogy egy kevés vizet lottsantanak reá előre, mert különbenn nem tej, hanem olaj leszsz belőle.

Mikor mind meg van törve, vagy tiszta vizet, vagy oljat, a' meljenn árpa vagy apró kása főtt, töltenek reá, hat annyi nehézségút, mint a' Mondola volt; erősen öszvehabarják, ruhánn általszűrrik, kifatsarják, és készenn a' Mondolatéj.

Hogy az íze kedvesebb légyen, szoktak közé törni keserűt is, olj móddal, hogy a' Mondolának mintegy kilentzed része keserű Mondola légyen; lehet egy kevés tzuokort, sőt többnyire jó Arabiai Gummit is belé tenni.

Ez igen jó hívesítő ital minden belső forró-ságokbann, különösen a' rohasztó vagy hagy-mázos hideglelésekben, nyilallásokbann 's a' t. lia a' betegnek hasrágása, savanyú felbőfögése, szorúlása niuts, mert ezekben az esetekben ártalmas. A' száraz betegségben lévőknek pedig táplálás gyanánt szolgál.

Ha egy fontnyi Mondolatéjben, egy nehézék Kámfort elolvasztanak: ez az ital, a' visszament himlőt, petétset, rühöt 's a' t. ismét a' bőrre kihajtja.

A' Mondolatejet soká tartani nem lehet, mert hamar megavasodik, és akkor ártalmas: mindig akkor kell hát készíteni, mikor éppenn szükség van reá.

A' keserű Mondola, sok oktalan állatoknak, különösen pedig mind azoknak, meljek nem kinyilt szemmel jönnek a' világra, halálos méreg.

Az

Az ebből készült Mondolatéj, a' napos hideg-
lelésekben hasznos orvosság. Ha olaját a' fülbe
tsepegtetik, az ott megszaplott matéria miatt va-
lo nehézhallást, siketséget, meggyógyítja.

A' Mondolatéj készítésben arra kell vigyáz-
ni, hogy a' magvak mind egészesek és szép ie-
jérek legyenek, es csak egy se légyen koztök
avas, sárga színű.

318. (a) SZILVA.

(PRUNUS)

A' *kerti Szilva*, közönségesen esméretes
gyümöltsa. A' mivélés által igen sok fajtái vá-
tak, meljek közt legjobb a' Magyar Szilva, meljet
nálunk Bertzentzei vagy Besztertzei Szilvának ne-
veznek; csak a' benne kár, hogy a' magva hegyi
belétörök a' húsába, és a' miatt az étele sokszor
alkalmatlan a' fognak. Termeszteni könnyű, mert
magvárol szaporodik, és ez sokkal jobb annál,
a' melj a' tövéről sarjadzik. Lehet óltani is, de
nem hasadásba, hanem szemre, vagy sípra.

A' Szilva egészséges gyümölts, mind nyer-
senn, mind főve, mert a' hasat meglágyítja, sőt
neha él is tsapja, kivált ha egy kevés Senna le-
vet főznek a' levében.

Régenn azt hitték, hogy a' Szilvának némeli
fajtái, nevezetesen a' veres Szilvák egészségtelen-
nek, mert a' gyermekeket hasmenésbe, és vérhas-
ba ejtik. Igaz, hogy minden édes, és savanyú
gyümöltsök okozhatnak hasmenést: de az csak
addig tart, míg a' gyümölts a' belekből kitakarod-
dik. Hogy pedig epesáros nyavajákat, és vérhas-
okoznának, az nem lehet: sőt inkább, a' benne
lévő kedves savanyúság, azon nyavajáknak or-
vossága.

A' Szilvát, sokféle formábann szokták el-
tenni télire, haszonvételre. Vagy megaszalják,
vagy

vagy Liktáriumnak készítik, vagy kifőzik szilvaíznek 's a' t. A' hol pedig bőven terem, összeverik kádakra, 's mikor megforr, főzik belőle a' legjobb Pálinkát, melj Szilvorium név alatt esméretes. A' Szilvórium igen kedves ízűvé leszs, ha a' jóféle aszszúszilvát kalapáttal megütik, úgy, hogy benne a' magva is öszvetörjön, és iljet eresztenek 5—6 szemet a' Szilvóriumos butéliába.

A' *közép Szilva*, meljet a' kertekben leginkább *kökény szilvának* neveznek, a' többekkel igen egyenlő tulajdonságú; hanem gyümöltset a' Szilvaíz készítésére, mások felett alkalmasnak tartják.

A' Szilváknak szép pirosuló fája, Asztalos, és Esztergályos munkákra alkalmas.

A' *Kökény* virágnak főtt vize, a' gyermekeknek alkalmas hastisztító, ha azt nékik tavaszkezdetével, eggnéhány reggel find'sánként adják. Fojtós ízű gyümöltse öszvehúzó; szorító erővel bír, és a' belőle készült Liktárium, alkalmas a' hasmenésnek, és vérhasnak gyógyítására.

Gyökerének, és fájának keserű kérge, erejére nézve, közelit a' Khinához. Ha a' nagyobból megtörvénn, két nehézéket belőle vízbeenn megfőznek, vagy eggy nehézéknyi porából theat öntenek, és azt adják a' hideglelésnek, minekutánna hastisztító orvosságokkal élt, meggyógyúl. Példák vagynak reá, hogy ez által meggyógyúlt az oljan hideglelés, melj a' Khínának nem engedett.

318. (b) BARATZK.

(PRUNI species)

A' *tengeri Baratzk*, kevés ideig tartó nyári gyümölts. Ennek magról költ fajtáit, meljeknek apró gyümöltsök van, tulajdonképpenn *tengeri Baratzknak*, a' meljek pedig nagyobb gyümöltsöt terem-

teremnek, és szemre, vagy sípra való óltással szaporíttatnak, *Kajsztin* Baratzknak neveztetnek.

Mindenik, mennél levesebb, annál jobb, és egészségesebb, hívesítő, és vérvékonyító erővel bír, és meghámozva ehetik a' betegek is: a' meljek pedig sovány levetlen húsú: ízetlenek, és mind a' száznak, mind a' gyomornak terhére vagynak.

A' *tengeri* Baratzk tsontmagváuak béli; némeljiké édes, némeljiké keserű; a' *Kajsztiné* pedig többnyire mind édes. Azon hasznokra lehet vele élni, a' meljekre a' Mondolával. — Lásd *Mondola*.

Ha kádakra öszveverik, lehet belőle jó Pálinkát főzni; de a' moslékját nem kell soká hagyni forrni, hanem miheljt alkalmas, sietni kell a' kifőzéssel; külömbenn megrothad.

318. (c) MEDGY.

(*PRUNI species*)

A' *Zelnitze* Medgy fájának kérgével hasznosan éltek némelj Orvosok a' Khina helyett, kivált a' makats őszihidegleléseknek gyógyítására; advann annak porából a' betegnek egyszerre mintegy egy nehézet. Vagy pedig Liktáriumot tsináltak vele, egy kevés ürömsót is tévénn belé, és abból adtak a' betegnek minden három órábann egy Szeretsen diónyit; és egy egy find'sa *Zelnitze* kéregből, 's édesgyökérből készült theát itattak vele. Ezen kéregnek főtt vize olyan szagú, mint a' *keserű* *Mondola*.

A' *borostyán* Medgynek leveleibenn olyan különös méreg van, melj az életet egyszerre elöltja. Lombikonn vett vizét, ha valamelj okatlan állatnak adják, azt egyszempillantásbann megöli, még pedig sokszor minden rángatodzás

nélkül. Az embernek is veszedelmes, és halálos méregnek tapasztaltatott.

Némelij tanult Orvosok tudják úgy elkészíteni, hogy a' köves daganatoknak eloszlatására, 's a' Hipokondriábann, máj és lép dugulásbann, a' megrekedt aranyér és havi tisztulásbann hasznát veszik: de mások kerüljék.

A' téjnek igen kedves ízt ad, ha két három levelét benne megfőzik, de nem bátorságos.

A' *bortzü* vagy közönséges Medgynek magva bélibenn, virágábann és leveleibenn, éppenn azon nemű keserűség van, kisebb mértékben, melj a' *borostyán* Medgy leveleibenn, és egy bizonyos készítés módja által, lehet belöle valóságos mérget tsinálni. De mivel az a' méreg a' *borizü* Medgybenn sokkal kisebb mértékben van: tehát lehet nagy hasznokra fordítani.

A Medgyet magvástól öszvetörvénn, ha bőv vízzel megfőzik, vagy lombikonn egyszer leeresztik, ez a' víz igen hasznos ital, mind azokbann a' nyavajábann, meljek a' gyomorban és belekben megposhadt tsipősségből származnak.

Magva béliből lehet magtejet készíteni, meljnek igen derek enyhítő és vizellethajtó ereje van; és a' ki veséjében és a' vizellet útjann, az ott lévő tsipősség miatt fájdalokat szenved: hasznosan élhet vele. A' nyers vagy aszalt Medgyből készített leves, kedves az egészségesekek, orvoságúl pedig igen jó, a' rothasztó és más veszedelmes hideglelésekben.

Ha galyjait öszvevagdalják, és egy két nap vízbenn áztatják; ez a' víz a' megrekedt havitisztulást elindítja.

A' *Tseresznye* nálunk majd mindenütt terem az erdőkbenn vadúl. Ebből váltak, a' magról vetés, mivelés, szemre és sípra óltás által, a' *Tseresznyének* sokféle fajtái, meljek mind egyenlő hasznuk.

A' *Tseresznye* igen kedves és egészséges gyümöls, és a' mellett nagy orvosi erővel is bír, mert hívesít, a' vért vékonyítja, tisztítja, a' hasat lágyann tartja, és a' vizelletet indítja; a' sárgaságban, a' sínlődözésekben, és tolvaj hideglelésekben igen hasznos. A' hasmenés és vérhas ellen is jó orvosság.

A' száraz természetű emberek, sokféle nyavajákban nagy haszonnal élhetnek vele. Mikor pedig ideje nints, hogy az ember nyersenn ehessen: az aszalt *Tseresznyéből* készült leves is, tsaknem ezen hasznokat teszi.

Különös pedig az, hogy ennek a' gyümölsnek ereje, az érzőinakra is kihat. Példák vagynak reá, hogy az elméjében megháborodottnak, az örültnek, tsak ezt adtak enni nagy bövséggel, és egyebet nem; arra pedig tiszta vizet itattak vele, és kigyógyúlt nyavajájából. Magvából lehet Magtejet is készíteni.

Mind ezen hasznokra nézve pedig, a' *bortzű* Medgyet még elébbvalónak tartják; tsakhogy az elvásolja a' fogakat, ha az ember sokat eszik belőle.

319. GALAGONYA.

(CRATAEGUS)

A' *lisztes* Galagonya, hegyekenn szokott teremni. Fája jó erős és eres, szép asztalokat 's egyebet lehet belőle készíteni. Gyümölsét, ha a' dér megsüti, meg lehet enni; ha pedig kádra verik, jó pálinka lesz belőle.

A' *Barkótza*, lakik szabad, verőfényes hegyekenn. Fája igen sűrű, és meg nem görbül; meljért külömb külömb műszerekre alkalmas. Még inkább pedig a' *Barkótza* Berekenye.

A' *tsere*, *eggyagvú*, és *öttagvú* Galagonya, eleven sövénynek, és kemény fája kerék küllőknek, és műszer nyeleknek jó. Orvosi haszonra egy sem fordítódik.

321. BEREKENYE.

(SORBUS)

A' Berekenyék minden helyekenn megteremnek, de a' nedves földet nem igen szeretik. A' gyümölcsök igen fojtós ízű; valamint a' Barkótzái is; de ha szalma közzé teszik, magokbann meglágyúlnak, levelednek, és akkor meg lehet enni.

322. NÁSZPOLYA.

(MESPIUS)

A' *borizú* Nászpolya terem vadúl is, de a' plántáltak nagyobb a' gyümöltse. Gyümöltse, ha megpuhúl, szenvedhető ízű, édeses kesernyes, és öszvehúzó. Megújító és erősítő ereje van, a' hasmenést elállítja.

323. (a) KÖRTVÉLY.

(PYRUS)

A' *közönséges* Körtvélynek felette sok fajtái váltak a' mivelés által; legjobbak azok, meljeknek gyümöltsök-leves, belől nem köves. Ezek a' hasat lágyann tartják, a' vért hígítják 's a' t.

A' *Birs* Körtvélynek szép sárga szöszös gyümöltse, melj vagy az Almához vagy a' Körtvélyhez hasonlít, borizú, kesernyes, öszvehúzó, és kedves illatú; a' senyvedésnek ellentáll, és ezen tekintetbenn, az Alma nemű gyümöltsök közt legjobb. Nem is szorít pedig, a' mint némeljek
hiszik

hiszik felőle. Nem nyersenn, hanem főve, és sokféleképpenn bétsinálva élnek vele.

Az ebből készült Liktárium, a' rothasztó hideglelésekben, vérhasbann, hasmenésben, feltébb való havi tisztulás és aranyér folyásbann, torokgyulladásbann, és az erős hányás ellen jó orvosság.

Ha magvát vízben áztatják, azt kotsonyássá teszi, meljel az égéseket, és a' bőrnek egyéb sérüléseit, a' megrepedezett ajakakat és tsetsbimbót, és a' megtüzesült szemeket kengetni hasznos.

323. (b) ALMA.

(PYRI Species)

Ez az esméretes gyümölcs számtalan sok fajtájúvá lett a' művelés által. Minden kedves ízű Alma hívesítő, tápláló, senyvedésnek ellentálló egészséges eledel, mind nyersenn mind aszalva. A' gyomor gyengeségben, hasmenésekben, epe-sáros nyavajákban, és vérhasbann, jobb főve enni mint nyersenn.

Ha a' nyers Almát szeletekre vagdalják, és forró vizet töltenek reá: ez, meghülve, igen jó italok a' hidegteleősöknek. Ha egy almába egy darabotska túrkort tesznek, és úgy sütik meg: ez igen hasznos, a' gyermekeknek náthahurútjok és rekedések ellen.

325. BAJNÓTZA.

(SPIRÆA)

A' kolontzos Bajnótza gyökere gumóit meg lehet enni, mint a' Kolompírt; főtt vizét pedig, a' vese fájdalmai ellen igen ditsérik.

A' legyező Bajnótza pedig öszvehúzó erővel bír.

326. RÓ'SA.

(ROSA)

A' Ró'sának sokféle fajait és fajtáit gyönyörűségre tartják a' kertekben, pompás színekért, formájok-

májokért, és kellemetes szagjokért. A' fejér és piros, vagy tüdőszín *szazlevelű* Ró'sának illatja élesztő, érzékenységeket ébresztő. Viráginak nyíló félelenn lévő szirmai, ha friss korokbann theának öntik, hashajtó, szárazonn pedig erősítő és öszvehúzó erővel bírnak, és száraz kötésekre, erősítő gargarizálásokra, párgolásokra, és füstölésekre alkalmasok. — Készítenek belőlök:

1. Lombikonn léeresztett *Rózsavizet*, mely kedves szagáért betses; de a' megtüzessedett szemek gyógyítására, akár mely tiszta hideg vízzel való lotsolásnál nem sokkal elébb való.

2. *Rozsamézet*, a' torokgyúladásnak, és szájbann lévő sebeknek gyógyítására. Ennek legjobb készítése az, ha a' nyers szirmoknak kifatsart levét, két annyi tiszta színmézzel jól öszvekeverik; mert a' mint közönségesenn készíteni szokták, a' méz a' főzés által, a' maga bal'sam erejéből sokat elveszt.

A' *Tsipke* és más Ró'sáknak is gyümöltsei, erősítő, öszvehúzó, magvai pedig vizellethajtó erővel bírnak. A' *Tsipke* gyümöltsből igen jó Lik-tárium készül: de kemény héjja és a' magvai körül lévő sok szőr miatt alkalmatlan a' vele bánás.

327. S Z E D E R J.

(RUBUS)

A' *Málna*, *Mágla*, *hamvas* 's a' t. Szederj bogyói kedves savanyúsággal, hívesítő és haslágító erővel bírnak. Levelei kesernyések, öszvehúzó, és mint iljenek, sebgyógyításra 's egyebekre hasznot tehetnek. Etzetágnak igen jók a' bogyói.

328. S Z A M Ó T Z A.

(FRAGARIA)

A' *Földieperj* és a' *kerti Szamótza* kedves ízű és illatú gyümöltésnek, hívesítő, szomjúhságenyhítő,

hító, senyvedés ellen való, és vizellethajtó ereje van, és a' hideglelésbenn, vízi és szárazbetegségben lévöket, a szomjúhságot által igen megújítja: de az igen elgyengülteknek, gyakorta szelet és kölikát okoz.

A' tudórothadásban száradókat, ennek étele megújítja; de akkor se bort se tükort nem kell hozzá tenni. A' köszvényre hajlandók, ha ezzel bőven élnek; vagy el nem jő, vagy ha eljő is, kisebb mértékben jő elő a' köszvények.

Bőven való étele, a' fogro'sdát letisztítja. A' gyomor savanyúságra hajlandó. Aszszony személyeknek, gyomor rágást okoz.

Leveli és gyökerei keserűk és őszvehúzó ízűk, és azoknak theájok és főtt vizek tisztító, erősítő, vizellethajtó, a' belsőrészek dugulásai-ban és a' sárgaságban hasznos.

Őszvetört levelei hasznosok külsőképpenn a' fekélyeknek, vízdaganatoknak, és a' hidegsanyarította tagoknak gyógyításokra.

A' vadúl termő Szamotza, fűszerszámosabb és borízubb a' kertnél.

329. P I M P Ó.

(POTENTILLA)

Ennek fajainak, p. o. a' *liba*, *terjedő* 's' a' t. Pimpónak levelei őszvehúzó és erősítő; azért is sebgyógyításra külsőképpenn, belsőképpenn pedig hasmenés ellen 's' a' t. hasznosok lehetnek. A' *liba* Pimpónak gyökere, édes kedves ízű, jó tápláló eledelt lehet belőle készíteni.

330. T I M P Ó.

(TORMENTILLA)

Hogy a' *felálló* Timpó görtsős gyökerének, nagyon őszvehúzó ereje van, abból is megtettik, hogy ha főtt vizébe gálitzkövet tésznek,

ténta leszsz belőle, és ezen tulajdonságára nézve a' Khinához közelít.

Ha porát a' sebre hintik, azt hamar meggyógyítja. Főttvize a' hasmenést elállítja, a' hidegleléseket meggyógyítja; de belsőképpenn vigyázva kell vele élni.

A' Németek régen Vérhas-gyökérnek (*Ruhrwurzel*) nevezték, és azt hitték, hogy ez annak a' nyavajának legjobb orvossága: de már ma tudva van, hogy nem minden vérhast bátorságos ezzel gyógyítani, hanem tsak tanult Orvos rendelése után lehet vele élni.

S O K H Í M E S E K.

334. K A P O R N A.

(*CAPPARIS*)

A' *Kápri* Kaporna, Európának Délre fekvő Tartománybann terem. Virágbimbóit minekelőtte kinyílnának, megszedik; etzetbe bétsinálják, és vagy úgy magokbann eszik, mint gyomor erősítőt; vagy ételeket készítenek vele.

Gyökerének kérgét lehántják, melj keserű, és őszvehúzó ízű, és azt tartják, hogy ez az inakat, és a' dugulástól megszabadult belső részeket erősíti.

335. T A K T A.

(*ACTAEA*)

A' *Bekabogyó* Takta, terem a' tserobokros helyekenn; mindene mérges; leveleivel lehet hólyagot húzatni a' bőrönn. Belső orvoslásra nem fordítódik, hanemha akkor, mikor fekete Húnyor gyanánt adják el, a' meljel erejére nézve eggyez.

A' Marhadögbenn gyökeréből tsinálnak kérőket, a' sebnek folyásbann való tartására.

336. G Ó D Í R T Z.

(CHELIDONIUM)

A' *Tzinadónia* Gódirtznak minden részéből, ha megsértődik, sárga téjforma nedvesség tsepeg ki, mely tsípös keserű ízű, és égető erejű.

Gyökere porának borral öntött theájával, némeljek élnek a' sárgaság, és vízibetegség ellen: de nem bátorságos, mert erőszakoson izzaszt, és hajtja a' vizelletet.

Nedvességét a' szűmölts, és terjedő sömör elvesztésére, és a' szemenn kezdődő hályognak eltisztítására ditsérik.

A' kenőfenők ezen fűvet sok végekre, nevezetesen a' daganatok elosztatására fordítják; de sokszor tzeljok ellen, azokat ezzel vagy megtüzessítik, vagy kisebesítik.

A' Régiek azt hitték, hogy a' fetskék ezzel a' fűvel meggyógyítják a' fiaiknak szemeit, ha szinte azok kiszúrattak is, és azért nevezték Fetskefünek. (*Chelidonium*)

337. M Á K.

(PAPAVER)

A' meleg Tartományokban, a' *kerti* vagy álomhozó Máknak tokjait, minekelötte megérnének, megsértegetik, a' belölök kitsepegő fejr nedvességet megszedik, kitisztított mákfejekbe töltögetik, a' napra kirakják, mind addig, míg ez a' nedvesség megsűrűdik, és eggy fekete verress kemény matériává leszsz.

Vagy könnyebbenn: öszvevagdalják az éretlen mákfejeket, (néha az egész plántát is) erősen megfőzik, kifatsarják, és ezt a' levet lassú tűznél mind addig párologtatják, míg meg nem keményedik. Ezt a' matériát a' Patikákban nevezik Thébai Opiumnak. Ebből, és ezzel készítenek külömbkülömb Szereket, vagy híg formákban, meljeket Laudánumoknak neveznek, vagy

terjék, vagy por, és más formákban. Minden készítés módjánál pedig, jobb azt úgy a' mint van, a' maga természeti állapotjában, vagy pilulákban, vagy valami liktariumban, vagy vizben elolvastva, vagy zúccsal, gummival összetörve beadni. Mindazáltal a' Sydenham Laudanumja van leginkább szokásban.

Alig van olyan Orvosi szer, melynek hasznos olaj sok különböző nyavajákban joltévő volna, mint az Opium, mert ez igen hatalmas, először ingerlő, azután csak hamar fájdalom enyhítő, görtsoszlató, és végre alomhozó erővel bír. De annak kirendelését, hol, micsoda környülállások között, és minémü mértékben kell bevinni? tanult, és próbált Orvostól kell várni, a' ki a' beteg testének alkotásához, érzékeny voltának minémuségehez, és a' betegség állapotjához tudja azt intezni: mert különbönn ha kelletnél többet vésznék bé belőle, vagy akkor, mikor annak munkája a' betegség okát még neveli; elrontja, sőt megöli az embert. Meg kell azt is jegyezni, hogy igen gyakrann, ugyan azon környülállások között, különböző személyekben, az Opium munkája, egészen különböző.

Rendszerént fél grántól fogva, ötig szoktak egyszerre beadni, leginkább pedig csak egy gránt, de megessék, hogy sokkal többet is adnak.

A' Napkeleti Népek, az Opiumot ingerlő és bódító erejeért kedvelik, azzal tüzelik fel magokat a' hartzra is, és annyira hozzá szoktatják magokat apránként, hogy egyszerre 2—10 nehézéket is bevésznék, a' mennyi nálunk harmintz embert is megölné; de a' szoktatás, tsudálatosonn mindenhez hozzá edzi az emberi testet.

De tsakugyan ők is megadják annak az árrát, mert hajlott idejékben kedvetlenekké, butákká,

tákká, feledékenyekké, reszketőkké 's a' t. lesznek, mint nálunk sok részegesek.

Ha valaki sokatskát talált volna bévenni, és a' rossz következtől lehetne félni: legjobb orvosága, hogy igyon reá mennél erősebb Kávét, vagy vegyen bé hányatót, vagy igyon plántai savanyúságokat, tzitrom levet, vagy mást; kívülről pedig rakjanak testére hólyaghúzó flastromot. Ha pedig az iljen esetbenn már az álom is érkezett, nehéz segíteni. Sok szomorú példa van rá, hogy az édes Anyák, a' Patikai úgy nevezett *álommézzel* (Syrupus Diacodion) örökre elaltatták síró kisdedeiket, midőnn velek ezt az álommézet nyalatták, holott tsak a' szemekhéjjaira, és vakszemekre kell vala abból tsak igen keveset kenni.

Az Opium ereje főképpenn a' szálashúsokkal egyesült érző inakbann mutatja ki magát, azokat először bizonyos határig felingerli, azután megtsendesíti, és bizonyos ideig (vagy ha nem jól bannak vele, örökre is) megaltatja; ennél fogva a' betegségbeli kínokat, nyilallásokat szünteti, és tsendes álmat hoz; melj a' betegnek nagy jó-tétemény: De meg kell jegyezni, hogy éppenn ezen erejénél fogva, a' belek munkásságát is akadályoztatja, és szorulást okoz, a' meljre nagyonn vigyázni kell.

Fájdalomenyhítést, sőt gyakrann tökéletes gyógyulást lehet várni az opiumos szerectől, sokféle nyavajákban. Nevezetesenn:

A' *vesekő* fájdalmakban; a' *sárgaságban*; *nehéz vizellésben*, ha az ágyéknyilallással együtt van; a' *szülés után való kínokban*, és *vérfolyásokban*; az erős nátha hurutban, és gyakrann előforduló náthában.

A' nyaraja törésbenn, ha az ijjedésből, vagy nagy meghoszszkodásból származott; a' szájszűkületbann; a' rágó Kolikánn; a' fojtó vagy szamar hurutbann; a' tsontoknak éjtzakai hasogatódzásabann; szünádra fájdalmaabann, (*Hysterica passio*); kis gyermekek rángatózásabann, és nyilaldozásabann, ha az nem szorulásból, vagy a' belekben való rútságból, hanem vagy megrettenésből, vagy felettébb való hasmenésből származott.

A' felettébb való hányásbann, és purgálódásbann, mikor valaki iljen szert erőset vagy sokat vett bé; a' himlőbenn, mikor az a' gyengeség miatt nem akar kiütni, és mikor már matériáznik kezd; az oldalnyilallásbann, az ervágás után, ha a' betegnek köhögése, és lélekzetvétele kínos; a' szárazbetegség kezdetibenn, mikor az magát már a' köhögés által jelentgeti; a' gyomorgörtsbenn, külsöképpenn borogatván azt vele.

Végre a' Seborvosok munkája előtt, és utánna, mikor azok kínos metzéseket tesznek, p. o. követ vágnak ki, vagy valamely tagot vágnak el 's a' t.

Talám nints egyy betegség neve is, meljnek valamely állapotjábann az Opium igen jóltevő ne volna, úgy hogy e' nélkül az orvoslás Tudományja alig lehetne el. De nints egyy orvosi szer is, melj az Orvosbann a' maga Tudományjának fundamentomos értését, és a' betegség állapotjába való nyomos béléátását inkább megkivánná, mint az Opium; mert ha a' beadásának ideje és módja eltévesztődik; nagy veszedelmet okoz.

Ez az oka, hogy sok Századok óta, és szinté az Orvosi Tudomány kezdetétől fogva, az Opium betse, sok izzbenn, hol egyy felé hol más felé ingadozott az Orvosok előtt. Egyy időbenn meg-

megvetették azt mint mérget; más időbenn ismét felvették, mint jóltévő orvosságot; meg újra elhagyták, meg újra felvették; sőt egyik Országbeli Orvosok, nagyra betsúlték; mas Országbeliek iszonyodtak tőle.

A' mi időnkbeli nagy Tudományú és Tapasztalású Orvosok, azt tartják felőle, hogy kimondhatatlan hasznokat lehet vele tenni; és hogy egy bölts Orvosnak kezében, a' ki azzal helyesenn élni tud, az Opium nagy Isten ajándéka.

Az Opium, a' köszvényeseknek, szorulásbann lévőeknek, bőv vérűeknek, senyvedésre hajlandóknak, a' kiknek valamely részek gyúladásbann van, és a' száraz betegségben már flegmázóknak, mindenkor ártalmas: a' hideglelésőknek, hasmenést és vérhast szenvedőknek, némely környülállásokbann hasznos, de többször veszedelmes lehet. Kristély közzé tenni gyakrann ártalmas.

Ha a' feljebb említett nyavajákban, fájdalomenyhítő és álomhozó Opiumra vólna szükség, tanúlt Orvos pedig közel nints: azt valamennyire ki lehet pótolni, a' nálunk termő kertì Mákkal. Meg kell szedni a' jól megérett Mákfejeket, és a' magvait kirázzván, ezen tokokat (mert tsak ezekben van az erő) el kell tenni haszonvételre.

Mikor a' szükség kiyánja, ezen Máktokokból, a' kis gyermekeknek felet, másoknak a' környülállásokhoz képpes, 1—5-öt öszve kell törni, vagy vagdalni, megfőzni, és ezt a' levet a' beteggel itatni, kevésenn kezdvénn, és a' munkájára vigyázzván.

Ennek koránt sints olyan nagy ereje, mint a' Thébai Opiumnak; de az ártalmától sem lehet annyira felni; jóltévő hasznát pedig a' házi orvoslásokbann, már ezer tapasztalások bébizonyították,

t. i. hogy a' kínos nyavájákbann a' fájdalmakat enyhíti; édes álmod és az által nagy megvidulást szerez; a' szamar hurutot, gyermekek rettegését 's a' t. gyógyítja: de a' vele belsőképpenn való élésbenn vígyázni kell az esetekre, meljebenn feljebb az Opium ártalmasnak mondódott. A' nyűgös kisdedeknek tsak a' fürödő vizekbenn főznek meg 2—4 Mákfejet, és ez is az ő fájdalmokat megszünteti, és nekik tsendes álmod szerez.

Ha a' Mákkal úgy bánunk, mint a' Napkeletiek: mi is készíthetünk belőle Hazai Opiumot, melj a' Napkeletinél nem sokkal alább való.

A' Mák magvábann semmi altató erő nints, hanem még is lehet tapasztalni, hogy az azzal készült tézta süteményeknek étele után, édesdebenn alszik az ember.

Lehet belőlök készíteni magtejet is, valamint a' Mondolából. A' Mákmag olaj pedig igen jó ízű, és a' faolajnál nem alábbvaló.

A' *Pipats* Máknek is van valami fájdalom-nyhító ereje, és ezen végre a' szirmaiból szoktak Theát önteni, és Szirupot készíteni. Ennek tokjábann is oljan erő van, mint a' kerti Mákébbann, de sokkal kissebb mértékbenn.

338. N I M F A.

(*NYMPHÆA*)

Ennek fajainak gyökere, nyers korábann öszvehúzó, fojtós ízű, valamint az egész plánta is, és tsaknem hólyaghúzó tsípösséggel bír; a' honnan külsőképpenn a' daganatoknak oszlatására, és a' sugorodott inaknak kinyújtására, hasznosnak tartják.

Gyökerét megszáraztva szükség idejénn meg lehet enni; orvosi erejére nézve pedig ez hívesítő,

tő, fájdalomenyhítő; és főtt vizét a' vese fájdalmakbann, nehez vizellésbenn ditsérik.

339. SZÓDOKFA.

(TILIA)

A' *Hárs Szódokfa*, a' sűrű erdőkbenn nem igen kedves, mert meszsze terjedő 's ágazó gyökereivel, a' körül belől lévő fiatal fákat elfojtja; hanem az erdők széleinn, szabad mezőnn, és sétáló helyekenn, igen szép, tojásdad formára nővő fa.

Fája puha, a' meftzésekre igen alkalmas, nem könnyen hasad. Némeljek a' szénét ditsérik a' nyavajatorés ellen. Kérgéből a' szegény emberek kosarakat, és sokféle edényeket, a' Tszimaduk tsizma sarkakat készitenek; ha pedig eláztatják mint a' kendert, és megrontsolják, köteleket fonnak belőle; kérgéből és fájából is szőlő kötölekeket hasgatnak.

Virági igen kedves illatú, inakat ébresztő, görtsoszlató, fájdalomenyhítő erővel bírnak, és theájok 's lombikonn vett vizék, a' fő fájdalom, szédelgés, sőt nyavajatorés ellen is hasznosnak tartatik. Virágit a' mehek is igen szeretik, és szép fejer és illatos mézét gyűjtenek belőlök. Öszvetört magvainak főtt vize, az orrvér folyást elállítja.

Leveleit a' juhok és tehenek szeretik: de Liné azt mondja, hogy a' teheneknek nem kell adni; mert a' tejnek ízét és színét elrontják. — A' Hársfát legjobb, magról szaporítani.

340. SZUHAR.

(CISTUS)

Nálunk közönséges a' *Tetemöldő Szuhar*, erdős hegyekenn terem; néhol virágának szépségeért, vagy orvosi hasznáért is, kertekbenn termesztik; mert öszvehuzó, és erősítő, és a' sebek gyógyi-

gyítására alkalmas; meljért Eleink tetemtöldónak nevezték.

Kréta Szigetében, a' Krétai Szuharból szednek és gyűjtenek valami gyantát, meljet nálunk a' Patikákban, mint in-erősítőt, füstölésekre, és flastromok készítésére fordítanak.

341. B A 'S Á L.

(PÆONIA)

A' *rózsa* Ba'sált nálunk természetik kertekben nagy telyes virágáért, ámbár annak semmi jó szaga nints.

Büdös undorító gyökeréről régen azt hitték, ma is a' köznép közzül sokann hiszik, hogy görtoszlató, álmhozó, havi tisztulást indító erővel bír; és kiváltképpenn a' nyavajatörés ellen igen dítstérték; és e' végre gyökereit babonás rendtartások közt szokás felásni.

Meglehet, hogy van valami görtoszlató ereje; de hogy a' nyavajatörésben hasznos volna, azt nem lehet tapasztalni. Azért mint undorító mérges szert, inkább kerülni kell. Elég nézni a' virágát.

342. S A R K V I R Á G.

(DELPHINIUM)

A' *mezei Sarkvirág*, nagy bővséggel terem a' mezőkön, de szép kék virágiért helyt adnak neki a' kertekben is az *Ajaja* mellett. Virágít a' köznép, giliszta és nyavajatörés ellen dítstéri: de még nintsenek elég tapasztalások, meljek ennek a' mérges plántának igazi hasznát megmutatnák.

A' *Féregölő* Sarkvirág magvait, meljek égetők, mérgesek, tetű vesztő kenőtsőkbe szokták tenni. Igaz is, hogy azokat elveszti; de ha a' főnn valami apró sebetskék találnak lenni, ártalmas.

343. SISAKVIRÁG.

(ACONITUM)

A' Sisakvirágot, azért jó esmerni, hogy az ember a' mennyire látja, kerülje, mert ennek gyökere, levele, minden állatnak halálos méreg. Ha a' *Farkasölő* Sisakvirágnak gyökerét vagy leveleit hús közzé keverik, és az erdőkönn elhányják; a' Farkasokat, és minden állatot, a' mi abból eszik, hirtelen megöli.

Mindazáltal sok nagy Orvosok tudják a' *küts-más* Sisakvirágnak nagy hasznát venni, a' köszvényeknek, mirigy daganatoknak, és az éjjeli tsonthasogatódzásoknak gyógyítására; de azt csak ő reájok kell bízni; mert ha más hozzá nyúl, gyilkosságba esik.

Van mindazáltal egy fajta, t. i. a' *méregölő* Sisakvirág, melyről sokann azt tartották, hogy ez, a' több fajok mérge ellen orvosság: de ezt az értelmes Orvosok nem hiszik.

344. TZÁMOLY.

(AQUILEGIA)

A' Seregről, melyre tartozik, és piliseiről ítélnénn, ez is mérges, bár ha kitsiny mértékben is. A' *Harang* Tzámolyt, jeles virágiért termesztik kertekben. Minden része édeses ízű, és izasztó erővel bír. Magvait a' bőr felomladozása, és rüh ellen, sárgaság, és nehéz szülés ellen dítsérték; de bizonytalan.

345. KANDILLA.

(NIGELLA)

A' *kék* Kandillát, virágiért termesztik kertekben; a' *szőrös* és *mezei* Kandilla pedig terem vadúl is, vetve is, nem orvosi, hanem konyhai haszonra.

Minden részében ezen plántának, nyers korábban van valami mérgesség: de a' magva, mikor megérik, és jól kiszárad, jó illatú, fűszerszá-

mos ízű, és a' szegény emberek bors gyanánt helyesenn élnek vele.

346. P O M P A F A.

(LIRIODENDRON)

A' *tulipántos* Pompafát lehet látni az Uraságok kertjeibenn. Északi Amérikábañn ennek kérével élnek a' Khina helyett, a' hideglelések gyógyítására.

347. M Á J F Ű.

(HEPATICÁ)

Ezen szép kis plántátskának, kedvesenn öszvehúzó, kesernyés íze lévén; a' belső részeknek mindenféle gyengüléseibenn; tudónek, májnak, mejjnek, vesének dugulásaibann, hasznosnak tartatik.

348. K Ö K Ö R T S I N.

(ANEMONE)

Ennek majd minden fajai igen tsípős, égető, hólyaghúzó nedvességgel bírnak, és nagy vigyázással lehet velek belsőképpenn élni.

A' *mezei* Kökörtsin nyers leveleit vízbenn áztatják, szítatják, vagy a' száraz leveleit forró vízzel megöntik, és ennek a' víznek különös ereje van, a' szem nyavajáinak, még a' fekete vagy farkas hályognak is gyógyítására, há azt, vagy a' Kihúzádekjából 7—10 gránt egy nehézők tükörrel jól öszveelegyítvè, a' betegnek beadják. Az élesenn szúró fájdalom, jele szokott lenni a' gyógyulásnak.

Ezen vízzel való mosogatást, a' lovak hátáñn lévő fekélyek gyógyítására is javallják.

A' *berki* Kökörtsinnekn minden része erös, égető. Leveleit virággal együtt öszvetörvéñn, bekötik vele mustározás helyett annak karját, a' ki a' fejének fele részét, vagy derekát fájlalja; vagy a' tavaszi harmadnapos hideglelésbenn szenved.

De ezt a' kötést csak addig kell a' karján tartani, míg az azt jól megveressíti; hólyagot nem kell hagyni húzni, mert nehezem gyógyuló fekély lesz belőle. Ezt a' kötést a' hideglelésnek, a' hideglelés órája előtt három vagy négy órával kell feltenni.

350. B É R T S E.

(CLEMATIS)

Az *Iszlag* Bértsének, mely a' gyepűkre szokott felfutni, levelei öszvetörve hólyagot húznak a' bőrönn. Főtt vizével a' rühes testet mosogatni hasznos.

A' *Lótorma* Bértsének levelei, hasonlóképpenn hólyaghúzó. A' frantzús ráknemű fekélyeket, és tsutsorodott tsontokat, leveleinek porával hintegetni, nem csak, hanem öntött theájából is naponként kevéset bévenni, hasznos.

A' többek közt a' Bértse leveleivel is szoktak a' tsalárd koldúsok magokonn útálatos, de nem veszedelmes fekélyeket tsinálni, hogy másokat könnyörületessgre indítsanak.

351. V I R N Á N T Z.

(THALICTRUM)

A' *sárga* Virnántzot, puhító, haslágyító, gőzöltető erejűnek tartják, és a' sárgaságban dítsérik; de az Orvosok vele nem élnek. A' kis gyermekeknek vele fődöt főzni jónak tartják. Gyökere a' nyálat és vizelletet sárgára festi.

352. H É R I T S.

(ADONIS)

A' Héríts nem fordítódik orvosi haszonra; erős, rágó, mérges nedvessége és kedvetlen szaga van.

Itt csak azt kell róla megjegyezni, hogy a' *tavaszi* Héríts gyökerét, sokszor fekete Húnyor helyett adják el; de a' Héríts gyökér ennél sokkal

alábbvaló, mérgesebb, fanyalgó édessége és undorító bűdösége van.

353. SZIRONTÁK.

(RANUNCULUS)

A' Szirontáknak majd minden fajai, kisebb vagy nagyobb mértékben, erős rágó égető nedvességgel bírnak, és ha leveleit öszvetörve a' bőrre teszik, azt megtüzesíti, ki is sebesíti, mely seb nehezenn szokott gyógyúlni.

A' tsalárd koldúsok, a' *Torzsikával* szokták magokat megfekélyesíteni: az Orvosok pedig, ha erre a' plántára szorúlnak, hogy hólyagot húzassanak, a' *réti* Szirontákat szokták elővenni. Ezt, és a' *lángos* Szirontákat fordítják arra is, a' mire a' *berki* Kökörcsint.

Ámbár pedig a' Szironták mérges is: de a' szárasztás, főzés, és másféle készítés által, ki lehet belőle venni vagy egészenn, vagy nagyobb részint a' rágó erőt, és akkor jó vértisztító orvosság, sőt eledelül is szolgálhat.

A' *saláta* Szirontákbann legkevesebb a' tsípősség. Tavasszal salátának öntve, vagy saláta közzé elegyítve, igen jó eledel, kivált azoknak, a' kiknek vérek megtsípösödött: de sok ember sem ízét sem szagát nem szenvedheti.

Ez a' plánta mindenestül öszvetörve, a' vak aranyér fájdalmait enyhíti, ha vele borogatják.

356. H Ü N Y O R.

(HELLEBORUS)

A' *fekete, zöld, és bűdös* Hünnyör gyökerének tsak a' rojtjait fordítják haszonra.

Ez megszáraztva nem felettébb tsípős, keserű és émelygős ízű, szagtalan; jó és erős hasztisztító orvosság; mert a' belekben megiszaplott nyálkásságot felszaggatja, és azokból minden rűtságot kitisztít.

Különösen használ az elméjékben háborgók-
nak, nyavajatorósoknak, ha ezen betegségek oka
a' belekben vagy; továbbá a' vízi betegség-
ben lévőknek, és gilisztásoknak.

A' gyökerek rojtjaiból egy két nehézéket for-
ró vízzel megöntenek, rajta tartják, és ezt a' vi-
zet veszik bé. De leginkább szoktak élni azzal a'
magsűrített levével, Kihúzádjával (*Extractum*),
melj a' Patikában készítenek, meljből 5—15
gránt vesznek bé, a' melj kevéssé purgál, hanem
a' havi tisztulást és aranyeret indítja el,

357. GÓLYAHÍR. (*ÇALTHA*)

Leveleinek és viráginak főtt vize, vért hígi-
tó, gőzöltető, havi tisztulást segítő; és méreg el-
len valónak, 's a' himlőben is hasznosnak tartat-
tatik.

Virágbimbóit ha kinyílás előtt megszedik, és
etzetbe bétsinálják, a' Káprinál nem alábbvaló.

K É T F Ő B B H Í M E S E K.

358. GALAMBOTZ. (*VERBENA*)

A' *Szaporá* Galambotz, az őszvehúzó erejű
füvek közé tartozik. Azt tartják róla, hogy a'
fő fájdalmat enyhíti, ha a' szenvedőnek fejét és
nyakát vele borogatják.

363. ROZMARIN. (*ROSMARINUS*)

A' *szagos* Rozmarin levelei és virágtsészéi,
tsípős, kesernyés, fűszerszámos, és egy kevéssé
gyantás ízűk; gyengénn ingerlő és inakat ébresztő
erővel bírnak, de a' melj a' vértatornákra nem
igen hat el.

Vízzel vagy borral öntött theája, a' gőzöl-
gést, havi tisztulást segíti, a' főtt vidítja, a' sze-
leket

leket űzi; és a' 'sibbadásokbann, szédülésbenn, emlékező tehettség gyengülésébenn, fúladozásbann, torok mirigybenn, hosszas és hervasztó hasmenésbenn, hasznosnak találtatott.

Külsőképpenn, a' Rozmaringgal borogatni, párgolni, fürösztetni, a' törtvéres tagokat, terjedő fenét hasznos.

A' feljebb említett végekre, lombikonn vett vize igen jó erejű; még hatalmasabb pedig a' spiritussa, meljet *Magyar Királyné vizének* neveznek, mivel, a' mint mondják, Er'sebet Királynét erre, mint köszvény ellen való orvosságra, egy Remete tanította, a' kit a' Királyné Isten Angyalának hitt.

364. 'S Á L Y A.

(*SALVIA*)

A' *kerti* 'Sálya, egy a' régiek legditséretebb orvosságai között, és azt sok tekintetebenn meg is érdemli. Orvosi haszonra, kivált száraztott levelei fordítódnak; ezeknek erős fűszerszámos, nem igen kedves szagjok, tsípős kesernyés hevítő ízok, és gyengénn ingerlő, 's oszlató erejek van.

Vízzel öntött theája, a' gyomor és mejj nehézsége, hurut, bőfögés, szélkolika, és főfájás ellen hasznos; a' vért hígítja, a' gőzölgést és izzadást segíti, ha az ember jól bétakarószik utánna.

Viszont pedig különös az, hogy borral öntött theája, a' lankasztó és hervasztó izzadást, még a' száraz betegségekben is, ha azt a' beteg hidegenn iszsza, nem külömbenn az Aszszony vérenek a' gyermekszülés utánn, és tejének a' gyermek választása utánn való folyását elállítja.

Nem tsak a' szárazbetegségben lévők pedig, hanem más sok elgyengült személyek is, szenvednek éjtszakai bádjasztó izzadást, melj bizonyos

óra-

órábann szokott előkerülni, minthogy az, a' hideglelésnek egy különös veszedelmes neme. — A ki iljet szenved: öntessen jó kövérenn valami más fél meszely 'Sálya Theát, és azt jól betakarvann, hagyja meghűlni, míg oljan nem leszsz, mint a' közönséges ivó hideg víz. Ebből igyon meg, lefekvőre egy jó asztali pohárral, és éjtszaka is, ha felserken és szomjúhozik, sőt reggelre kelve is, ebből igyon. Ez által, bizonyosann reménylheti, hogy attól a' felelmes és életet erősen fenyegető izzadástól megszabadul; kivált ha tudvann már, meljik óránn szokott az előfordúlni, eleinte egy vagy két éjtzakánn, akkorra felserkenteti magát, es azt az órát a' mennyire lehet, ébrenn tölti el. — Ezt az egész reménységet pedig semmivé teszi az, ha a beteg, egy jó paplannal meg nem elégszik, hanem azonntúl több, vagy más melegítő takarókat terített magára. Tsak akkor lehet a' takarót valamivel szaporítani; mikor már az izzadás órája egészen elmúlt.

Sokann szeretnek theájával rendesen elni, és azt állítják, hogy a' Khínaiak feljebb betsülik a' nálók termő igazi theánál.

A' 'Sálya, kivált nyers korábann, a' rothadásnak is ellentáll, mint a' Khína, és a' test kemény részeit erősíti. A' nyelv'sibbadásbann, és a' nyelvtsap leesésébenn, hasznos leveleit a' nyelvre rakni, vagy megrágni.

Külsőképpenn, jo a' 'Sálya főtt vizével, a' gyúladásbann lévő torkot gargarizálni, az ínyeket és sebes száját vele mosogatni, leveleivel pedig a' fogakat dör'sölgetni, tisztogatni; kötözésekre és borogításokra is jó, mert oszlat, és egyszerűsmind erősít.

A' több fajai is a' 'Sályának, közelítenek a' kertühez; mi különös tulajdonság lehet pedig a'

több fajaibann, az még eddig a tapasztalásból nints tudva.

365. KATSKANYAK.

(AJUGA)

A' *Kalintza* Katskanyaknak, erős de kedvetlen illatja van, mint a' Fenyőfának; íze keserű, ereje erősítő, vért hígító, gőzöltető; ferdőjét a' meghülésből származott fájaldalmakbann hasznosnak tartják. A' régiek azt hitték, hogy ennek főtt vize a' nehéz szülésbenn segít.

366. TARORJA.

(TEUCRIUM)

A' *hagymaszagú* Tarorja, terem a' nedves lapályokon: levelei még megszáraztva is szép világos zöldek, íze kesernyés, fűszerszámos, tsípös; szaga közelít a' foghagymáéhoz, de a' melj elmúlik, ha a' plánta megszáraztva soká áll. Ereje erősítő, vért hígító, gőzöltető, izasztó, senyvedésnek ellent álló, hevítő.

Vizzel vagy borral öntött theája, a' hosszas nyavajákban, és tartós napos hideglelésekben igen hasznos; sokann, a' giliszták, belső részek dugulása, havi tisztulás rekedése, füladozás, és vízi betegség ellen is dítserik. A' visszaverődött omladozásokat, rühöt, 's egyebeket a' bőrre kihajtja.

Külsőképenn, a' senyvedő fene nemű sebeket vele borogatni kötözni hasznos.

A' *Gamandor* Tarorjának ereje és haszna, a' Hagymaszagúéval egyez.

Az *Eletillat* Tarorjának illatja igen hatható, de a' melj azonnal elmúlik, mihelyt a' plánta megszárad. Terem Európának melegebb részeiben, természetik kertekben is. Ez keserűbb és tsípösebb ízű, mint a' több Tarorják. Invidító és erősítő erővel bír.

Ezt a' matskák szinte úgy szeretik, mint a' *matska* Tsipkepityet és Gyökönkét. Pora pirüszköltető, borral öntött theája az Életerőt serkenti; hasznos a' főfájdalombann, hideglelésekben, mejjnek hosszas nyavajábann, havitisztulás rendtelenségeiben.

A' *hegyi* és *Pólé* Tarorja ereje, közelit az Életillatéhoz.

367. SZÁTORJA.

(SATUREJA)

A' *borsos* Szátorja kertekben terem, mint gyom. Szaga kedves, íze tsipős, fűszerszámos; ételt készíteni vele jó, mint a' petre'selyemmel; az ételkívanást segíti; ereje érzőinakat ébresztő, vidító.

Főtt vizét a' fájós fülbe ereszteni, és a' fájós torkot vele gargarizálni, jónak tartják. Leveleinek pora, borbanu bevéve, a' mejjét és tüdőt erősíti.

368. I'SÓP.

(HYSSOPUS)

Ez a' hathatós kedves szagú, 's keserű ízű plánta, gyengénn ingerlő, és érzőinakat ébresztő erővel bír. Sokann ditsérik, mint mejjtisztító, havitisztulást segítő, gyomorerősítő szert, és a' flegmás hurutbann, füladozásbann, köszvénybenn, szemfájásbann, és a' bőrnek tarjagosságábann javallják, mint jóltévő orvosságot.

Jegyzés. A' Szent Irást Magyarázók sokat törték fejeket azon, mi lehetett az az I'sóp, meljet a' régi 'Sidók, a' tzeremóniás rendelések szerint, tsomóba kötöttek, és hol vízbe hol vérbe mártvánn, meghintették vele azt, a' mit a' tzeremóniák szerint megtisztítani vagy szentelni kellett.

A' felakadásra alkalmatosságot adott az, a' mi van 1. Kir. 4: 33. t. i. hogy *Bolts Salamon* szóllott a' *Tzedrus* fűtől fogva mind az *Izsópig*, melj a' falból vagy kösziklából nevelkedik ki; az I'sóp pedig iljen helyenn teremni nem szokott,

Némeljek hát az l'sóponn értettek valami mohot, melj a' régi falakonn es kosziklakonn nő, azt gondolvann, hogy Salamon minden plántákról szóllott, a' legnagyobbtól fogva a' legkissebbig. Mások másképpenn vélekedtek.

Talám legjobb eligazítása a' nehézségnek az, hogy valamint a' Rómaiak, minden jószagú és szép virágú füveket, meljekkel az óltárokot és áldozatra való barmoknak szarvait felkoszorúzták, 's annal fogva azokat szent füveknek tartották, *Verbenak* nak hívtak: úgy a' 'Sjódók is, az l'sóp név alatt, nem egy bizonyos plántát értettek, hanem minden jó illatú füveket, meljek a' nevezett tzeremónias meghintésekre alkalmasok voltak. Iljeneket találhattak kivált bujdosásokbann, a' kősziklak hasadékibaann, p. o. *tsipkés* Bortalap, *édes gyökerű* Páfrán, *venus* kő-dorka 's a' t. és ezeket elő lehetett venni a' meghintésre, mikor betesebb füveket nem találtak.

369. TSIPKEPIŦTY. (NEPETA)

A' fedetlen magvú Kétfőbbhimes Plánták, Orvosi erejekre nézve, mindnyájann egymáshoz közelitene, t. i. gyengénn ingerlő, serkentő, inakat ébresztő erővel bírnak, minthogy kámfor matéria vagon benne. Ezek közzül való a' Tsipkepitty is.

Mindazáltal nem lehet mondani, hogy ugyan azon Sereg és rendbeli, sőt ugyan azon nemű Plánták is, egymással tökéletesenn eggyeznének; mert a' különböző forma, és belső alkotás, az alkotó részeknek különböző elegyedését mutatja benne, meljnél fogva az emberi testbenn való munkálkodásoknak is, valamennyire különbözni kell.

Nevezetes ebbenn a' Nembenn a' *Matska* Tsipkepitty. Ez a' fű a' matskákat különösen viddtja; ha elejekbe veti az ember hozzá dör'sölik fejeket, rajta hengergöznek, 's végre a' leveleit jó ízűnn rágják, és eszik.

Az emberre nézve ezen Plánta még nints elegedendő vizsgálás alá véve, holott figyelmeztést érdemel, hogy ama nagy hasznú *matska* Gyökönkenek gyökereivel, a' matskák éppenn így tselekesznek.

Ennyi tapasztalás mindazáltal van felőle, hogy theája a' gilisztákat űzi, a' főfájdalmat enyhíti; kiváltképpenn pedig ha félförödöt készítenek belőle, ez az Anyaméhnek nyavajaibann, 's az onnan származó úgy nevezett szánádra fájdalmakbann, a' havitisztulás rekedésébenn, igen hasznos, és jóltévő orvosság. — Hát az Érzőinak nyavajaibann, nem lehetne-é tőle sokat várni?

370. LEVENDULA.

(*LAVANDULA*)

A' szagos és *Spikinárd* Levendula kertekbenn természetődik. Ereje a' Rozmaringéhoz, és más ide tartozó Plántákéhoz hasonlít, i. i. ingerlő, serkentő, és hevítő.

A' virágival való kötözés, és még inkább az égettborral felelegyített olajával való kenetetés, a' daganatokat oszlatja, a' görtsöt, inak sugorodást, reszketést gyógyítja; theája a' főfájdalmat enyhíti, a' szédülést távoztatja.

Olaját kedves, és ébresztő illatjáért szagolgták, de bővenn élni vele nem mindennek tanácsos, mert nagyon ingerel.

371. B I B E T Y Ű.

(*SIDERITIS*)

A' *tisztes* Bibetyü egy kevéssé szorító, erősítő; főtt vize, és a' vele való borogatás, a' szakadásokbann, és fejerfolyásbann hasznos. Szoktak förödöt is készíteni belőle.

372. M É N T A.

(*MENTHA*)

A' Méntának minden fajai ingerlő, érzőina-
kat ébresztő, serkentő, görtsoszlató, hasmenést,

és hányást szüntető, gyomrot erősítő, havitisztulást segítő erővel bírnak, és öntött theájokkal élni a' nagy elgyengülésbenn, anyaméh nyavajábann, hipokondriábann, szárazbetegségben, kólikábann, és köszvényben lévőknek igen jó.

A' hányást megszüntető erejére nézve meg kell jegyezni, hogy ha a' hányás gyomor gyúladásból származik; akkor a' Ménta thea ártalmas, és a' hányást még neveli. —

Külsőképpenn az ezekből készült fürdő, és meleg nedves kötözés, a' sugorodott, és megmarjult inakat kinyújtja, a' fitzomodásokat gyógyítja, és az azokból származott daganatokat oszlatja.

Ezek közt legerősebb, és hathatósabb a' *borsos Ménta*, melj ha egyszer a' kertbe ültetődik, ott állandó, és terjed. Az ize fűszerszámos, borsos, a' kámforhoz hasonlít; ha az ember megragja, érezhetőképpenn meghívesedik a' szája. Bővenné lévén benne a' Kámfor matéria, mind azokat a' hasznokat teszi, kissé erőbenn, és bátorságosabbann, meljeket a' Kámfor. Lehet veleit ételbe tenni bors gyanánt.

Ennél valamivel gyengébb, de a' vele való élésre nézve bátorságosabb, és a' Ménták között legjobb a' *fodor Ménta*, melj hasonlóképpenn a' kertekben szaporodik és terjed, és a' Méntáknak előadott hasznaira nézve igen jóltevő.

Ez után van a' *Tsombor Ménta*, *vizi Ménta*, *zöld Ménta*, *Bázing Ménta*, leggyengébb pedig a' *tarloi Ménta*.

373. R E P K É N Y.

(GLECOMA)

A' *Kétiks* Repkény leginkább az erdőkönn, 's erdő szélekenn terem; fűszerszámos, kedves, kesernyés ízű, és ha levelét az ember újjai közt eldör'söli, erős jó szagú.

Tavas-

Tavaszszal petre'selyem gyanánt ételbe is szokták tenni, és kivált a' mezei emberek 's katonák, petre'selyem gyanánt élhetnek vele, a' honnan *Matona Petre'selyemnek* is hívják.

Vizzel öntött theáját a' vérpökés ellen'dítsérik, és sokann mint megelőző orvossággal, élnek vele, a' vesekő és szárazbetegség ellen.

A' fájós de nem sebes lábú embernek, lábvizet készíteni vele igen jó.

374. KANAFÁJ.

(LAMIUM)

A' fejér Kanafáj, ámbár szagatlan és ízetlen, még is sokann viráginak theáját, a' fejér folyás és felettébb való havitisztulás ellen, hasznosnak tartják; leveleinek portubákját pedig, nátha és orrpöfödés ellen, mint bizonyos házi orvosságot, betsálik.

377. BETÓNIKÁ.

(BETONICA)

Az orvosi Betónikábann meg van ugyan, de kicsiny mértékben, az az orvosló erő, meljel az ezen Seregbeli plánták bírnak; ezenkívül, émelygős ízű gyökerével lehet élni, mint hashajtóval; de koránt sem érdemli azokat a' dítséreteket, meljeket a' régiek ráruháztak, és azt a' nagy betset, meljben tartják az Olaszok, a' kiknél példabeszédbe ment: *Add el felső ruhádat, és vegy rajta Betónikát.*

378. HUNNYÁSZ.

(STACHYS)

Ennek fajai hasonló erejűek a' több ide tartozó plántákhoz, de az Orvosok velek nem élnek, hanem a' Bábák es kuru'soló Aszszonyok, a' *Zisztes* Hunnyászból fődöt készítenek, különb kitalomb nyavaják ellen, melj fődő az inakat erősíti.

Ők pedig vele babonásann élnek, mert az úgy nevezett megrontást gyógyítják vele.

Ezen Seregbeli virágoknak nagy része, kedves a' méheknek és hasznos; eggy sints pedig oljan hasznos, mint a' *Tisztos* és *parlogi* Hunnyász. Ha ezek aratás után elborítják a' tarlót: akkor bőv méz-szüret leszsz.

380. P E M E T.

(*MARRUBIUM*)

Az *orvosi* Pemetnek, ennek a' keserű sós ízű Plántának, több erőt tulajdonítottak, mint a' mennyit érdemlett. Dítsérték t. i. a' hurat, füladózás, és száraz betegség ellen, de ezekben ritkán lehetett hasznát tapasztalni.

A' kik vele húzomosann éltek, azoknak gyomrát elgyengítette, elrontotta, mint minden tiszta keserűségek, meljeknek az a' tulajdonsága, hogy eggy bizonyos ideig a' gyomrot erősítik; ha pedig azonn túl él velek az ember, elgyengítik, elrontják.

Minthogy a' rothadásnak ellentáll, kívülről jó a' fene nemű sebekre; theáját pedig a' sárgaság ellen, giliszták ellen, és a' havi tisztulás megindítására, jónak tartják.

386. M U R V A P I K K.

(*ORIGANUM*)

A' *Szurokszagú* Murvapikknek, hathatós fűszerszámos szaga, kesernyés erős, de a' mellett kedves fűszerszámos íze van. Inakat ébresztő és erősítő tulajdonságával, a' nyálkás nedvességeket felolvasztja, a' gőzölgést segíti. Öntött theája, a' havi tisztulás rekedésébennn, fő és mejj fájdalom-ban hasznos.

A' *Majoránna* Murvapikknek hasonló ereje és haszna van; de orvosságul vele nem igen élnek; hanem kertekben örömet termesztik ked-

ves

ves illatjéért; és leveleivel 's murvapikkelyeivel meljeket Majoránna polyvanak hívnak, kedves ízű ételeket és kolbászokat készítenek.

Leveleinek 's murváinak pora, jó ptrüszköl-tető, és nem felettébb kemény.

387. D É M U T K A.

(THYMUS)

Mind a' *Kakuk* mind a' *kerti* Démutka kel-lernetes illatú, fűszerszámos ízű, inakat ébresztő, vért hígító, gőzöltető erejű betses orvosi szerek; és mind azokbann a' betegségekben theájok hasznos, meljek az Érzőinak elgyengüléséből származnak, vagy azzal öszvekötvé vagynak, minéműek a' szédülés, boritaktól való följás, álmoság, szélütés, görts, nyelv elesése 's a' t.

Kulsőképpenn is oszlato, és inerősítő kötözéseket belölök tsinálni igen jó.

388. M E L I S Z S A.

(MELISSA)

A' *Tzitromszagú* Meliszszát kertekben természetik; kedves fűszerszámos kesernyész ize, hat-hatos és igen jó, tzitromhoz közelítő illatja van.

Ez jó vért hígító, és az érzőinakat ébresztő, vídító, 's éggyszersmind erősítő orvosság, és kivált a' főt különösen vídámítja, a' beleket a' nyálkásságtól szabadítja, a' szelet üzi, az anyaméh nyavajáibann segít. Hathatosabb pedig a' nyers levelekből öntött thea, mint a' szárazokból, mert a' szárazítás által az erejek meggyengül.

Ha ezzel forrozzák meg a' hordót szürethor, a' bor tzitromos ízű leszsz.

Hasonló Orvosi erővel bírnak: a' *hegyi* Meliszsa, a' *pettegetett* Pofóka, az *édes* Mo'sárvi-rag, es a' *matska* Tsipkepitty 's a' t.

391. BA'SALYIKOM. (OCYMUM)

Szívet, és inakat erősítő, 's öszlató erővel bír, mint a' több jószagú plánták ezen Seregbenn. Szagáért természetik a' Kertekben.

392. TSUKÓKA. (SCUTELLARIA)

A' vízmeljéki Tsukókának igen gyenge, a' foghagymáéhoz közelítő szaga, és igen keserű íze van, meljnél fogva ez, az erősítő orvosságok közé tartozik. A' régiek a' napos hideglelésekben haszonnal éltek vele.

393. VILLAHÍM. (PRUNELLA)

A' Torok Villahím gyenge szagú, és egykevéssé öszvehúzó plánta; a' honnan főtt vize a' hasmenésben segít.

Különösen pedig a' torok gyúladásban javallották a' régiek; mert azt írják, hogy egyszer egy egész Tábori Seregbenn közönségessé lett a' torok gyúladás, meljben sokann holtak. Sok orvosságok próbálása után, ezt valaki feltalálta, és a' levével a' torkot gargarizálván, kívülről pedig fűvével kötözgetvén, az elhatalmazott nyavaja uralkodásának véget vetett.

394. TSIKORKA. (GRATIOLA)

Ez, a' lapos nedves kaszállókban bőven terem. A' plánta szagatlan, émelygős keserű ízű; nyers korában kivált a' gyökere hányat, és nagy rágással purgál, megszáraztva pedig csak alólról hajt.

Ditsérik a' makats vízibetegségekben, nedvednapos hideglelésekben, meljek makats szorulással járnak együtt, és a' giliszták ellen.

Leveleinek porából bévésznak e' végre, hatodrészt nehézektől, vagy tíz grántól fogva, fél nehézéig,

zékig, vagy pedig fél nehézéktől fogva egy egész-ig, leveleinek öntött theáját iszszák. Gyökeréből fél nehézék jó hányató, mint az Ipekakuána. De ennél sokkal jobb, és bátorságosabb hányatót tudnak rendelni az Orvosok a' Patikából, mikor szükség van rá. —

Külsőképpenn nyersenn öszvetörve, igen jó vele borogatni a' köszvényes tagokat, a' meghűlésből származott fájdalmakat, és az oljan ütéseket, melyek alatt törtt vér láttzik; mert oszlat.

Ezt a' füvet a' legelőnn, semmi marha meg nem eszi: ha pedig a' több fűvekkel együtt lekaszálják, ettől a' szénától a' lovak megfososodnak, és elszáradnak.

395. H Í Z Ó K A.

(PINGVICULA)

A' *motsári* Hízóka, terem motsáros vizenyős helyekenn; levelei fényesek, földre fekvők. Főtt vize hashajtó, de azért orvosi haszonra nem fordítódik. Ha leveleire tejet töltenek; a' tej megsűrűdik, de meg nem alszik. Ez a' Juhoknak ártalmas eledel.

399. SZ Á L K A T S É K.

(EUPHRASIA)

A' *szemvdttó* Szalkatséknek a' szemre nézve, igen jóltévő erőt tulajdonítottak; de a' mit az újabb tapasztalások benne nem találtak. Fojtós keserűségénél fogva némelij nyavajákban erősítő lehet.

402. KAJMATSÓR.

(PEDICULARIS)

Erről azt hitték, hogy ha a' marha a' széna közt megeszti, megtetvesedik. Orvosi haszonra nem fordítódik.

403. P I N T Y Ő.

(ANTIRRHINUM)

Ennek fajai között Orvosi haszonra fordítódik csak a' *Gyújtován* Pintyő, mely kedvetlen szagú, keserű ízű, erejére nézve pedig oszlató, fájdalom enyhítő, vizelethajtó, seb tisztító.

Kifatsart leve, vagy főtt vize, az eves sebet szépen megtisztítja. Theája a' vizelletet indítja, és a' vízibetegségben lévőknek hasznos.

Leveleit, és virágát öszvetörve, és disznózsírral jól öszvekeverve, készítenek belőle kenetet, mely a' vak aranyér fájdalmait enyhíti, és a' tsutsorodásokat eloszlatja. Ugyan ezen kenet a' Pokolvarnak, és más mérges keléseknek, körömméregnek, fenenemű tyúkszemnek, legjobb orvossága.

405. T Á K A J A K.

(SCROPHULARIA)

A' *bodza* Tákajaknak szaga kedvetlen, hasonló a' bodza levél szagához, meljért a' köznép *fekete bodzának* is hívja.

Tsögbögös gyökerének és leveleinek lágyító, oszlató, és sebtisztító ereje van, és a' pokolvar gyógyítására úgy lehet vele élni, mint a' Gyújtovánnal.

A' torokmirigyét a' theájának itala, és fűvével való kötözés eloszlatja. Az aranyér fájdalmában, gyökerének porát inni hasznos. Magvait gilisztaűző szernek tartják.

A' *vízi* Tákajak leveleit, ha a' 'Senna közzé elegyítik; a' 'Senna sem kedvetlen ízű nem leszsz, sem rágást nem okoz.

407. GYŰSZŰVIRÁG.

(DIGITALIS)

A' *piros* Gyűszűvirág, csak a' kitanúlt és próbált Orvosok keze alá való, a' kik ezzel nagy orvoslásokat tudnak tenni, a' vízibetegségnek majd
min-

minden nemeibenn, és a' mirígyes mérges daganatokbann, 's kelésekben, még abba az esetben is, ha ezek örökség szerént a' Szülékről mentek által valakire: de más vele próbát ne tegyen, kivált belsőképpenn, mert a' plánta felettéb mérges, és a' tanult Orvosok is igen óvást bánnak vele, és tsak egy gránonn kezdik a' beadását, 's úgy tartják szemmel, minémű munkája lesz a' testben.

Ereje van főképpenn a' leveleibenn. Igen kicsiny mértékben beadva, a' vizelletet hatalmasan üzi, és a' vizibetegségeket meggyógyítja, a' mirígyes daganatokat oszlatja: de e' mellett sokáig tartó émelygést, és undorító gyomor háborgást okoz; az érverést pedig annyira ellankasztja, hogy míg hatvant kellene rendesen ütni, alig üt negyvent, vagy harmintzat.

Ha tsak kevéssel veszen is bé többet valaki, mint kellene, kínos hányást, és hastekerő veszedelmes hasmenést okoz.

Még mikor a' tanult Orvosok adják is bé, ha egy darab ideig él vele a' beteg, meghomályosodik a' látása, mintha elvesztette volna szemvilágát, a' mikor osztánn feibe kell hagyni a' vele való orvoslást.

A' ki öszvetört leveleit, külsőképpenn borogatja is a' mirígyes daganatokra, nagyon vigyázva bánjon vele; és bátorságosabb, ha nem ennek, hanem az ennél sokkal közönségesebb, és akár melj erdős hegyekenn könnyenn találtatható *nagy virágú Gyűszűvirágnak* leveleit vészi elő.

410. S Z Á D O R.

(OROBANCHE)

Némeljek a' szárait Spárga gyanánt eszik; gyökere poráról pedig azt tartják, hogy a' szélkolikát elüzi.

411. A K Á N T. (ACANTHUS)

A' díszes Akánt levelei, hasznosok külsőkép-penn a' daganatok oszlatására; gyökereinek főtt borát, a' görts, 's inak sugorodása ellen javalják; ugyan ez a' hasmenést szünteti, a' vizelletet pedig indítja.

NÉGYFŐBBHÍMESEK.

412. GOMBORKA. (MYAGRUM)

A' Gomborka magvának szaga, egykevéssé a' fog Hagymáéhoz hasonlít; sok madaraknak kedves eledele; orvosi haszonra nem fordítódik, hanem gazdaságbeli haszonra lehet belőle olajat ütni, és e' végre néhol a' *magvas* Gomborkát termesztik is.

414. T Á T Ó R J Á N. (CRAMBE)

Terem a' Magyar Országi kövér síkmezőkön, és régi kaszálókbann, a' szántó földekenn ritkábbann, mert az eke, gyökerének tsirádzó tetjét elvagdálja; az ugyan még azután két három esztendőbenn kihajt, de a' gyakori háborgatást nem győzi, kivész. Lehet mindazáltal a' szántóföldek lábábann, és az útfelekenn is találni.

Gyökere vastag, mint az ember lába, egyesenn, és méjjen megyen le a' földbe; ize oljan mint a' kerek Répáé, de émelygős retek keserűséggel elegyes. Szükség idejenn meglehet enni, eggyel húsz ember is megéri eggy nap.

415. T S Ü L L E N G. (ISATIS)

A' festő Tsülleng leveleiből kék festéket készítenek, melj végre másutt termesztik; mi nálunk pedig a' kaszálókbann vadúl terem, de ennél az említett végre jobb a' termesztett.

Orvosi haszonra nem fordítódik. A' régiek, leveleit a' vérhas ellen, és a' daganatok oszlatására, gyökerét pedig a' sárgaság ellen dítsérték.

417. 'S Á 'S A.

(LEPIDIUM)

A' *kerti*'Sá'sa igen jó, vérsenyvedést (skorbut) gyógyító, vérthígító, vizelethajtó orvosság. Nyers leveleinek kifatsart levét kell a' vérsenyvedés ellen kalauanként inni, — ha a' plánta megszárad, semmi ereje nints. —

Termeszti a' kertekben, és vagy mint petre'selymet aprítják az ételekbe, vagy hús mellé felteszik csak nyersenn. Ize oljan mint a' tormáé, a' gyomrot erősíti, az emésztést segíti, a' vért hígítja, tisztítja.

A' bűdös *Metsek*'Sá'sát, sok szegény emberek tsizmájokba teszik talpok alá, a' tavaszi és nyári hideglelésekben, és gyakran megtörténik, hogy meggyógyúlnak.

419. T O R M A.

(COCHLEARIA)

A' Négyfőbbhímés Seregben lévő minden plánták, vértisztító, vérsenyvedés ellenvaló orvosságok; kivált a' meljeknek kövérlevelei vannak: de mind ezek közt méltánn legelső a' *Kalán* Torma levele.

Ezt nálunk nedves kertekben természetlik, a' Jó Teremtő pedig bőven plántálta azokra a' helyekre, meljekenn a' vérsenyvedés uralkodik, p. o. a' tenger partokra, és ezen orvosságban, az eltsipősödött vérű hajókázók segedelmet találnak.

Leveleinek kifatsart levét kalauanként inni, a' bőrnek minden nyavajáiban, meljek a' nedvessegek megtsipősödéséből származnak, a' rühben, mindenféle fájdalmas viszkelegésekben, omladozásokban, és eves sebekben, igen jó. A'

rothadó ínyeket, és a' miatt lógó fogakat, ezzel, vagy ezen plánta spiritusával mosogatni igen hasznos.

Saláta gyanánt és hús mellé való mártásnak is lehet vele élni, mert jó vértisztító, izzasztó, és vizellethajtó erővel bír, és az elrekedt torkot is kinyitja.

Azombann ezt a' plántát minden rossz nemű hideglelésekben kerülni kell, mert ott ártalmas.

A' *Kalán* Torma leveleinél erősebb és tsipősebb az *ortekerő* Tormának gyökere.

Mind azon végekre hasznos, meljekre a' *Kalán* Torma, ha nyersenn megreszelve reggelenként egy asztali kalánnal béveszi az ember, vagy a' levét fatsarja ki, és tűzkorral megédesíti. Hasznosnak találtatott a' fuladozás, hosszas nátha, hurut, köszvény, és vízdaganat ellen is.

Sok képpenn szoktak vele élni az ételek készítésére; legjobb pedig nyersenn, és éppenn akkor reszelni, 's akár magábann, akár hideg etzettel megöntve hús mellett enni, mert a' vér megtsipősödésének, és minden ebből származó betegségeknek hatalmasann ellent áll, sőt azokat meggyógyítja.

Ha az *ortekerő* erejétől, akár főzés, akár forró marha hús lével való megöntés, akár tűznél való melegítés által megfosztják: említett orvosló hasznát elveszti.

A' reszelt Torma ha a' bőrre tevődik, azt megveresíti, sőt sokára hólyagot is hűz; és ennél fogva, a' hasogató kőborló fájdalombann (*Rheumatismus*), és a' tagoknak 'sibbadásábann, szélütésébenn 's a' t. hasznos. (*Lásd Reptze*).

Lovaknak is, a' keheesség ellen, abrakjokba metélve, haszonnal szokták adni.

A' *Borsika* Torma terem útonn útfélenn tavaszszal, gyenge leveleit saláta gyanánt lehet enni, magvaival pedig bors gyanánt élni. Fűvének az a' haszna van kissebb erőbenn, a' mi az élébieknek.

427. F O S Z L Á R.

(CARDAMINE)

A' több ezen Seregbeli plánták tulajdonságainn kívül, az újabb tapasztalások szerént, a' *kakuk* Foszlár virági, igen jó görtsoszlató erővel bírnak, és minden inakhúzódózáibann és sugorodásaibann hathatós orvosló szerül szolgálnak.

428. 'S O M B O R.

(SISYMBRIUM)

A' *Zsázsa* 'Sombor, terem a' szép tiszta vizű patakok mellett, és mindjárt tavasz elejénn ott lehet találni. Ez is ebbenn a' Seregbenn a' legjobbakk közzé tartozik. Úgy lehet és kell vele élni, mint a' *kalan* Tormával, sőt jó azzal öszveelegyíteni.

Mind azokat a' Négyfőbbhímese Seregbeli plántákat, meljeket vagy saláta gyanánt, vagy hús mellett enni szokás, igen jó öszveelegyíteni *Sóska* Lórommal; így sokkal munkásabb az orvosi erejek.

Az *iszap* 'Sombornak főtt vize, ha reggel és estve find'sánként iszszák, igen hasznosnak találtatott, a' giliszták sőt a' pántlika férgek ellen is.

A' *Szófia* 'Sombornak magva oljan erejű, mint az *iszap* 'Sombor, és még azonnkivül a' hasmenés, vérpökés, fejrőfolyás ellen hasznosnak találtatott. — A' *Szófia* 'Somborból jó és tartós seprőket lehet kötni.

429. S Z E G E T S.

(ERYSIMUM)

A' Négyfőbbhímese plánták tulajdonsági közé tartozik az is, hogy az elrekedtt torkot meggyógyítják.

Különösen pedig a' *hagymaszagú* Szegetsnek van az a' haszna, mert ez nem olj igen erős és tsípős, mint a' többek. A' levét kifatsarvánna, mézzel vagy tzuikkorral kell jól megédesíteni, és azt reggel és este inni.

Ha az ember erősebbet vészen elő, p. o. *órrtekerő* Tormát: azt megreszelvénn, töltsön reá forró vizet bővenna, tartsa jól befedve két óráig; akkor leszűrvénna édesítse fel a' levét, és úgy éljen vele.

430. I B O L Y A.

(CHEIRANTHUS)

Ennek eggynehány fajait, ékes és jó illatú virágieért, kertekbenn természetlik; de bár ezen Se-regből való lévénna, ereje a' többekéhez hasonlít: orvosi haszonra még is nem igen fordítják.

A' *Fajtlinka* Ibolya sárga viráginak theáját a' sárgaság ellen, és a' havi tisztulás elindítására, sokann dítserik.

434. K Á P O S Z T A.

(BRASSICA)

A' *főzelék* Káposzta, a' mivelés által olj sok különböző formájú fajtakra vált a' kertekbenn, hogy nehéz az embernek elhinni, hogy mind azok ugyan azon eggy fajú plántának hasonfajai vagy fajtái vólnának. Nevezetesenn, melj különböző formájú és termetű plánták ezek: *Fejér* és *veres fős* Káposzta, *Kalarábé* K. *Kártifiola*, *olasz*, *Brokoli*, *kék* vagy *téli fodros* K.! 's a' t. azombann a' Fűvészek tapasztalása azt mutatja, hogy mind ezek a' mivelés által, annak a' *főzelék* Káposztának magvairól váltak, melj vadúl a' tenger-

rek partjainn terem, és a' Kertészek ma is tapasztalják, hogy egyiknek magváról a' másik leszsz, és mindeniknek igen nagy gondal kell magvát venni, hogy el ne változzon.

A' főzelék Káposztának sokféle fajtái, abbann különböznek a' több Négyfőbbhímese plántáktól, hogy nem érzik benne az az erős tsípősség, melj a' több ide tartozó plántákban van, 's a' melj-nél fogva azok a' vérsenyvedést orvosolják; ha-nem tele vagynak édes tzuékros nedvességgel, melj-nél fogva az eledelre és táplálásra igen alkalmasok.

Azombann ez a' tzuékros nedvesség tsak elnyelte, és megenyhítette benne a' tsípősséget, hogy ne érezzék: de valósággal a' főzelék Káposztának minden fajtáiban megvan a' vérsenyvedést gyógyító erő, melj kimutatja magát azokban, a' kik azokkal bőven élnek; kimutatja magát az által is, hogy a' megforrásra, poshadásra, savanyodásra igen hajlandók.

Tudva van mindenüt a' Fős Káposzta télire való bésavanyításának módja, mind hasábosann, mind gyalúlva. Ez, egész esztendőnn által, kivált képpenn pedig télenn, a' legkedvesebb és legszükségesebb eledelek közzül való, és mikor szükönn van, méltánn nagy fogyatkozásnak tartatik; mert a' táplálásann kívül, mind azokat a' jóltévő hasznokat teszi, meljeket az ezen Seregheli leghathatósabb szerek: gőzölgést segít, vizelletet indit, vérsenyvedést gyógyit, köhögést szüntet, torok rekedést kinyit; külsőképpenn a' forróságot enyhíti, a' nyak mirigyos daganatját eloszlatja.

A' hasábos Káposzta leveleivel, a' hidegsányarítottá tagokat borogatni hasznos.

Magyar Országonn nem kis nyomorúság az, mikor a' Káposztának szűki van; mert mivel télen a' szegény emberek, kivált Falukonn, leginkább bésózott sertés hússal, 's más nehéz eledel-
lekkel élnek: a' vérek megtsípösödik, és ha bőven Káposztát nem ehetnek, tavasszal kimutatja magát a' vérsenyvedés, a' Skorbút, és uralkodó nyavajává leszsz. És talám vagy ezenn az okonn, vagy még inkább azért, hogy itt tudják azt igen szépen és igen jó ízüenn elkészíteni; némelek a' Káposztát *Magyar Ország tímerének* nevezik.

Sokann a' Szárazbetegség kezdetében, a' nyári Káposzták ételét, és a' teli ésavanyított levének italát hasznosnak tartják. Erre a' végre leginkább dítserik a' kék vagy teli fodros Káposztát, meljben legbővebbenn van a' tükros nedvesség. Ezzel egész telenn által lehet élni, ha gyenge tsigolyáit megfőzvénn, mézes vagy tükros lével jól elkészítik.

Sokann erősítik, hogy ha a' Szárazbetegsége hajlandó ember ezen tsigolyákat eszegeti, és a' levét hörpölgeti, azt a' fenyegető nyavaját elkerüli, sőt ha már belé esett volna is, kigyógyúl tőle.

Sok helyekenn bevett szokás, hogy Új Esztendő napján minden háznál iljen ételt esznek; mi légyen az eredete, nem tudhatni.

A' *Karórépa* és *Kerekrépa* Káposzta, eledeli hasznaikról eléggé esméretesek, orvosi haszonra pedig ritkán fordítódnak.

Ányomott levét tanúlt Orvosok dítserik, a' tüdőnek dugulásaiabann; k. sőkeppenn pedig a' régi eves sebeknek tisztogatására, és héjjának főtt vizét

vizét egy keves etzettel elegyítve, a' hideg sanyarította tagok gyógyítására.

Öszvetört vagy megreszelt Répával a' köszvényes tagokat borogatni hasznosnak tartják.

A' *mustár* Káposzta magvaibann, nagy mértékben van a' Négyfőbbhímesek ereje, de erős és kedvetlen íze és szaga miatt vele felhagytak, és élnek inkább helyette a' fejer és fekete Reptzével.

435. R E P T Z E.

(*SINAPIS*)

Ennek tsupánn tsak magvait fordítják haszonra.

A' *vetési* Reptze bőven terem vadúl a' vetések közt, és elborítja kivált az árpaföldeket, de a' mennyi kárt téssen, meg annyi hasznot, mert nyomtatás után kiostálván az Árpa közzül, öszvegyűjtik, és vagy megtartják a' galambok táplálására, meljeknek a' Reptze kedves eledelek; vagy olajat ütnek belőle, nem eledeli, hanem más külömb külömb gazdaságbeli hasznokra.

A' *fejer* Reptze magvai sárgák, a' *feketéé* setét pirossak, és ezeket a' fejerénél többre betsülik. Mindeniket szokták porrá törve vagy mustal vagy etzettel bétsinálni, és mustár név alatt hús mellett enni.

Ez a' gyomrot vídítja, az emésztést segíti, és a' Négyfőbbhímesek hasznait a' testben ki mutatja.

Ha valaki ezen magvakból reggelenként egy egy kalánnal béveszen, nyitva fogja tartani a' hasát, és könnyű széket tsinál; a' sűrű flegmától származó mejjfájást és füladozást gyógyítja: de nem törve kell bévenni, hanem egészenn, mert porúl bévéve felettébb ingerel, és erősen hányat.

Kivált

Kiváltképpenn való haszna és ereje van pedig a' *fejér és fekete* Reptze magvának, az úgy nevezett Mustározásokbann; t. i. a' lisztte tört Reptze mag porából, eggy vagy két nehézéket eggy kevés kovászszal, vagy ha az nem volna, lisztel felelegyítvén, etzettel megparáholva péppé tsinálnak, azt ruhára kenik, és reáborítják a' testnek arra a' részére, a' hová a' szükség kívánja.

Ez kevés idő múlva a' bőrt megveressíti, néha hólyagot is húz, még pedig sokkal hamarabb mint a' Kőrís bogár. Ez meglévén, leveszik a' testről, a' helyét tejes vízzel megmossák, írósvajjal kent Káposzta levéllel, vagy viaszszos vászonnal béborítják, 's azután gyógyító flastromokat raggatnak reá. Ha hólyagot talált húzni, azt eggy olló hegyivel vagy akármivel kinyitják, de a' bőret le nem veszik. Ennek a' mustározásnak gyakran megbetsülhetetlen hasznai vagynak. Ilyen móddal kell pedig a' testnek részeire feltenni különbkülömbféle nyavajákban:

A' fülnek és az ép fognak kínos fájdalombann a' *fül tövére*.

Az oldal fájásbann arra a' *karra*, mely a' fájó oldal felől esik.

A' kar köszvényébenn, máj dugulásbann, far'sábábann, kóborló köszvénybenn, *magára a' fajdalmas részre*.

A' karnak, lábnek, nyelvnek szélütésébenn a' *nyak tsigájára*.

A' homlok fájdalombann a' *bal szem felibe*. (de ha a' főfájdalomnak ezen neme esztendők múlva ismét előkerül, a' mustározás keveset használ, hanem úgy kell gyógyítani, mint a' negyednapos hideget.)

A' kóborló, és visszaverődött köszvényekben, és természeti himlőbenn; a' forró, rothasztó, és epesáros hideglelésekben, a' görtsökben, a' guttaütés környékezésében a' *lábikrákra*.

Az oldalnyilallásban, minekutánna az eret megvágták, magára a' *szenvedő oldalra*.

A' torok gyúladásban a' *nyakra elöl*.

Ez sokkal jobb és bátorságosabb a' Kőrös bogárral készült hólyaghúzó flastromnál, mert annál sokkal hamarabb munkálkodik, 's nem is lehet félni, hogy maga után fene nemü sebet hágy, a' mint ez a' rendes hólyaghúzó flastrom után könnyen megtörténik, kivált a' rothasztó hideglelésekben.

Ha iljen Reptze mag nints? végbe lehet vinni a' mustározást, a' mártásnak készült mustárral is. Ha pedig egyik se volna készenn, az *orrtekerő* Tormának reszelt gyökerével, melj a' Reptzénél nem alábbvaló.

A' Reptzomag lisztel felelegyített etzet, igen jó mosó eszköz, a' bőrnek mindenféle felomladozásáiban, Rühben 's a' t.

Förödöt is szoktak a' fekete Reptze magból készíteni, öszvetörvénn belőle 4—8 latot, és egy kevés *orrtekerő* Tormát is tévénn hozzá, melj a' kóborló köszvényben, és a' kéznek lábnek szélütésében igen ditséretes orvosság.

436. R E T E K .

(*RAPHANUS*)

A' *kerti* Retek gyökér minden hasonfajait, meljek a' kerti mivelés által váltak, sokann édesdenn eszik nyersenn, vagy mézzel vagy sóval, és némeljek a' gyengébbeket, mások a' keserűbbeket inkább szeretik, és azt tapasztalják, hogy vatsora után eggynehány szelet Retket tsemegézvenn, tsendes es edes álmok leszsz utánna; kivált ha

ha jól megrágják, és nem darabonként nyelik le; melj végre sokann (igen helyesenn) megreszelve szokták enni, és már az ételközben érzik a' gyomornak attól való kedves megújulását.

Mennél keserűbb a' Retek, annál inkább bír mind azokkal a' tulajdonságokkal, meljek a' Négyfőbbhímese Plántákban vagynak.

A' régiek a' Retket nagy betségben tartották, és éltek vele egy bizonyos nyavaja ellen, meljet ma nem tapasztalunk, t. i. a' Szívszáradás ellen. (hanemha talám azonn a' Hektikának valamely nemét értették) Éltek vele úgy is, mint hányató orvossággal; dítstérték a' kifatsart levét a' vízi-betegségben.

Mind a' régiek, mind az újjabbak dítstérték a' vesekő fájdalom ellen, beadván a' levéből a' betegnek naponként félkalánnal faolajban. Azt mondják némeljek, hogy a' Reteknek kifatsart leve melegenn, vagy a' főtt vize is, a' követ parás'sá teszi, és apró darabokra szaggatja.

A' nehézléleket vételt, a' Reteknek bőven való étele megkönnyebbíti.

Hasznos a' giliszták ellen is, és példák vagnak reá, hogy a' kik Retekkel szerettek élni, sok giliszta ment el tőlök; sőt arra is van példa, hogy az ember az ezel való bőven élés által, pántlika gilisztától szabadult meg.

Ha a' Retek' keserű héjját sóval meghintvén a' bőrre teszik, azt megveresíti, és így egy kis mustározó erő is van benne. Ez az oka, hogy némeljek a' fejek fájdalmában, a' két vakszemekre haszonnal tesznek Retek héjját.

E G G Y F A L K Á S O K.

441. ZILIZ

(ALTHAEA et ALCEA)

A' *Máhola* Ziliz (meljet a' Köznép *fejér Mályvának* hív) lúdtollnyi, vagy újni vastagságú gyökere, kívül fekete, belől fejer. A' fekete hejját leszokták róla hámozni, és úgy tenni el haszonra, megszáraztva.

Ennek nagy része nyálkás matériából áll, melj a' vízbenn felolvad, úgyhogy a' gyökérnek fele is alig marad meg, a' honnan eggy meszely vízbe, legfellyebb sem kell három nehézéknél többet tenni, mert a' beteg megundurodik tőle.

Ezen gyökérnek főtt vize tehát, a' gyomorban, és belekben megsípösödött matériát minteggy bépólálja, elnyeli, és az abból származó rágasokat, 's hastekeréseket szünteti; a' beleknek szükséges természeti nyálkát, melj a' gyakori hasajtó szerek, és a' vérhas által kiszokott takarodni, kipótolja; az öszvehúzódot, és elkérgesedett állapotban lévő belső részeket tágítja, lágyítja, enyhíti.

Ezekre nézve a' vérhasban, hastekerésben, szárazbetegségben, tüdőgyulladásban, oldalnyilallásban, vese és hólyagkő fájdalmaiban, torokgyulladásban, hurutban, rekedésben, igen jó fájdalom enyhítő, és gyakrann egészen meggyógyító orvosság.

Sok tapasztalásaik vagynak a' tanúlt Orvosoknak, hogy a' kik a' vese és hólyagkő miatt szenvedtek, ennek itala által attól megszabadultak, és a' kő elment tőlök.

Mikor a' beleket szükség a' hastekerő tsípős matériától szabadítani: Kristelyt is szoktak belőle készi-

készíteni; külsőképpenn pedig a' tüzes daganatok lágyítására, és érlelésére alkalmaztatni.

Ugyan ezekre a' végekre hasznosok a' virágzás előtt megszedett levelei is, de azokbann sokkal kevesebb az enyhítő nyálkásság.

A' ró'sa Ziliznek virág szirmai szokták tartani, és azokból torok gargarizáló theát önteni: de azokbann nem annyira lágyító, mint öszvehúzó erő van.

442. M Á L Y V A.

(MALVA)

A' kerek és erdei Mályvának gyökerei, hamar megfásodnak, és így haszonvételre nem alkalmasok: hanem leveleibenn, és gyümöltseibenn megvan az 'a' nyálkásság, melj a' máhola Ziliz gyökerébenn, és mind azokra alkalmas, meljekre a' máhola Ziliz, és igen hasznos enyhítő házi orvosság.

A' több ezen Seregre tartozó Plánták is nyálkások, enyhítők, lágyítók, kivévén talám az Árorr, Isztragór, és Gerely számos fajait, meljek még nintsenek elégséges próba alá véve, de inkább öszvehúzóknak, mint lágyítóknak láttzanak.

Legközönségesebbek, és mindenütt találthatók a' Ziliz, és a' Mályva; ezeknek jöltévő erejek már a' tapasztalásból eléggé bizonyos, azért ebből a' Seregből azokat fordítani haszonra elég séges.

K É T F A L K Á S O K.

446. F Ü S T I K E.

(FUMARIA)

A' Likasír Füstike gyökerét, a' Farhas Gégevirágéval régtől fogva öszvezavarták, és azt ennek helyébenn a' Patikákban is tartják. A' tsalatkozás nem felettébb nagy, mert a' Likasír gyökereinek

rének ereje is hasonlít a' Gégevirágéhoz, tsakhogy sokkal kisebb mértékben bír azzal. *Lásd Gégevirag.*

A' föld Füstike, a' szőlők közt, és a' szántóföldekenn bőven terem; eggy kevésbé sós ízű, de főképpenn tiszta keserűséggel bír, és annál fogva jó erősítő; a' megiszaplott nyálkát, és megsűrűdött nedvességeket hatalmasann felolvasztja, a' vért tisztítja; a' belső részeknek, májuak, lépnek dugulásait kinyitja, és az onnan származó nyavajákban, p. o. a' sárgaságban 's a' t. igen jó orvosság; némeljek még a' pántlika féreg ellen is dítserik.

A' rühben, és a' bőrnek egyéb omladozásiban belsőképpenn vele élni hasznos. —

Lehet ezen végekre theáját, vagy főtt vizét is inni: de legjobb a' plántát füvestől, virágostól öszvetörni, levét kifatsarni, és azt kalananként inni.

Ha a' beteg a' keserűségét nem szenvedheti: lehet savóval, vagy turbolya levével, vagy a' Négyhümes Seregre tartozó plánták nedvességével elegyíteni.

447. TSÉSZESZÁRNY.

(POLYGALA)

Ennek nálunk termő fajai, a' kaszállókban találatnak, és a' juhoknak igen kedves eledel.

A' *Patsirta*, és kivált a' keserű Tsészeszárny igen keserű, a' gyökerében pedig ez a' keserűség, valami édességgel van elegyítve.

Ezen plántának theáját, és a' mellett a' gyökerének mézbe bétsinált kergét, igen dítserik a' mejjfájás ellen, kivált ha az hosszás köhögésből, vagy vérpökésből, vagy tüdőgyuladásból származott.

Ezen végre a' főtt vizével is lehet élni. Némeljek azt hiszik, hogy borral öntött theája, az Aszszonyok tejét szaporítja.

452. R E K E T T Y E.

(*GENISTA*)

A' *nyúl* Rekettye szívos veszszejének, méhkasok fonására, viráginak pedig sárga festék készítésére veszik hasznát.

Levele és virága, igen jó vizellet és hashajtó, ha az ember főtt vizét iszsa; sok tanult Orvosok a' vízibetegségbenn igen javallják. Némeljek e' végre fordították viráginak borral, mások pedig porrá tört magvainak vízzel öntött theáját.

Hasonló ereje van a' *szagos* Jeneszter viráginak, és leveleinek is.

456. I G L I T Z.

(*ONONIS*)

A' *tövises* Iglitz inkább alkalmatlanságáról, mint hasznáról esméretes, úgymint, a' meljnek erős gyökerei az ekét megfogják, sőt a' földbe belé is szakasztják.

Némeljek mindazáltal gyökerének főtt vizét, vizellethajtónak, szerelemre gerjesztőnek tartják, és a' vesekő fájdalmai ellen javallják.

458. T S I L L A G F Ü R T.

(*LUPINUS*)

Ennek magvai kedvetlen keserű ízűk; belsőképpenn bévéve szelet okoznak, és a' gilisztákat űzik. Lisztjek az enyhítő kötözésekre alkalmas.

459. P A S Z Ú L Y.

(*PHASEOLUS*)

Esméretes eledeli haszna, mind megért magvának, mind éretlen és gyenge hüvelykéinek. Egészséges gyomrot kíván, mert a' hasat felfűjja, szelet tsinál, de az igen gyenge hüvelykéi, azt az alkalmatlanságot nem okozzák.

A' Paszúly liszté törve, és mézzel felkeverve, jó házi orvosság a' daganatok érlelésére, és kifakasztására.

460. B A B U G A. (DOLICHOS)

Ez éppenn oljan tulajdonságú és hasznú, mint a' Paszúly.

A' *köldökös* Babuga magvával lehet élni Kávé gyanánt; éppen az a' keserűség van benne, a' mi a' kávébann, sőt annál még nagyobb mértékben; de hogy nem kávé, azzal árulja el magát, hogy a' kávé illatjának semmi nyoma nints benne.

461. B O R S Ó. (PISUM)

Minden magvak, meljek ebbenn a' Seregbenn eledelre valók, a' gyomrot felfújják, 's azért nem gyenge gyomrú embernek valók; egyéberánt jó tápláló erő van benne; orvoslásra pedig nem fordítódnak.

Némeljek azt hiszik, hogy ha a' Borsót, Paszúlyt megfőzvénn, általtörrik szitánn, és ez által a' héjjától elválasztják, nem fújják fel a' gyomrot: igaz, hogy így könnyebb emésztetük, de szelet még is tsinálnak.

462. L E D N E K. (OROBUS)

Ennek magvai nem megenni valók, mert kesernyés kedvetlen ízük. Orvosi erejekre nézve vizellethajtók, és a' vesekő fájdalmait enyhítik.

463. B Ü K K Ö N. (LATHYRUS)

A' *Tsítser*, és *szeges* Bükkön, mindenik megérdemli a' természetést; mert az íze, és tápláló ereje a' Borsóénál nem alábbvaló, sőt némeljek inkább szeretik, azombanu soha sem 'sokosodik meg.

A' *mogyorós* Bükkön terem a' szántóföldek-
kenn, gyökerének mogyorói kedves ízű tsemegék.

464. B A B Ó.

(VICIA)

Az *abrák* Babót néhol termesztik abraknak,
a' füve pedig jó széna. Magvait a' galambok kü-
lönösen szeretik.

A *Bab* Bábó, minden hüvelykes vetemények
közt legízetlenebb, és legalábbvaló, mert inkább
felfújja a' gyomrot mint a' többi. Kórójának meg-
égetett hamvából készült só, vizellet hajtó, és
vizibetegség ellen jó.

466. L E N T S E.

(CICER)

A' *Bagóltsa* Lentse magvait némeljek kávé
helyett pergelik és főzik.

A' *jözelek* Lentse, mint szinte a' több ide
tartozó hüvelykes vetemények, szelet tsinál, liszt-
je pedig a' lágyító, és érlelő kötözésekre alkal-
matos.

Azt lehet róla tapasztalni, hogy néha a' ha-
sat megfogja, mert valami öszvehúzó erő van
benne, mellet kimutat az, hogy a' kést megfeke-
títi; és hogy a' főtt Lentse fekete leszsz mint
a' ténna, ha vas serpenyőben melegítik meg.

468. Á K Á S Z.

(ROBINIA)

A' *fejer* Ákász nálunk esmértes és kedves
fa; szeret az udvarokon és házak mellett lakni;
levelei szépek, virági megújító kedves szaguk,
a' méheknek kedves eledelek. Ez a' fa kevés idő
alatt megnő, gyökeréről és magváról is könnyen
szaporodik.

Ha valaki erdőt akar belőle ültetni, vágasson
ki egy vén Ákászt, és a' környékét vegye ólta-
lom alá; más esztendőben szazannként fognak
kijöni

kijöni a fiatal Ákászok, melyeket következő őszszel mind el lehet ültetni; és következő tavaszonn újra meg annyi tsemetek nőnek a kivágottnak környékenn.

Az Ákász erdőt minden három esztendőbenn le lehet vágatni, akár tűzi fának, akár szőlő karonak, a' meljre igen alkalmas.

Az Ákászfa ámbár hirtelen nő, még is igen kemény, és ha megszárad, nagy munka felvágni.

Asztalos munkára nem alkalmas, mind azért hogy igen kemény, mind azért hogy fája fonszál forma szálakból állott össze, melyek a' gyalú alatt felszakadozván, a' legélesebb szerzámmal is nehéz vele boldogulni.

Fája és gyökere kérgének főtt vize mejjtisztító; virági pedig a' hasat lágyítják, és a' szünádrával bajlódó személyeknek hasznosok.

469. D U D A F Ü R T. (CQLUTEA)

A' *Pukkantó* Dudafürt, akárhol könnyen termeszhető tserje. Leveleinek ereje és haszna hasonlít az Egyiptomi 'Sennához, és tsaknem olyan jó hastisztító, mint az; de nem kell se megfőzni, se kifatsarni, mert úgy rágást tsinál; hanem egy kevés *édes* Likritzet (édes gyökeret) tévénn hozzá, theának kell önteni, és tsendesenn letöltvénn, úgy kell meginni.

470. L I K R I T Z. (GLYCYRRHIZA)

Ennek fajai közt legközönségesebb az *édes* Likritz, melynek gyökerének íze nyálkás édes, azután pedig keserűre hajlandó; szaga közelít a' méz szagához.

A' torokbann lévő tsípősséget nyálkájával enyhíti, bépólálja, eltisztítja; azért közönséges házi orvosság a' köhögés és rekedés ellen.

E' végre szokás vagy a' nyers gyökerét ráogatni, 's a' kiszívott nedvességét elnyelni; vagy a' száraz gyökerét öszvevagdalva theának önteni, (nem megfőzni, mert úgy a' leve keserű), egy kevés Arábiai gummit is tévénn hozzá.

A' hol nagy bővséggel terem, mint p. o. Spanyol Országban, a' levét kisajtólják, és azt lassú tűznél megsűrítvénn, készítik belőle az úgy nevezett *medve tzu'kort* vagy *fekete tzu'kort*, melj éppenn azon haszonra való, meljre maga a' gyöker.

A' Patikákban készítének az édes Gyökérből, más szerekkel elegyítve, külömb külömb mejjtisztító orvosságokat.

A' Likritz több fajainak gyökere is hasonló hasznú es erejű.

475. B A L T A T Z Í M. (HEDYSARUM)

A' *takarmány* Baltatzímot Spanyol Lóherének is hívják, és gazdasági haszonra szokták termesztetni, mivel mind a' szarvas marháknak, mind a' lovaknak igen kedves tápláló és hizlaló eledel.

Ha egyszer gondosan bévetik vele a' földet, eltart 12 esztendeig, és esztendőnként háromszor négyszer lehet kaszálni.

476. G Á L G A. (GALEGA)

A' *Ketskere* Gálga, nedves erdőkön, és 'sombokos laposok és folyóvizek partjain szokott teremni, és a' több Kétfalkásoktól megkülömbözteti magát azzal, hogy a' legszárazabb nyáron is, a' gulyajáró helyekenn épségbenn marad, mivel a' szarvas marha meg nem kóstolja.

Valami fűszerszámos forma keserűség van benne, meljnél fogva gőzöltető, izzasztó erővel bír, és a' kiütésekkel járó forró nyavajákban hasznosnak tartatik.

477. B Ó K A.

(ASTRAGALUS)

Ennek fajainak gyökerei émelygős édességű kesernyés ízűk.

A' száratlan Bóka, Magyar Országonn sok helyekenn nagy kedvességbenn van a' kuru'solóknál.

A' tanúlt Orvosok hasznosnak találták a' franztús nyavajáknak, hasogató fájdaloknak, és köszvénynek enyhítésére, és néha gyógyítására, gyökerének főtt vizét itatvann reggel és estve a' beteggel; de egyébaránt semmit sem találtak benne, a' mi különös figyelmetességet érdemlene.

478. L Ó H E R E.

(TRIFOLIUM)

A' Loherének számos fajai közzül, tsak a' Somkóró Lóherét fordítják orvosi haszonra, azt is pedig többnyire tsak kulsőkeppenn.

Megszedik t. i. a' sárga virágú Somkórónak (mert az a' fejeir virágúnál sokkal jobb, hathatósabb) virág fűrtjeit, és árnyékonn megszáraztvann, elteszik haszonra.

Ebből a' legjobb oszlató, lágyító, fájdalom-nyhító, száraz és nedves borogatók telnek; ha t. i. a' Somkóró virágot, akár magában, akár Szikfű virággal elegy:ve zatskóba teszik, és a' fájdalmas tagokat azzal borogatják.

Ezzel és a' Bodza virággal, hasznosann lehet borogatni azokat a' részeket is, meljek másféle oszlatókat nem szenvedhetnek; mert az ő általható erejekkel, a' rekedtt nedvességeket feloldozák, útnak indítják, és a' daganatot ki nem faksztják.

A' mejjnek és a' gojóknak legkövesebb daganatját is, eloszlatja ezen virágnak pora, ha kámforral elegyítettetik, kivált ha a' férjfi, sétálással és tsendes lovaglással is segíti az orvosság erejét.

A' Lóherének többi fajait kedvellik a' kaszálókbann, mert a' szénát igen jóvá teszik.

481. LEPKESZEG.

(TRIGONELLA)

A' *Bakszarvú* Lepkeszeget kertekben természetik a' magváért, meljnek a' Festők veszik hasznát.

Ugyan ezen magnak lisztje oszlató, lágyító, és fájdalomenyhítő erővel bír; és ennél fogva a' fájdalmas daganatokat szokták vele borogatni.

482. T SIG A T S Ö.

(MEDICAGO)

A' *keke* Tsigatsöt, mint igen jó, bőven termő, és marhát hizlaló szénát, szokták vetni Gazdaságbeli haszonra. Nevezik *Burgundiai szénának*, és *Lutzernának* is.

Ha egyszer gondosan elvetik, és eleinte a' közte növő minden más füvektől eggyébányszor meggyomlálják: gyökere mélyenn lehatván a' földbe, eltart 10 esztendeig, és esztendőnként négyszer sőt hatszor is meg lehet kaszálni.

Igen nehezenn és soká szárad meg; ha pedig megszárad, a' java t. i. a' levele lehull; azért nemeljek tsak megfonnyadva, zab vagy árpa szalmával rétegesenn rakják össze bagjába, a' hol a' száraz szalmával eggyütt minteggy öszveforr, megfűlik, megsárgul; és ha nem felettébb nedves volt mikor öszverakódott, és a' szalma nem felettébb kevés, igen jó széna lesz belőle.

A' *Sárkerep* Tsigatső, terem a' szénának való polyvás füvek között, és a' Gazdák előtt kedves, mert a' szénát igen jóvá teszi; és mennél bővebbenn van az úgy nevezett Perje-széna között, annál inkább örülnek neki.

S O K F A L K Á S O K.

483. T Z I T R O M,

(CITRUS)

A' török Tzitrom levének egy különös savanyúsága van, mely a' Tzitromnak tulajdona, és a' plántai savanyúságok közt tsaknem az első helyet érdemli; mert azonnkivül, hogy sokféle kedves ízű eledelek készítésére szolgál, orvosi haszna is sokféle van. Nevezetesenn:

Minden forró nyavajákbann igen jó hívesítő szer, ha vízbe tsepegtetik, és azt tzuikkorral egy kevésbé felédesítik, mely italt *Limonádénak* szoktak nevezni.

A' senyvedésnek hatalmasann ellent áll, és azért a' rothasztó hideglelésekben igen jó, kivált ha egy kevés sót is tesznek belé.

A' Skorbutnak neveztetett vérsenyvedése's tsípössége ellen.

A' napos hidegleléseket meggyógyítja, ha fekete kávéba tsepegtetik és azt iszszak.

Az epesáros verhasbann és sárgaságban.

Ha valaki mérges gombát evett, vagy sok Opiumot talált bévenni: annak mérget a' Tzitromlév előli, mint szintén egyéb plántai savanyúságok is.

Ha a' kifatsart Tzitromlév, az edényben annyi ideig áll, hogy jól meghiggad, és a' benne úszkáló nyálkás nedvességek fenékre szállanak, és akkor a' kemény hidegre kitevődik: megfagy a' benne lévő víz, és kiszedődvén a' jég, ott marad tsak az összevevett (concentrált) tiszta tzitromsavanyúság; és ez osztánn továbbatska eláll, mint a' Tzitromlév, mely kevés idő alatt meg szokott

poshadni, rothadni. A' Tzitromnak héjja gyomorerősítő és szélhajtó.

A' *Narants* Tzitrom a' Török Tzitromnál sokkal kedvesebb ízű, és mind azokkal az orvosi hasznokkal bír, meljekkel a' Tzitrom: de orvosság gyanánt ritkán szoktak vele élni, hanem csak eszik nyersenn, vagy magábann, vagy tzúkorrall meghintve, mint igen kedves ízű és egészséges tsemegét.

A' *Narants* levél igen jó élesztő serkentő erővel bír, és theája az Érzőinek rendetlenségében, nyavajatoréshez hasonlító rángatódzásokbann, sőt néha magábann a' nyavajatorésbenn is hasznos orvosság.

A' *Narants*nak héjját szokták árúlni, megszáraztva is, tzúkorrall bétsínálva is: mindenik igen jó szélűző és gyomorerősítő.

Mind a' Tzitrommal mind a' *Narants*al szoktak készíteni olajos tzukrot (*Elaeosacharum*), melj abból áll, hogy a' külső sárga héjához, melj okajjal bővölködik, hozzá dörgölnek egy darab tzúkort, és azt osztán levakarják. Ez is igen jó gyomorerősítő, és a' kedvetlen ízű orvosságok közzé elegyítettvénn, azoknak sokkal tűrhetőbb ízt ad.

484. L I N K A.

(*HYPERICUM*)

A' *Tsengő* Linkát ez előtt hatalmas erejű orvosságnak tartották, és levelét, virágát, magvait, giliszták, vérpökés, vérvizelés ellen, olajba rakott leveleit pedig sebek gyógyítására dítstérték: már ma vele nem igen élnek.

E G G Y Ü T T N E M Z Ő K.

485. K E T S K E D Í S Z. (TRAGOPOGON)

486. P O Z D O R. (SCORZONERA)

Mind a' réti Ketskedisz, mind az *Artifi* Pozdor, terem kövér rétekenn, de természetik kertekben is a' gyökeréért, meljet vagy mint a' Spárgát, vagy mint a' Salátát, elkészítenek, és mint egészséges eledelt, jó ízüenn eszik.

Nyers korábban tej forma édeses nyálkas ízű nedvesség van benne, mely szappanos víz tulajdonságú lévén, a' megtsípösödött vért helyre hozza: de mivel szelet tsinál, a' gyenge gyomrúaknak alkalmatlan.

Megszáraztva és megpergelve szoktak vele kávé helyett is élni.

487. T S O R B Ó K A. (SONCHUS)

A' *dudva* Tsorbóka leveleit, gyenge korokban, meg lehet saláta gyanánt vagy saláta közt enni.

Téj nedvessége vért hígító, felolvasztó, és erősítő; meljet kifatsarvann, kalánonként inni jó, a' belső részeknek, májnak, lépnek dugulásában, forró nyavajákban, oldalnyilallásban.

488. S A L Á T A. (LACTUCA)

A' *kerti* Salátának sokféle fajtái váltak a' mivelés által.

A' benne lévő salétrom tulajdonságú téj nedvességnél fogva, igen jó hívesítő, vérhígító, vizellethajtó, egészséges, és mindenek előtt esméretes eledel.

A' Saláta fajai közt a' *keszeg* és *mérges* Saláta, kiállhatatlan keserűk és mérgesek; a' *mérgesnek* csak a' szaga is elszédíti az embert. Sőt hogy még a' *kerti* Salátának is virágbimbóibann, megvan az a' kiállhatatlan keserűség, tapasztalják azok, a' kik a' Salátamagot pusztá kezzel szedik.

491. P I T Y P A N G.

(LEONTODON)

A' *pongyola* Pitypang levelébenn 's gyökerébenn lévő tej nedvesseg, valami gyantas részekkel is lévénn elegyítve, erősítő, elesztő erővel bír, és mind a' hasat, mind a' vizellest szabadon tartja.

Hasznos orvosság a' belső részeknek, kivált a' májnak dugulásábann; a' vízibetegség kezdetébenn, sárgaságabann, aranyér alkalmatlanságábann, melankoliábann; a' bőrnek mindentféle omladozásábann, és ezek közt kivált a' ruhbenn,

E' végre lehet enni tavasszal mint salátát, vagy a' mi jobb, inni kell kalánanként a' kifatsart levét, Turbolyának kifatsart levével elegyítve.

Hogy pedig télen is hasznát lehessen venni, gyökerét levelet összevagdaltván, erősenn meg kell főzni vízbenn, és a' leszűrt levét, lassú tűznél mind addig párolgztatni, míg jól megsűrűdik, hogy ezt mint száraz szivadékot (*Extractum*) el lehessen haszonra tenni. Ebből lehet osztán, mikor szükség, fél vagy legfeljebb két nehézéket vízbenn felolvasztani és bévenni.

501. K A T Á N G.

(CICHORIUM)

A' *mezei* Katángnak, mely útonn útfélen vadul terem, sokkal keserűbb a' gyökere, levele, mint a' melyet kertekbenn természetnek, és az orvosi erőre nézve hathatosabb is ennel.

Ez is erősítő, hívesítő, felolvasztó, élesztő, mint a' Pitypang, és kivált az igen érzékeny aszszony személyeknek, hasznos orvosság, sokféle elgyengítő nyavajákban, p. o. a' napos hideglelések után származott sárgaságban, a' belső részeknek, lépnek, májnak dugulásáiban, melankoliában s a' t. sőt a' makats napos hideglelésekben is, melyek a' Khínának engedni nem akarnak.

E' végre kell inni a' gyökerének huslével főtt vizét.

Télen és kikelet tájon, szokták a' kertben termesztett *mezei Katángot* (Tzikóriát), és az *Andivia* Katángot enni mint Salátát; mindenik jó vértisztító, a' nyálkás tsipős nedvességeket megigazítja, és egészséges eledel.

A' mezei Katáng gyökerét, megszáraztva, és megpergelve, kávé helyett is szokták inni, és a' mi időnkben egész fábrikák állottak fel, melyek iljet készítenek: de azonkívül, hogy a' kávénak tulajdonságából ebbenn semmi sint; a' Katáng gyöker a' megpergelés által olyan tulajdonságot veszzen magába, kifejtödvénn belőle egy bizonyos kozmás olaj (*oleum empyreumaticum*), mely az egészségnek sokképpenn ártalmas lehet.

A' Patikákban készítenek a' Katáng gyökeréből, Rh. barbarával együtt, *Tzikória szirúpot*, mely a' kis gyermekeknek és tsetsemőknek igen jó hastisztító orvosság. Ebbenn az egész hasznat a' Rhabarbara teszi, és jobb volna, ha Katáng nem volna benne.

502. BOJTORJÁN.

(ARCTIUM)

A' *keserűlapu* Bojtorján gyökere, kesernyés édességű, nyálkás, és büzös szagú; a' nyálkás vérnek tisztítására, és vizellet indításra, főtt vize alkalmas.

Ez előtt ezt *Bardána* nevezet alatt nagy betsbenn tartották, és a' Vénusi nyavajak gyógyítására alkalmasnak hitték. Annyi bizonyos, hogy a' főtt vizével való hosszszas elés, a' bőrnek külömbkülömbféle omladozásaibann segít, mert a' vért ritkítja. Azt is tartják róla, hogy a' vesékben lévő fővényt kitisztítja.

Tavaszszal, mikor még a' levele nints egy tenyérynny, ha leveleit megszedik, és forró vízzel megöntvénn, a' levét kifatsarják: ezen levelekből töltött káposztát lehet készíteni; ha borkövel megsavanyítják, melj a' levelekben a' megforrázás után megmaradt kevés keserüségnél fogva, jó ízű, és egészséges tavaszi eledel.

504. B O G Á T S.

(CARDUUS)

Mindene émelygős ízű, bűzös szagú, orvosi haszonra nem fordítódik, ámbár külömbenn izasztó, és vizellethajtó erővel bírna. A' *tarka* Bogáts magvából készült magtejet, az oldalnyilallásban ditsérik, valamint minden más magtejet is.

506. B O R D O N.

(ONOPORDUM)

A' *Fejérhátú* Bordon levelének kifatsart levéről, nevezetes Orvosoknak tapasztalásaik vagynak, hogy az azzal való kenetetés, az ábrázatonn, orrbann, és ajakonn támadott fenét, kevés idő alatt meggyógyította: de ugyan az, a' tsetsenn támadott ráksúly ellen semmit nem használ.

507. Á R T I T S Ó K A.

(CYNARA)

A' *kerti* Ártitsókát kertekben természetik eledeli haszonra; szokták t. i. tsészéjének húsos pikelyeit, és a' magvak vatzkát elkészíteni, és jó ízüenn enni.

Leve-

Leveleinek kifatsart leve, ugyan annyi fejer borral elegyítve, a' vizelletet hatalmasann hajtja, és annál fogva gyakran a' vizibetegséget meggyógyítja.

508. K Ö R F É N Y.

(CARLINA)

A' *Bábakalás* Körfény gyökere büzös szagú, de a' illetett igen erős, fűszerszámos, keserű ízű, hevítő, és izasztó erővel bír.

Borral öntött theáját méregűzőnek tartják, és a' pestis ellen igen ditsérik. Deák nevét Nagy Károly Császártól vette, a' kinek Tábora, a' mint írják, ez által szabadult meg a' pestistől.

509. S Z E K L I T Z E.

(CARTHAMUS)

A' *sáfrán* Szeklitzét Orvosi haszonra már ma nem fordítják, hanem természetik kertekben, és a' Szirmaival Sáfrán gyanánt élnek.

Ezen szirmokra nagy szükségek lévén a' Festőknek, Egyiptomból hordják a' Kereskedők.

A' mi nálunk termő, annál nem alábbvaló, és nagy hasznot lehetne belőle venni, ha illendőképpenn megadnák az árrát.

Magva a' házi madarak eledelére igen jó; olajat is lehet belőle ütni.

514. P A K Ó T Z A.

(EUPATORIUM.)

A' *kender* Pakótza leveleinek tsípős, keserű, kevésbé fűszerszámos, émelygős íze van. Ereje erősítő, felolvasztó; a' belsőrészeknek, kivált a' májnak dugulásában, a' vizibetegségben, sárgaságban, negyednapos hideglelésben hasznos.

516. N É ' S I T.

(SANTOLINA)

A' *tziprus* Né'sit, kedves, de eggy kevésbé nehéz illatú, tsípős keserű ízű plánta. Kedvesen inger-

ingerlő, élesztő, szeleket, és kivált gilisztákat űző erővel bír.

Jo a' gilisztásságra hajlandó gyermekeknek fő-rödöt főzni belőle, és az ezzel főtt tejet velek itatni.

Magvainak porával, a' Patikai giliszta por helyett bátrann lehet élni.

517. BASAMINT. (BALSAMITA)

A' lapos Basamintnak levelei, még szagosab-bak, mint a' *tziprus* Né'sité, gyökere pedig Ménta szagú. Haszna és ereje az, a' mi a' Né'sitnek.

518. VARÁDITS. (TANACETUM)

A' *giliszta* Varádits levelének, virágának, magvának, erős, hathatós, fűszerszámos, de ne-hez szaga, keserű íze, és gyomor erősítő ereje van.

Virág gombjainak theája a' gyomrot, és be-leket erősíti; a' belső részek dugulásait, havitisztúlás rekedését megnyitja, és a' köszvénybenn is nagy könnyebbülést ad, melj végre szoktak ezen fűből főrdöt is főzni.

Kivált pedig a' magvábann lévő tsípős keserű-ség, a' gilisztákat űzi, és ezen magvak nem alábbvalók a' Tzitvernel, vagy gilisztapornál.

519. ÜRÖM. (ARTEMISIA)

A' *fejér* és a' *bárany* Üröm, kedves, fűszerszámos, de erős szagú, és igen keserű ízű plánta.

A' *bárany* Üröm nints oljan keserű mint a' *fejér*, de annál kedvesebb szagú, és a' gyomor erősítésére annál elébbvaló.

A' víz, bor, ser, égettbor, az Üröm keserű-ségét magába veszi, és azért az Ürömmel készült thea, főttvíz, ürömőpor, ürömeszszentzia, igen

jó gyomor erősítő, gőzölgést segítő szer, ezzel a különbséggel, hogy az égettbor, az Ürömnek gyantás részéből is sokat felolvaszt, és annál fogva hevítő.

Az Üröm igen jó a belsőrészeknek mindenféle dugulásaibann, hipokondriábann, skorbútann, sárgaságann, máj, és lép dagadásann, és a napos hideglelésekann.

Nyerskorábann kifatsart leve, hasznos a köszvény, és giliszták ellen. —

Az Üröm leveleit, eggyűnéhány foghagyma gerézdekkel összevagdálni, és azt marha epével jól összekevervénn, s ruha közzé tévénn, a gilisztás gyermeknek hasára borítani; igen használatos orvosság, kivált ha a mellett, Gilisztaport is, vagy Varádits magvát, adnak bé a gyermeknek.

Az Üröm levél a kis gyermekeknek nagy orvosság. Mikor az ember nem találhatja is el, mi bajok; borogassa hasokat, gyomrokat, mejeket üröm levéllel, ez többnyire mindenkor segít rajtok. Hasznos belőle fürödőt is főzni.

Az Üröm levél a vízdaganatokat is lappasztja, ha azokat vele borogatják.

Az *Abrut* Ürmöt kertekbenn termesztik kedves illatjéért, meljnél fogva élesztő, vidító erővel bír, és egyebekre nézve is azok a hasznai, meljek a fejer Ürömnek, de sokkal kisebb mértékann.

A *Seprő* Ürömből, a hol bőven terem, Házi seprőket szoktak készíteni, Orvoslásra pedig nem fordítják; holott az Ürömnek több fajai közt, ez is figyelmetességet érdemel, tsak azért a megújító kedves szagáért is, melj beune megszáraztva is megmarad.

A' fekete Üröm leveleit megszáraztják, úgy-hogy az alatt oljkor oljkor vízzel is megparáholják. Mikor jól kiszáradt, vagy kölyűbenn megtörrik, vagy kézközt erősen öszvedör'sölik, hogy a' levelek fás részének pora hulljon ki és csak a' pamutforma béle maradjon meg. Ekkor, vagy a' maga kórójának, vagy sárga dinnye héjjának tüzes üszkét tördelik bele, és azzal erősen öszvedör'sölik, hogy tűzkapóvá legyen. Így készül a' legjobb Ürömtapló, mely kellemetes szagával magát kedvelteti.

Sok más molyhoshátú levelekből lehet ezenn a' módonn taplót készíteni, de azok az Ürömtaplónál mind alábbvalók.

Mikor a' testenn sérelem, vagy vágás esik; jó az Ürömtaplót a' sebre borítani, mert az a' vér folyását azonnal elállítja.

A' *Tarkony* Üröm levelei jó szaguk, kedves tsípős fűszerszámos ízük, szélűző, és gyomor erősítő erővel bírnak. Termesztik kertekben, és bizonyos ételeket készítenek vele, mint fűszerszámmal.

520. G Y O P Á R.

(GNAPHALIUM)

A' Gyopár fajai száraztó, öszvehúzó, erősítő erővel bírnak, de Orvosi haszonra nem fordítódnak.

Némeljek a' *kétlaki* Gyopárt, köszvény, hasmenés, és a' szamárhurut ellen is dűsérik.

526. S Z A T T Y Ü.

(TUSSILAGO)

A' *Lókörmű*, és még inkább a' *Kalapos* Szattyúnak minden részében puhító, lágyító nyálkásság van, és eleitől fogva mejjtisztító, nátha, mindenféle köhögés, rekedes, tudögyűladás, száraz-

raz-

razbetegség, és mirigyos daganatok ellen való orvosságának tartatott.

Iszszák vagy vízzel öntött theáját, vagy a' vele főzött tejet. Némeljek hurut ellen a' füstjét szivatják bé, mint a' dohányt.

531. SERTETSÉK.

(INULA)

Az *örvény* Sertetséknek először nyálkás, aztán tsípős fűszerszámos keserűségre hajló íze van, szaga pedig hathatós, és nem kedvetlen, a' nyúlós nyalkát felszaggatja, gőzölgést és vizeltet indit, erősít és gyengénn hevít.

Borral, 's vízzel öntött theáját, és még inkább mézbe kevert porát jó bévenni, a' gyomor nyálkásságából származó nehéz emésztésbenn, tápláltatás fogyatkozása miatt való fonnyadásbann, flegmás füladozásbann, has potrohosságabann, nyálkás aranyérbenn, fejrőfolyásbann, és a' mejjnek nehézségébenn, 's hurutbann, melj a' megtapadtt nyúlós nyalkától származik.

A' szúnyogok a' füstjét nem szenvedhetik, és attól a' szobából kirohannak.

532. K A P P A N Ő R.

(ARNICA)

A' *hegyi* Kappanőr terem a' nagy hegyek közt lévő laposokonn, kaszállókban; gyökérlevelei hasonlatosok az Útifüéhez. Orvosi ereje gyökerébenn, és a' tsészéjétől jól elválasztott virágabann van; íze kesernyés de tsípős, szaga, ha az ember az újjai közt dör'söli, fűszerszámos.

Kivalképpenn való nagy haszna ezen plántának az, hogy a' magas helyről leesett, vagy akár miképpenn magát öszvetört embernek belső részébenn, a' megszakadtt erekből kifolyt, és megaludtt vért, felhigítja, és kitisztítja.

Még pedig meg kell jegyezni, hogy az a' jele, ha használni fog, hogy a' megsérült részenn fájdalmat okoz, és gyakrann ezzel a' fájdalommal mutatja ki, hol van belől a' testbenn a' sérelem, és a' vérnek kifojása.

A' bévétele néha mejj szorúlást, lélekzet elfogódást, émelygést, és hányást is okoz. Eggy vagy két nehézéknyi virágából, eggy meszely vízzel, vagy borral theát öntenek, vagy megfőzik, és azt itatják a' beteggel.

Szokták beadni porrá törve is, gyermeknek 4—6 gránt, meglett embernek 10—20 gránt, napjábann kéttzer háromszor.

Almélkodni kell, ha az ember olvassa, melj sok, és nagy betegeket gyógyítottak meg tanúlt Orvösok a' hegyi Kappanörrel, nevezetesenn a' virágával: fekete, vagy farkas hályogos szemüeket, rothasztó oldalnyilallásbann, tüdő, és máj gyúladásbann, szárazbetegségbenn, szélütésbenn, rángatódzásbann, nyavajatorésbenn, szamárhurutbann, makats hideglelésekbenn 's a' t. már egészenn elaléltakat; a' gyökerével pedig, a' gyógyulhatatlannak láttzó hasmenéseket, vérhast, petétsct, belső rothadast 's egyebeket.

Ellenbenn, ugyan ezen betegségekben, ha a' beteg forróságbann völt, vagy vérifolyásra hajlandó, ezt a' szert veszedelmesnek találták, és azt is tapasztalták, hogy az egészséges embernek, és érzékeny betegnek, ennek bévétele, mejjszorúlást, belsőháborgást, és hányást okozott.

Kétséggkivül hát a' hegyi Kappanör, a' nevezett betegségeknek sullyánn, mikor már mind az erő, mind az érzések le vagynak verve: a' szálas húscok elvesztett ingerelhetőségét, és annál-fogva az Érzést, és Életeröt ébreszti fel. Ennek bizo-

bizonyosága a' fájdalom is, mellet az öszvetört emberbenn okoz; a' kibenn pedig az ingerelhetőség helyenn van, vagy felettébb is nagy, azoknak ártalmas.

539. P Á R T A M A G. (PYRETHRUM)

A' *nadra* Pártamag, minden tulajdonságira nézve hasonlít az *Orvosi Szikfűhöz*, de amál sokkal gyengébb, és el lehet lenni nála nélkül.

540. S Z Í K F Ű. (MATRICARIA)

Az *orvosi Szikfű*, eggy a' legesméretesebb Patikai, és Házi orvosságok között, melnek haszna szélesenn kiterjed, mert virága oszlató, feloldasztó, lágyító, szélazó, görtsoszlató, senyvedés ellen való, és fájdalom enyhítő erővel bír.

Szokták bévenni, vagy porát $\frac{1}{2}$ — 2 nehézéig, vagy főtt vizét, vagy a' mi ennél jobb, theáját; vagy kristélybe teszik, vagy külsőképpenn borogatnak vele. Élnék pedig vele

1. A' görtsel, es tekerésekkel járó kínos nyavajákban, szünádrában, szülés után való fájdalomokban, a' kínos havitisztulásban, mindennemű kolikákban, vérhasban, a' szél miatt való gyomor, és bélrágásokban, köldök tsömörbenn, köszvény fájdalmaiban. Ha ezeket meg nem gyógyítja is, de mindenkor könnyebbülest okoz.

2. A' *napos hideglelésekben* Khina helyett. Ekkor a' porát veszik bé 3—6-szor napjában, fél-fél nehézéket.

3. Külömbkülömbféle nyavajákban, oljtzéltől, *hogy a' bevett orvosság erejét, es munkáját segítse*, p. o. a' hányato orvosság erejét 's a' t.

4. A' *daganatok borogatására*, szárazon, vagy felnedvesítve.

541. MONTIKA.

(ANTHEMIS)

A' *nemes* Montikának a' Szíkfűnél hathatósabb, és a' jó bor illatjához közelítő szaga van; éppenn úgy élnek vele, mint a' Szíkfűvel, és ugyan azon hasznokra.

A' patikai *Imely* Montika gyökere, melyet Tárkony gyökérnek is hívnak, ha hozzá ugyan annyi Zedoaria gyökeret tévénn egy zatskoba, a' hordoba botsátják, és vagy két hétig benne tartják: a' bűdös bort jó ízűvé teszi.

542. TZITZKÓRÓ.

(ACHILLEA)

A' *Kenyérbél* Tzitzkórónak tsípős íze, és erős szaga van, levelével és virágával úgy élnek, mint ptrüszköltető orvossággal.

Az *Egerfarkú* és *kormos* Tzitzkórónak gyenge fűszerszámos szaga, és kesernyés íze, gyengénn ingerlő, erősítő, és görtsoszlató ereje van.

Levelének és virágának öntött theájával hasznosan lehet élni: a' verfolyásokbann; a' felettébb bőv havi tisztulásbann, és aranyér folyásábann, az elgyengülesből származott vérpökésbenn, a' szűnni nem akaró hasmenésbenn, és a' szélhólikábann; de ezekbenn meg kell várni, hogy hűljön meg a' thea, és azt hidegenn kell inni.

Továbbá, meleg theájával, mint görtsoszlatóval, jó élni a' szülés után való fájdalmakbann, gyomorgörtsbenn, szünádrábann, havitisztulás rekedése miatt való kinokbann, belső részek dugulásábann.

A' Tzitzkóróból készült orvossággal hosszasann kell élni, mert lassanként munkálkodik, de osztánn annál bizonyosabbann.

Lehet megszáraztva is élni vele, de jobb nyersenn, van is mód benne, mert egész téleonn által a' hó alatt is zöld.

A' Tzitzkóró levele külsőképpenn a' sebekre is igen jó, mert azokat tisztánn tartja, és a' gyó-
gyulásokat segíti.

A' *nemes* Tzitzkóró hathatósabb szagú és ere-
jű: de a' kertbenn való termesztés által sokat el-
veszt erejéből.

544. N A P V I R Á G. (HELIANTHUS)

A' *Napraforgó* Napvirág magvaiból jó ízű
olajat lehet ütni, mely a' faolajjal vetekedik.

A' *Tsitsóka* Napvirág víz ízű, tsitsókái pe-
dig eledelül, tsemegéül szolgálnak; orvosi haszon-
ra egyik sem fordítódik.

547. T S Ü K Ü L L Ő. (CENTAUREA)

Az *Áldott* Tsüküllőnek, vagy a' mint más
névvel hívják, *Papafünek* levele, és virága, sza-
gatlan, keserű, gyomorerősítő, haslágyító.

Ereje es haszna mindenbenn eggyez a' föld
Füstikével, *Földepe* Tarnitstsal, és más tiszta ke-
serűségekkel.

548. P E R E M É R. (CALENDULA)

A' *kerti* Peremér sárga virágiról ez előtt so-
kat tartottak; azt hitték, hogy a' sárgaságot meg-
gyógyítja, a' havitisztúlást elindítja, a' mérget
uzi, és a' pestis ellen hasznos: már ma kevésre
betsülik, minthogy sok van nála alkalmazhatóbb.

A N Y A H Í M E S E K.

550. K O S B O R. (ORCHIS)

A' Kosbor minden fajainak, vagy gojós vagy
tenyeres gyökerei vagynak, és azok mind bak-
büzük, ízetlenek; de a' mellett olj tiszta nyálkás-
ságból

ságból állanak, meljhez hasonló más hazai plántában nints.

Ez a nyálkásság igen jó tápláló matéria az elalélt betegeknek, és egyszersmind a' belső részekbenn lévő tsípösséget megnyhiti, elvészi.

A' nagyonn bűdösseket elmellőzvénn, kiválasztottak egynéhány fajokat orvosi haszonvételre, t. i. a' *ketlevelű*, *tornyos*, *agár*, *jules*, *vitéz*, *bördös*, és *föltos* Kosbort.

Ezeknek gojós vagy tenyeres gyökereket Májusban felásván, a' portól nem megmossák, hogy a' víz el ne olvaszsa, hanem tiszta ruhával megtörölgetik, tzérnába fűzvénn árnyékonn megszáraztják, és ezt nevezik az Orvosok Szálepnek, melj a' megszáraztás által minden szagát elvesztette.

Ha ezen Szálepből egy nehézéknit öszvetörvénn, bővízzel megfőznek, és ruhánn által szűrvénn, az íze kedvéért valami kedves savanyúságot téznek belé, és ezt az elalélt betegnek, két vagy három óránként egy egy kalánnal beadják; ez igen jó tápláló és enyhítő ital.

Adni szokták pedig a' szárazbetegségbenn, gyomorgörtsbenn, vesefájdalombann, minden veszedelmes hideglelésekben, makats hasmenésben, és vérhasbann. 's a' t.

A' Kosbor gyökereiről azt is tartják, hogy szerelemre gerjesztő erővel bírnak.

556. GÉGEVIRÁG.

(ARISTOLOCHIA)

A' Gégevirág fajainak, azok közt kivált a' *kerek* Gégevirágnak gyökere, igen keserű, és tsípős fűszerszámos ízű, erős szagú: de a' melj a' megszáraztással elmúlik.

Hatalmas felolvasztó, gyomorerősítő, vizelgetet és havitisztulást indító erővel bír. E' végre legjobb a' borral öntött theáját venni bé.

Külsőképpenn, levelcit és gyökerét, az eves sebeknek tisztogatására, és a' rothadástól, féregtől való mególtalmazására szokták alkalmaztatni, mind az emberekben, mind a' barmokban.

E G G Y L A K I A K.

560. L E P T S F.

(LEMNA)

Ha a' tüzes daganatokat, és a' fájdalmas aranyeret kívülről vele borogatják, azokat enyhíti, oszlatja.

563. É G E R F A.

(ALNUS)

Ez a' fa nedves helyenn szeret teremni. Fája a' föld színénn hamar elrohad, a' víz alatt soha sem; azért a' tevényes vizes helyekenn az épületek fundamentoma alá szokták tenni.

Orvosi haszonra nem igen fordítódik, hanem azt tartják, hogy levelei senyvedés ellen valók; szokták ezeket, zatskóba rakván, a' hasogató fájalmakra melegenn borogatni. Kérgének pora a' napos hidegleléseket gyógyítja.

564. P U S Z P Á N G.

(BUXUS)

Ennek kemény fájából mindenféle szép és erős mu'sika szerszámokat, pixiseket, és egyebeket szoktak készíteni. Orvosi haszna nints tudva.

565. T S A L Á N.

(URTICA)

Ennek fajaival, mint ingerlő eszközökkel, külsőképpenn élnek a' szélütésekben, guttaütésben, és az álmos betegségekben. Megveregetik t. i. vele a' betegnek mejjét, hátát, és lábaikráját. Legtöbb haszna van a' szélütésekben.

A' *kétlaki* Tsalán magvai gilisztaüzők; leveleinek porával pedig tubák módjára hasznosan lehet élni, az orrnak súly nemű tüzesedésében.

567. E P E R J F A.

(MORUS)

A' *Szederj* Eperjfa Persiából került Európába, és minthogy nálunk him fája nincs, a' magva ki nem kél, hanem csak *selyem* Eperjfabá való szemezéssel, vagy suhasztással lehet szaporítani.

Ennek leves csoport bogyóit, a' rothasztó hideglelésben, vérhasban levők, mint hívesítőt, és senyvedés ellen valót, nyersenn ehetik; dűsérrik a' torokgyulladásban, és a' száj kisebesedésében is. — Etzetágnak igen jó, és az etzete szép setét veres színű.

A' közönséges *selyem* Eperjfa gyümöltse, a' gyermekeknek egesseges tsemegejek, és a' házi madaraknak jó eledel; leveleivel pedig a' selyem hernyókat szokták tartani.

Jegyzés. A' kik a' selyem termesztésről Magyarúl írtak, és a' tapasztalás ellenére azt állítottak, hogy a' selyem hernyók, csak a' *fejér gyümöltű* Eperjfa levéllel élnek: abbann tévesztettek, hogy ezt a' szót, *Morus alba*, *fejér gyümöltű Eperjfa* fordították, nem tudván; hogy annak a' nevezetnek egészen más oka van, és a' közönséges vagy selyem Eperjfat a' *Szederj*fatól különbözteti meg. *Lásd a' Füveszkönyvet.*

573. T S Á B A Í R.

(POTERIUM)

Gyengénn öszvehúzó, szorító erővel bír; a' sebek bégyógyulását segéli.

Ez az a' plánta, melyet Tsába az Attila fija, sebes katonáinak gyógyítására fordított, nem pedig a' *tomjénes* Pimpinella (*Pimpinella saxifraga*), melynek egészen más munkái vagynak a' testben.

Még akkor csak a' Signaturákból, vagy szembetűnő különös formájokból okoskodtak a' plántáknak orvosi erejeiről; ezeknél fogva ez a' Tsubair, vérszin bugájánál fogva ajánlotta magát a' vér állításra; nem is tsalódtak meg benne, mert szerentsére éppenn öszvehúzó erővel bír, és annál fogva a' vért elállítja, 's a' sebgyógyulást segelli.

574. T Ő L G Y F A.

(*QUERCUS*)

A' Tölgyfa fajai, sok és nagy hasznaikra nézve, az erdei fák között az első helyet érdemlik.

A' Gazdaságbann, ezeknek fája tűzre, mindenféle épületekre, 's más művekre is igen alkalmas, és a' sertések hizlalására ingyenn adja a' bővséges makkot, minden különös szorgalmatoság nélkül.

A' mesterségekben, fájából az Átsok, Pintérek, Asztalosok, mindenféle szükséges műveket készítenek: a' fiatal Tölgyfának lehántott kérge nélkül pedig, a' Vargák a' bőr készítésbenn el nem lehetnek.

Mikor a' gubó bogár sok, és nem csak a' Tölgyfa leveleket és apró ágakat furkálja meg, hanem a' gyenge makkokat is, és azokba tojik: kitsutsorodik a' makk, nem gubó formára, hanem szélyefeslik mindenféle rendetlen formákra, 's Kánikula vége táján éretlen lehull, vagy (a' mint szokták mondani), leragyádzik.

Ez a' leragyádzott makk, (meljet *Gubitsnak* hívnak), kárba nem vész, mert ezt a' Timárok drágánn megveszik, a' fontos talpagnak 's másféle bőröknek készítésére.

A' Tölgyfa kérgeinek felettébb nagy öszvehúzó ereje van, úgy hogy még a' holt állatok bőrét is öszvehúzza, és megkeményíti a' Vargák tsávájában.

Ezért orvosságul élni vele belsőképpenn nem bátorságos, nem is szorúlunk rá, minthogy eieg öszvehúzó szerünk van bátorságosabb: hanem kívülről borogatni vele a' sebeket, ütéseket, szakadásokat, és leveleit az erősítő kötözések közzé rakni, sokszor igen hasznos.

Az ághegyekenn nőtt gubóknak vagy Galleseknek ázalék leve öszvehúzó, a' Gálitzkőtől megfeketedik; ebből készítik a' téntát.

A' nálunk termő Galles erre nem igen alkalmas, hanem a' Török Országi' legjobb, mely fekete, nagy, nehéz; ezután való az Istriai, ez sokkal apróbb, sok sárga van közte, és ez oltsóbb is, és a' közönséges téntát ezzel szokták készíteni iljen módonn: Megvésznek eggynehány lat Gallest, azt eggyenkent darabokra tördelik, eggyet eggyet 3—ó darabra; tesznek hozzá feleennyinél valamivel több Gálitzkövet, és Arábiai Gummit, harmad vagy negyed résznyit, mint a' mennyit a' Galles nyom. Ezen Keverékre vizet töltvén, főzik jó darab ideig, 's a' ténta készenn van.

A' Galles levét a' Gálitzkő leve teszi feketévé: de ha a' Gálitzkő kelletinél több, megsárgul, vagy megveresedik a' ténta, és a' papirosat által teszi. A' Gummi pedig arra való benne, hogy a' ténta felettébb vékony ne légyen, és a' papiroson szélyel ne folyjon; de arra is, hogy a' Gálitzkő leve lassanként el ne váljon a' Galles levétől.

Az iljen Téntához való ágyat vagy Keveréket (Species) árúlják a' boltokban készenn is, de jobb ha az ember minden hozzá valót külön vészen meg, és maga elegyíti öszve iljen forma mérsékkal: Galles 4, Gálitzkő 3, Gummi 1 lat.

Különösen szép és jó téntát így lehet készíteni:

Végy jóféle Török Gallest 6 latot, Gálitzkövet 4 latot, Gummit 1 latot, Timsót 1 nehézéket, Grünspánt 1 nehézéket. Ezekre tölts egy ittze Eső vagy Hó vizet, akár Sert, 's tartsd egy-néhány napig meleg helyenn.

Vagy: Végy 12 lat Török Gallest, 8 lat Gálitzkövet, és ezt a' Gálitzkövet serpenyőbenn pergeld meg, hogy porrá legyen; tégy hozzá 3 vagy 4 lat Gummit. Tölts reá valami 2 ittze jó fejer Bort; tartsd meleg helyenn eggy-néhány napig, naponként gyakrann felkevergetvénn vagy felrázvánn. Ez a' Téntaágy esztendőkről esztendőkre eltart, ha az ember a' kitöltött Tenta helyébe gyakrann tejér Bort tölt belé.

Vagy: Végy 12 lat Török Gallest, 8 vagy 9 lat Gálitzkövet, 4 vagy 5 lat Gummit, és egy jó asztali kalán lágy söt. Tölts reá jóféle boretzetet, a' mennyi ezen Keveréket bővenn ellepje; tedd két vagy három napig meleg helyre, az alatt gyakrann felkevervénn vagy felrázvánn. Ekkor tölts reá valami két ittzenyi Eső- vagy Hóvizet, tartsd meleg helyenn, gyakrann keverd fel, 's kevés idő alatt készenn leszsz a' jó tenta, meljet mi-helyt főgyni kezd, meleg Esővízzel szaporítbatsz.

Ha a' Tenta, vagy Téntaágy penészedni vagy poklosodni kezd: jóféle boretzetet kell reá tölteni melegenn.

A' Tölgyfamak kávét mostanábann igen kezdettek dítsérni, mint egészséges italt, és mint vagy óltalom vagy gyógyító orvosságot, sokféle nyavaják ellen, nevezetesenn a' belső részek és ikrás húsok dugulási, gyomor és belek elgyengülése, megöröködött hasmenés, napos hideglelések, és koszvényes fájdalmak ellen.

Igaz, hogy a' makk a' pergelés által, öszve húzó nagy erejéből sokat elveszt, de a' mellett, valami kozmás tsípős olajat is izzad ki, melj hevítő lévén, nem lehet hogy sok esetekben kárt ne tégyen; és vaiósággal gyakrann hasnehézséget, és szorulásokat lehet tapasztalni utánna: de a' meljnek, nem lehetetlen, hogy tsak a' rozs szűl való pergelés az oka.

Magából a' Kávéből is izzad ki a' pergelés által iljen olaj, de ha tsak kevésbé pergelődik meg a' Kávé; ez az olaj kevésbé és kellemetesenn tsípős, és bal'sam illatú; ha pedig erősen megpergelődik, minden jóságát és ízét elveszti, sőt ártalmas.

575. D I Ó F A.

(JUGLANS)

A' pompás Diófának kemény és szép erekkel tarkázott fája, és vastagabb gyökere, igen kedves sokféle Asztalos, és Esztergályos munkákra.

Tsontárjának zöld héjjával gyapjút festenek feketére, néha ajtókat, alináriumokat, nyoszójákat is 's a' t. Diószínre.

Ugyanebből ha 2 latot egy meszely vízben, 3—4 óráig áztatnak, és azután egy fertályig főzik: ezzel mosogatni a' bőrönn való mindenféle fakadékokat, és terjedő viszketegeket, igen hasznos.

Magvaiból 'síros olajat lehet ütni, a' meljnek a' több olajok tulajdonságinn kívül, giliszta üző ereje is van. —

Magva választékját vérhas ellen dítserik. —

Az éretlen Dió gyenge korábann, tzu'korral, vagy mézzel bétsinálva, újjító, szélhajtó, gyomor erősítő; az abból tsinált Liktárium pedig, a' fájdalmas toroknak nagy orvossága.

Leveleinek szagát némelijek szeretik, de sokaknak az, főszédülést okoz; a' körülötte lévő plántáknak pedig ártalmas.

Ezeknek theája havitisztúlást indít, és giliszta-
tákat hajt. Főtt vizével ha a' Lovak hátát moso-
gatják, a' bögöjt tőlök elűzi. — Szokták vele szü-
retkor a' hordókat is forrózni.

576. B I K K F A.

(FAGUS)

A' fiatal Bikkfa, tengelynek, küllőknek alkal-
matos; vénebb korábann épületre nem jó, mert
megvetemedik, és könnyenn törik. A' Kovátsok
a' Bikkfa szenet leginkább betsülik.

A' vén Bikkfanak megrevesedett belső részét
kivagdadják, és azzal, mint alkalmas és jó sza-
gú taplóval, közönségesenn élnek. Ennél sokkal
betsesebbek azok a' laptánni, sőt ember főnyei
kitsutsorodások, melyeket a' Bikkfák oldalánn ot-
tann ottann lehet találni. Ezeknek belső része pu-
ha mint a' Spongyia, és a' legkellemetesebb tap-
ló. A' Bikkfáról leszáradt ágak tövének belső ré-
sze is, néha iljen taplóvá válik.

A' Bikkfák édeses ízű, de fojtós és főszé-
dítő. Némelijek rá szokvann, édesdenn eszik, sül-
ve, főve, sőt nyersenn is.

Azt olvassuk, hogy a' kik felettébb bőven
éltek vele, nyavajatörést kaptak, sőt meg is ká-
búltak tőle. Ezzel atyafiás a'

577. GESZTENYEF A.

(CASTANEA)

Ennek a' makkja sokkal szelidebb, jobb ízű,
és kedves temege. Kárnak tartjuk, és panaszo-
kodunk, hogy kevés ideig lehet eltartani. Hát ha
folytabann sok ideig lehetne vele élni; nem ten-
ne é kárt? Jobbann tudja a' bölts Gond-
viseles, mi nekünk hasznos!

578. NYÍRFA.

(BETULA)

Ez igen szívos fa, fiatal korábann abrontsnak igen alkalmas; tüze sebess, de hamar ellobban; szenét a' Khémikusok szeretik. Külső héjja vagy kérge igen tartós, és kunyhókat fedni vele jó.

Valamelj öszvehúzó matéria, és sok gyanta is van benne, meljet abból ki is szoktak főzni; ugyan ebből készítenek sárga festéket is.

Levélfakadás előtt megfúrvánn a' fáját, bővenn tsepeg belőle az úgy nevezett *Nyírvíz*, melj jó vizellet hajtó, és a' vértspössége, és a' bőrnek omladozási ellen hasznos orvosság.

581. MOGYORÓFA.

(CORYLUS)

A' Mogyoró fájának kifőzés által vett olajáról, némeljek azt hiszik, hogy nyavajatorés ellen igen hatalmas Orvosság. Ditsérik e' végre, a' néha rajta találtatható fagyöngyöt is. — Makkjának kinyomott olaját, fogfájást enyhítőnek tartják.

Tudva van, hogy legközönségesebben a' hordó kötöző abrontsokat mogyorófából készítek. — Szene Puskaapor készítésre alkalmas.

A' régiek azt hitték, hogy a' Mogyoró veszszővel, a' hegyek gyomrábann lappangó ezüst értznek erét ki lehet találni, mert az, az oljan helyenn lehajlik, és az iljen veszszőt *varásló* vagy *szerentseveszszőnek* (virga divinatoria) nevezték.

583. KONTYVIRÁG.

(ARUM)

A' *motskos* Kontyvirág gyökere, nyersenn felettébb tsípős, úgy hogy hólyagot lehet vele húzatni; megszáraztva pedig sokat elveszt tsípösségéből, és ekkor a' gyomorbann megiszaplott nyálkának felszaggatására, kitisztítására, és mind azoknak a' nyavajáknak, meljek onnan származnak, meggyógyítására igen hatalmas orvosság.

Hasou-

Hasonlóképpenn a' mejjben, és lélekzõ gé-
gébenn megnyulósodott, és tsípõsödött nyálkát
is kitisztítja.

Lehet a' porából bévenni tsak valami négy
gránt, valamely közép sóval elegyítve; nem sok-
kal többet, mert nagyon erős.

584. F E N Y Ö F A.

(PINUS)

A' Fenyőfákból magától is izzad ki, bőveb-
benn pedig ha a' kéreg megkartzolódik, hasító-
dik, valamely méz sűrűségű olajos gyanta, meljet
Terpentinának neveznek, a' Kõznép pedig
rendszerént *Lágyszuroknak* hívja. Ez négyféle, t. i.

1. *Közönséges Terpentin*, melj az *erdei Fe-
nyőből* izzad, méz sűrűségű, barnás fehér színű;
hevítő, ingerlő, oszlató, vizellethajtó erejű. —
Bévenni telyességgel nem kell, hanemha igen ke-
veset mézbe, vagy tojás székibe keverve; külön-
benn igen rossz következései lehetnek. Kristély-
be lehet tenni 10—15 gránnyit, mikor erős in-
gerlésre van szükség. — Külsőképpenn a' dagana-
tokat oszlatja, érleli, hevíti; sokféle keneteket,
és flastromokat készítenek vele.

2. *Strasburgi Terpentin*, izzad a' Lütz Fe-
nyőből, színe barnás sárga, általláttzó, hígabb
a' közönségesnél, egyéberánt azzal eggyez.

3. *Venétiai Terpentin*, izzad a' *veres és
Tzirbel Fenyőből*, világos, fehér, nagy szagú,
egyéberánt a' közönséggel eggyez.

4. *Tziprusi Terpentin*, ez nem Fenyőfából,
hanem a' *Terpentin Pisztrázból* izzad; a' többek-
nél sokkal sűrűbb, és jobb szagú; ereje azokéval
eggyez.

Mind ezeket a' Terpentinákat is Magyarúl
tsak lágy szuroknak nevezik, és fenyő kéregből
készült apró Kazupokba szedvénn, sok helyekenn

árulják. — A' lágy szurkot, vagy kazupos szurkot is, ahoz készült vászon kementzék fenekénn vas serpenyőbenn elgyújtják, és égetik. Ennek felmenő kövér füstjéből, a' vászon kementze oldalaira ragad a' legjobb féle úgy nevezett *Bétsikorom*, meljből fekete festékeket készítenek, és különösen a' Könyvnyomtatáshoz való festék készítésére, ez legalkalmasabb. — Szokták azt a' Lútz és más Fenyőfák forgátsainak, kivált gyökereinek elégetésével is, a' mondott módonn készíteni: de az a' nevezett igazi Bétsikoromnál sokkal alábbvaló.

A' *bal'sam* Fenyőfából kiúzzad, és a' kergénn apró hójagotskákban ül, sőt a' tobozaiból is tsepeg, a' Terpentináknál sokkal hígabb, és folyó olajos gyanta, meljet azért Bal'samnak neveznek, és ez a' Giliádbeli, vagy Török Bal'samnál nem alább való.

Ha a' Terpentint vízzel felelegyítik, és lombikonn lefőzik: elválnak tőle az olajos része, és letsepeg, meljet Terpentin Olajnak hívnak.

Így készítik a' *bértzi*, és *henye* Fenyőnek tobozaiból, leveleiből, és fájából, ezeket lombikonn vízzel lefőzve, a' *Magyar Bal'samot*, vagy *Krumputz olajat* is, melj éppenn csak Terpentin olaj.

Belsőképpenn a' Terpentin olajjal élni veszedelmes: de külsőképpenn az eleven sebekbe, és szúrásokba melegénn tölteni, vagy tépésénn rájuk tenni igen hasznos, kivált ha verő Ér, vagy lu is sérült meg; mert a' vért elállítja, és hamar gyógyít. —

Ugyan ezt szokta tselekedni a' Köznép a' lágy-szurokkal, kivált mikor a' testet valami szálfka, vagy tövis 's a' t. megszurta, és az a' sebbe beletört.

Felényi szappannal, vagy kámforral felelegyítvénn, igen jó vele kenegetni a' hideg daganatokat, és hideg sanyarította tagokat: de a' holgyuladás, vagy tüzesség van; ott a' Terpentin olaj, méreg.

Ha vele tsak külsőképpenn kenegetik is a' testet, a' vizelletet megindítja, és annak viola szagot ad.

A' makats hasogató fájdalmakbann, far'sábábann (*Rheumatismus*) szoktak némeljek belsőképpenn is beadni 10—18 tseppet.

A' mi a' Terpentin olajnak lefőzése után a' lombikbann marad: az a' tulajdonképpenn való, vagy hegedű Gyanta. (*Colophonium, Terebinthina cocta*)

Ha a' Terpentin sokáig áll, megsűrűdik, és megkeményedik, mint a' kő; és akkor azt nevezik fejér szuroknak, melyet a' Kereskedők darabokbann árulnak.

A' Fenyőfák gyökereit megszedik, megszáraztják, darabokra vagdalják, és így szárazonn, ahoz készült edénybe rakvann, tüzet raknak alá és hevítik, úgy mérsékelvénn, hogy lángot ne kapjon. Ez által kiizzad belőle, és letsepeg a' fekete szurok.

Ha a' Fenyőfának gyenge jövéseit megfőzik mintegy negyven annyit nyomó vízbenn, annyira, hogy közel félig elfőjjon a' leve: ez igen derék vizellet hajtó, és tisztító. Savóval elegyítve jó ital a' Vénusi nyavajábann vesződőknek kétzer napjábann; hasonlóképpenn a' kóborló köszvénybenn szenvedőknek. Külsőképpenn mosogatvann vele, a' koszt, és a' bőrnek egyéb omladozásait meggyógyítja.

587. H Í M B O J.

(RICINUS)

A' *repedő* Himboj magva béliből kinyomott olajnak, lágyító, síkosító, és ennel fogva hasiudító, kólikát enyhítő ereje van, mint szinte a' mondola olajnak, és más magvakból nyemott olajoknak. Élnek vele a' Pántlika giliszta ellen is.

Ez tisztább olaj, mint más magvakból nyomott olajak, és két lat belőle jó haslágyító, tisztító, hasznos azoknak, a' kik a' hashajtó szerek ingerlését nem szenvedhetik. Kár hogy minden tisztasága mellett is hamar megavasodik.

588. M A G R U G Ó.

(MOMORDICA)

A' *tsútsos* Magrugó gyümölsébenn, fájdalomenyhítő, és sebgyógyító erő van.

Olajba bétsinálvann, az inas húsok megsérülésébenn, fájdalmas aranyérbenn, a' viszkető és fájó vaktetű alkalmatlanságaibann, a' tsetsimbó repedésébenn, az anyaméh kisebesedésébenn, és nehéz szülésbenn, igen hasznos kenegető.

Az *ugorkás* Magrugónak megsüritett leve, igen kemény hastisztító, és csak kevés is belőle kínos rágást okoz, erősen purgál, és eggyzersmind hányat, és így úgy kell nézni mint mérget.

589. T O K.

(CUCURBITA)

A' borszívó *lopó* Tök, és ennek fajtája a' *tojástartó* Tök, házi szükségre való, az *úri* és *disznó* Tök sertés hizlalásra; de a' disznó Tököt éretlen korábann, kovászszal besavanyítva, az úrit pedig mikor jól megért, vagy sülve, vagy főve, az emberek is édesdenn eszik.

A' *Görögdinnye* Tök esméretes, és kedves hívesítő nyári gyümöls.

A' Tök és Görögdinnye magvakból, igen jó hívesítő magtejet lehet készíteni, melj a' mondotlójnál nem alábbvaló.

590. U G O R K A.

(CUCUMIS)

A' *Sárgadinnye* Ugorka, esméretes kedves nyári gyümölcs, sok fajtái váltak a' mivélés által; mennél jobb illatú és fűszerszámosabb ízű, annál kedvesebbek. Könnyen hasmenést okoznak, de az igen ritkán árt.

A' *savanyító* Ugorkát, mint jó hívesítőt, éretlen korábann szokták enni, még pedig némeljek minden készítés nélkül, szeletekre vagdalva, vagy sóval, vagy a' nélkül eszik: közönségesen pedig nyáron, kovászszal bésavanyítják, telire pedig etzetbe rakják.

Vagynak, a' kik szeretik a' poshasztott Ugorkát is, meljnek készítése tsak abból áll, hogy sós vizet töltenek reá, melegenn tartják, és minekelötte egészenn megrothadna, megeszik.

Éretlen korábann kinyomott levenek italát, hasznosnak tartják, mint jó hívesítőt, az érverés mérséklésére, kivált a' szárazbetegségekben.

A' nyers, és kivált a' féleréshez közelítő Ugorkát, igen dítseri a' köznép, tapasztalásból, a' pokolvarnak, körömméregnek, és más mérges patanásnak előlésére.

591. G Ö N Y E.

(BRYONIA)

A' *büdös* Gönyét, a' köznép, melj. ezzel orvosol és öl, répás gyökerénél fogva, földi Töknek nevezi.

Ennek gyökere undorító ízű, gyötrő rágással purgál, külsőképpenn pedig hatalmas oszlató.

Ha szeletekre vagdalvann, a' vízibetegségben lévönek lábszárára teszik, a' nemesebb részekről a' vizet oda húzza.

Ha a' gugát, és a' tsuklók fájdalom és veresség nélkül való dagauatját vele borogatják, meggyógyítja.

Kinyomott leve a' mirígyes daganatokra jó.

Belsőképpenn, két lat gyökerének egy ittze borral öntött theáját, legtűrhetőbb fél vagy egy asztali kalánnal, napjábann háromszor négyszer beadni, az őrülteknek, nyavajatorósoknak, vízi-betegségben lévőknek. De így is nyaktörő próba, mert gyakrann iszonyú hányást, hastekerést, és ellankasztó hasmenést okoz.

Külsőképpenn, mint hatalmas oszlató, sok esetekben használ: de sokkal jobb soha se adni bé, mert a' rágással pargáló szerek között ennél félelmesebb alig van.

Azombann, ha megszáraztják, vagy még inkább, ha hamu alatt megsütik, sokat elveszt mérgeességéből.

A' kétlaki Gönye, mind erejére, mind hasznára, mind veszedelmes voltára nézve, a' bűdössel egyez.

K É T L A K I A K.

593. F Ű Z.

(*SALIX*)

A' Fűz igen betses és nagy hasznú fa a' Gazdaságra nézve. Ennek számos fajai többnyire a' vizes helyeket szeretik, de vagynak oljanok is, meljek a' száraz földben is vígann nőnek, és tsaknem minden munka és gondviselés nélkül, bővségesenn adnak tüzi fát a' Gazdának; mert a' tsonkázást elszenvedik, és minden három esztendőben meg lehet minden galyjaiktól fosztani.

Ha a' töltések, gyepek, és árkok mellé plántálódnak; azoknak nem tsak ékességül, hanem tartalékul is szolgálnak.

Fája igen szivos, és nem hasad; kivált mikor megszárad, alig lehet vágni és hasítani. Kivájján

vánn készítenek belőle tekenőket, mely munkára semmi sints hasonló a' Füz fához.

Eggynehány veszsős Tserje fajaiból készítenek gu'sokat, kortzveszsőket, kasokat, kosarakat. Szép és tartós kosarak kötésére, fonására, legalkalmasabbak a' *bánatos* Füznek letsüggő szálak galyjai.

A' Füznek minden fajainak, és kivált 2—3 esztendő's galyjainak kérgébenn, öszvehúzó keserűség van; és azokkal, a' külső Országi drága Khina helyett, sok tanúlt Orvosok nagy haszonnal éltek, a' hideglelések gyógyítására, és mind azokra a' nyavajákra nézve, melyekbenn a' kemény részeket erősíteni szükséges.

Hogy tökéletesenn a' Khina helyébe lehetne tenni, azt nem gondolhatjuk, mert tudni való, hogy minden különböző alkotásbann és különböző ég alatt, az alkotó részek elegyedése is különböző: de tsak abbann is már nagy a' nyereség, ha a' senyvedés akadályoztatására, öszvehúzásra, erősítésre nézve, a' Khínához közelítő Hazai Plántát találunk. Iljenek pedig számosann vagnak, és ezek között való egy tekintetbenn a' Füz fa; bár ebbenn nagyobb is az öszvehúzó erő, mint a' Khinábann.

Reményleni lehet pedig, hogy a' Tanúlt Orvosok szorgalmatos próbatételei által, ha a' Khínának tökéletes mássát fel nem találjuk is Hazánk bann: de kettőt hármat öszvevéve, oljan elegyítésre akadhatunk, a' meljel bírva, a' Khina nélkül ellehetünk.

Az eddig szerentsésenn próba alá vett Füz fa fajtái ezek: *háromhímes*, *babír*, *sár*, *tsörege*, *ketske*, *fejér* Füz fa.

595. F A G Y Ő N G Y.

(VISCUM)

Ennek az élődi plántának, a' régiek, görtszlató és nyavajatörést gyógyító erőt tulajdonítottak, sőt ma is vagynak tanult Orvosok, a' kik róla ezt erősítik; ámbár külső tapasztalás szerint, a' nehéz szagnál, és enyves nyálkásságnál egyebet nem lehet benne észre venni.

Tel kezdete táján megszedik, kementze mellett megszáraztják, és kóróját leveleit porrá törvén, ebből minden három órábann éjjel nappal fél nehézéket bévételnek a' beteggel, és a' mellett szüntelen ezen öszveaprított plántának főtt vizét itatják vele.

Ezt pedig nem gyermekekkel tselekeszik, a' kibenn a' nyavajatörés leginkább a' gilisztáktól származik, és a' meljről könnyű tenni (lásd Nro. 15.): hanem felnevelkedett ifjakkal, és meglett emberekkel, a' kibenn a' nyavajatörés okát nehéz kitanúlni.

Főtt vize, a' benne lévő nyálkásságnál fogva hívesít, a' tsípős matériát enyhíti, bényeli, és a' makats hasmenést elállítja.

Nemeljek a' Tölgyfánn, mások a' vad Körtvély fánn, mások ismét a' Mogyoro és Hársfánn termőt tartják hatalmasabbnak.

Ez, vagy onnan eshetik, hogy a' Fagyöngy annak a' fának tulajdonságiból vészen valamit magába, a' meljenn élődik; vagy onnan, hogy nem különböztették meg a' Fagyöngyöt a' Fakintól, és eggyiket a' másikkal feltserélték.

A' bogyóiról, meljeből a' madárfogó lépet készítik, azt tartják, hogy a' köszvényes tagra borogatva, a' fájdalmakat enyhítik.

596. H I P Ó F A.

(HIPPOPHÆE)

Bogyóiból zöld és sárga festéket készítenek, és ugyan ezekből készült szirupot a' vízibetegségben hasznosnak tartják.

598. P I S Z T Á T Z.

(PISTACIA)

Lásd *Fenyőfa*.

599. P A R É J.

(SPINACIA)

Kedves tavaszi eledel; de tápláló erő kevés van benne. A' gyenge gyomrúaknak könnyeun kólikát és hasmenést okoz.

600. K E N D E R.

(CANNABIS)

Ez, a' ruházatra és gazdaságra nézve nagy hasznú plánta, orvosi erejére nézve még nints úgy megvi'sgálva, a' mint érdemlené.

Nehéz szaga és fűszédítő ereje miatt, az állatok kerülők. A' melj vizbenn Kendert áztatnak, onnan a' halak távoznak, a' marha a' vizet nem iszsza, vagy ha kéntelenségből iszsza, megárt neki.

A' Kender magvából készült magtáj, a' vizellet útjának tsípősségét, a' vese és hólyagkö miatt való fájdalmakat enyhíti, és kivált a' magfolyást gyógyítja. Hasonló haszna van a' magvából ütött olajnak is.

A' tapogató, kuru'soló orvosok, a' Kender bugát igen nagyra betsülik; ebből, és a' földi Bodza gyökeréből, köles ondót is tévénn közzé, fürödöt főznek, és ezen fürödövel, a' bizonyos tapasztalások szerént, oljan fitzomodásból, rándulásból 's egyébből származott marjulásokat, sántaságokat, sugorodásokat, tsuklókban való dagadatokat gyógyítottak meg, meljek semmi más orvoslásnak nem engedtek.

Ők a' dühös eb marása ellen is, a' Kőrishogarat Kender bugával szokták öszvetörni.

601. K O M L Ó.

(HUMULUS)

A' Komlónak főképpenn tsak az Anyavirág tobzos barkáját fordítják haszonra, még pedig azt, a' melj meddő; a' honnan a' Komló természetű helyekenn, a' Him Komlót szorgalmatosan kiirtják, hogy a' nőstény, magot ne teremhessen.

Ez a' Komlovirág keserű ízű, bűzös, és szédítő erejű; különös tulajdonsága pedig az, hogy a' megforrásra, vagy megkelesre segít, és azért nem tsak a' Serfőzésre, hanem a' kenyérhez való kovász készítésre is hasznát veszik; egyszersmind pedig a' Sernek második megforrását, vagy etzetedését, (a' mint hiszik) akadályoztatja, tartóztatja.

Tavaszzal, a' Komló gyenge jövéseit Spárga módra eszik, és ez jó vizellethajtó, és a' tsípős vért tisztítja.

Öszvetört leveleivel, a' fitzamodott tagot borogatni hasznos.

604. F A K Í N.

(LORANTHUS)

Lásd *Fagyöngy*.

605. N Y Á R F A.

(POPULUS)

A' *fekete* és *fejér* Nyárfának tavaszi bimbói tele vagynak valami balsamos jó illatú nedveséggel, meljet a' méhek, mindjárt kikeletkor, szorgalmatosan felkeresnek.

Ezekből más fájdalomenyhítő szereknek hozátételeivel, készítik a' Patikákban az úgy nevezett Pópiumot (*Ungrentum populeum*), melj jó tsendesítő, fájdalomenyhítő, és egyszersmind erősítő; a' köznép is esmeri, és a' Patikákból veszi.

607. B A B Í R.

(LAURUS)

A' *nemes* Babírt némelij kertekbenn termesztik, de a' nép gyümöltseit és leveleit esméri, és a' Kereskedőktől, eledelek fűszerszámozására vészi.

Az égettbor, meljebenn bogyoít áztatják, jó gyomorerősítő házi szer, és a' vízibetegség ellen óltalom; leveleivel leginkább tsak fűszerszámozásra élnek.

Olajja a' rüh ellen jó orvosság, és fő részét teszi az ugyan az ellen való nevezetes Írnek.

A' napkeleti Indiákonn terem a' Babir fának egy bizonyos faja, a' *Kámfor* Babir (*Laurus Camphora*), meljnek fájából, ágaiból és gyökeireiből, Lombikonn való főzés által készítik a' Kámfort, melj még akkor szemetes, hanem azután itt Európábann tisztítják azt ki.

A' *Kámfor* Babírt, sem a' mi Hazánkban, sem az egész Európábann természeteni nem lehet: mindazáltal itt előhozódik, nem tsak azért, hogy a' Köznép a' Kámfort mint házi orvosságot kedvelli, és azt nem annyira a' Patikákból, mint a' Bóltokból veszi; hanem főképpenn azért, mivel nekünk is vagynak sok plántáink, iljenek nevezetesen, a' Kétfőbbhimes Seregbeli Gyűrűs viráguk, meljebenn Kámfor materia van, és valóságos Kámfort lehet belőlök főzni. De ezzel nem szoktak bajoskodni, mert sok munka után is kevés kerül ki: az Indiaihoz pedig könnyenn lehet jutni; nem is nagyom drága.

A' Kámfor egy különös szagú és természetű repülő olaj, melj megsűrűdvénn, öszveállott kemény test formát veszen magára: de ha szabad, kivált száraz levegőégenn, vagy záratlan edénybenn áll; apránként ismét elrepül, és semmi sem marad belőle. Ha meggyújtják, tiszta lángal, és kövér füstel ég, és semmi salakot nem hágy maga után.

A' Kámfornak orvosi ereje Serkentő, Általható, Gözöltető, Görtsoszlató, de nagy mértékben véve elbödítő. A' bővvérűeknek, és a' szorulásban lévőknek, a' bevétele veszedelmes.

A' tanult Orvosok igen nagy haszonnal fordítják azt, mind az éles, mind a' sinlődő nyavajáknak gyógyítására, meljebenn a' betegnek ereje elesik, és elalél. Nevezetesen:

1. Mint *Serkentő*, es az *Érzőinak megzavarodott Alkotmányat tsendestítő szert*, nagy haszonnal adják, a' nyavajatörésben, elmeháborodásban, dühösködésben, szerelemből vagy más okból is származott örülésben, és a' forrohidegbeli félrebeszélésben is.

2. A' *Hagymázos*, vagy *rothasztó nyavajákban*, (*Typhus*) mikor az erő le van verve, a' szomjúság kiállhatatlan, és a' beteg tagjai már rángatózni kezdenek. Ezekben a' nyavajákban, a' Kámfor nem a' senyvedésnek áll ellent, mert az az ereje nints, hanem az érzőinakon segít.

3. *Mikor a' betegség matériája a' bőrről visszazaverődik a' testbe*: a' Kámfor azt ismét kihajtja, p. o. Himlő, skarlát, rüh, petőts 's a' t.

4. *A' meghülesből származott nyavajákban*, kóborló, hasogató fájdalmakban. (*Rheumatismus*)

5. *A' Görtsből származott, vagy azzal összeköttetett nyavajak ellen*, Szünádrá Görtsben, Tsuklásban 's a' t.

6. *A' vizellet útjának bajaiban*. Magfolyásban, és a' heves szerelem rendeletlen, es az elmét is megzavaró gerjedezéseinek tsendesítésére; a' honnan a' Kámfor *Szuzesség oltalmanak* is tartatik. — A' farkas hájog ellen is (*Amaurosis*) hasznos.

Szökták beadni, vagy porúl 1—6 gránt tzu-korporral jól összekeverve; vagy tojásszekivel felhabarva; vagy Pilulákba tsinálva. Mikor? meljik betegnek? es mennyit kell belöle adni? azt az Orvos böltsessége ítélje meg.

A' Kámforral, mint házi orvossággal, leginkább tsak külsökeppenn élnek, mert az igen hatalmas oszlató. Elolvasztanak t. i. egyy nehézék Kámfort egyy ittze vagy égettborbann, vagy olajbann, vagy etzetbenn, mert ezekbenn tökelletesenn elolvad, vízbenn pedig tellyességgel nem.

A' Kámforos etzetet Pestis ellen valónak tartják, és a' nyavajak elragadása ellen szagolgatják, söt egyy egyy k lananként be is veszik.

A' Kámforos égettborral, a' mozgató inaknak görtsnemű húzódásait kenegetvénn, enyhítik; mindenféle daganatokat oszlatnak, kivévänn azokat, a' meljek már nagyonn megtüzesedtek.

De ezen esetbenn jól meggondolva kell elővenni: mert a' Kámfor ugyan a' betegség matériáját, arrol a' tagról a' meljre tevődik, elverí, de megesik, hogy még veszedelmesebb helyre üzi, p. o. a' köszvényt a' lábrol, a' mejjre.

A' Kámforos olajat, különösenn elesztő, és vídító szernek tartják.

Példa vagyon reá, hogy a' negyednapos makats hideglelés, sok ideig semmi orvoslásnak nem engedett. Ekkor a' tanúlt Orvos a' Kámfort vette elő, és jól megkámforozott flannellel, a' betegnek mejjét, oldalait, hátagerintzét szorgalmasann dörösöltette, éppenn akkor, mikor arra a' hidegrá jött; e' mellett pedig adott neki gőzölgést segítő theákat; melj után a' beteg erősen megazzadt, és a' hideglelés többé elő nem jött.

A' *fodor. borsos*, és *Tsombor Mentábann* bővenn lévänn Kámfor materia; azokkal is haszonnal lehet élni, mikor Kámforra volna szükség.

608. S Z É L F Ű.

(MERCURIALIS)

Az *eggyenyári* Szélfűnek, nyers korábann, vi-
zes, salétromos, nyálkás nedvessége van, és se
szaga, se íze nints.

Kinyomott leve, hús lével elegyítve, hivesít,
lágýt, a' hasat megnyitja.

Kivülről a' daganatoknak enyhítésére, lágýtá-
sására jó.

611. B O R Ó K A.

(JUNIPERUS)

A' *nehézszagú* Boróka levelei igen hevítők,
és ingerlők, izek keserű, tsípős, rágó.

Pora, vagy főtt vize a' vizelletet annyira
űzi, hogy az verrel is megyen. Ha valaki a' havi-
tisztulás idejénn vészi bé: rendkívül sok vert hajt
el tőle, és átaljábann veszedelmes vele élni, ki-
vált az Aszszonyoknak.

Kivülről hinteni bé porával a' kitsutsorodott
és revesedő tsontokat, hasznos.

A' *Gyalogfenyő* Boróka fája, levelei, gyen-
ge jövésai, hevítők, vértisztítók, vizellethajtók.
Főtt vize a' Vénusi nyavajábann, rühbenn, skor-
bútban hasznos. — Bogyói édeses keserűk, fűszer-
számos ízük, szaguk, és hatalmas ingerlők. Mint vi-
zellethajtó orvossággal, jó velek élni mindenféle
vízibetegségekben, a' skárlát hideg utánn követ-
kezett vízdaganatokban, és a' vizellet útjának
nyavajábann, meljek azoknak enyves nyálkával
való bélepettetésekben származnak.

Legjobb bévétele az, ha boros vízzel önte-
nek theát belőle. Gyomor erősítés végett fél ne-
hézék egész bogyókat kell elnyelni.

Végre szoktak vele élni, mint füstölővel, a'
levegőég tisztítására, és a' dör'sölő flanellnek meg-
füstölésére, mert a' dör'sölés hasznát, ingerlő
erejével nagyonn neveli.

612. T I S Z A F A.

(*TAXUS*)

A' Tiszafa leveleinek ereje, hasonló a' ne-
hézszagú Borókáéhoz, és ártalmas.

Bogyói, a' mint állítják, a' hívesebb tarto-
mányokban kevésbé mérgesek, sőt meg is ehe-
tők; a' meleg Országokban pedig halálos mér-
gek. Orvosi haszonra nem fordítják.

Ez a' fa, az Asztalos és Esztergályos mun-
kákra igen betses, mert sem keménységére, sem
(ha megfestődik) színére nézve, nem alábbvaló
az Ébennél.

614. P É R A.

(*RUSCUS*)

A' *szúrós* Pérának gyökere, először édeses,
azután keserű ízű; erősítő, vizelletet, és havi-
tisztulást indító erővel bír.

A' *nyelves* Pérának levelei, öszvehúzó, szo-
rító; a' nyelvtsapnak leesésében, méhnek, és
bélnek lejárásában hasznosok.

L O P V A N Ő S Z Ő K.

615. Z S U R L Ó.

(*EQUISETUM*)

Minden fajai öszvehúzó erővel bírnak. Theá-
ját a' vérvizelés, és magfolyás ellen, és torok
gargarizálásra dítserik. Nyerskorában a' barmok-
nak ártalmas.

Némely fajai az értz edények tisztítására, és
más egyéb dör'söléssel való tisztogatásokra, igen
alkalmasok.

616. K O R P A F Ű.

(*LYCOPodium*)

A' *kaptos* Korpafű főtt vize, vizellethajtó.
Magva por, vagy liszt forma, szárasztó; ha a'
gyertya lángjára fujják, lángot vét, és azért plá-
tai

tai Kénköhnek is nevezik. A' kis gyermek tzombaja kipállását vele hinteni jó.

Némeljek görtoszlató, köszvény, és vesefájdalom enyhítő, sőt szárazbetegség ellen való erőt is tulajdonítanak neki.

617. KIGYÓNYELVEŰ. (OPHIOGLOSSUM)

Olajba áztatva sebgyógyításra ditsérik, mert szárasztó efeje van.

618. O Z M U N D. (OSMUNDA)

A' *Höldruta* Ozmund főtt vizét, a' gyermekek tökössége ellen ditsérik; használ a' giliszták, sőt a' Hipokondria ellen is.

621. BORDALAP. (ASPLENIUM)

A' *Szarvasnyelű* Bordalap, szárasztó, és erősítő erővel bír. Theáját a' vérpökés, szünádra, és hipokondria ellen ditsérik. Ugyan ezt ez előtt, mint mejj tisztító, és erősítő szert betsbenni tartották, de a' reménységnek nem felelt meg.

A' több fajait gözölgést segítőknek tartják.

622. P Á F R Á N. (POLYPODIUM)

Az *édesgyökerű* Páfrán gyökere, míg meg nem fásodik, oljan hasznú és erejű, mint a' Likritz.

Az *erdei, és Páprágy* Páfrán gyökere, öszvehúzó, és giliszta ölö, a' pántlika féreg ellen legjobb orvosság.

Megöli a' gilisztát, de ki nem hajtja; azért utánna erősen purgáló szert kell bévenni. A' gyökernek porából kell bévenni 1—3 nehézéket, a' Pántlika féreg ellen pedig még többetskét is.

613. F O D O R K A. (*ADIANTHUM*)

A' *vénius* Fodorka theája, jó mejjtisztító, és erősítő.

632. P Á P R Á D. (*POLYTRICHUM*)

Főtt vize gőzölgést segítő, izzasztó.

649. Z U Z M Ó. (*LICHEN*)

Az *Izlandiai* Zuzmó, nyálkás, keserű kevéssé öszvehúzó ízű, szagatlan. A' benne bőven levő nyálka, test tápláló és erősítő, se nem hevít, sem a' hasat meg nem szorítja.

Vízben vagy téjben, vagy hús lévben megfőzve, kivált ha keserédes, és Likritz is tevődik hozzá, igen jó orvosság, a' szárazbetegséggel fenyegető turhás hurut ellen; a' hosszasan náthában; a' tüdőgyulladásból való megfordulás után, ha sokat és genyetséges matériát köpköd a' beteg; a' veres himlő után való elszáradásbann.

Még a' tüdőrothadásbeli szárazbetegségben is hasznos, ha lassú hideglelés nints vele: de mikor már a' nyavaja nagy mértékben van, keveset használ, hanem akkor is az éjtzakai bádjasztó izzadást kissebbíti. Jó a' vérpökésben, vérvizellésben, és számárhurutban is.

650. T S Ö B I B I R T S. (*CLADONIA*)

A' *skárlát* és *sokformájú* Tsöbibirts, úgy készítve, mint az *Izlandiai* Zuzmó, jó orvosság a' számárhurut ellen, akkor is, mikor a' beteg vért vét ki.

656. G A L Ó T Z A. (*AGARICUS*)

A' Galótza fajai többnyire mérgesek, kevés van köztök megehető. Itt a' legjobb tanács az, hogy az ember soha semmi névvel nevezett gombát
Y
meg

meg ne kóstonjon, ha csak azt jól nem esméri, és nem tudja, hogy szoktak az emberek vele élni. Itt a' vigyázatlanság, vagy vakmerőség, sokaknak életekbe került már.

657. T I N Ó R Ú.

(BOLETUS)

A' *tapló* Tinórút, taplónak szokták elkészíteni, és ezzel a' Seborvosok is élnek a' vérnek elállítására.

A' Tinórú nembenn öt faj van megehető, t. i. a' *diófa*, *sárga*, *húsos*, *tönkös*, és *szarvas* Tinórú.

Az *illatozó* Tinórú, (melj Fűzfánn terem) a' napos hidegleléseknek igen jó orvossága. Ugyan ez, a' szemnek tüzesedését és véres daganatját meggyógyítja, ha megnedvesítvénn, vele a' szenedő szemet borogatják.

665. P Ö F E T E G.

(LYCOPERDON)

A' *drága*, és a' *porközepű* Pöfetegnek, melyeket ősszel az arra megtanított kutyák és disznók által szoktak a' föld alól felkerestetni, jó, de egy kevésbé bakbüzre hajló illatok van.

Ezek igen kedves úri eledelek, külömbkülömbféle módonn elkészítve: de ha bőven élnek velek, hasrekedést, és szélkólikát okoznak. Azt tartják felőlök, hogy szerelemre gerjesztő erejek van.

A' *méhszedítő* Pöfeteggel élnek a' Méhészek, a' méhek leszédítésére, és ez jobb is a' kénkönél. A' Seborvosok pedig a' vért állítják el vele.

B É R E K E S Z T É S.

Ímé ezek a' Két Hazabéli, ez ideig megesmért haszná Növevényeknek, orvosi és egyéb hasznai suramásann előadva!

A' természeti dolgoknak, és azok közt különösen, a' Fáknek, Fűveknek, és Virágoknak esméretébenn gyönyörködő, ezeket és több ezekhez hasonlókat természet szerént kívánja tudni: és mihelyt tudja; lehetetlen hogy eggyzersmind, valami orvoslásbéli Esméretnek színe is ne ragadjon reá.

De abból nem következik, hogy ő tehát ez által az esméret által szükségesképpen kurúsolóvá leszs: hanem az által megtudja okosann ítélni, mihez lehet folyamodni a' szorongató szükség idejénn, mikor vagy magánn vagy másonn haladék nélkül segíteni kell; meg tudja mondani, meljik Plántát lehet a' másik helyett elővenni; mikor az, a' meljik kívántatnék, nints; tudja, mit kell szorgalmatosann kerülni mint mérget, akár mint javasolják is azt a' tudatlanok.

Sőt, ha ebbéli tudományát magános haszonra is kívánja fordítani: okosann ki tudja válogatni, mitsoda plántákat, gyökereket, magvakat szedjen meg, és tegyen el házi szükségre, hogy azokat, mikor a' szükség kívánja, orvosságul elővégye. És ezt kitilthatja meg tőle??

A' ki hát a' Botanicábann Dilettánt (*Gyönyörködő, magától tanuló*); lehetetlen hogy a'

Plánták orvosi és más hasznainak vizsgálására nézve is Dilettánt ne legyen. De viszontag, ha valaki valamely plántának, meljet néki javasoltak, hasznát és erejét, vagy magánn, vagy másonn tapasztalta: talám még nyughatatlanabb kívánsággal kívánja megtudni minek hívják azt; és ha annak, bár tsak hallásból is végire járhatott, gondosonn megnézegeti azon plántának minden részeit, keresgetvén abbann bizonyos jegyeket, meljeknél fogva, másszor is, ha szeme elébe akad, reá esmérhessen. Ekkor ha megmutatják néki a' megismeretető jegyek észrevételének bizonyos és könnyű módját: tsaknem magánn kívül ragadtatik örömében.

Az orvosi Tudománynak Históriája mutatja, hogy az emberek sokkal elebb voltak gondosok, a' növények orvosi erejeknek kikeresésében, mint azoknak rendbeszedésekben, mert amarra szoritotta őket a' szükség; ezt pedig idővel és apránként, az elméleti vizsgálódás és gyönyörködés szülte; mikor t. i. már sok plántának orvosi hasznai tudva voltak, és szükség volt azokat rendbe szedni, és egymástól illendőképenn megkülömböztetni.

Sok ideig megelégedtek a' Növényeknek azon felosztásával, meljet a' Természetben láttak, t. i. hogy a' Plánták országa, fákból tserjékből, és füvekből áll, az utólsohoz számlálván a' mohokat és gombákat is.

Látván pedig az emberek idővel, hogy a' hasonló virágzású plánták, erejekre nézve is, egymáshoz hasonlítanak; ez a' tapasztalás figyelmetesekké tette őket a' virágzásnak, gyümölcsozésnek formáira, 's ezeknél fogva kezdtek sokképenn és külömböző módokon, a' Növényeket rendbeszedni, és azoknak esméretét Tudomány

mány formára venni. Azt tehát bizonyosnak tart-
hatjuk, hogy az Orvosi Szerek feltalálása, nem
a' Fűvész Tudományból vette eredetét; hanem
megfordítva, a' Fűvész Tudomány, a' maga szü-
letésének alkalmatosságát és ösztönét, a' Házi or-
vosságoknak köszönheti. Most pedig már ez a'
Tudomány, minekutánna rendbe van szedve;
azonkívül hogy magábann is gyönyörűségekkel
teljes; az orvoslásbann, és különösen a' Házi or-
voslásbann, nagy és fontos szolgálatokat teszen.

A' Házi Orvosságoknak tartása, és az azok-
hoz való folyamodás, a' Nép közt elkerülhetle-
nül szükséges; mert bátrann lehet mondani, hogy
tanult Orvosok segedelmével és Patikai szerekkel,
alig él a' Nemzetnek ötvened része: a' többi vagy
tsak a' Természetre bizza magát, vagy a' Házi
orvosságokhoz nyúl, vagy Kuru'solókat keres,
vagy, a' mi gonoszabb, valami eggyügyű Bor-
bélytól kérd tanátsot, a' ki a' borotválásnál és
sebkötözésnél egyebet nem tanult. Mert hogy tu-
dós és tapasztalt Orvoshoz folyamodjon, abban
vagy módja nints, vagy akarátja sints reá, mert
nem bizik, a' Patikai orvosságoktól iszonyodik,
a' költségtől fél.

Átallátták azt sok jó lelkű tanult Orvosok,
és az emberekenn való szánakozásból, készítettek
a' házi orvoslásról kidolgozott munkákat, és azo-
kat adták a' nép kezébe, hogy azok által a' szük-
ségbenn, és tanult Orvos nem létébenn, mago-
konn és másokonn segíthessenek. — De mind e'
mellett is, akármennyi hasznos tanító könyvek
forogjanak a' Köznép kezénn: bizonyos, hogy
azokból a' tudatlan ember semmit sem okosodik,
és tsak ott marad a' hol volt.

Nagy hasznú dolog volna hát a' Népre nézve, ha a' félre fekvő Falukbann, Helységekben, a' hol tudós Orvos közel nints, a' tanultabb személyek, minéműek a' Plebánusok, Prédikátorok, és mások, esmernének meg eggynéhány hasznos orvosi Plántát, és az azokkal való helyes élést; olvasgatnák meg a' tanult Orvosoknak Házi Orvoslásról írott könyveiket; és osztánn a' szegény emberekenn segítenének.

Igaz hogy ők, nem lévén a' testnek belső alkotásáról esméretek, nem tudják megítélni a' betegségeknek titkos okait; nem is lehet tőlök kívánni, mert azoknak kinyomozása, sokszor a' legtanultabb Orvosnak is sok ideig dolgot ad: Úgyde, megesmérik a' betegségnek tapasztalható külső formáját, p. o. *Gyomornehézsége, hibás emesztés, ételnemkívánás, szorulás, Hasmenés, Vérhas, Hidegleles, Kólika* 's a' t.; és a' házi orvoslást egyenesenn az ellen intézhetik; a' mit a' tanult Orvosok is kéntelenek tselekedni, mikor a' nyavaja okát kitanúlni nem lehet.

A' ki hát a' Hazai Plántákból, hasznos és bátorságos Házi Orvoslásbeli Esméretet akar szerezni magának: ezeket tselekedje:

1. Az első Résznek 12-dik Czikkelyét, olvasgassa meg gyakrann és figyelmetesen, és osztán, *Az eledelre való Plántáknak*, és azoknak, meljekkel *Íz-adás kedvéért az eledeleket készíteni szokták*, tulajdonságokat, erejeket, és a' testnek különböző környűllásibann való munkálkodásokat, tanulja meg jól. Ezek által, igen sokféle állapotokbann, mind magánn mind másokonn bizonyosan segíthet, és más orvosi szerekre nem szorul.

2. A' Ház körül, udvarokonn, és kertekbenn találtatható némelij Plántáknak, nevezetesenn: *Bodzanak*, *Malyvának*, *Méntának*, *'Sályának*, *Melisszának*, *Malnak* 's a' t. erejéről es hasznairol, legyen elégséges esmérete, és azokból gyűjteménye. Mikor ezekre ráment: alkalmasint készenn van a' bátorságos, és életet nem kotzkázató Házi Patika, meljbol mind magának mind másoknak segítségül lehet.

3. Ha pedig erdei és mezei Plántákkal is, kívánja szaporítani Házi Gyűjteményét: ezekből is vihet bé eggyenéhányat; tsakhogy sokat belé zavarni ne igyekezzen. Ezek közt kiváltképpenn nagy hasznúk ezek: *matska Gyökönke* gyökere, *Keserédes* indája, *Földepe* füve, virága, *fejér és barány Uróm* füve, virága, *giliszta Varadits* füve, magva, *Sztkfü* virága. — Elégedjen meg annyival; a' többit bizza a' tanúlt Orvosok rendelésére. Átaljábann pedig, semmi szert, a' mi nagy ingerléssel és erőszakkal munkálkodik, házi orvosságai közzé be ne vegyen.

4. Hányató és Hashajtó szerre, gyakrann van szükség a' Házi orvoslásbann. Iljenek a' Hazai Plánták közt nagy számmal vagynak: de ha tsak elkerülheti, jobb hogy azokhoz nem nyúl. — Hányató Borkövet szerezzon a' Patikából; az azzal való legbátorságosabb élésnek módját tanulja meg jól; azt soha, tsak gondolomra 's késheggyel ne mérje; hanem vagy mikor veszi, mérresse ki két, három, 's négy gránonként; vagy a' mi jobb, legyen magának Patikai mérteke. — Rabarbarát is, ha a' maga kertjebenn természeteni nem akar, vagy módja siints benne, vegyen a' Patikából. Nem külömbenn 'Senna levelet is, melj a' Rhabarbaránál tsendesebbenn, és a' mellett igen jól munkálko-

dik. Ezt valamennyire ki lehet pótolni a' *Pukkan-
tó* Dudafürt leveleivel; de az csak szorúltság, jobb
annál a' 'Senna.

Így a' Hazai Plánták orvosi erejeknek előadá-
sa, sok és nagy hasznokat tehet!! De azért a'
tanúlt és nagy Tapasztalású Orvosok, nem nézik
azt úgy, mint az ő gabonájokba való sarlóvágást;
mert tudva van, hogy a' ki Orvos segítségével
szokott és szeret élni; ha betegségbe esik, Orvost
keres, és annak segedelmével él, a' házi orvossá-
gokat pedig felejt: azt sem hiszik a' Böltsek, hogy
ez a' Könyv alkalmatosságot adna a' visszaélé-
sekre; midőnn látják, hogy azokat minden lép-
tenn nyomonn távoztatja, és a' vakmerők elébe
intést ad.

A' mi pedig itt a' fő dolog és egyenes tziel:
A' Plánták hasznainak megismeretése, meglehet
hogy sokakat a' haszonnál fogva felindít, hogy
azoknak megismerésének módját is kívánják meg-
érteni, és azoknak Seregeire, Rendeire, és külöm-
böző Formáira figyelmezőbbek legyenek. Azok-
bann pedig, a' kik különbenn is a' Fűvész Tудо-
mányt kedvellették; a' Haszon előadás, a' Ter-
mészeti dolgok esméretéből, és azok-
nak tsudáiból származó Angyali gyö-
nyörúséget, eggy léptsővel feljebb
ereti.

A'
KÖNYVBENN ELŐFORDULÓ
PLÁNTA - NEVEKNEK
ÉS NÉMELJ
MÁS DOLGOKNAK
MUTATÓ TÁBLÁJA.

A' dülő betűkkel nyomtatódott nevek, Tulajdon Fajnevek.

<p>Adáz . . . . . 193 Afonya . . . . . 224 Akánt . . . . . 276 Akász . . . . . 292 Alak (utolsó A.) . . . . . 19 — közelebbi A. . . . . 19 Alma . . . . . 245 Aloes . . . . . 219 Altató szerek . . . . . 137 Ammi . . . . . 192 Angyélika . . . . . 196 Apotzia . . . . . 185 Arnó . . . . . 161 Arpa . . . . . 153 Artisóka . . . . . 302 Atáo . . . . . 209 Atratzél . . . . . 161 Abrut . . . . . 305 Aldottfű . . . . . 311 Anis . . . . . 202 205 Artifi . . . . . 299</p>	<p>Babír . . . . . 292 Babó . . . . . 331 Babuga . . . . . 291 Baktopp . . . . . 206 Baltatzim . . . . . 294 Bangita . . . . . 207 Baraboj . . . . . 199 Baratzk . . . . . 240 Ba'saikom . . . . . 272 Ba'sál . . . . . 256 Ba'samint . . . . . 304 Bajnótza . . . . . 245 Benge . . . . . 176 Berekenye . . . . . 244 Bértse . . . . . 259 Betegség . . . . . 42 Betónika . . . . . 269 Bétsikorom . . . . . 322 Bibetyű . . . . . 267 Bikkfa . . . . . 319 Bodza . . . . . 207 Bogáts</p>
---	---

Bogás	302	D émutka	271
Boglarpót	210	Derely	200
Bóka	295	Derezele	194
Bokál	100	Diófa	318
Bokrétafa	222	Dohany	170
Bolonyik	197	Dör'sölés, Kenés	110
Bor	130	Dudafürt	293
— égett Bor	132	<i>Délignyitó</i>	167
Borágó	162	E gerfa	313
Borboja	220	Egység	42
Bordalap	336	Égettbor	163
Bordamag	195	Egres	178
Bordon	302	Elegy	19
Borkő	184	Eleterő	3
Boróka	334	— elallott E.	4
Borostyán	177	— elallása jele	7
Boroszlán	225	— ébreszhetősége	8
Borseprű	183	— külömbsege a' ter-	
Borsó	291	— mészeti Erőktől	38
Bojtorján	301	— Formáló E.	9
Börtveresítők	137	— Visszaszerző E.	10
Bösövény	197	— Tenyésző E.	12
Búza	155	— ez két Nemre oszlik	13
Buzér	158	Eletzke	164
Bükkön	291	Előeszközös Test	12
Bürok	193	Előmateria	25
<i>Bab</i>	292	Emreke	194
<i>Bábakaláts</i>	303	Enyhítők, Lógyítók	111
<i>Bablevelű</i>	232	Eperjfa	314
<i>Bazóltsa</i>	292	Erősítők	99
<i>Bakszarvú</i>	296	Étzet	182
<i>Ballagá</i>	188	Ezerjő	229
<i>Barkótsa</i>	244	Ezüstfa	159
<i>Bárzing</i>	207	<i>Egerfarkfü</i>	310
<i>Békabogyó</i>	248	<i>Élesmosó</i>	150
<i>Ber'sen</i>	232	<i>Életillat</i>	264
<i>Birs</i>	244	<i>Endivia</i>	301
<i>Bolondító</i>	169	<i>Erdcisóska</i>	221
<i>Borsika</i>	279	<i>Étsetfa</i>	206
<i>Brokoli</i>	230		
<i>Bubuitska</i>	199		

F agyal	142	Curgulya	201
Fagyöngy	328	Gyapor	202
Fakín	330	Gyékény	149
Falfü	160	Gyopár	306
Farkkóró	167	Gyökönke	145
Fenyér	150	Gyöngyvirág	217
Fenyőfa	321	Gyűszüvirág	274
Fige	145	<i>Galambegy</i>	146
Fodorka	337	<i>Gamandor</i>	204
Fojtószer, Fojtószesz	20	<i>Görögdinnye</i>	324
Foszlár	279	<i>Gyalogfenyő</i>	334
Fülfü	235	<i>Gyújtován</i>	274
Fünyüg	160	H agyma	212
Füstike	288	Halmán	193
Fűszerszámok haszna	37	Halyogfa	209
Fűz	326	Hanga	224
Füzény	234	Hányató Szerek	76
<i>Farkasölő</i>	257	Haramag	197
<i>Fajtlinka</i>	280	Hashajtó Szerek	80
<i>Feketegyűrű</i>	224	Hatkotú	215
<i>Féregölő</i>	256	Hegedűgyanta	323
<i>Földepsz</i>	189	Hérts	259
<i>Földieperj</i>	246	Himboj	324
G alagonya	243	Hipófa	329
Galambotz	261	Hizóka	273
Galaj	157	Hívesítők	98
Gálga	294	Hólyaghúzó	138
Gálna	162	Hószámítók	97
Galótza	337	Hunnyász	269
Gégevirág	312	Hányor	260
Geszteyefa	319	<i>Harangvirág</i>	257
Gilisztahajtók	94	<i>Harmatkásu</i>	151
Gódirtz	249	<i>Hársfa</i>	255
Gombernyő	190	<i>Hóldruta</i>	330
Gomborka	276	I boja	280
Gólyahir	261	Iglitz	290
Gönye	325	Iringó	190
Görtoszlatók, Innyúj- tók	135	I'sóp	265
Gőzöltetők, Izzasztók	83	<i>Izalag</i>	259
Gubóvirág	156		

K álmos	220	Kamborz	188
Kámfor	331	Kányafa	207
Kanafáj	269	Kápri	248
Kandilla	257	Karórépa	282
Kankalin	163	Kártifiola	280
Kapor	202	Kéknögyökér	194
Kaporna	248	Kenyérhélvirág	310
Káposzta	280	Kerekrépa	282
Kapotnyak	233	Kertisóska	221
Kappanőr	307	Keserédes	173
Katáng	300	Kétiks	268
Katskanyak	264	Ketskere	294
Kajmatsór	273	Kolompír	174
Kávé	129	Kornis	189
Kender	329	Kökény	240
Ketskedisz	299	Köles	150
Ketskerágó	176	Kutyafa	176
Keverék	19	L edaek	291
Kígyónyelvfü	336	Légyölóvíz	69
Kígyószisz	163	Lelleg	210
Kikerits	222	Len	210
Komló	330	Leatse	292
Kontyvirág	320	Lepkeszeg	296
Kóriándrom	199	Leptse	313
Korpdfü	335	Léstyán	195
Kosbor	311	Levendula	267
Kotsord	194	Libatopp	186
Kökörtsiu	258	Lila	143
Kőmag	161	Lihom	214
Kömény	203	Likritz	293
Körféay	303	Lilka	298
Kórisfa	142	Lizinka	165
Körtike	231	Lóhere	295
Körtvély	244	Lontz	166
Kötör	231	Lórom	221
Krumputz olaj	322	Lúdhúr	209
Kukojtza	230	Levestikon	195
Kukkar	161	Ligetéke	223
Kakukfű	271	Likasír	288
Kalánfű	278	Lófarkfű	141
Kalapfű	306	Lökörmű	306
Kalarábé	280	Lótorna	259
Kalintza	264		

M aglapél	187	N ád	151
Magrugó	324	Nadálytő	162
Magtaraj	190	Nadragulya	172
Magyal	160	Napvirág	311
Magzating	217	Nászpolya	244
Mák	249	Né'sit	303
Mále	149	Nimfa	254
Malyva	288	Nolána	163
Mátsonya	156	Nőszírom	148
Májfű	258	Nyakagyar	215
Medgy	241	Nyakperetz	164
Medvetzúkor	294	Nyárfa	330
Méhpilis	167	Nyírfa	320
Melissza	271	Nyúlárnyék	217
Ménta	267	Napraforgó	311
Méreg	44	Narants	298
Meteng	185		
Mejtlisztítók	91	O lvásás, Ráolvásás	48
Mirnaszag	199	Opium	249
Mirtus	236	Orvosság	43
Mizura	212	Oszlatók, Felolvász-	
Mogyorófa	320	tók	133
Mondola	236	Ozmund	336
Montika	310	Orgonafa	143
Mo'sárvirág	271	Ostorményfa	207
Muhár	150	Örvénygyökér	307
Murok	190	Őszibaratzk	236
Murvapikk	270		
Must	179	P áfrán	336
Mustározás	284	Pakótza	303
Müge	157	Palka	149
Müköts	163	Pálinka	132
Máglá	216	Páponya	172
Málnola	287	Paprad	337
Málna	246	Paprika	176
Maszlagfű	108	Paréj	329
Majörána	270	Parló	234
Méregőto	185	Partamag	309
Metsek	277	Pasztinák	201
Mirha	187	Paszuly	290
Mustár	283	Pemet	270
			Pera

Péra	335	Rosdabura	230
Peremér	311	Rothadás ellen valók	134
Perkátá	166	Ruta	229
Pimpinella	204	<i>Répa</i>	281
Pimpó	247	<i>Rubidánka</i>	187
Pintyő	274		
Pisztázt	329	S	
Pitypang	300	Sáfrán	147
Pofóka	271	Saláta	299
Poliáot	218	'Sálya	262
Pompafa	258	Sarkvirág	256
Porhontajt	166	Sárma	216
Portsin	233	Sás	149
Portzika	186	'Sá'sa	277
Pozdor	299	Savanyyszerző	20
Po'sga	212	Savar	188
Pöfeteg	338	Ser	129
Ptüszköltetők	89	Serkentők, Ujítók	107
Puszpáng	313	Sertetsék	307
<i>Puraditsombozyó</i>	175	Sikkantyú	157
<i>Patsirtafü</i>	289	Sisakvirág	257
<i>Pénzlevelü</i>	165	Somfa	159
<i>Petre'selyem</i>	205	Somótsing	141
<i>Pe'sma</i>	311	'Sombor	279
<i>Pipats</i>	254	Sösdi	232
<i>Pohánka</i>	227	Sulyom	159
<i>Portsfü</i>	226	'Sürlő	335
<i>Pokolvarfü</i>	186	<i>Sárgadinnye</i>	325
<i>Pöszméte</i>	177	<i>Sárkerep</i>	296
<i>Pukkantó</i>	293	<i>Somkóró</i>	295
<i>Putnok</i>	267	<i>Sóska</i>	222
		<i>Spúrge</i>	217
		<i>Spikinárd</i>	267
R			
Rabarbara	227	S	
Redózirom	168	Szádor	275
Rekeitye	290	Szaka	232
Repkény	268	Szálep	312
Reptze	283	Szálkatsék	273
Retek	285	Szamótza	246
Rezeda	234	Szappanfű	231
Ribiszke	177	Származás	2, 26
Rozmarin	201	Szatorja	265
Ro's	154	Szattyu	306
Ro'sa	245		

Szederj	246	Timpó	247
Szegets	280	Tinórú	338
Szegfű	231	Tiszafa	335
Szeklitze	303	Torma	277
Szélfü	334	Torokrojt	185
Szelhajtó Szerek	92	Tök	324
Szénszerzo	20	Tölgyfa	315
Szeplén	162	Törköj	183
Szetyyin	235	Tulipánt	216
Szigoráll	144	Turboja	199
Szikkü	309	Turtszirom	164
Szilfa	188	<i>Turatzk</i>	156
Szilva	239	<i>Tárkony</i>	306
Szilvorium	132	<i>Tatárka</i>	227
Szirompár	144	<i>Tengeri</i>	149
Sziromlák	260	<i>Tetemtóldó</i>	255
Szölok	255	<i>Tisztesfü</i>	269
Szölő	177	<i>Torokfü</i>	272
Szömörtze	206	<i>Tor'sika</i>	260
Szuhar	255	<i>Tojásbogyó</i>	175
Szulák	165	<i>Tubaro'sa</i>	219
Szurdánts	230		
Szurok	323		
<i>Szaporafü</i>	261	T	
<i>Szarvasnyelvűfü</i>	336	sábaír	314
<i>Szederjü</i>	314	Tsalán	313
<i>Szofia</i>	279	Tsalimatok	169
<i>Szurohfü</i>	270	Tsengetyüke	166
		Tsenkesz	151
T		Tsészekürt	223
ákajak	274	Tsészeszárny	189
Takta	248	Tsigatsó	296
Tápláló matéria	30	Tsikorka	272
— a' Plantaké	30	Tsilla	216
— az Allatoké	34	Tsillagfürt	290
Tapsir	195	Tsipkepitty	206
Tarnuts	189	Tsokoládé	129
Tatorja	264	Tsomorika	198
Tátorján	276	Tsorbóka	299
Ténta tsinálás	316	Tsóbibirts	337
Terpentin	321	Tsuklas elhagyatás	136
Téj	123	Tsutsóka	272
Thea	127	Tsutsór	173
Tikszem	165	Tsükküllő	311

Tsülleng	276	Zászpa	221
Tsengőfű	298	Zeller	205
Tseresznye	243	Zelnitze	142
Tsítser	291	Ziliz	287
Tsitsóka	311	Zuzmó	337
Tsombor	267	Zelnitze	241

T zámoly	257	J áztint	218
Tzékla	237	Jázmin	141
Tziksász	226	Jávor	224
Tzillár	227	V adótz	152
Tzinka	185	Varáds	304
Tzirok	151	Venyike	178
Tzitrom	297	Vérfő	159
Tzitzkóró	310	Vérfürt	232
Tzikória	300	Vérhígítók	112
Tzinadonia	249	Villahím	272
Tzitromfű	271	Viola	166
U gorka	325	Virnántz	259
Úszány	160	Víz	113
Úszszakáll	141	— hideg V. hasznai	115
Útifű	158	— meleg V. hasznai	120
Üröm	304	— keserű Víz	122
Z ab	152	— savanyú Víz	122
Zsavia	153	Vizellethajtók	85
Zapóiza	190	Vízszerező	20
		Varjútövis	176
		Veregyűrű	159
		Vidrafa	104

NÓLDALÉK LAISTROMOK.

I. LAISTROM.

NÉP KÖZT FORGÓ NEVEKBŐL NEMI NEVEKNEK MEG-
HAGYATOTT NEVEK LAISTROMA.

A	Bodza	Fagyal
dáz	Bogáts	Fegyöngy
fonya	Bóka	Falfü
kász	Bolonyik	Farkkóró
lásfa	Borágó	Fájvirág
lmafa	Borboja	Fenyér
loes	Boróka	Fenyőfa
mmi	Boroszlán	Fige
nanász	Borsó	Fodorka
ngyélika	Bojtorján	Foganótt
rpa	Bösövény	Fojondár
rtitsóka	Búza	Fülfü
szász	Buzér	Füz
tán	Büdöske	Füzény
tratzél	Bükkön	Galagonya
abír	Bürök	Galambotz
abó	Démutka	Galamó
aka	Derezle	Gálna
angita	Dertzeü	Galótza
araboj	Diófa	Gereptsin
árts	Dohány	Gesztenyefa
la'saikom	Dögfa	Gódirtz
la'sál	Égerfa	Gomborka
téngé	Elets	Gyékény
berekenye	Eletzke	Gyertyánfa
berling	Emreke	Gyopár
lértse	Eperjfa	Gyöngyvirág
betonika	Estike	Gyűszuvirág
bikkfa	Ézerjő	Hagyma

Halmán	Körtvély	Nyirfa
Haaga	Krepin	Nyúlárnyék
Harmatfű	Lednek	Ökörszemfű
Halyogfa	Lelleg	Páfran
Hérits	Len	Pakótza
Hibik	Lentse	Pálka
Hínár	Léstyán	Páponya
Holgyomál	Levendula	Paprad
Hóvirág	Liliom	Paprika
Hólye	Linka	Paréj
Húnyor	Lizinka	Párló
Hutsza	Lóhere	Pásztinák
Ibolya	Lontz	Paszúj
Iglitz	Lórom	Pemet
I'sóp	Lúdhúr	Penész
Káka	Magyal	Péra
Kakits	Mák	Peremér
Kaktus	Málé	Pereszlén
Kálmos	Mályva	Pérkáta
Kandilla	Mamó	Pejje
Kankalin	Mángolt	Peszértz
Kapor	Mátsonya	Pesztertze
Kaporna	Májfű	Pimpinella
Káposzta	Medgy	Pinpó
Kapotnyak	Melissza	Pintyó
Kásafű	Ménta	Pisztátz
Katáng	Meténg	Pitypang
Kender	Mittus	Pomazgranát
Kerep	Mogyorófa	Portsin
Ketskerágó	Mondola	Portzika
Kígyónyelvű	Montika	Potnya
Kikerits	Muhar	Pöfeteg
Kolokán	Murok	Puszpang
Komló	Müköts	Rabarbara
Komótsin	Nád	Rapontz
Konkoly	Nadálytő	Rekettye
Kontyvirág	Nadragulya	Rentze
Kóriándrom	Nápiuz	Repkény
Kotsord	Napvirágj	Reptze
Kökörtsin	Nártzis	Retek
Kőmag	Naszpolya	Rezeda
Kömény	Né'sit	Ribiszke
Kórisfa	Nyárfa	Ris
Körtike	Nyilfű	Rozmaring

o's	Szömörtsög	Tzitzkóró
ó'sa	Szömörtze	Ugorka
ukertz	Szuhar	Úszány
uta	Szulák	Útifű
áfrán	Tarnits	Üröm
aláta	Tátorján	Zab
árda	Ternye	Zanót
arkantyúka	Tikszem	Zapótza
arkvirág	Tinórú	Zászpa
árma	Tippan	Zeller
ás	Tiszafa	Zelnitze
ikkantyú	Torma	Ziliz
isakvirág	Tök	Zsálya
omfa	Tölgyfa	Zsázsa
ósvi	Tőzike	Zsóltina
ulyom	Tulipánt	Zsúrló
zaka	Turboja	Jáztint
zamótza	Tsábair	Jázmín
zappanfű	Tsalan	Jávor
zederj	Tsáté	Jenezster
zegfű	Tsengetyűke	Jézsament
zeklitze	Tsenkesz	Vadótz
zélfü	Tsomorika	Varádits
zeplén	Tsorbóka	Vasvirág
zettyin	Tsutsór	Venitzfa
zíkfü	Tzámoly	Veselke
zilfa	Tzékla	Viola
zilva	Tzillár	Virnántz
zittyó	Tziprusfa	Vitsor
zódok	Tzirok	Vízfonal
zölő	Tzitrom	

II. LAISTROM.

AZ ÚJ NEMI NEVEK LAISTROMA.

1. ső Rendbeliek, melyek vétettek a' Nemi tízerekből, és ugyan azokból származtatások megértődik.

A lszirom	Arnó	Baltatzim
Apolka	Arórr	Bibetyú
	Babuga	Bibikra

Boglárfa	Kazupa	Pelyhím
Boglárpót	Katskanyak	Pofóka
Bogyópikk	Kajmatsór	Polyvahordó
Bokál	Kétegy	Polyvakór
Bordalap	Kéthínpá'sit	Polyvarajt
Bordamag	Kígyószisz	Polyvatsukk
Bögretok	Kinints	Poralom
Derely	Korpafü	Porhonrojt
Dudafürt	Koszortyú	Pótallj
Dugasor	Kotzkagyöngy	Pozdor
Fantsika	Kőbogyófa	Redőszírom
Fanzar	Körfény	Retzefog
Find'saszirom	Kőtsepp	Sertetsék
Fogarepedt	Küllőrojt	Sikszáj
Fogragasz	Lapitz	Szálkabúb
Fogrojt	Lapór	Szálkanyak
Fogszór	Laptaborz	Szálkatsék
Foszlár	Lepénfa	Szapuka
Fótally	Likagyán	Szattyú
Gégevirág	Magabár	Szegets
Gerben	Magár	Szigoráll
Gerely	Magiszák	Szigormag
Golgota	Maglapél	Szilkesark
Gombernyő	Magszigöny	Szingallér
Gombibe	Magtaraj	Szírmanyúlt
Gyökönke	Magzating	Szirompár
Gyöngyhím	Magvarótt	Sziromták
Haramag	Méhpilis	Szitalap
Harangrongy	Mo'sárvirág	Szükfogas
Hártyafog	Murvapikk	Szümtső
Hártyakúp	Négyagyarú	Tákajak
Hártyarántz	Nószírom	Taréjfürt
Hatkotú	Nyarovat	Tarkör
Hímboj	Nyakagyar	Tarorja
Himorja	Nyakó	Tar'sóka
Hímtsukk	Nyakperetz	Tarjag
Hunnyász	Nyiltok	Tokafék
Hüvelytső	Nyóltzijas	Tollkalász
Ikrápikk	Pai'spár	Torokrojt
Isztragór	Pai'ssajt	Törfü
Kalánfürt	Pai'stok	Tulokdíz
Kanafáj	Pártamag	Türempikk
Kappanőr	Patkóztim	Türtszírom
Katskanyak	Peder	Tsakkór

Salmatok
 Séktsillag
 Sészekút,
 Sészeszárny
 Sigatsó
 Sillagallj
 Sipkepitty
 Sóbibirts

Tsővirits
 Tsukóka
 Tsutkakúp
 Tsutkalom
 Tsüküllő
 Tzérnakürt
 Tziklász
 Tzipótzím

Üszügőr
 Zápagy'
 Zsejtalom
 Valupikk
 Vánkosallj
 Villahím
 Villamag

*2-dik Rendbeliek, melyek a' Termetből, Formából, Miné
 műségből vétettek,*

Bangó
 Bajszfű
 Berze
 Borka
 Bgbetző
 Bktzis
 Bokrétafa
 Borzon
 Bajtvirág
 Bundi
 Baravirág
 Burlza
 Bsetpá'sit
 Bziistfa
 Bselleng
 Bntor
 Bogasír
 Baláz
 Bérbitz

Gurgulya
 Gyapú
 Hajka
 Hulláng
 Kantusfű
 Kotson
 Kúnkor
 Lapony
 Lepkeszeg
 Múze
 Pompafa
 Pors
 Ragyabura
 Rézvirág
 Ritkaréj
 Rosdabura
 Somótsing
 Sülbige
 Szurdants
 Tapsír

Toronszál
 Torzon
 Tukma
 Tündök
 Tserebúb
 Tsikorka
 Tsillagfürt
 Tsimpaj
 Tsitre
 Tsülleng
 Tzebravirág
 Tzimbor
 Tzitző
 Ussszakáll
 Vérfő
 Vérfürt
 Vértő
 Zuzmó
 Viaszbura

3-dik Rendbeliek, melyek Deákából fordítottak.

Aranysfürt
 Aranyvirág
 Baktopp
 Bákoska
 Bülker
 Búbóvirág
 Bízóka
 Bófa

Ketskedisz
 Kötör
 Lángvirág
 Libatopp
 Martika
 Métsvirág
 Palánka
 Palaszkamag
 Po'sga

Repő
 Rezge
 Savar
 Tekerts
 Tsillaghúr
 Tzikkszár
 Zomántzfű

4-dik Rendbeliek, melyek Deútból lágyítottak.

A kánt	Kákolya	Szagyán
Amaránt	Kajtár	Szamolya
Amarillis	Klóra	Szatorja
Apárka	Komorka	Szicklár
Apotzin	Koni's	Szilene
Azál	Kornilla	Szófor
Ba'samint	Kukuba	Takta
Bibak	Látonya	Toroja
Bordon	Likritz	Tuja
Brion	Lónya	Tsilla
Dornik	Mion	Tzeltis
Filágó	Mi'sót	Tzentike
Fillis	Mizura	Tzertzis
Galaj	Mória	Tzinka
Gálga	Nimfa	Tzinzór
Harmala	Nolána	Zízifú
Hipófa	Olotsán	Zízon
Hipon	Ozmund	Zsombor
Iriugó	Rostika	Valaj
	Ró'sika	

5-dik Rendbeliek, melyek a' Helytől vevődtek.

F entúsz	Homokhúr.	'Semlyékhúr
Földike	Iszaprojt	Tóborosta
Gazillat	Kertéke	Tónya
Gázló	Lotsagaz	Tórongy
Hegyéke	Lotsahúr	Zákány
Hédör	Motsárhúr	Vizallj
	Sárgojó	

6-dik Rendbeliek, melyek valami Tulajdonságból vevődtek.

E bír	Gólyahír	Magrugó
Fakín	Gönye	Mámorka
Fünyüg	Gyapor	Mirhaszag
	Leptse	

7-dik Rendbeliek, Javasolt Nevek.

B ajnótza	Madárhúr	Szádor
Kitajóellu	Müge	Timpó
Köson	Poltsa	Tsibehúr
Lila	Siliom	Waldsteinfú

III. LAISTROM.

TULAJDON FAJNEVEK LAISTROMA. (NOMINA TRIVIALIA)

Tökéletes elnevezése valamely Plántának az, mikorzt egyszersmind Nemi, és Fajneméről nevezzük. Vagyak mindazáltal némely Fajoknak tulajdon nevei, melyeket kirekesztő jussal bírnak. P. o. *Petre'selyem*, és az ilyen nevek Tulajdon Fajneveknek (*Nomina Trivialia*) mondatnak, és a' Botanikus Könyvekben, elől nagy betűvel íródnak. — Az ilyen Nevek a' Fűvészeknél kedveek, mert nem szükség velek együtt a' Neminevet is kinnondani, mivel a' tulajdon Fajnev a' maga Plantáját egészen meghatározza. — Az ilyen Nevekben az a' tökéletesség, hogy egyetlenegy bizonyos Plánta Fajnak adódnak; mert ha két három felé is szolgálnak, már mindjárt nem lehetnek tulajdon nevek. — Ha tehát valamely alkalmas tulajdon Fajnev, több nemek alatt is előfordul, (a' mi a' Botanikusoknál gyakrann megtörténik) szükség meghatározni, melyké legyen az különösen; és csak ott kell az írást nagy betűnn kezdeni; egyébütt pedig, ha előfordul; csak úgy kell azt nézni, mint mikor bizonyos hasonlatosságnál fogva, Neminevek fordulnak elő, a' Fajnevek közt, és miut közönséges Fajnevet, egészen apró betűkkel kell írni. P. o. a' Fűvész Könyvben, ez a' tulajdon Fajnev: *Tsombor* előfordul két Nem alatt, t. i. a' Ménta, és a' Szátorja alatt. A' zavarodás eltávoztatásáért legyen hát a' *Tsombor*, a' közönségesen esmértes *Tsombor* Méntának tulajdon Fajneve: a' Szátorja alatt pedig, legyen csak mint közönséges Fajnev, és íródjon egészen apró betűvel. — Még inkább pedig az Ani's; maradjon meg csak a' Pimpinella alatt, mert az, az igazi *Ani's*; a' Kapor alól pedig jó lesz elvetni, az Ani'st, és az *Ani's* Kaport, *édes* Kapornak nevezni. Hogy ezt a' plántát *Olasz* vagy *Római*, vagy *Bétsi* Kapornak nevezzük inkább mint *édes* Kapornak; arra ok nints.

A' Fűvész Könyv dolgozásában, nem lehetett ezekre elég figyelmetességet fordítani; mert a' Fűvész nyelvel, és a' Neminevekkel való sok bajlódás, a' békességéstűrést

meggyőzte. De hiszem! ki is várna egyszerre tökéletességet? — A' ki ezután valamikor a' Fűvész Könyv bővítésénn, és jobbításánn munkálkodni fog; és minden Plánta után felteszi annak lakásának helyét, virágzása idejét, és azt is, ha az *eggyndri*, vagy *kélnydri*, vagy *tartós*, vagy *tserje*, (a' mi a' Fűvész Könyvből a' Typographiaf Jegyek nem léte miatt maradt ki) kétségkívül a' Tulajdon Fajneveket, minden igyekezettel szaporítani fogja, vigyázván arra, hogy a' melj nevek már a' Fűvész Könyvből más Magyar Könyvekben elő vagynak hozva, azokonn változást ne tegyen. A' több nevekre nézve a' változtatás csak akkor okozna zűrzavart, ha majd az Oskolákban a' Természet Históriaja magyarul tanítódnék: addig pedig, a' kik a' Fűvészkedésben magános gyönyörűségeket találják; a' szükséges és helyes változtatásokat és jobbításokat örömetst elfogadják.

A' következő Laistromban feltett nevek, részszerént kész Tulajdon Fájnevek, részszerént kitsíny igazítással azokká lehetnek. — Az utánnok tett szám, jelenti a' Fűvész Könyv levél lapját, meljenn előfordúlnak.

A brak - - - 111	Barkótza 297, 298	E gér fark - - 486
Abrut - - - 465	Bársonka - - 182	Egérfü - - 449
Aggófű - - - 472	Bárts - - - 365	Egyhajú - - 224
Alakor - - - 115	Bárzing - - 345	Eggylevelű - 556
Aldottfű - - 490	Békabogyó - 313	Elesmosó - - 100
Altatófű - - 175	Békatutaj - 135	Életillat - - 342
Ani's - 209, 210	Bírs - - - 299	Endivia - - 455
Aranyevő - - 362	Bodzafű - - 363	Erdeisóska - 239
Artifi - - - 444	Boglárka - - 326	Etzetfa - - 211
Arvalyánhaj - 100	Bolondító - 174	
Aszottas - - 456	Borköles - - 98	F arkasölő - 317
Atorna - - - 252	Borsika - - 374	Fajtlinka - - 381
Ajaja - - - 317	Borsfű - - 343	Feketegyűrű - 251
	Bórvén - - 183	Féregölő - - 317
	Bubutka - - 206	Fejérhátú - - 460
	Butykosmoh - 561	Fodorsás - - 106
B ab - - - 414	Búzavirág - 489	Fogánts - - 358
Bábakalás - 461	Buvak - - - 195	Földepe - - 194
Bablevelű - - 275		Földieperj - 305
Bagóltsa - - 415	D élignyító 163,	
Bakszarvú - - 427	. - - - 171	
Balhafű - - - 130	Derétze - 65, 249	
Ballagó - - - 189		

Pé'smavirág -	438	Szófia - - -	379	Tsitsóka - .	487
Petre'zelyem	210	Szunyoglábú	496	Tsombor 343,	346
Pipats - - -	313	Szurokfű - -	352	Tsonkagyökér	123
Pirosítófű -	129			Tsormoja - -	359
Piszke - - -	180	T aratzk -	115	Tsörgófű - -	358
Pohánka - -	254	Tárkony - -	467	Tyuköröm -	108
Pokolvarfű -	187	Tatárvirág -	375	Tzédrus - -	522
Póktermő -	497	Tazel - - -	224	Tzinadonia -	311
Pólé - - - 66,	342	TajtékHzófű -	267	Tzirbel - -	522
Póré - - -	226	Tekertgyökér	254	Tzitromfű -	354
Portsfű - -	254	Tengeri - -	94	Ü körke - -	161
Pöszméte - -	180	Ternyő - -	540	Üre - - -	111
Pujkaorr - -	254	Terpentinafa -	540	Üvegszárú -	170
Putnok - - -	353	Terjőke - -	157		
		Tetemtöldő -	316	Z ergefű - -	471
R ekenyő -	370	Téjölő - -	126		
Reptsén 250,	385	Tigristalpú -	163	J egenyefa 543,	52
Rubianka -	187	Tisztesfű 344,	349	Jérikóvirág -	161
		Tokásfű - -	370	Juharfa - -	25
S árgadinnye	525	Tormánts - -	380	V adsáfrán -	46
Sárkerep - -	428	Torokfű. - -	356	Vállasfű - -	161
Sarlófű - -	203	Tor'sika - -	325	Vará'slófű -	61
Selyemlevél -	393	Tojásbogyó -	177	Varganya - -	571
Seprentze - -	470	Tömjénfű - -	209	Varjutövis -	171
Siska - - -	105	Tönkőj - -	115	Venusfű - -	551
Somkóró - -	423	Tövisally - -	581	Veresgyűrű -	13
Sóskafa - -	237	Tubaró'sa - -	233	Veresnadrág -	91
Spárga - - -	232	Turban - -	228	Vidrafű - -	161
Spikinárd - -	344	Túzoktalpfű -	163	Villásfű - -	161
Strutztofffű -	557	Tüdomoh - -	573	Villongó - -	401
Szagostövű -	543	Tumag - - -	205	Violagyökér -	81
Szaporafű 338,	379	Tsahajsz - -	263	Virágrugó -	371
Szászfű - -	183	Tsengófű - -	430	Vitézfű - -	491
Százsorszép	480	Tseresznye -	296		
Szederjfa - -	512	Tserfa - - -	516		
Szegfűszagú -	307	Tsermej - -	359		
Szemtelenfű -	173	Tsigolya - -	535		
Szemvidito -	358	Tsiperke - -	582		
		Tsipekfa - -	303		

IV. LAISTROM.

Növények régi, és Népközt forgó Magyar nevezei. — Ugyan azok miképpenn neveződnek a' Fűvész Könyvbenn Magyarúl, és Linne szerint Deákúl? A' mely Nevek megmaradtak Nemi Neveknek, azokat lásd a' Fűvész Könyvbenn a' magok helyénn. — Ezen Laistrombann a' Pontjegy (.) rövidites jele.

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
Abajdótz - - - -	bugjos Tátorján - -	Crambe Tataria
Abrahám fája - - -	szivos Szúzfa - - -	Vitex Agn. cast.
abrut - - - -	Abrut Uröm - - -	Artemisia Abrot.
Agarmonyfű - - - -	Agár Kosbor - - -	Orchis Alorio
Aggófű - - - -	Aggó Uszögör - - -	Senecio vulgaris
Alakor - - - -	Alakor Búza - - -	Triticum monoc.
Alásfa - - - -	Alma Szilfa - - -	Ulmus campestr.
Alcibusfű - - - -	Terjoke Kigyószisz - -	Echium vulgare
Aldottfű - - - -	Aldott Tsüküllő - - -	Centaurea bened.
Alkekengi - - - -	piros Páponya - - -	Phys. Alkekengi
Alkermes - - - -	Ber'sen Vérfűrt - - -	Phytol. decandra
Alélujafű - - - -	madár Sósdi - - -	Oxalis Acetosella
Alirs, búzós Alma - -	Birs Körtvély - - -	Pyrus Cydonia
Algyiptomi A. - - -	Tojás Tsutsór - - -	Solanum Melong.
Alarkas A. - - - -	Gégevirág - - -	Aristolochia
Alöldi A. - - - -	Kolompír Tsutsór - - -	Solanum tuber.
Alparaditsom, szerelem A.	Paraditsom Tsutsór - -	Solanum Lycop.
Alromhozófű - - - -	Altató Nadragulya - -	Atropa Mandrag.
Altalbuvófű - - - -	Buvák Szingallér - - -	Bupl. rotundifol.
Alanomum - - - -	szagos Zizon - - -	Sison Amomum
Alangyalfű - - - -	Angyelika - - -	Angelica
Alangyalrugtafű - - -	Pénzlevelű Lizinka - -	Lysinachia num.
Aláni's - - - -	Anis Pimpinella - - -	Pimpin. Anisum
detto - - - -	Anis Kapor - - -	Aneth. Foenic.
Alanyafű - - - -	Sárkány Kontyvirág - -	Arum Dracunc.
detto - - - -	kövér Uszögör - - -	Senecio Doria
Alanyaméhfű - - - -	Núdra Pártamag - - -	Pyrethrum Parth.
Alaranka, aranyfonal - -	Fonal Fűnyüg - - -	Cuscuta europaea
Alarannyal versengő - -	saldta Szironták - - -	Ranuncul. Ficar.
detto - - - -	Tzinudonia Gódirtz - -	Chelidon. majus

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák nevezetek</i>
Aranyos istáp - - -	<i>aranyos</i> Ritkaréj - -	<i>Solidago Virg.</i>
Arany üstök - - -	<i>közönséges</i> Páprád - -	<i>Polytrichum com</i>
Aranyvirágfü - - -	<i>arany</i> Gyopár - - -	<i>Gnaphal. Stoech</i>
Árnyékfü - - -	<i>hegyi</i> Kappanőr - - -	<i>Arnica montana</i>
Árnyékszeretőfü - - -	<i>gyenge</i> Lúdhúr - - -	<i>Alsine media</i>
Artifolia - - -	<i>Artfj</i> Pozdor - - -	<i>Scorzonera hisp.</i>
Árványhaja - - -	<i>Árvány</i> Hajka - - -	<i>Stipa pennata</i>
detto - - -	<i>Venus</i> Fodorka - - -	<i>Adiant. cap. Ven</i>
<i>fekete</i> Árv. - - -	<i>feketelő</i> Bortalap - -	<i>Asplenium Adiam</i>
Ásfodéla - - -	<i>ágas</i> Magzating - - -	<i>Asphodelus ram</i>
Aszottas - - -	<i>Aszottas</i> Söltina - -	<i>Serratula arvens.</i>
Aszszonykutzi - - -	<i>sovány</i> Viola - - -	<i>Viola canina</i>
Atornagonda - - -	<i>Atorna</i> Jávör - - -	<i>Acer Negundo</i>
<i>kerti</i> Atratzél - - -	<i>kerti</i> Borágó - - -	<i>Borago officinalis</i>
detto - - -	<i>orvosi</i> Árnó - - -	<i>Cynoglus. officin</i>
<i>sárga</i> Atr. - - -	<i>sűrös</i> Vértő - - -	<i>Onosma echinoides</i>
<i>tűvises</i> vad Atr. - -	<i>Terjőke</i> Kigyószisz - -	<i>Echium vulgare</i>
B ab - - -	<i>Bab</i> Babó - - -	<i>Vicia Faba</i>
<i>aisznó</i> Bab - - -	<i>Bolondító</i> Tsalmatok - -	<i>Hyoscyamus nig.</i>
<i>feje</i> Bab - - -	<i>fejer</i> Tsillagfürt - - -	<i>Lupinus albus</i>
<i>farhas</i> Bab - - -	<i>Farkasölő</i> Sisakvirág - -	<i>Aconitum Lycocli</i>
<i>török, oláh, olasz</i> Bab	Paszuly - - -	<i>Phaseolus</i>
<i>varjú</i> Bab - - -	<i>Bablevelű</i> Szaka - - -	<i>Sedum Teleph.</i>
Eablevelű - - -	<i>konya</i> Kösony - - -	<i>Cotyedou umbil</i>
Bábaire - - -	<i>Tünjén</i> Pimpinella - -	<i>Pimpinella Saxif</i>
Bábakaláts - - -	<i>Bábakaláts</i> Korfény - -	<i>Carlina acautis</i>
Bagóltsa - - -	<i>Bagóltsa</i> Lentse - - -	<i>Cicer arietinum</i>
Baka - - -	Gyekény - - -	<i>Typha</i>
Bakfü - - -	<i>orvosi</i> Betónika - - -	<i>Betonica officin.</i>
Bakszakáll - - -	<i>reti</i> Ketskedisz - - -	<i>Tragopogon prat</i>
Bakszarvú - - -	<i>Bakszarvú</i> Lepkeszeg - -	<i>Trigonella foen.</i>
Baldrián, Baldián - - -	<i>matska</i> Gyökönke - - -	<i>Valeriana offic.</i>
Balhafü - - -	<i>borsos</i> Tzikkszár - - -	<i>Polygonum Hydr.</i>
detto - - -	<i>balha</i> Sertetsék - - -	<i>Inula Pulicaria</i>
Balba halál - - -	<i>bersedt</i> Kónis - - -	<i>Conysa squarrosa</i>
Balbamagvú - - -	<i>Bulhu</i> Utifü - - -	<i>Plantago Psyll.</i>
Balla, Ballagó - - -	<i>Ballagó</i> Savar - - -	<i>Salsola Tragus</i>
Bal'samfü - - -	<i>kerti</i> Démutka - - -	<i>Thymus vulgaris</i>
Bal'samina - - -	<i>tsútsos</i> Magrugó - - -	<i>Momordica Bals.</i>
Bárány nyelv - - -	<i>kerti</i> Borágó - - -	<i>Borago officin.</i>
Bárány tsets - - -	<i>borsos</i> Szaka - - -	<i>Sedum acre</i>
Baráttejfü - - -	<i>pongyola</i> Pitypang - -	<i>Leontod. Tarax.</i>
<i>hunga</i> Baratzk - - -	<i>Hunga</i> Mondola - - -	<i>Amygdalus nana</i>
<i>cszi, sűrös</i> B. - - -	<i>Ősibaratzk</i> Mondola - -	<i>Amygdalus Pers.</i>
Baratzk levelü - - -	<i>hódos</i> Tzikkszár - - -	<i>Polygonum Pers.</i>
Barkóizafa - - -	<i>Barkóiz</i> Galagonya - -	<i>Crataegus torminal</i>
detto - - -	<i>fojtós</i> Berekenye - - -	<i>Sorbus domestica</i>

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Deák Nevezetek
sony virág - - -	Bübske - - -	Tagetes
detto - - - -	tsdkös Amaránt - - -	Amaranthus caud.
os Bársonka - - -	üstökös Taréjfűrt - - -	Celosia cristata
s Bársonka - - -	bársony Taréjfűrt - - -	Celosia coccinea
detto - - - -	bársony Amaránt - - -	Amaranth. hypoc.
s - - - - -	Bárts Akánt - - -	Acanthus spinos.
zing - - - - -	Bárzing Menta - - -	Mentha silvestris
Ba'salyikom - - -	sörös Szappanfű - - -	Saponaria ocym.
fü - - - - -	nyelves Péra - - -	Ruscus hypoglos.
detto - - - -	liubánka Libatopp - - -	Chenopod. Bothr.
a boglár - - - -	tavazzi Szironták - - -	Ranunculus aqu.
afű - - - - -	Lángos Szironták - - -	Ranunc. Flamm.
a korsótska - - -	mérges Bolonyik - - -	Sium latifolium
a rokka - - - -	parti Surló - - - -	Equisetum fluv.
a szem - - - -	Nefelets Mi'sót - - -	Myosotis scorp.
a vartu - - - -	Torok Villahim - - -	Prunella vulgaris
a virág - - - -	rétü Szironták - - -	Ranunculus acris
éndfü - - - -	Bolondító Tsalmatok - - -	Hyosciamus niger
eki virág - - -	berki Kökörtsin - - -	Anemone nemor.
sen - - - - -	Ber'sen Vértűrt - - -	Phytolac. decand.
sifű - - - - -	romai Gyökönke - - -	Valeriana celtica
atok - - - - -	terjedő Pimpó - - -	Potentilla reptans
nbőfü - - - -	pongyola Pitypang - - -	Leontod. Tarax.
enella - - - -	Tömjen Pimpinella - - -	Pimpinella saxifr.
zlok - - - - -	kerti Ba'salyikom - - -	Ocimum Basilic.
ete Bodza - - -	bodza Tákajak - - -	Scrophular. nod.
esztes Bodza - - -	kender Pakótza - - -	Eupatoria Cann.
gatskóro - - -	Héjjakút Mátsonya - - -	Dipsacus laciniat.
er, szőszös Bogátsk.	Fejérhátú Bordon - - -	Onopordum acan.
áts Bogátskóro - - -	takáts Mátsonya - - -	Dipsacus Fullon.
glárvirág - - -	Boglárka Szironták - - -	Ranuncul. repens
ító Boglárvirág - - -	Lángos Szironták - - -	Ranunculus Flam.
smu Boglár. - - -	pé'sma Kotzkagyöngy - - -	Adoxa moschatel.
ldog Aszszony ága - - -	nehézsagú Boróka - - -	Juniperus Sabina
A. baja - - - -	Fonal Fűnyug - - -	Cuscuta europaea
A. köldöke - - -	honya Kösony - - -	Cotyledon Umbil.
A. mentaja - - -	lupos Ba'samint - - -	Balsamita vulgar.
A. palástja, teyere - - -	kuréjos Bokál - - -	Alchemilla vulg.
A. ró'saja - - - -	ro'sás Fűlfű - - - -	Sempervivum tect.
A. teje, tövisse - - -	tarka Bogáts - - - -	Carduus marian.
A. tsipkéje - - -	Málna Szederj - - -	Rubus Idaeus
A. tzipökje - - -	tarka Tzipöztűm - - -	Cypripedium calc.
londfü - - - -	Altató Nadragulya - - -	Atropa Mndrag.
londítófü - - -	Bolondító Tsalmatok - - -	Hyosciamus niger
londító nagyfü - - -	Negylevelű Tzillár - - -	Paris quadrifolia
öm Borboja - - -	Soska Borboja - - -	Berberis vulgaris
orfestő - - - -	Ber'sen Vértűrt - - -	Phytolacca decan.
orvirág - - - -	Legyező és Ael. Bajnótza. - - -	Spiraea Uim. et Fil.

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Dekk Nevezetek.</i>
Bordanád - - - -	fedő Nád - - - -	Arundo Phragm.
török Boroszlán - - -	Orgona Lila - - - -	Syringa vulgaris
ősi Boroszlán - - - -	Pujkaorrú Tzikkszár - - -	Polygonum oriens
földi Borostyán - - - -	Börvény Meténg - - - -	Vinca minor
detto - - - -	nyelves Péra - - - -	Ruscus Hypogl.
detto - - - -	Kétiks Repkény - - - -	Glecoma hederac.
kerti Bors - - - -	kerti Kóriándrom - - - -	Coriandrum sativ.
paraszt Bors - - - -	— — Kandilla - - - -	Nigella
török Bors - - - -	török Paprika - - - -	Capsicum annu.
vízi Bors - - - -	borsos Tzikkszár - - - -	Polygonum Hydr.
Borsfü - - - -	Borsos Szatorja - - - -	Satureja hortens.
Borsika - - - -	Borsika Torma - - - -	Cochlearia Draba
Borsosfü - - - -	nagy 'Sá'sa - - - -	Lepidium latifol.
kis Borsotska - - - -	büdös Szirmanyúlt - - - -	Iberis pinnata
nagy Borsotska - - - -	vetési Tarsóka - - - -	Thlaspi arvense
abrak - ló - Borsó - - -	abrak Babó - - - -	Vicia sativa
baguj B. - - - -	Bagóltsa Lentse - - - -	Cicer arietinum
bársony B. - - - -	bársony Kerep - - - -	Lotus tetragonol.
erdei, vad B. - - - -	négymagvú Goinbibe - - -	Ervum hirsutum
kólyagos, ló B. - - - -	Bagóltsa Bóka - - - -	Astragalus Cicer
kólyagos Borsófa - - -	Puhkántó Dudafürt - - -	Colutea arboreosc.
kukuk Borsó - - - -	tavasszi Lednek - - - -	Orobus vernus
spárga B. - - - -	Spárga Kerep - - - -	Lotus edulis
szegecs B. - - - -	szegecs Bükkön - - - -	Lathyrus sativus
szegecs vad-B. - - - -	kardos Körnilla - - - -	Coronilla securid.
török, olasz B. - - - -	— — Paszuly - - - -	Phaseolus
Tsitseri B. - - - -	Tsitseri Bükkön - - - -	Lathyrus Cicera
varju B. - - - -	takarmány Baltatzim - - -	Hedysarum onobr.
varjú szemű B. - - - -	fekete Lednek - - - -	Orobus niger
Borsóka - - - -	szagos Bükkön - - - -	Lathyrus odorat.
régi sárga B. - - - -	pallagi Bükkön - - - -	Lathyrus pratens.
sárga B. - - - -	szagos Jeneszter - - - -	Spartium junc.
tsiga, tsuda B. - - - -	karikás Tsigatsó - - - -	Medicago orbic.
Borjúfű - - - -	kőfűli Holgyomál - - - -	Hieracium mural.
Borjúláb - - - -	motskos Koantyvirág - - -	Arum maculat.
Borjúorr - - - -	Aranyevő Pintyő - - - -	Antirrhinum maj.
Borjú pá'sit - - - -	szagos Kéthimpá'sit - - -	Anthoxanth. od.
apró Bojtorján - - - -	bojtorjános Párló - - - -	Agrimonia Eupat.
béka Bojt. - - - -	bojtorján Mi'sót - - - -	Myosotis Lappula
disznó Bojt. - - - -	szüros Tsimpaj - - - -	Xanthium strum.
Bojtos fű - - - -	tsipkés Bortalap - - - -	Asplenium trich.
detto - - - -	közönséges Páprád - - - -	Polytricum com.
Bör'söny - - - -	repedő Himboj - - - -	Ricinus commun.
Borvény, Bervén - - - -	Börvén Meténg - - - -	Vinca minor
Bótok - - - -	büdös Bürok - - - -	Conium maculat.
Bubuitska - - - -	Bubujitska Baraboj - - -	Chaerophyl. bulb.
detto - - - -	gesztenye Halmán - - - -	Bunium Bulboca
Burets - - - -	kerti Borágó - - - -	Borago officin.

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

úrgundjai széna - -	kek Tsigatső - - -	Medicago sativa
úrongófu - - -	Peremér - - -	Calendula
úutykóró — — lásd	Somkoró - - -	
akete Búza - - -	Tsermely Fintor - -	Melampyrum bar.
örök Búza - - -	Tengeri Malé - - -	Zea Mays
vad Búza - - -	szédítő Vadóriz - -	Lolium temulent.
üzalevelű - - -	Toratzk Búza - - -	Triticum repens
üzavirág - - -	Búzavirág Tsukulló -	Centaurea Cyanus
örök Búzavirág - -	nagyvirágú Borzon -	Caucalis grandifl.
Buzogány - - -	Gyékeny - - -	Typha
veka B. - - -	Baka - - -	Sparganium
Buvák - - -	Buvák Szingallér - -	Bupleurum rotun.
Budosfa - - -	kutyu Bengé - - -	Bhamnus frang.
Büdoslu - - -	Metsék Sa'sa - - -	Lepidium ruderul.
detto - - -	büdös Szirmanyült -	Iberis pinnata
Bükkön - - -	tavasszi Lednek - -	Orobus vernus
büdös Bűrök - - -	merges Adaz - - -	Aethusa Cynap.
úsemege B. - - -	Bubuitska Baraboly -	Chaerophyl. bulb.
úvizi, mérges B. - -	gyilkos Tsomorika -	Cicuta virosa
Dantzia - - -	Tarnits - - -	Gentiana
Derdatska - - -	bökölő Dákoska - - -	Gladiolus comm.
kek Daruort - - -	mezei Gerely - - -	Geranium prat.
úoszagú Daruort - -	szagos Isztragór - -	Pelargonium odor.
úelignyító - - -	délgnyító Mehpilis -	Mirabilis Jalappa
detto - - -	délgnyító Perkata -	Ipomoena violac.
úerétze - - -	Derétze Szigorall - -	Veronica Biccab.
detto - - -	derétze Tsóvirits - -	Epilobium palust.
úad Derezle - - -	Bolonyik - - -	Sium
úiadalmasu - - -	nyeltes Pera - - -	Ruscus Hypogl.
úaktamos - - -	köris Eterjó - - -	Dictamnus albus
úinnyelu - - -	dinnye Hibik - - -	Hibiscus Trion.
detto - - -	Kalintza Katskanyak -	Ajuga chamæpyt.
údinnyeszagúfu - -	Tömjen Pimpinella -	Pimpinella saxifr.
úgörög Dinnye - -	Görügdinnye Tok - -	Cucurbita Citrul.
úsarjú D. - - -	Sárguainnye Ugorka -	Cucumis Melo
úervári D. - - -	koronds Tok - - -	Cucurb. Melopepo
úvizi Dió - - -	tsemege Sulyom - - -	Trapa natans
úvizi tövisses Disznó	Baka - - -	Sparganium
[Disznó kek - - -	dudva Tsorböka - - -	Sonchus oleraceus
detto - - -	káka Kakits - - -	Chondrilla juncea
[Disznó kenyér - - -	úxeti Türtszírom - -	Cyclamen europ.
[D. orja - - -	küvér Portsín - - -	Portulaca oleracea
[D. pa'sit - - -	portsín Tzikkszár - -	Polygonum avic.
[D. útsősségesfü - -	orvosi Szigorall - -	Veronica officin.
[Dobronika - - -	édes Mo'sarvirág - -	Melittis Melisso.
[Dopletz - - -	úri Tok - - -	Cucurbita Pepo.
[Dobosle - - -	buaős Dogla - - -	Anagyris foetida

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
Drágulób - - - -	<i>gyepi</i> Gyopár - - -	Gnaphalium arv.
Dutkóró - - - <i>lásd</i>	Somkóró	
E bfejüfü - - - -	<i>Aranyevő</i> Pintyő - -	Antirrhinum maj
Ebgyógyító - - - -	<i>Taratzk</i> Búza - - -	Triticum repens
Ebkérdi - - - -	<i>Pujkaorrú</i> Tzikkszár -	Polygonum orient
Ebnyelv - - - -	<i>orvosi</i> Arnő - - -	Cynoglossum offic
Ebszem - - - -	<i>berzedt</i> Kónis - - -	Conyza squarrosa
Ebtéj, Éforbium - -	Szettyin - - -	Euphorbia - -
Éfrásia - - - -	<i>Szemvidtő</i> Szálkatsék	Euphrasia officin
<i>kis</i> Egérfül - - - -	<i>Egérfül</i> Holgyomál -	Hieracium pilosel
detto - - - -	<i>kétlaki</i> Gyopár - - -	Gnaphalium dinie
<i>nagy</i> Egérfül - - - -	<i>Nyülfül</i> Holgyomál -	Hieracium auric.
dettoj - - - -	<i>gyenge</i> Lúdhúr - - -	Alsine media
Egér fark - - - -	<i>pitzai</i> Mizura - - -	Myosurus minim
Egér farkkóró - - -	<i>Egér farkú</i> Tzitzkóró -	Achillea Millefol
Egértsets - - - -	<i>borsos</i> Szaka - - -	Sedum acre
<i>fekete</i> Egerfa - - -	<i>kutyu</i> Benge - - -	Rhramnus Frang
Eggylevelűfü - - -	<i>kétlevelű</i> Gyöngyvirág	Convallaria bifol
Eggyhajú virág - - -	<i>Eggyhajú</i> Földike - -	Bulbocod. vern.
Egres <i>Igy nevezik a'</i> Pöszméte Ribiszkének és <i>a'</i> borteremő Szőlőnek éretlen bogyóit.		
Ekeakadály - - - -	<i>tövisses</i> Iglitz - - -	Ononis spinosa
Élekhalok - - - -	<i>pásztor</i> Tarsóka - - -	Thlaspi burs. past
Életfüve - - - -	<i>Életillat</i> Tarorja - - -	Teucrium Marum
Élesmosó - - - -	<i>Élesmosó</i> Fenyér - - -	Andropogon gryl
Embererő - - - -	<i>Agár</i> Kosbor - - -	Orchis Morio
Embervérűfü - - -	<i>bogyós</i> Linka - - -	Hypericum andr.
Emreke - - - -	<i>szarvas</i> Derezle - - -	Selinum cervaria
Endivia - - - -	<i>Endivia</i> Katáng - - -	Cichorium Endiv
<i>mezei</i> Endivia - - -	<i>mezei</i> Katáng - - -	Cichorium Intyb
Engemszagolj - <i>lásd</i>		
Engem ne bánts - -	<i>Üvegszárú</i> Fájvirág -	Impatiens nolitan
Entzián - - - -	<i>sárga</i> Tarnits - - -	Gentiana lutea
<i>földi</i> Eperj - - - -	Szamótza - - -	Fragaria
<i>tatár</i> Ep. - - - -	<i>veszűs</i> Mangolt - - -	Blitum virgatum
Erősfü - - - -	<i>Lótorma</i> Bértse - - -	Clematis erecta
Eskulápfüve - - -	<i>Méregölő</i> Tzinka - - -	Cynachum Vinc.
Estvelke - - - -	<i>szomor</i> Estike - - -	Hesperis tristis
Etzetfa - - - -	<i>Etzet</i> Szömörtze - - -	Rhus coriaria
Etzetesfü - - - -	<i>Holloláb</i> Útifü - - -	Plantago coronop
<i>kis</i> Ezerjőfü - - -	<i>Földepe</i> Tarnits - - -	Gentiana centaur.
<i>nagy</i> Ezerjőfü - - -	<i>köris</i> Ezerjó - - -	Dictamnus albus
Ezerlevelűfü - - -	<i>Eger farkú</i> Tzitzkóró	Achillea Millefol
Ezústhátüfü - - -	<i>liba</i> Pimpó - - -	Potentilla anserin.
F agyökerűfü - - -	<i>Gyújtóvány</i> Pintyő - -	Antirrhinum Lin.
<i>fejer</i> Fagyongy - - -	<i>elődi</i> Fagyongy - - -	Viscum album

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

<i>Irga</i> Fagyöngy	- - - -	<i>Abdi</i> Fakín	- - - -	<i>Loranthus europ.</i>
ávirág	- - - -	<i>tsútsos</i> Magrugó	- - - -	<i>Momordica Bals.</i>
arkasfog, nyila	- - - -	<i>subás</i> Villamag	- - - -	<i>Bidens tripartita</i>
bars	- - - -	<i>Farkas</i> Boroszlán	- - - -	<i>Daphne Mezer.</i>
láb	- - - -	<i>magas</i> Peszértz	- - - -	<i>Lycopus exalt.</i>
nevető	- - - -	<i>Tor'sika</i> Szironták	- - - -	<i>Ranunculus sceler.</i>
ölőfü	- - - -	<i>Farkasölő</i> Sisakvirág	- - - -	<i>Aconitum Lycoct.</i>
téj	- - - -	<i>Farkas</i> Szettyin	- - - -	<i>Euphorbia cypar.</i>
ajtlinka	- - - -	<i>Kajtlinka</i> Iboja	- - - -	<i>Cheiranthus Cheir.</i>
ekélyfü	- - - -	<i>mesei</i> Sikkantyú	- - - -	<i>Scabiosa arvens.</i>
<i>ttzin</i> Felfutó	- - - -	<i>nagyvirágú</i> Paszuly	- - - -	<i>Phaseolus multiff.</i>
<i>irdlyszin</i> Felfutó	- - - -	Sarkantyúka	- - - -	<i>Tropaeolum</i>
enőgrék	- - - -	<i>Bakszarvú</i> Lepkeszeg	- - - -	<i>Trigonella Foen.</i>
entőfü	- - - -	'Surló	- - - -	<i>Equisetum</i>
<i>Sldi</i> Fenyő	- - - -	<i>Kalintza</i> Katskanyak	- - - -	<i>Ajuga Chamaep.</i>
<i>Sldönnyfolyó</i> F.	- - - -	<i>kaptos</i> Korpafü	- - - -	<i>Lycopodium clus.</i>
<i>yalog, bors</i> F.	- - - -	<i>Gyalogfenyő</i> Boróka	- - - -	<i>Juniperus comm.</i>
érjférfü	- - - -	<i>bogyós</i> Linka	- - - -	<i>Hypericum Andr.</i>
<i>eresre</i> Festő fü	- - - -	<i>Festő</i> Atratzél	- - - -	<i>Auchusa tinct.</i>
detto	- - - -	<i>pirosító</i> Buzér	- - - -	<i>Rubia tinctorum</i>
detto	- - - -	<i>sűrös</i> Vértő	- - - -	<i>Onosina echinoid.</i>
<i>drádra</i> Festő fü	- - - -	<i>fogas</i> Rezeda	- - - -	<i>Reseda Luteola</i>
detto	- - - -	<i>sáfrán</i> Szeklitze	- - - -	<i>Carthamus tinct.</i>
detto	- - - -	<i>nyúl</i> Rekettye	- - - -	<i>Genista tinctoria.</i>
detto	- - - -	<i>Festő</i> 'Sóltina	- - - -	<i>Serratula tinct.</i>
detto	- - - -	<i>gyertyafestő</i> Zuzmó	- - - -	<i>Lichen andelar.</i>
<i>tékfonal</i> Festő fü	- - - -	<i>festő</i> Tsülleng	- - - -	<i>Isatis tinctoria.</i>
Fetskefü	- - - -	<i>Méregölő</i> Tzinka	- - - -	<i>Cynachum vincet.</i>
is Fetsk.	- - - -	<i>saláta</i> Szironták	- - - -	<i>Ranunculus Ficar.</i>
<i>nagy</i> Fetskefü	- - - -	<i>Tzinadónia</i> Gödirtz	- - - -	<i>Chelidonium maj.</i>
Fetskefonal	- - - -	<i>fonal</i> Fűnyüg	- - - -	<i>Cuscuta europaea</i>
Fejérhátúfü	- - - -	<i>liba</i> Pimpó	- - - -	<i>Potentilla anserin.</i>
Fiasfü	- - - -	<i>ostorindás</i> Katskauyak	- - - -	<i>Ajuga reptans</i>
<i>Indiai</i> Fige	- - - -	<i>kisfige</i> Kaktus	- - - -	<i>Cactus opuntia</i>
Figelevelűfü	- - - -	<i>saláta</i> Szironták	- - - -	<i>Ranunculus Ficar.</i>
Fodorka	- - - -	<i>Rubidnka</i> Libatopp	- - - -	<i>Chenopod. Both.</i>
<i>vltzi</i> Fodorka	- - - -	<i>hagymaszagú</i> Tarorja	- - - -	<i>Teucrium scord.</i>
<i>nagy</i> Fodorka	- - - -	<i>fenyes</i> Tarorja	- - - -	<i>Teucrium lucid.</i>
Fogánts	- - - -	<i>Fogánts</i> Szálkatsék	- - - -	<i>Euphrasia odont.</i>
Fogatsán	- - - -	<i>konya</i> Vitsor	- - - -	<i>Lathraea squam.</i>
Foganóttfü	- - - -	<i>Gubótermő</i> Fogasir	- - - -	<i>Dentaria squam.</i>
Fogaslevelűfü	- - - -	<i>festő</i> 'Sóltina	- - - -	<i>Serratula tinct.</i>
Foghagymaszagú	- - - -	<i>hagymaszagú</i> Szegets	- - - -	<i>Erysimum Alliar.</i>
detto	- - - -	<i>Hagymaszagú</i> Tarorja	- - - -	<i>Teucrium scord.</i>
Fogolyfü	- - - -	<i>orvosi</i> Falfü	- - - -	<i>Parietaria officin.</i>
Folyófü, Fulák	- - - -	<i>Kétkts</i> Replény	- - - -	<i>Glecoma hederuc.</i>
detto	- - - -	<i>Börvény</i> Meténg	- - - -	<i>Vinca minor.</i>
detto	- - - -	<i>Sztlák</i> Tzikhszár	- - - -	<i>Polygonum sonv.</i>

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Deák Nevezetei
detto	folyó Tzikkszár . . .	Polygonum dumum
detto	Szulák . . .	Convolvulus
kék Folyófü	Delignyító Perkáta . . .	Ipomoea violac.
Fordulófü	matska Gyökönke . . .	Valeriana officin.
Forrasztófü	Fekete Nadálytő . . .	Symphytum offic.
Foszlóvirág	mezei 'Sálya . . .	Salvia pratensis
Földepe	Földepe Tarnits . . .	Gentiana centauri
Földfüsti	föld Füstike . . .	Fumaria officin.
hüvelykes Földfüsti	Likaslr Füstike . . .	Fumaria bulbosa
Földi kenyér	ligeti Türtszírom . . .	Cyclamen europ.
Frantzofü	Tákajak . . .	Scrophularia
Fuszujka	Paszuly . . .	Phaseolus
Fülbefatsaró	ródsz Fülfü . . .	Sempervivum tec.
apró Fülfü	Szaka . . .	Sedum
vizi Fülfü	Ímer Kolokán . . .	Stratiotes aloide
Fülvirág	tzifra Kankalin . . .	Primula Auricul.
Filemifü	ernyős Elets . . .	Butomus umbell.
detto	kerti Peremér . . .	Calendula officin.
Fürészlevelü	Festő 'Sóltina . . .	Serratula tinct.
Fürtösfü	Rubiánka Libatopp . . .	Chenopod. Both
Füstvirág	Köd Daravirág . . .	Draba verna
vad Füzény	flizen Lizinka . . .	Lysimachia vulg.
Füzlelevelü	régi Füzény . . .	Lythrum Salicu
ezüst Füz	olaj Ezüstfa . . .	Elaeagnus angus
G alambhegy	Galambhegy Gyökönke . . .	Valeriana Locu
detto	saláta Szironták . . .	Ranunculus Fic.
Galambfü	szapora Galambotz . . .	Verbena officin.
Galamb láb	Gulamb Gerely . . .	Geranium colum
Galambitza	készerű Galótza . . .	Agaricus piperat
Gálnafü	büdös Hünyor . . .	Helleborus foetic
detto	Tüdő Zuzmó . . .	Lichen pulmona
Gamandor	Gamandor Tarotja . . .	Teucrium Cham
Gamóvirág	Harang Tzámoly . . .	Aquilegia vulg.
Gerézdes	Tsillagfürt . . .	Lupinus
tavaszi Ger. . . .	Likaslr Füstike . . .	Fumaria bulbosa
földi Gesztenye	gesztenye Halmán . . .	Bunium Bulboc.
vizi Geszt. . . .	tsemege Sulyom . . .	Trapa natans
vad, ld Gesztenyefa	Geszténye Bokrétafa . . .	Aesculus Hippoc
Gimnyelvü	lásd Talmnyelvü . . .	
Gilisztafü	Harang Tzámoly . . .	Aquilegia vulg.
Gilisztavirág	giliszta Varádits . . .	Tanacetum vulg
Gólyahúgy	erdei Mátsonya . . .	Dipsacus silvest
G. köröm	Galamb Gerely . . .	Geranium colum
G. virág	motsdri Gólyahír . . .	Caltha palustris
G. orrú fü	Gerely . . .	Geranium
Golyvarontófü	saláta Szironták . . .	Ranunculus Fica
bogaj Gomba	gunéj Galótza . . .	Agaricus Fimet.

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

ódsafu Gomba	bodsa Szitalap	Peziza Auricula
okros, ketsze, kláris G.	bokros Palánka	Clavaria corall.
újsfa G.	illatos Tinóru	Boletus suaveol.
falambitza G.	késéril Galótza	Agaricus piperat.
lirip G.	húsos Tinóru	Boletus bovinus
ékhdtü G.	violaszám Galótza	Agaricus violac.
enyér G.	kenyér Galótza	Agaricus lactifl.
eseril G.	késérü Galótza	Agaricus piperat.
öböl, lentsés G.	lentsés Kobölke	Cyathus laevis
útszina, süveg G.	Kútsma Szömörtsög	Phallus esculent.
égyülő G.	légyülő Galótza	Agaricus muscar.
nedveorrú G.	húsos Tinóru	Boletus bovinus
Pistrits, fozó, töke G.	Pistrits Tinóru	Boletus subsquam.
óka G.	Vargánya Galótza	Agaricus Canthar.
üdös, Süveg Gomba	szemtelen Szömörtsög	Phallus impud.
zarvas G.	drága Pofeteg	Lycoperdon tuber
delto	porközepü Pofeteg	Lycoperdon cerv.
szegfü G.	szegfü Galótza	Agaricus esculent.
apló G.	tapló Tinóru	Boletus igniarius
övisally G.	Tövisally Galótza	Agaricus delicios.
öviseshajú G.	pikkelyes Gerben	Hydnum imbricat.
lisperke G.	Tsiperke Galótza	Agaricus pratens.
úr G.	egyenlő Galótza	Agaricus integer
veres G.	veres Galótza	Agaricus campest.
Gombafü	nagy Muköts	Androsace max.
Gordon	Gordon Szeklitze	Carthamus lunat.
Görény Gerénfü	fonal Fűnyüg	Cuscuta europaea
Gorogszéna	Bukszarvü Lepkeszeg	Trigonell. foen. gr.
Gúszalyülő virág	Zúszpa Kikerits	Colchicum autumn.
Gyapjasfü	iszap Gyopár	Gnaphalium ulig.
Gyapijüfü	ökör Farkkoró	Verbascum Thaps.
Gyászvirág	Gyász Sikkantyü	Scabiosa atop.
Gyékfü	torok Villabim	Prunella vulgaris
Gyermeklántzfü	pongolya Pitypang	Leontodon Tarax.
Gyertyánallja	kéklüstökü Fintor	Melampyrum nem.
vísi Gyopár	kender Pakótza	Eupatorium cann.
fekete Gyop.	Szurokszagü Murvapikk	Origanum vulgár.
Angyal-édes Gyökér	édesgyökerü Páfrán	Polypodium vulg.
Aron Gyökér	motskos Kontyvirág	Aruum maculat.
édes Gy.	Édes Likritz	Glycyrrhiza glabr.
erdei, vad édes Gy.	édesgyökerü Páfrán	Polypodium vulg.
elharapott Gy.	tsongagyökerü Sikkantyü	Scabiosa succisa
farkasölő Gyökér	Farkasölő Sisakvirág	Aconitum Lycoc.
Fetske Gy.	Méregölő Tzinka	Cynanchum Vinc.
Fejér, gyenge Gy.	sokbótykü Gyöngyvirág	Convallaria Poly.
fogas Gy.	Fogasír	Dentaria
gyömbéres Gy.	Szegfűszagü Tzikkszát	Geum urbanum
hársag Gy.	farkas Gégevirág	Aristolochia Clem.

<i>Régi Név.</i>	<i>Megállított Név.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
<i>Imely Gyökér</i> - - -	<i>Imely Montika</i> - -	<i>Anthemis Pyreth.</i>
<i>kénkőves Gy.</i> - - -	<i>kénkőves Kotsord</i> - -	<i>Peucedanum offic.</i>
<i>kereszt Gy.</i> - - -	<i>Aggó Uszögör</i> - - -	<i>Senecio vulgaris</i>
<i>keresztes, likatsos Gy.</i>	<i>keresztes Tarnits</i> - -	<i>Gentiana cruciat.</i>
<i>késérű Gy.</i> - - -	<i>sárga Tarnits</i> - - -	<i>Gentiana lutea.</i>
<i>kigyó, tekert Gy.</i> -	<i>Tekert Tzikszár</i> - -	<i>Polygonum Bist.</i>
<i>konyi Gy.</i> - - -	<i>Tör'sika Szironták</i> -	<i>Ranunculus scel.</i>
<i>matska Gy.</i> - - -	<i>matska Gyökönke</i> - -	<i>Valeriana officin.</i>
<i>medve Gy.</i> - - -	<i>hujas Adáz</i> - - -	<i>Aethusa Mleum</i>
<i>mester, tsászdr Gy.</i> -	<i>tsitsokás Derely</i> - -	<i>Imperatoria Ostr.</i>
<i>brvény, örmény, örd. Gy.</i>	<i>Órvény Sertetség</i> - -	<i>Inula Helenium</i>
<i>petseles Gy.</i> - - -	<i>sokbőtykű Gyöngyvirág</i>	<i>Convallaria Poly.</i>
<i>pirosító Gy.</i> - - -	<i>sűrös Vértő</i> - - -	<i>Onosma schioid.</i>
<i>delto</i> - - -	<i>Terjőke Kigyószisz</i> -	<i>Echium vulgare</i>
<i>ró'sa Gy.</i> - - -	<i>Szagostövű Ró'sika</i> -	<i>Rhodiola rosea</i>
<i>szarvas Gy.</i> - - -	<i>köris Ezerjő</i> - - -	<i>Dictamnus albus</i>
<i>sádrétű Gy.</i> - - -	<i>Turbán Liliom</i> - - -	<i>Lilium Martagon</i>
<i>szegfű, szerelem Gy.</i>	<i>Szegfuszagú Tzikklász</i>	<i>Geum urbanum</i>
<i>tenyeres Gy.</i> - - -	<i>foltos Kosbor</i> - - -	<i>Orchis maculata</i>
<i>ugró Gy.</i> - - -	<i>Nagysár Szettyin</i> - -	<i>Euphorbia Lath.</i>
<i>üres Gy.</i> - - -	<i>Likasir Füstike</i> - -	<i>Fumaria bulbosa</i>
<i>viola Gy.</i> - - -	<i>viola Nőzirom</i> - -	<i>Iris Florentina</i>
<i>eb Gyömbér</i> - - -	<i>borsos Tzikkszár</i> - -	<i>Polygonum Hydr.</i>
<i>német Gyömb.</i> - - -	<i>motskos Kontyvirág</i>	<i>Arum maculatum</i>
<i>részeg Györgyfű</i> - - -	<i>sártetéző Korpaffü</i>	<i>Lycopodium Sel.</i>
<i>Gyözedelmestü</i> - - -	<i>fátyolos Hagyma</i> - -	<i>Allium victorialis</i>
<i>Gyújtovány</i> - - -	<i>Gyújtován Pintyő</i> - -	<i>Antirrhinum Lin.</i>
<i>Gyú'ufa</i> - - -	<i>Farkas Boroszlán</i> - -	<i>Daphne Mezser.</i>
<i>veres Gyűrű</i> - - -	<i>Veresgyűrű Somfa</i> - -	<i>Cornus sanguinea</i>
<i>fekete Gyűrű</i> - - -	<i>Feketegyűrű Javor</i> - -	<i>Acer Tataricum</i>
<i>veres Gyűrűfű</i> - - -	<i>aranyos Ritkaréj</i> - -	<i>Solidago Virgaur.</i>
<i>Gyűrűvirág</i> - - -	<i>kerti Peremet</i> - - -	<i>Calendula offic.</i>
<i>Havasi Hagyma</i> - - -	<i>fátyolos Hagyma</i> - -	<i>Allium victorial.</i>
<i>kigyó H.</i> - - -	<i>üstökös Jatzint</i> - - -	<i>Hyacinthus com.</i>
<i>delto</i> - - -	<i>medve Hagyma</i> - - -	<i>Allium ursinum</i>
<i>delto</i> - - -	<i>eperj Jatzint</i> - - -	<i>Hyacinth. Bothr.</i>
<i>kövi H.</i> - - -	<i>kérges Hagyma</i> - - -	<i>Allium angulos.</i>
<i>kutya, Fekete H.</i> - -	<i>bajuszszos Hagyma</i> -	<i>Allium vineale</i>
<i>magvas, Török H.</i> - -	<i>kigyós Hagyma</i> - - -	<i>Allium Scorodopr.</i>
<i>vizi fog H.</i> - - -	<i>hagymaszagú Tarorja</i>	<i>Teucrium Scord.</i>
<i>Hagymaszfű</i> - - -	<i>Koghagymaszagú Szegets</i>	<i>Erysimum Alliar.</i>
<i>Hangafű</i> - - -	<i>vetési Reptze</i> - - -	<i>Sinapis arvensis</i>
<i>Harangvirág</i> - - -	<i>Tsengetyüke</i>	<i>Campanula</i>
<i>delto</i> - - -	<i>piros Perháta</i> - - -	<i>Ipomoea purpur.</i>
<i>delto</i> - - -	<i>Harang Tzámoly</i> - -	<i>Aquilegia vulgar.</i>
<i>Haritska, Hajdéná</i> - -	<i>Pohánka Tzikkszár</i> -	<i>Polygon. Fagop.</i>
<i>szulák Haritska</i> - -	<i>szulák Tzikkszár</i> - -	<i>Polygonum conv.</i>

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Dedk Nevezetek
<i>Keserű</i> Háromlevelűfű	<i>Vidra</i> Eletzke . . .	<i>Menianthes trif.</i>
Harmattartó	<i>Harmattartó</i> Tippan .	<i>Agrostis spicav.</i>
Hársfa	<i>Hárs</i> Szódokfa . . .	<i>Tilia europaea</i>
<i>Farkas</i> Hárs	<i>Farkas</i> Boroszlán . .	<i>Daphne Mezser.</i>
Hasláglyítófű	<i>kerek</i> Mályva	<i>Malva rotundifol.</i>
detto	<i>eggyenyári</i> Szélfű . .	<i>Mercurialis ann.</i>
Háshajtómag	<i>Nagysár</i> Szettyin . .	<i>Euphorbia Lath.</i>
Hájasfű	<i>Aggó</i> Uszögör	<i>Senecio vulgaris.</i>
Hajnalka	<i>piros</i> Perkáta	<i>Ipomoea purpur.</i>
Hajnevelőfű	<i>Fonal</i> Fűnyüg	<i>Cuscuta europaea</i>
Héhelűfű	<i>Tümagvú</i> Turbolya . .	<i>Scandix Pecten.</i>
Héla	<i>Héla</i> Zab	<i>Avena futua</i>
<i>nyúl</i> Here	<i>nyúl</i> Szapúka	<i>Anthyllis vulner.</i>
<i>Ketske</i> Here	<i>fűi</i> Zanót	<i>Cytisus Laburn.</i>
detto	<i>Ketskere</i> Gálga	<i>Galega officinalis</i>
<i>szarvasz, szagos</i> Ló H.	<i>szarvas</i> Kerep	<i>Lotus corniculat.</i>
<i>Spanyol, szamár</i> Ló H.	<i>tukarmány</i> Baltatzim .	<i>Hedysarum onobr.</i>
<i>német</i> Ló H.	<i>kék</i> Tsigatső	<i>Medicago sativa</i>
Herehura	<i>Herehura</i> Lóhere . . .	<i>Tritolium arvens.</i>
Héjjaköröm	<i>édeslevelű</i> Bóka	<i>Astragalus glycy.</i>
Héjjakút	<i>Héjjakút</i> Mátsonya . .	<i>Dipsacus laciniat.</i>
Hidegleléstgyógyító .	<i>Földepe</i> Tarnits	<i>Gentiana Centaur.</i>
Higvirítz	<i>édes</i> Likritz	<i>Glycyrrhiza glabr.</i>
Höldfű	<i>Höldruta</i> Ozmond . . .	<i>Osmunda Lunar.</i>
Höllőláb	<i>Höllőláb</i> Útifű	<i>Plantago coronop.</i>
detto	<i>Höllőláb</i> Muhar	<i>Panicū crus corv.</i>
detto	<i>Boglárka</i> Szironták . .	<i>Ranunculus repens</i>
Hólyagfa	<i>mogyorós</i> Hályogfa . .	<i>Staphylaea pinn.</i>
Hozzámenyülj	<i>Üvegszárú</i> Fájvirág . .	<i>Impatiens noli ta.</i>
Hügyosfű, Hölgywál lásd	<i>Gyűjtövdny</i>	
<i>fehér</i> Hűnyor	<i>Fejér</i> Zászpa	<i>Veratrum album</i>
<i>kis, disznó</i> H.	<i>kódos</i> Tzikkszár	<i>Polygonum Pers.</i>
<i>sárga</i> H.	<i>tavaszi</i> Hérits	<i>Adonis vernalis</i>
<i>vizi</i> , H.	<i>borsos</i> Tzikkszár	<i>Polygonum Hydr.</i>
<i>kék</i> Ibolya	<i>tavaszi</i> Viola	<i>Viola odorata</i>
<i>fürtös</i> Ibolya	Tsillagfürt	<i>Lupinus</i>
Igar v. Ibarfa	Jávör	<i>Acer</i>
Imely	<i>Imely</i> Montika	<i>Authemis Pyreth.</i>
Imer	<i>Imer</i> Kolokán	<i>Stratiotes Aloid.</i>
Imola	<i>Imola</i> Tsüküllő	<i>Centaurea Jacea</i>
Ineresztőfű	<i>tsútsos</i> Magrugó	<i>Momordica Bals.</i>
Innyújtófű	<i>Pénzlevelű</i> Lizinka . . .	<i>Lysimachia num.</i>
detto	<i>réti</i> Tsikorka	<i>Gratiola officin.</i>
Infű	<i>Kalintza</i> Katskanyak . .	<i>Ajuga Chamaep.</i>
<i>arany</i> Istáp	<i>aranyos</i> Ritkaréj	<i>Solidago Virg.</i>
Istarj	<i>Törösika</i> Szironták . .	<i>Ranunculus scler.</i>
Isteufa	<i>Ábrut</i> Üroma	<i>Artemisia Abrot.</i>

Régi Nevek.

Álegállított Nevek,

Deák Nevezetek

Isteoáikoza tövis	kek Iringo	Eryngium planum
I. hegyelme, haragja	réti Tsikorka	Gratiola officin.
I. kenyere	Rubianka Libatopp	Chenopod. Bothr.
I. korbáttsa	fugas Rezeda	Reseda Luteola
I. korsótskája	mérges Bolonyik	Sium latifolium
I. lovakfarka	lúsd Spárga	
I. nyilafü, kúltsa	nagy Szádor	Orobanché major
I. paréj	peres Maglapél	Atriplex rubra
I. pohárkája	orvosi Fallü	Parietaria officin.
I. szakállá	háromszínű Viola	Viola tricolor
detto	Tömjén Pimpinella	Pimpinella saxif.
detto	motkos Kontyvirág	Arum maculatum
I. táskája	lúsd Pásztorlaska	
I. tenyere	repedő Himboj	Ricinus commun.
Iszalag	Keserédes Tsutsör	Solanum Dulcam.
detto	Iszalag Héttse	Clematis Vitalba
detto	Ostormén Bangita	Viburnum Lant.
Iszapfü	kis Szulák	Convolvulus arv.
Iszkompia	sárga Szömörtze	Rhus Cotinus
Ivoja	fekete Áfonya	Vaccinium Myrt.
olasz Káká	hosszú Pálka	Cyperus longus
virdos, öreg, gyékény K.	ernyős Elets	Butomus umbell.
Kakabot	bodnárosó Gyékény	Typha latifolia
Kakalits, Kakits	dudva Törbóka	Sonchus oleruc.
Kakasláb	Kakasláb Muhar	Panicum crus gal.
detto	Likásir Füstike	Fumaria bulbosa
detto	Boglárka Szironták	Ranunculus rep.
Kakastaréj	erdei Salya	Salvia silvestris
detto	Törgő Lapór	Rhinanthus crist.
detto	posvány Kajmatsör	Pedicularis pulust.
Kakastziemer	Szopora Galambotz	Verbena officin.
detto	taréjqs Lapór	Rhinanthus Alect.
Kakasvirág	nyári Hérits	Adonis aestivalis
Kakukfü	Kakuk Dömütka	Thymus Serpyll.
olasz Kakukfü	kerti Dömütka	Thymus vulgaris
Kakuk pogátsa	réti Ketskedisz	Tragopogon prat.
K. póktefü	Kakuk Foszlár	Cardamine prat.
K. Szegfü	Kakuk Métsvirág	Lychnis flos cucull
K. terjek	Tikszem	Anagallis
K. virág	nyári Hérits	Adonis aestivalis
detto	májusi Gyöngyvirág	Convallar. majal.
Kalánlevelüfü	Kalán Torma	Cochlearia officin.
Kalapfü	Kalapos Szattyú	Tnssilago Petasit.
Kalarabé	kalarabé Káposzta	Brassica Gongyl.
Kalintza	Kalintza Katskanyak	Ajuga Chamaep.
Kamborz	Kamborz Savar	Salsola Kali
Kanári mag	Kanári Polyvatsukk	Phalaris canarien.

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

vad Kandilla	Kundilla Gerely	Geranium macr.
Kankós virág	fejér Nártzis	Narcissus poetic.
fejér K.	kikeleti Hóvirág	Galanthus nivalis
peres K.	veres Nyakagyar	Erythronium dens.
Kannamosó	Kannamosó 'Surló	Equisetum hyem.
Kányafü	Szófia 'Sombor	Sisymbrium Soph.
Kányafa, Gányafa	Kánya Bangita	Viburnum opulus
sb Kapor	blüds Montika	Anthemis Cotula
kerek K.	kerek Kapotnyak	Asarum europ.
mezei K.	hajas Adáz	Aethusa Meum
olasz K.	Anis Kapor	Anethum Foenic.
víz K.	rzi Bosovény	Phellandrium aqu.
detto	füzéres Tóborosta	Myriophyllum spi.
disznó, nyúl Kaposzta	dudva Törbóka	Sonchus oleraceus
erdei Kap.	Tühegyü Turbolya	Scandix Pecten
hírdalyné Kap.	Somkóró Lóhere	Trifolium officin.
víz Kapotnyak	beka Potnya	Hydrocharis mors.
Kápri	Kápri Kaporna	Capparis spinosa
Kárdi	Krdi Ártitsóka	Cynara cardunc.
Karma'sin virág	Pulykaorrú Tzikkszár	Polygonum orient.
Kártifola	Kártifola Kaposzta	Brassica Bothrys.
Kásafü	Tejoltó Galaj	Galium verum
Ris-Kása	víz Ri's	Oryza sativa
náp K.	gyöngy Kömög	Lithospermum off.
harmat, manna, boszor. K.	Harmat Tsenkesz	Festuca fluitans.
Kasavirág	tavasszi Kaukalin	Primula veris
Kaszanyug	Kaszanyüg Babó	Vicia Cracca
Kaszabautó	roka Sás	Carex vulpina
Katika	Katika Sisakvirág	Aconitum Napell.
Katlankóró	mezei Katáng	Cichorium Intyb.
apró Katáng	káka Kahits	Chondrilla juncea
Kelésfü	mezei Sikkantü	Scabiosa arvensis
Kekustoküfü	Keküstökü Fintor	Melampyr. nemor.
tarka Kender	tarka Foganött	Galeopsis Tetrah.
régi K.	iszap Gyopár	Gnaphalium ulig.
víz K.	kender Pakótza	Eupatorium cann.
Kenderike	Kenderike Foganött	Galeopsis cannab.
Kenöfü	paréj Libatopp	Chenopod. B. H.
Kenyérbélvirág	korti Peremér	Calendula officin.
detto	Kenyérbél Tzitzkóró	Achillea Ptarmi.
disznó, földi Kenyér	ligeti Türtzirom	Cyclamen europ.
Keresztfü	keresztes Tarnits	Gentiana cruciata
detto	Aggó Uszögör	Senecio vulgaris
detto	patsirta Tsészeszárny	Polygala vulgar.
detto	keresztes Valaj	Valantia cruciata
Keselyüfü	Hurang Tzámoly	Aquilegia vulgar.
Keserüfü	borsos Tzikkszár	Polygonum Hydr.
detto	szupora Szegets	Erysimum officin.

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
Kesztyűvirág	<i>tavaszi</i> Kankalin	<i>Primula veris</i>
Kétlevelűfű	<i>Kétlevelű</i> Kosbor	<i>Orchis bifolia</i>
<i>nad</i> Ketskelű	<i>Zerge</i> Tarkőr	<i>Doronicum Pard.</i>
Ketskeszarrűfű	<i>Bukszarrű</i> Lepkeszeg	<i>Trigonel. foen. gr.</i>
Ketskeszakáli	<i>szakállas</i> Bajnótza	<i>Spiraea Aruncus.</i>
detto	<i>Jerikói</i> Lontz	<i>Lonicera caprifol.</i>
Kevélyfű	<i>bogyós</i> Linka	<i>Hypericum Andr.</i>
Kígyófű	<i>hosszú</i> Gégevirág	<i>Aristolochia longa</i>
detto	<i>fekete</i> Ilányor	<i>Helleborus niger</i>
Kígyótráng	<i>Tekert</i> Tzikkszár	<i>Polygonum Bist.</i>
detto	<i>Sárkány</i> Kontyvirág	<i>Arum Dracuncul.</i>
Kígyóharaptalű	<i>Hollóláb</i> Útifű	<i>Plantago coronop.</i>
Kígyómarástgyógyító	<i>reti</i> Ketskedisz	<i>Tragopogon prat.</i>
Kanfű	Golgota	<i>Passiflora</i>
Királyfű	<i>Somkóró</i> Löbere	<i>Trifolium officin.</i>
K. darda	<i>ágas</i> Magzating	<i>Asphodelus ram.</i>
K. dinnye	<i>sulyom</i> Szurdants	<i>Tribulus terrestr.</i>
K. gyertya	<i>ökör</i> Farkkóró	<i>Verbascum Thaps.</i>
K. virág	<i>Ajaja</i> Sarkvirág	<i>Delphinium Ajuc.</i>
Kisaszszony papottsá	<i>herti</i> Fájvirág	<i>Impatiens Bals.</i>
Klárifű	<i>Spárga</i> Nyúlárnyék	<i>Asparagus officin.</i>
Klárifsa	<i>kldris</i> Tsutsór	<i>Solanum Pseudo-</i>
<i>mezei</i> Kolándrom	<i>mezei</i> Kandilla	<i>Nigella arvensis</i>
Köldüstetű	<i>sulyom</i> Szurdants	<i>Tribulus terrestr.</i>
detto	<i>szűros</i> Tsimpaj	<i>Xanthium Strum.</i>
Kolompír	<i>Kolompír</i> Tsutsór	<i>Solanum tuberos.</i>
<i>üszögös</i> Konkoly	<i>szelito</i> Vadótz	<i>Lolium temulent.</i>
Kontyosfű	<i>motskos</i> Kontyvirág	<i>Arum maculatum</i>
Kornisfű	<i>Kornú's</i> Tarnits	<i>Gentiana Pneum.</i>
Koronafa	<i>fejer</i> Akász	<i>Robinia Pseudo-</i>
Korpavirág	<i>köd</i> Daravirág	<i>Draba verna</i>
Korsótska	<i>mérges</i> Bolonyik	<i>Sium latifolium.</i>
Koszfű	<i>mezei</i> Sikkantű	<i>Scabiosa arvensis</i>
Kosmaska	<i>Tövesrépa</i> Káposzta	<i>Brassica Kapa</i>
Kótsagtollfű	<i>kösönséges</i> Páprád	<i>Polytrichum com.</i>
<i>kretai</i> Kotsord	<i>kretai</i> Einreke	<i>Athamanta eret.</i>
Köméz	<i>edessgyökerű</i> Páfrán	<i>Polypodium vulg.</i>
Kömágvűfű	<i>gyöngy</i> Kömag	<i>Lithospermum off.</i>
Ködvirág	<i>Köd</i> Müköts	<i>Androsace lactea</i>
detto	<i>Köd</i> Daravirág	<i>Draba verna</i>
Kökényfa	<i>Kökény</i> Szilva	<i>Prunus spinosa</i>
<i>festő, hashajtó</i> K.	<i>Varjútövis</i> Bengé	<i>Rhamnus cathart.</i>
<i>kender</i> Kökörtsin	<i>nagy</i> Szádor	<i>Orobanche major</i>
<i>kétlevelű</i> K.	<i>tojásdud</i> Bibak	<i>Epipactis ovata</i>
<i>piros</i> K.	<i>füles</i> Kosbor	<i>Orchis mascula</i>
<i>reti, tarka, tenyeres</i> K.	<i>fültos</i> Kosbor	<i>Orchis maculata</i>
<i>sárga</i> K. Kükorits	<i>tavaszi</i> Hérits	<i>Adonis vernalis</i>
<i>összi</i> K.	<i>Zás-pa</i> Kikerits	<i>Colchicum autum.</i>
Köldökű	<i>honyos</i> Kösony	<i>Cotyleon umoil.</i>

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

Köles - - - - -	Köles Muhar - - -	<i>Panicum miliac.</i>
bor K. - - - - -	bor Muhar - - - -	<i>Panicum german.</i>
kandri K. - - - - -	Kandri Polyvatsukk -	<i>Phalaris canar.</i>
madár, tengeri gyöngy K.	gyöngy Kömag - - -	<i>Lithospermum off.</i>
rókafarkú, olasz K. -	olasz Muhar - - -	<i>Panicum Italicum</i>
Sz. Jób K. - - - - -	fűzértermő Kötsepp -	<i>Coix Lachryma</i>
tatár K. - - - - -	kétszínű Tzirok - - -	<i>Holcus bicolor</i>
Tzir K. - - - - -	seprő Tzirok - - - -	<i>Holcus Sorghum</i>
disznó, erdei Kömény	kénköves Kotsord - -	<i>Pencedanum offic.</i>
édes, Betsi K. - - - -	Ani's Kapor - - - -	<i>Anethum Foenic.</i>
fekete K. - - - - -	sörös Kandilla - - -	<i>Nigella sativa</i>
hegyi, Kertai K. - - -	orvosi Magtaraj - - -	<i>Tordylium offic.</i>
Köri'slevelűfü - - - -	köris Ezerjő - - - -	<i>Dictamnus albus</i>
Körkőj - - - - -	magvas Gomborka - -	<i>Myagrum sativ.</i>
Köröntőfü - - - - -	piros Páponya - - - -	<i>Physalis Alkekén.</i>
detto - - - - -	bíbirtós Kőtör - - - -	<i>Saxifraga granul.</i>
detto - - - - -	Aggó Üszögör - - - -	<i>Senecio vulgaris</i>
detto - - - - -	orvosi Falfü - - - -	<i>Parietaria officin.</i>
ölvöltin Körtvély -	fojtós Berekenye - - -	<i>Sorbus domestica</i>
Körtvélylevelűfü - -	soros Körtike - - - -	<i>Pyrola secunda</i>
Köszinét - - - - -	lásd	
Köszvényfü - - - - -	Püszmété.	
detto - - - - -	Kalintsa Katskanyak -	<i>Ajuga chamaep.</i>
detto - - - - -	fonal Fűnyüg - - - -	<i>Cuscuta europ.</i>
Kövérfü - - - - -	Tsombor Ménta - - -	<i>Mentha Pul'eg.</i>
Krisztus tenyere - - -	Bahlevelű Szaka - - -	<i>Sedum Telaphium</i>
Kruppa - - - - -	repedő Himbó - - - -	<i>Ricinus commun.</i>
Kruunputz - - - - -	Pohánka Tziikkaszt -	<i>Polygon. Fagop.</i>
Krumpli - - - - -	henye Fenyőfa - - - -	<i>Abies pumilio</i>
Kuklásfü - - - - -	lásd	
sad Kukojtza - - - -	Kolompir.	
Kukorica - - - - -	méregölő Sisakvirág -	<i>Aconitum Anthor.</i>
Kurvavirág - - - - -	fekete Áfonya - - - -	<i>Vaccinium Myrt.</i>
Kutyabogyó - - - - -	Tengeri Malé - - - -	<i>Zea Mays</i>
K. fa - - - - -	ökörszem Aranvirág -	<i>Chrysanth Leuo.</i>
K. tej - - - - -	fekete Tsutsór - - - -	<i>Solanum nigrum</i>
	kutya Bengé - - - -	<i>Rhamnus Frang.</i>
	Szettyin - - - - -	<i>Euphorbia</i>
Jábmosófü - - - - -	tajtékzó Szappanfü -	<i>Saponaria officin.</i>
detto - - - - -	sárga Siliom - - - -	<i>Heimerocallis flavo</i>
Laboda - - - - -	kecki Maglapél - - - -	<i>Atriplex hortens.</i>
detto - - - - -	güti Libatopp - - - -	<i>Chenopod. murale</i>
büdds, kutya L. - - -	büdds Libatopp - - - -	<i>Chenopod. Vulv.</i>
kerti L. - - - - -	kerti Paréj - - - - -	<i>Spinacia olerac.</i>
úti L. - - - - -	úti Maglapél - - - -	<i>Atriplex patula</i>
veres L. - - - - -	veres Libatopp - - - -	<i>Chenopod. rubr.</i>
detto - - - - -	veres Maglapél - - - -	<i>Atriplex rubra</i>
Laboda eperj - - - - -	ró'sis Maglapél - - -	<i>Atriplex rosea</i>
Langosfü - - - - -	lángos Szirontak - - -	<i>Ranunculus Flam.</i>

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek.

Lapitzkásfü	Lapitz	Lunaria
Laptavirág	Kánya Bangita	Viburnum Opulus
kis édes Lapu	Lököröm Szattyú	Tussilago Farfara
nagy édes L.	Kalapos Szattyú	Tussilago Petas.
fejér, tarka L.	tarka Bogáts	Carduus marian.
fejérhátú, tövisses L.	Fejérhátú Bordon	Onopordum Acan.
hegyes, édes L.	sos Lórom	Rumex acutus
keserű, széles L.	Keserűlapu Bojtorján	Arctium Lappa
medve, mester L.	tsitsókás Derely	Imperatoria Ostr.
olvasz L.	kerti Ártitsóka	Cynara Scolymus
szamár L.	szürös Tsimpaj	Xanthium Strum.
szeplő L.	kis Szeplén	Cerinth minor
szomjú L.	Héjjakút Mátsonya	Dipsacus laciniat.
veres L.	véres Polvavahordó	Hypochaeris mac.
vizi L.	vizi Lórom	Rumex aquaticus
Lásponya	horizú Nászpolya	Mespilus german.
Lator kóidús	Tor'sika Szirontak	Ranunculus sceler.
Lajtorjafü	újjas Muhar	Panicum auctyl.
szürös Lajtorja	szürke Fenyér	Andropogon Isch.
Lednek	abruk Babo	Vicia sativa
kerti Led.	Bagóltsa Lentse	Cicer arietinum
szegecs Led.	hárdos Koruilla	Coronilla securid.
Legyfü	borsos Tzikkszar	Polygonum Hydr.
Legyezőfü	Legyező Bajnótzsa	Spiraea Ulmaria
Lemonya	sarvas Kortyó	Pyrola secunda
beka Len	Gyújtován Pintyő	Antirrhinum Lin.
Lenfójtó	tseplecs Pintyő	Antirrhin. Elatine
Lenfoldpaplan	fonal Funyug	Cuscuta europaea
Lenlevelűsu	Gyújtován Pintyő	Antirrhinum Lisa.
vad Lentse	szegecs Bükkön	Lathyrus sativus
detto	abruk Babó	Vicia sativa
detto	négymagvú Gombibe	Ervum tetrasper.
Lentsefa	Pukkantó Dudafürt	Culutea arborese.
Lentseköröm	édeslevelű Bóka	Astragalus glycyph.
beka, vizi Lentse	Lepőse	Lenna
motsári L.	tavaszi Motsárhúr	Callitriche verna
Lentsekóró	Seprő Jeneszter	Spartium scopar.
Léplü	katskaringós Bordalap	Asplenium Ceter.
Lepkissebbítő	dús Magzating	Asphodelus ram.
vad Léstyan	orvosí Magtaraj	Tordylium officin.
Lezón	veres Fenyőfa	Pinus Larix
Levestikon	Léstyan	Ligusticum
Likasir	Likasir Füstike	Fumaria bulbosa
detto	Parkas Gégvirág	Aristolochia Clem.
Likaslevelűfü	Tsengő Linka	Hypericum perfor.
büdös Liliom	büdös Nösziróm	Iris foetidissima
erdei L.	Turbán Liliom	Lilium Martagon
kék L.	pompás Nösziróm	Iris germanica

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Dedk Nevezetek

otzkás Liliom	koztkás Hatkotú	<i>Fritillaria Meleag.</i>
radár L.	hóhólo Dakoska	<i>Gladiolus comm.</i>
lusi L.	viola Nösziröm	<i>Iris Florentina</i>
úrgra, madár L.	sárga Sármá	<i>Ornithogalum lut.</i>
árga L.	sárga Siliom	<i>Hemerocallis flava</i>
ts, vizi L.	sás Nösziröm	<i>Iris pseudacorus</i>
zrka L.	turka Nösziröm	<i>Iris variegata</i>
ófark	mezei 'Surló	<i>Equisetum arvens.</i>
lzi Lóf.	Lófark Uszszakáll	<i>Hippuris vulgaris</i>
ökörösfü	Lökörmü Szattyú	<i>Tussilago Farfara</i>
óhere — — lásd	Here	
ónyelvü	nyelves Péra	<i>Ruscus Hypoglos.</i>
ópátkó	ernyős Patkótzim	<i>Hippocrepis com.</i>
ad Lontzfü	Lontz Meténg	<i>Vinca major</i>
alapos Lórum	Kapontz Rababara	<i>Rheum Rhapont.</i>
obostök — — lásd	Levestikon	
üdláb	gáti Libatopp	<i>Chenopod. mural.</i>
detto	tigetsi Baktopp	<i>Aegopod. Podagr.</i>
pásit	liba Pimpo	<i>Potentilla anserin.</i>
rettentő	Höldruta Ozmund	<i>Osmunda Lunar.</i>
ützfa	Lütz Fenyő	<i>Pinus picea</i>
ützerna	kek Tsigatső	<i>Medicago sativa</i>
V adárhúr	L údhúr	<i>Alsine</i>
detto	veszszős Fagyal	<i>Ligustrum vulgar.</i>
1. lab	kenyelő Korbetző	<i>Omithopus perpus.</i>
1. téj	üri Sarmá	<i>Ornithogal. umbel.</i>
ládra — — lásd	Nádra	
lágla	Mágla Szederj	<i>Rubus occident.</i>
láhola	Múhola Ziliz	<i>Althaea officinal.</i>
élete Mák	mezei Kandilla	<i>Nigella arvensis</i>
sarvas M.	sarvas Gódiriz	<i>Chelidon, cornic.</i>
arjú M.	dinnye Hibik	<i>Hibiscus trionum</i>
málna	Málna Szederj	<i>Rubus Idaeus</i>
söny M.	kövi Szederj	<i>Rubus saxatilis</i>
éjér Málva	Múhola Ziliz	<i>Althaea officinal.</i>
árga M.	selyem Sárda	<i>Sida Abutilon</i>
zagos M.	zagos Isztrágór	<i>Pelargonium odor.</i>
Mannafü	harnat Tsenkesz	<i>Festuca fluitans</i>
Martilapu	Lökörmü Szattyú	<i>Tussilago Farfara</i>
Márumfü	Életillat Tarorja	<i>Teucrium Marum</i>
Maszlag	masslagos Redösziröm	<i>Datura Stramon.</i>
Matskafark	matskafarkú Szigoráll	<i>Veronica spicata</i>
M. gyökör	matska Gyökönke	<i>Valeriana officin.</i>
M. mez, Nádra	matska Tsipkepitty	<i>Nepeta Cataria</i>
M. tok	Hershura Löhere	<i>Trifolium arvense</i>
Mázola	Mázola Ziliz	<i>Althaea narbonn.</i>
éjér Májfü	gyönyöru Boglárpót	<i>Pamassia palustr.</i>

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Dedk Nevezetek</i>
<i>kövi</i> Majfű	<i>pai'sos</i> Tsillagalj	<i>Marchantia poly.</i>
<i>tsillagos</i> M.	<i>szagos</i> Müge	<i>Asperula odorata</i>
<i>Majoránna</i>	<i>Majordanna</i> Murvapikk	<i>Origanum Major</i>
<i>varga</i> M.	<i>epres</i> Tsalán	<i>Urtica pilulifera</i>
<i>detto</i>	<i>szurokszagú</i> Murvapikk	<i>Origanum vulgari</i>
<i>havasi</i> Medgy	<i>veres</i> Afonyal	<i>Vaccinium vitisid</i>
<i>Medvefű</i>	<i>Somkőró</i> Lóhere	<i>Trifolium officin.</i>
M. fül	<i>tsifra</i> Kankalin	<i>Primula Auricul</i>
M. köröm	<i>medve</i> Tapsir	<i>Heracleum Sphon</i>
M. talp	<i>dlszes</i> Akánt	<i>Acanthus mollis</i>
<i>Méhfű</i>	<i>Tsitromszagú</i> Melissza	<i>Melissa officinal.</i>
<i>erdei</i> M.	<i>édes</i> Mo'sarvirág	<i>Melittis Meliss.</i>
<i>mezei</i> M.	<i>bugás</i> Tsipkepitty	<i>Nepeta pannonic</i>
<i>moldvai, Török</i> M.	<i>pettegetett</i> Pofóka	<i>Dracoceph. Mola</i>
<i>oldh</i> M.	<i>pai'sos</i> Pofóka	<i>Dracoceph. pelt.</i>
<i>erdei</i> Ménta	<i>hegyi</i> Melissza	<i>Melissa Calamint</i>
<i>hegyi</i> M.	<i>bugás</i> Tsipkepitty	<i>Nepeta pannonic</i>
<i>kőszvény</i> M.	<i>Tsombor</i> Ménta	<i>Mentha Pulegiun</i>
<i>lapos</i> M.	<i>lapos</i> Ba'samint	<i>Balsamita vulgar</i>
<i>matska</i> M.	<i>matska</i> Tsipkepitty	<i>Nepeta Cataria</i>
<i>Nienydörgőfű</i>	<i>rő'sds</i> Fulfű	<i>Sempervivum tect</i>
<i>Méregfű</i>	<i>Farkasölő</i> Sisakvirág	<i>Aconitum Lycoct</i>
<i>vizi</i> Méregfű	<i>Torzsika</i> Szironták	<i>Ranunculus secler</i>
<i>detto</i>	<i>gyilkos</i> Tsomorika	<i>Cicuta virosa</i>
<i>Méregölőfű</i>	<i>Méregölő</i> Tzinka	<i>Cynanchum Vinc</i>
<i>Nerkátz</i>	<i>kerti</i> Pásztinák	<i>Pastinaca sativa</i>
<i>Metsek</i>	<i>Metsek</i> 'Sá sa	<i>Lepidium ruder.</i>
<i>Mézlu</i>	<i>kerti</i> Démentka	<i>Thymus vulgaris</i>
<i>rad</i> Mézfű	<i>tsitrom</i> Derezle	<i>Selinum oreosel.</i>
<i>Mézelke</i> Mézgánts	<i>Tsitromszagú</i> Melissza	<i>Melissa officin.</i>
<i>matska</i> Mézelke	<i>matska</i> Tsipkepitty	<i>Nepeta Cataria</i>
<i>Mihályka</i> monya	<i>Bubuitska</i> Baraboj	<i>Chaerophyl. bull</i>
<i>Mirhatu</i>	<i>Mirha</i> Libatopp	<i>Chenopod. ambi</i>
<i>Mirigyfű</i>	<i>Kalapos</i> Szattyú	<i>Tussilago Petasi</i>
<i>Misegyertya</i>	<i>nagy</i> Szádor	<i>Orobanche major</i>
<i>dedk, disznó</i> Mogyoró	<i>szűrés</i> Tsimpaj	<i>Xanthium Strum</i>
<i>folai</i> M.	<i>mogyorós</i> Bukkőn	<i>Lathyrus tubero.</i>
<i>halyog, hólyag</i> M.	<i>mogyorós</i> Halyogfa	<i>Staphylea pinnat.</i>
<i>Indiai</i> M.	<i>Orgona</i> Lila	<i>Syringa vulgaris</i>
<i>juhász</i> M.	<i>gesztenye</i> Halmán	<i>Bunium Bulbosai</i>
<i>varjú</i> M.	<i>saláta</i> Szironták	<i>Ranunculus Ficar</i>
<i>detto</i>	<i>kolontsos</i> Bajnótza	<i>Spiraea Filipend.</i>
<i>detto</i>	<i>bodsa</i> Tákajak	<i>Scrophularia nod</i>
<i>vizi</i> M.	<i>mogyorós</i> Haramag	<i>Oenanthe pimpin</i>
<i>Mogyoróallja</i>	<i>kerek</i> Kapotnyak	<i>Asarum europ.</i>
<i>detto</i>	<i>ncmes</i> Majfű	<i>Hepatica nobilis</i>
<i>égas</i> Moh	Hípon	<i>Hypnum . . .</i>
<i>ögő-gyepű</i> M.	<i>fdi</i> Fótalj	<i>Sphagnum arbor.</i>

Régi Névck.

Megállított Névck.

Deák Nevezetek

Érdi, szürke, szeles M.	Kunkor Lapony	- -	Peltigera canina
rombás M.	Briqn	- -	Brium
kaptos, földönfolyó M.	Kuptos Korpaü	- -	Lycopodium clav.
ankillus M.	kotzos Zuzmó	- -	Lichen plicatus
állagos M.	Mion	- -	Mnium
üdb M.	Tüdb Zuzmó	- -	Lichen pulmon.
Molyfü	molyüző Farkkóro	- -	Verbascum Blatt.
detto	szarvas Kerep	- -	Lotus corniculat.
kék Molyfü	kék Lóhere	- -	Trifolium caerul.
detto	violaszín Farkkóro	- -	Verbascum phoen.
Momordika	tsütsos Magrugó	- -	Momordica Bals.
Mosófü	'Surló	- -	Equisetum
Motsári virág	motsári Gólyahír	- -	Celtha palustris
Muhartz	piros Páponya	- -	Physalis Alkekema
mészes, német Murok	mészes Bolonyik	- -	Sium Sisarum
Muskata	pé sma Árorr	- -	Erodium mosch.
Muszpolya, Mispulya	Nászpolya	- -	Mespilus
Mustár	fekete 's fejer Reptze	- -	Sinapis nigr. et alb.
erdei, fejer M.	Mustár Káposzta	- -	Brassica Eruca
fejer M.	Tormánts Szegets	- -	Erysimum Barb.
krétui M.	tatár Szirmanyült	- -	Iberis umbellata
nagy sárga M.	fejer Reptze	- -	Sinapis alba
olasz M.	reptze Rezeda	- -	Reseda lutea
sárga M.	vetési Reptze	- -	Sinapis arvensis
vad M.	mezei Tarsóka	- -	Thlaspi campest.
Nádbotkó	Gvékény	- -	Typha
kis Nadályfü	Szászország Rukertz	- -	Bellis perennis
küszép Nadályfü	ostorindás Katskanyak	- -	Ajuga reptans
Nádrasü	P'nzlevelü Lizinka	- -	Lysimachia Num.
bétsi N.	Nádra Pártamag	- -	Pyrethrum Parth.
hegyi N.	bugás Tsipkepitty	- -	Nepeta panuonica
kerek N.	Ketiks Repkény	- -	Glecoina hederica
matska N.	matska Tsipkepitty	- -	Nepeta Cataria
Nagyfü	maszlagos Nadragulya	- -	Atropa Bellodon.
Nagydragula	altató Nadragulya	- -	Atropa Mandrag.
Napfüve, Napranézó	mezei Katáng	- -	Cichorium Intyb.
Napraforgó	Napraforgó Napvirág	- -	Helianthus annuus
Naputann forduló	európai Kunkor	- -	Heliotropium eur.
Narants	Narants Tzitrom	- -	Citrus Aurantium
Nardusfü	Nárdus Gyökönke	- -	Valeriana Phu
bétsi, római N.	romai Gyökönke	- -	Valeriana Celtica
mezei N.	matska Gyökönke	- -	Valeriana officin.
Náthasü	Kenyérbél Tzitzkoró	- -	Achillea Ptarmica
detto	Féregölő Sisakvirág	- -	Delphinium Stap.
Négylevelüfü	Négylevellü Tzillar	- -	Paris quadrifol.
Né'sitfü	Urom	- -	Artemisia
Nöszöfü	Agúr Kosbor	- -	Orchis morio

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Dedk Nevezete</i>
Nyakfű	vállas Tsengetyűke	Campanula Cern.
Nyahasvirág	hosszúnyakú Méhpirilis	Mirabilis longifl.
Nyaktsap, nyelvészű	nyelves Péra	Ruscus Hypoglo.
Nyelvtsapfű	szárdelölő Nyakrovat	Uvularia amplex.
Nyúlful	Nyúlful Holgyomál	Hieracium Auri.
Ny. kék	dudva Tsorbóka	Sonchus olerac.
Ny. szem	szegefűs:agú Tzikklász	Geum urbanum
Nyüfű	vetési Tarsóka	Thlaspi arvense
O láhvirág	kerti Peremér	Calendula officin.
kis, olasz Ol.	kis Bűdöske	Tagetes patula
nagy Ol.	nagy Bűdöske	Tagetes erecta
fűz Olaj	olaj Ezüstfa	Elaeagnus angust.
Orbántzfű	Tsengő Linka	Hypericum perfor.
Orgonafa	Orgona Lila	Syringa vulgaris
Órikel	tzifra Kankalin	Primula Auricul.
Oroszlánfog	pongolya Pitypang	Leontodon Tara.
Or. száj, Orrosfű	aranyevő Píntyő	Antirrhinum ma.
Or. talp	tarcjas Bokál	Alchemilla vulg.
Ostorménfa	Ostormén Bangita	Viburnum Lant.
vad Ökörfark	sárga Magzatng	Asphodelus luteu.
nagy Ökörfarkfű	nagy Szádor	Orobanche majus.
Ökorgű's	tövises Iglitz	Ononis spinosa
Ökörnyelv	mesei Atratzél	Anchusa officin.
kerti Ökörnyelv	kerti Borágó	Borago officinalis
kis Ökörny.	Terjőke Kigyószisz	Echium vulgare
vad, piros Ökörny.	festő Atratzel	Anchusa tinctoria
erdei Ökör szem	erdei Rukertz	Bellis silvestris
detto	Ökör szem Aranvirág	Chrysanth. Leuc.
Ölyvfű	kőfali Holgyomál	Hieracium muro.
Ördög bordája	erdei Páfran	Polypodium Fili.
Ördögfog	Villamag	Bidens
Ö. harapta, marta	tsonkagyökerű Sikkantyú	Scabiosa succisa
Ö. méze	sárga Tarnits	Gentiana lutea
Ö. óldal	Ketskere Gálga	Galega officinalis
Ö. rakolya	fejer Hűnyör	Veratrum album
Ö. szeker, keringő	mesei Iringó	Eryngium camp.
detto	ballagó Savar	Salsola Tragus
Ö. tej	Kissár Szettyin	Euphorbia Esula
Öszike	Zásza Kikerits	Colchicum autum.
Ötlevelűfű	terjedő Pimpó	Potentilla reptans
Ötújjűfű	repedő Himboj	Ricinus communis
P akilints	Pakilints Kóriándrom	Coriandrum test.
Palastfű	karelyos Bokál	Alchemilla vulg.
Palatzkafű	bűdös Nősziröm	Iris foetidissima
detto	mesei Tarsóka	Thlaspi campestr.
nagy Palatzkafű	Lötorma Bértse	Clematis erecta

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Deák Nevezetek
amutfu	pamut Krepin	Asclepias syriacæ
anátz	Panátz Pásztinák	Pastinaca Opop.
ántlikafü	Pántlika Nád	Arundo colorata
apafü	Aldott Tsüküllő	Centaurea bened.
ap erszény	pásztor Tarsóka	Thlaspi bursa pas.
kalap	zöld Hünyor	Helleborus viridis
monya	piros Páponya	Physalis Alkek.
detto	motkos Kontyvirág	Arum maculat.
saji	Malyva	Maiva
virág	ökörsem Aranvirág	Chrysanth. Leuc.
öld Páponya	zöld Hünyor	Helleborus viridis
aplafü	fonal Fűnyűg	Cuscuta europaea
aprag	édesgyökérü Páfrán	Polypodium vulg.
aprágy	erdei Páfrán	Polypodium Filix
arvos Páprád	községes Páprád	Polytrichum com.
aputsvirág	kerti Fájvirág	Impatiens Balsa.
drga Paputsv.	tarka Tízpötzim	Cypripedium calc.
árisfü	Négylevelű Tzillár	Paris quadrifolia
arlagi virág	borzas Bibetyü	Sideritis hirsuta
detto	Tisztes Hunnyász	Stachys recta
arát Paréj	kerti Paréj	Spinacia oleracea
arsonv Paréj	tsákós Amaránt	Amaranthus caud.
iszno P.	gyom Amaránt	Amaranthus hybr.
detto	eggyenyári Szélfü	Mercurialis annua
perj, Ester P.	fejés Mángolt	Blitum capitat.
aboda, német P.	kerti Maglapél	Atriplex hortens.
ratska P.	tarku Foganóit	Galeopsis Tetrah.
sigány P.	kövér Amaránt	Amaranthus Blit.
detto	fejér Libatopp	Chenopodium alb.
eres P.	veres Maglapél	Atriplex rubra
aszköutza	kender Pákötzta	Eupatorium cann.
asztor táska	pásztor Tarsóka	Thlaspi bursa pas.
asztor vessző	Héjjakút Mátsonya	Dipsacus laciniat.
inges Paszuly	singes Babuga	Dolichos sesqu.
gyiptomi P.	köldökös Babuga	Dolichos Lablab
atatz, Papits	berki Kókortsin	Anemone nemor.
atsirta virág	patsirta Tsészészárny	Polygala vulgaris
avafarkfü	Pávafark Gyöngyvirág	Convallaria vertic.
ekete Peimet	fekete Pesztertze	Ballota nigra
enészfü	Moiyűző Farkhóró	Verbascum Blatt.
enzlevelüfü	Pén-levelü Lizinka	Lysimachia num.
eremis	Peremér	Calendula
ibas, kutya Perje	Taratzk Búza	Triticum repens
erdei P.	erdei Páfrán	Polipo. Filix mas
ratskafarkú, ló P.	mezei Komótsin	Phleum pratense
yúl P.	kőcep Rezge	Briza media
zh P.	juh Tsenkesz	Festuca ovina
ősmabimbó	pósmo Játziat	Hyacinthus Musc.

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Deák Nevezetek
Pé'sma boglár - - -	<i>pé'sma</i> Kotzkagyöngy	<i>Adoxa moschat.</i>
P. kóró - - - - -	<i>szurós</i> Péra - - - -	<i>Ruscus aculeatus</i>
sárga Pé'smavirág - - -	<i>joszagú</i> Tsüküllő - - -	<i>Centaurea swaveol.</i>
fejér Pé'smav. - - -	<i>Pé'sma</i> Tsüküllő - - -	<i>Centaurea mosch.</i>
vad Pé'smav. - - -	<i>Búzavirág</i> Tsüküllő - - -	<i>Centaurea Cyan.</i>
büdös Peszertze - - -	<i>fekete</i> Peszertze - - -	<i>Ballota nigra</i>
fejér Pesz. - - - - -	<i>fejér</i> Pemet - - - - -	<i>Marrubium pereg.</i>
vizi Pesz. - - - - -	<i>vizi</i> Peszértz - - - - -	<i>Lycopus europ.</i>
Peszternák - - - - -	<i>kerti</i> Pásztinák - - - -	<i>Pastinaca sativa</i>
Petre'selyem - - - - -	<i>Petreszelyem</i> Zeller	<i>Apium Petrosel.</i>
hegyi Petr. - - - - -	<i>szarvas</i> Derezle - - - -	<i>Selinum Cerrur.</i>
katona Petr. - - - - -	<i>Kéti</i> ks Repkény - - - -	<i>Glecoma hederac.</i>
szigány Petr. - - - - -	<i>kerti</i> Kőriándrom - - - -	<i>Coriandrum sativ.</i>
vizi Petr. - - - - -	<i>mogyorós</i> Haramag - - -	<i>Oenanthe pimpin.</i>
Piekék - - - - -	<i>dudva</i> Tsorbóka - - - -	<i>Sonchus olerac.</i>
Pipats - - - - -	<i>Pipats</i> Mák - - - - -	<i>Papaver Rhoeas</i>
Pipefű - - - - -	<i>liba</i> Pimpó - - - - -	<i>Potentilla anser.</i>
Pipehúr - - - - -	<i>gyenge</i> Lúdhúr - - - - -	<i>Alsine media</i>
Pipetér - - - - -	<i>büdös</i> Moutika - - - - -	<i>Anthemis Cotula</i>
Piritófű - - - - -	<i>festő</i> Atratzél - - - - -	<i>Achusa tinctor.</i>
Pityóka - - - - -	<i>Kolompl</i> Tsutsór - - - -	<i>Solanum tuberos.</i>
detto - - - - -	<i>Tsitsóka</i> Napvirág - - -	<i>Helianthus tuber.</i>
Piszke - - - - -	<i>Piszke</i> Ribiszke - - - -	<i>Ribes Uva crispa</i>
Pisztritz - - - - -	<i>Pisztritz</i> Tinóru - - - -	<i>Boletus subsquam.</i>
Pogány ékesség - - - -	<i>törviss</i> Iglitz - - - - -	<i>Ouonis spinosa</i>
Pogátsalevelű - - - - -	<i>Kisfge</i> Kaktus - - - - -	<i>Cactus opuntia</i>
Pohánka - - - - -	<i>Pohánka</i> Tzikkszár - - -	<i>Polygonum Fago.</i>
Pokolvarfű - - - - -	<i>Pokolvar</i> Libatopp - - - -	<i>Chenopod. hybr.</i>
Polé, Polaj - - - - -	<i>Polé</i> Szigoráll - - - - -	<i>Veronica anagal.</i>
detto - - - - -	<i>Tsombor</i> Ménta - - - - -	<i>Mentha Pulegium</i>
hegyi P. - - - - -	<i>Polé</i> Tarorja - - - - -	<i>Teucrium Polium</i>
vizi P. - - - - -	<i>Derétze</i> Szigorall - - -	<i>Veronica Beccab.</i>
Póré, Pár - - - - -	<i>Poré</i> Hagyma - - - - -	<i>Allium Porrum</i>
Portsfű, Portsín - - - -	<i>Portsin</i> Tzikkszár - - - -	<i>Polygonum avic.</i>
kis Portsín - - - - -	<i>simu</i> Portzika - - - - -	<i>Herniaria glabra</i>
Pöfing - - - - -	<i>Pöfing</i> Poralom - - - - -	<i>Sphaeria lycop.</i>
Poszinéte - - - - -	<i>Pöszméte</i> Ribiszke - - -	<i>Ribes Grossular.</i>
Ptrüszszentő - - - - -	<i>fejér</i> Zászpa - - - - -	<i>Veratrum album</i>
detto - - - - -	<i>Kenyérbél</i> Tzitakóró - - -	<i>Achillea Ptarm.</i>
Pukkantó - - - - -	<i>Pukkantó</i> Dudafürt - - - -	<i>Colutea arboresc.</i>
detto - - - - -	<i>maszlagos</i> Redőszitrom	<i>Datura Stramon.</i>
erdei Puszpáng - - - - -	<i>Börvén</i> Meténg - - - - -	<i>Vinca minor</i>
Putnokfű - - - - -	<i>putnok</i> Démutka - - - - -	<i>Thymus Piperella</i>
detto - - - - -	<i>putnok</i> Ménta - - - - -	<i>Mentha Pulegium</i>
Puzsér - - - - -	<i>pirossító</i> Buzér - - - - -	<i>Rubia tinctorum</i>
Pujkaorr - - - - -	<i>pujkaorrú</i> Tzikkszár - - -	<i>Polygonum orient.</i>

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

Rabbarbara - - -	patikai Rabbarbara -	Rheum palmatum
agadály - - -	ragadó Galaj - - -	Galium Aparine
detto - - -	ragadó Valaj - - -	Valantia Aparine
éka Rag. - - -	ugari Múge - - -	Asperula arvensis
agadó villa - - -	subás Villamag' - - -	Bidens tripartita
akfarkfü - - -	Tömjén Pimpinella -	Pimpinella saxifr.
ánunkulus - - -	Szironták -	Ranunculus
ad Rapontz - - -	Rapontz Tsengetyúke -	Campanula Rhap.
detto - - -	Rapontz Rabarbara -	Rheum Rhapont.
ekenyő - - -	Rekenyő Gomborka -	Myagrum perenne
ekettyeveszsző - - -	Rekettye Füz - - -	Salix acuminata
épa, Putzok Répa -	tsitsoka Napvirág - - -	Helianthus tuber.
iszónó, kún R. - - -	ligeti Túrtszirom - - -	Cyclamen europ.
erdei R. - - -	vállas Tsengetyúke -	Campanula Cerv.
irkas R. - - -	Parkasölő Sisakvirág -	Aconitum Lycoc.
aró R. - - -	Karórépa Káposzta -	Brassica Napus
erek, Korontári, tsvi R.	Kerekrépa Káposzta -	Brassica Rupa
roh, olasz R. - - -	kerti Pásztinák - - -	Pastinaca sativa
áurok R. - - -	sárga Murok - - -	Daucus Carota
eres R. - - -	veres Tzékla - - -	Beta vulgaris
epkény - - -	Repkény Borostyán -	Hedera Helix
ad Retek - - -	büdtés Szirmanyúlt -	Iberis pinnata
reptsén - - -	Reptsén Hanga - - -	Erica vulgaris
detto - - -	fakete Reptze - - -	Sinapis nigra
detto - - -	Tordints Szegets - - -	Erysimum Barbar.
detto - - -	Mustár Káposzta - - -	Brassica Eruca
lass Reptze - - -	reptze Rezeda - - -	Reseda lutea -
lézsuka - - -	kerti 'Sa'sa - - -	Lepidium sativ.
libijankó - - -	Rubidnka - - -	
ligópohár - - -	tarka Tzipőtzim - - -	Cypripedium calc.
lökafark - - -	Étsetpá'sit - - -	Alopecurus
detto - - -	Tsermely Fintor - - -	Melampyr. barb.
detto - - -	iszap Gyopár - - -	Gnaphalium ulig.
detto - - -	olasz Mubac - - -	Panicum italicum
lontófü - - -	Ággó Uszögör - - -	Senecio vulgaris
Ba'sa Ró'sa - - -	róssu Ba'sal - - -	Paeonia officin.
apor R. - - -	tavasszi Hérits - - -	Adonis vernalis
assai R. - - -	róssás Konkoly - - -	Agrosteinma cor.
óvi R. - - -	róssás Fulfü - - -	Sempervivum tect.
ndlyva R. - - -	róssu Ziliz - - -	Alcea rosea
nurvai, szikrai R. -	Szásszorszóp Rukertz -	Bellis perennis
olasz R. - - -	szagostövü Ró'sika -	Rhodiola rosea
óssi R. - - -	róssás Gereptsin - - -	Aster chinensis
vallagi R. - - -	nydri Hérits - - -	Adonis aestivalis
detto - - -	borzas Bibetyü - - -	Sideritis hirsuta
árga R. - - -	nagy Büdoske - - -	Tagetes erecta
Tuba R. - - -	Tubaróssa Póliánt - - -	Polianthes tuber.

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
<i>jerikói Ró'sa</i> - - -	<i>jerikói Lontz</i> - - -	<i>Lonicera caprif.</i>
<i>Rosnyika</i> - - -	<i>szédítő Vadótz</i> - - -	<i>Lolium temulent.</i>
<i>Rubiánka</i> - - -	<i>Rubiánka Libatopp</i> - - -	<i>Chenopod. Bothr.</i>
<i>hold Ruta</i> - - -	<i>Höldruta Ozmund</i> - - -	<i>Osmunda Lunar.</i>
<i>kövi R.</i> - - -	<i>Köruta Bordalap</i> - - -	<i>Asplenium rut-un.</i>
<i>seprő R.</i> - - -	<i>Abrut Uróm</i> - - -	<i>Artemisia Abrot.</i>
<i>vad R.</i> - - -	<i>sallangós Harmala</i> - - -	<i>Peganum Harmal.</i>
detto - - -	<i>Kalintza Katskanyak</i> - - -	<i>Ajuga Chamnep.</i>
<i>Rühfü</i> - - -	<i>mezei Sikkantyú</i> - - -	<i>Scabiosa arvensis</i>
<i>kurti, vad Sáfrán</i> - - -	<i>Sáfrán Szeklitze</i> - - -	<i>Carthamus tinct.</i>
<i>szamár, tót S.</i> - - -	<i>Gordon Szeklitze</i> - - -	<i>Carthamus lunat.</i>
<i>Salamon petséje</i> - - -	<i>sokbüttykű Gyöngyvirág</i> - - -	<i>Convallar. Polyg.</i>
<i>dicső Saláta</i> - - -	<i>mérges Saláta</i> - - -	<i>Lactuca virosa</i>
<i>fa Sal.</i> - - -	<i>tsahajsz Körtike</i> - - -	<i>Pyrola rotundif.</i>
<i>kukuk S.</i> - - -	<i>réli Ketskedisz</i> - - -	<i>Tragopogon prat.</i>
<i>kerek S.</i> - - -	<i>saldta Szirontak</i> - - -	<i>Ranunculus Ficar.</i>
<i>keserű, vad S.</i> - - -	<i>keszeg Saláta</i> - - -	<i>Lactuca scariola</i>
<i>kutya S.</i> - - -	<i>tzernaigü Valupikk</i> - - -	<i>Lapsana commun.</i>
<i>mogyoró S.</i> - - -	<i>Bubuitska Barabój</i> - - -	<i>Chaerophyll. bulb.</i>
<i>nyúl S.</i> - - -	<i>dudva Tsorbóka</i> - - -	<i>Sonchus oleraceus</i>
<i>olasz S.</i> - - -	<i>Turboja Baraboj</i> - - -	<i>Chaerophyl. sativ.</i>
detto - - -	<i>televény Turboja</i> - - -	<i>Scandix Anthrisc.</i>
detto - - -	<i>nagymagvú Mirhaszág</i> - - -	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>tavasszi, bdrányyelvű S.</i> - - -	<i>Gulanhbegy Gyökönke</i> - - -	<i>Valeriana Locust.</i>
<i>téli S.</i> - - -	<i>Endivia Katáng</i> - - -	<i>Cichorium Fnaiv.</i>
<i>vizi, teli S.</i> - - -	<i>Derétze Szigoráll</i> - - -	<i>Veronica Beccab.</i>
<i>Saláta torma</i> - - -	<i>kerti Zsázsa</i> - - -	<i>Lepidium sativ.</i>
<i>erdei 'Sálya</i> - - -	<i>arvasi Szigoráll</i> - - -	<i>Veronica officin.</i>
<i>mezei, fejer 'Sálya</i> - - -	<i>fejer Hunnyász</i> - - -	<i>Stachys german.</i>
<i>kis Sárful</i> - - -	<i>kissár Szettyin</i> - - -	<i>Euphorbia Esula</i>
<i>nagy S.</i> - - -	<i>Nagysár Szettyin</i> - - -	<i>Euphorbia Lath.</i>
detto - - -	<i>repedő Himboj</i> - - -	<i>Ricinus commun.</i>
<i>kék Sarkantyúvirág</i> - - -	<i>mezei Sarkvirág</i> - - -	<i>Delphinium Cons.</i>
<i>spanyol Sark.</i> - - -	<i>nagy Sarkantyúka</i> - - -	<i>Tropaeolum maj.</i>
<i>Sarkányfu</i> - - -	<i>Kontyvirág</i> - - -	<i>Aron</i>
<i>Sarkaslú</i> - - -	<i>mezei Sarkvirág</i> - - -	<i>Delphinium Cons.</i>
<i>Sarkerep</i> - - -	<i>Sárkerep Tsigatsó</i> - - -	<i>Medicago falcata</i>
<i>Sarlófu</i> - - -	<i>Sarlo Bolonyik</i> - - -	<i>Sium Falcaria</i>
detto - - -	<i>orosi Szigorall</i> - - -	<i>Veronica officin.</i>
<i>kis Sarlósfü</i> - - -	<i>Gamanar Tarorja</i> - - -	<i>Teucrium cham.</i>
<i>nagy Sarlósfü</i> - - -	<i>fényes Tarorja</i> - - -	<i>Teucrium lucid.</i>
detto - - -	<i>ssives Tarorja</i> - - -	<i>Teucr scorodonia</i>
detto - - -	<i>sarlos Szigorall</i> - - -	<i>Veronica Teucr.</i>
<i>Sasfü</i> - - -	<i>harang Izamoly</i> - - -	<i>Aquilegia vulgar.</i>
<i>botkös, buzgány Sás</i> - - -	<i>Gyékény</i> - - -	<i>Typna</i>
<i>fodor Sás</i> - - -	<i>Fodorsás Perje</i> - - -	<i>Poa aquatica</i>
<i>gyapjas S.</i> - - -	<i>fártós Gyapú</i> - - -	<i>Kriophorum Poly.</i>

<i>Régi Név.</i>	<i>Megállított Név.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
<i>motsári Sás, Sáté</i>	<i>róka Sás</i>	<i>Carex vulpina</i>
<i>úzi 'Sá'sa</i>	<i>Zsú'sa 'Sombor</i>	<i>Sisymbrium Nast.</i>
<i>átánfű</i>	<i>pettetett. Pofóka</i>	<i>Dracoceph. Mold.</i>
<i>delto</i>	<i>édes Mo'sárvirág</i>	<i>Melittis Meliss.</i>
<i>áj</i>	<i>Saj Medgy.</i>	<i>Prunus Mahaleb</i>
<i>éhfű</i>	<i>búgós Tsakkör</i>	<i>Prenanthes mural.</i>
<i>ébsfa</i>	<i>bűdös Korisfa</i>	<i>Fraxinus excelsior</i>
<i>ébesítőlű</i>	<i>Tor'sika Szironták</i>	<i>Ranunculus sceler.</i>
<i>ébsorrasztó</i>	<i>Szofia 'Sombor</i>	<i>Sisymbrium Soph.</i>
<i>éggvakaró</i>	<i>Tsipke Ró'sa</i>	<i>Rosa canina</i>
<i>élyemfű</i>	<i>pamut Kzepin</i>	<i>Asclepias syriaca</i>
<i>vad 'Senna</i>	<i>Rukkantó. Dudafürt</i>	<i>Colutea arboresc.</i>
<i>éennyedékfű</i>	<i>mez-i Sikkantyú</i>	<i>Scabiosa arvensis</i>
<i>éprentze</i>	<i>Seprentze Kullórojt</i>	<i>Erigeron canad.</i>
<i>épró Seprű</i>	<i>Szofia 'Sombor</i>	<i>Sisymbrium Soph.</i>
<i>éromok, mezei S.</i>	<i>Seprő Urom</i>	<i>Artemisia Scopar.</i>
<i>éerti S.</i>	<i>Seprő Libatopp</i>	<i>Chenopod. Scop.</i>
<i>érga S.</i>	<i>Seprő Jeneszter</i>	<i>Spartium Scopar.</i>
<i>Tzirok S.</i>	<i>Seprő Tzirok</i>	<i>Holcus Sorghum</i>
<i>érkelfű</i>	<i>szártetész Korpafű</i>	<i>Lycopodium Sel.</i>
<i>érvésfű</i>	<i>keresztes Valaj</i>	<i>Valantia cruciat.</i>
<i>éimitőlű</i>	<i>'Suzló.</i>	<i>Equisetum -</i>
<i>éipfa</i>	<i>bűdös Bűrök</i>	<i>Conium maculat.</i>
<i>éiska</i>	<i>Siska Nád</i>	<i>Arundo epigejos</i>
<i>Sobrabori</i>	<i>kerti Kóriándrom</i>	<i>Coriandrum sativ.</i>
<i>Sokterdűfű</i>	<i>sokbötvkű Gyöngyvirág</i>	<i>Convallaria polyg.</i>
<i>'eány Som</i>	<i>sóska Borboja</i>	<i>Berberis vulgaris</i>
<i>Somkóró</i>	<i>Somkóró Lóhere</i>	<i>Trifolium officin.</i>
<i>Sonkil</i>	<i>'Sonkil Nartais</i>	<i>Narcissus Jonquil.</i>
<i>épró, fetske, madár Sóska</i>	<i>madár Sósdi</i>	<i>Oxalis Acetosella</i>
<i>éavasi, ló S.</i>	<i>éavasi Lórom</i>	<i>Rumex alpinus</i>
<i>éerek, kerti, spanyol S.</i>	<i>Kertisóska Lórom</i>	<i>Rumex scutatus</i>
<i>éó S.</i>	<i>sós Lórom</i>	<i>Rumex acutus</i>
<i>émadár, füles S.</i>	<i>émadár Lórom</i>	<i>Rumex Acetosella</i>
<i>émezei S. Sósdi</i>	<i>Érdeisóska Lórom</i>	<i>Rumex Acetosa</i>
<i>Sóskafa</i>	<i>sóska Borboja</i>	<i>Berberis vulgaris</i>
<i>Sömörfű</i>	<i>lúngos Szironták</i>	<i>Ranunculus flamm.</i>
<i>Spárga</i>	<i>Spárga Nyúlárnyék</i>	<i>Asparagus officin.</i>
<i>Spenót, Spináta</i>	<i>kerti Paréj</i>	<i>Spinacia oleracea</i>
<i>vad Sp.</i>	<i>paréj Libatopp</i>	<i>Chenop. bon. Henr.</i>
<i>Spikinárd</i>	<i>Spikinárd Levendula</i>	<i>Lavandula Stoech.</i>
<i>földi Sulyom</i>	<i>Sulyom Szardans</i>	<i>Tribulus terrestr.</i>
<i>Sukollat</i>	<i>Búzavirág Tsüküllő</i>	<i>Centaurea Cyanus</i>
<i>'Su'sánka</i>	<i>Gumandor Tarosja</i>	<i>Teucrium Cham.</i>
<i>Sülyfű</i>	<i>motskos Kontyvirág</i>	<i>Arum maculat.</i>
<i>delto</i>	<i>Bablevelű Szaka</i>	<i>Sedum Telephium</i>
<i>delto</i>	<i>borsas Portzika</i>	<i>Herniaria hirsuta</i>
<i>delto</i>	<i>salúta Szironták</i>	<i>Ranunculus Ficar.</i>

Régi Nevek.

Meggállított Nevek.

Dedk nevezetek

delto - - - -	sokbőtykű Gyöngyvirág	Convallar. Polyg.
Szakadástgyógyító - - - -	sima Portzika - - - -	Herniaria glabra
Szakasófü - - - -	Szaka Savar - - - -	Salsola Soda
Száldokfa - - - -	Szódokfa - - - -	Titia
Szamárköröm - - - -	Lökörmű Szatnyú - - - -	Tussilago Farsara
Szanitőr, Szauikula - - - -	hegyi Gomberyő - - - -	Sanicula europ.
Szaporafü - - - -	Szaporu Galambotz - - - -	Verbena officinal.
nóstény Szap. - - - -	szaporu Szegets - - - -	Erysimum off.c.
Szaragógya - - - -	tsere Galagonya - - - -	Crataegus Oxyac.
Szarazfu - - - -	arany Gyopar - - - -	Gnaphal. Stocch.
delto - - - -	bersett Kónis - - - -	Coniza squarrosa
Szárfü - - - -	terjedő Pimpó - - - -	Potentilla reptans
Szarkaláb - - - -	mezei Sarkvirág - - - -	Delphinium Cons.
Szartsafü - - - -	Békututaj Uszany - - - -	Potamogeton nat.
erdei Szartsafü - - - -	Repheny Borostyán - - - -	Hedera Helix
Szarvasnyelvüfü - - - -	Szarvasnyelvü Bortalap	Asplenium Scolo.
Szaszfu - - - -	Börven Meténg - - - -	Viuca minor
Szazbotyküfü - - - -	Portsin Tzikkszár - - - -	Polygonum avic.
Szazfejüfü - - - -	mezei Iringó - - - -	Eryngium camp.
Szazforintosfü - - - -	Pöldepe Tarnits - - - -	Gentiana Centaur.
Szazszorszep - - - -	Százszorszep Rukertz - - - -	Bellis perennis
Szederjfa - - - -	Szeder Eperfa - - - -	Morus nigra
Szédülofü - - - -	Zerge Tarkor - - - -	Doronicum Pard.
bársony, török Szegfü	kis Büdöske - - - -	Tagetes patula
büdös Sz. - - - -	nagy Büdöske - - - -	Tagetes erecta
erdei Sz. - - - -	Szegfuszagü Tzikkiász	Geum urbanum
mezei, kakuk Sz. - - - -	kakuk Métsvirág - - - -	Lychnis flos cuculi
vad Szélfü - - - -	kulintza Katskanyak - - - -	Ajuga Chamaep.
Szélvirág - - - -	berki Kökörtsio - - - -	Anemone nemor.
Szelente - - - -	Orgona Lila - - - -	Syringa vulgaris
delto - - - -	májusi Gyöngyvirág - - - -	Convallaria majal.
Szemfü - - - -	Szemvidtő Szálkatsék	Euphrasia officin.
Szemerkefa - - - -	Jegenye Fenyő - - - -	Pinus abies
Szénakek - - - -	Gamandor Tarorja - - - -	Teucrium Cham.
Szentfü - - - -	Szaporu Galambotz - - - -	Verbena officin.
Szent Antal, Sz. Ivánfü	Téjöltő Galaj - - - -	Galium verum
Sz. Benedek füve - - - -	Szegfuszagü Tzikklász	Geum urbanum
Sz. Borbála füve - - - -	Tormánt Szegets - - - -	Erysimum Barbur.
Sz. György virág - - - -	tavaszi Kankalin - - - -	Primula veris
delto - - - -	májusi Gyöngyvirág - - - -	Convallaria majal.
Sz. György füve - - - -	Eggylevelű Kigyónyelvü	Ophioglos. vulgat.
Sz. György lovasarka - - - -	spirtga Nyúlárnyék - - - -	Asparagus officin.
Sz. Haromság Viola - - - -	Háromsinü Viola - - - -	Viola tricolor
Sz. Ilona füve - - - -	Füzén Lizinka - - - -	Lysimachia vulg.
delto - - - -	sárga Tarnits - - - -	Gentiana lutea
delto - - - -	közönséges Páprád - - - -	Polytrichum com.
delto - - - -	tsipkés Bortalap - - - -	Asplenium Trich.
delto - - - -	keresztos Tarnits - - - -	Gentiana cruciata

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Deák Nevezetek

detto - - - -	erdei 'Salva - - - -	Salvia silvestris
Szent Kunigunda füve	kender Pakótzta - -	Eupatorium Cunn.
Sz. László füve - - -	keresztes Tarnits - -	Gentiana cruciata
Sz. Lőrincz füve - - -	Aléregülő Tzinka - -	Cynanchum Vinc.
Sz. Magdolna füve - -	matska Gyökönke - -	Valeriana officin.
detto - - - -	római Gyökönke - -	Valeriana celtica
Sz. Péter kúltsa - - -	torvaszi Kankalin - -	Primula veris
Sz. Róbert füve - - -	bakbüzü Gerely - - -	Geranium Robert.
Sz. Simeon füve - - -	tsillagszörös Mályva -	Malva Alcea
Sz. Jakab füve - - -	berzedt Úszögör - - -	Senecio Jacobaea
Sz. Jakab virága - - -	vetési Aranvirág - - -	Chrysanthem. seg.
Sz. János virága - - -	erdei Rukertz - - -	Bellis silvestris
Sz. János füve - - -	erdei 'Salya - - - -	Salvia silvestris
detto - - - -	mugas Linka - - - -	Hypericum Ascyr.
detto - - - -	fekete Ürom - - - -	Artemisia vulgar.
Sz. János kenyere - - -	Kolontzos Bajnótza - -	Spiraea Filipend.
Sz. János gyökér - - -	édes Likritz - - - -	Glycyrrhiza glabr.
detto - - - -	édszgyökerü Páfrán -	Polypodium vulg.
Sz. János szőlője - - -	veres Ribiszke - - - -	Ribes rubrum
Szépítőfü - - - -	nagy 'Sá'sa - - - -	Lepidium latifol.
Szépyszőlő - - - -	fekete Tsutsór - - - -	Solanum nigrum
Szerelemfü - - - -	tsükös Amaránt - - - -	Amaranthus caud.
detto - - - -	heverő Szaka - - - -	Sedum Anacampl.
Szerelem taplója - - -	konyu Kösöny - - - -	Cotyledon umbil.
detto - - - -	Bablevelü Szaka - - -	Sedum Telephium
büdös Szikfü - - - -	büdös Montika - - - -	Anthemis Cotula
kerti Sz. - - - -	Nádra Partamag - - -	Pyrethrum Parth.
olasz, Római, nemes Sz.	nemes Montika - - - -	Anthemis nobilis
Szikrai - - - -	tsillag Metsvirág - - -	Lychnis Chalced.
Szilvalevelü - - - -	szakállas Bajuótza - -	Spiraea Ulmaria
Szilvalevelü - - - -	Torok Villahim - - - -	Prunella vulgaris
Sziverősítő - - - -	szürös Gyongyhim - - -	Leonurus cardiac.
füles Szivfü - - - -	kerék Tsészekút - - -	Molucella laevis
Szivöfu - - - -	Lótorma Bértse - - -	Clematis erecta
Szkúpia — — — lásd	Iszkompia	
Szófia - - - -	Szófia 'Sombor - - - -	Sisymbrium Soph.
béka Szőlő - - - -	Bekatutaj Uszány - - -	Potamogeton nat.
büdös, fekete, tengeri Sz.	fekete Ribiszke - - - -	Ribes nigrum
eb Sz. - - - -	fekete Tsutsór - - - -	Solanum nigrum
elforduló Sz. - - - -	Parkasölő Sisakvirág - -	Aconitum Lycoct.
erdei, vízi, veres, eb Sz.	Keserédes Tsutsór - - -	Solanum Dulcam.
farkas Sz. - - - -	Békabogyó Takta - - -	Actaea spicata
detto - - - -	Négylevelü Tzillár - - -	Paris quadrifolia
festő Sz. - - - -	Ber'sen Vérturt - - - -	Phytolacca decan.
medve Sz. - - - -	fanyal Kukojtza - - - -	Arbutus Uvaursi
veres, Tengeri Sz. - - -	veres Ribiszke - - - -	Ribes rubrum
Szölőfü - - - -	Rubiánka Libatopp - - -	Chenopod. Bothr.
Szoszosfü - - - -	Aggő Uszogor - - - -	Senecio vulgaris

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
detto - - - -	Gyopár -	Gnaphalium
detto - - - -	szőszös Pereszléu -	Clinopod. <i>vulgare</i>
Szőrfü - - - -	szőr Tippan -	Agrostis <i>capillar.</i>
Szőrosfü - - - -	Egérfül Holgyomál -	Hieracium <i>Piloscl.</i>
Szűfü - - - -	berzedt kóni's -	Conyza <i>squarrosa</i>
Szulák - - - -	szuldk Tzikkszár -	Polygonum <i>Conv.</i>
detto - - - -	Jerikói Lontz -	Lonicera <i>Caprif.</i>
detto - - - -	Iszalag Bertse -	Clematis <i>Vitalba</i>
szürös Sz. - - - -	szürös Tukma -	Smilax <i>aspera</i>
Szurokfü - - - -	Szurokszagú Murvapikk	Origanum <i>vulg.</i>
Szükes - - - -	pásztor Tarsoka -	Thlaspi <i>bur. past.</i>
Szükségfü - - - -	kamborz Savar -	Salsola <i>Kali</i>
detto - - - -	ballugó Savar -	Salsola <i>Fragus</i>
Szüz Mária 's a't. lásd	Boldog Asszony	
T akátsvakaró - - -	takáts Mátsonya -	Dipsacus <i>fullon.</i>
Tálmósó - - - -	'Surló -	Equisetum
Tamariska - - - -	tishimes Átán -	Tamarix <i>german.</i>
Tanyerlevelü - - -	tányeros Tzerizis -	Cercis <i>Siliquastr.</i>
Taratzk - - - -	Taratzk Buza -	Triticum <i>repens</i>
Tárkony - - - -	Tárkony Uróm -	Artemisia <i>Drac.</i>
vad Tárkony - - -	Kenyérbél Tzitzkörö -	Achillea <i>Pfarmic.</i>
Tarlóvirág - - - -	Tisztes Hunnyász -	Stachys <i>recta</i>
Tarsolyfü - - - -	Tarsoka -	Thlaspi
Tatárka - - - -	Pohánka Tzikkszár -	Polygonum <i>Fag.</i>
Tatárkenyér - - - -	bugjos Tátorján -	Crambe <i>Tataria</i>
Tatárvirág - - - -	tatár Szirmanyült -	Iberis <i>umbellata</i>
Tajtéköfü - - - -	Tajtékö Szappanfü -	Saponaria <i>officin.</i>
fejér Tavaszika - -	kikeleti Hövirág -	Galanthus <i>nivalis</i>
piros Tavaszika - -	veres Nyakagyar -	Erythr. <i>denscanis</i>
Tehénvidító - - - -	henyelő Körbetző -	Ornithop. <i>perpus.</i>
Télizöld - - - -	Reptsén Hanga -	Erica <i>vulgaris</i>
detto - - - -	Hörvény Meténg -	Vinca <i>minor</i>
detto - - - -	ro'sás Fulfü -	Sempervivum <i>tect.</i>
detto - - - -	Télizöld Puszpáng -	Buxus <i>semperviv.</i>
kerek Télizöld - - -	tsuhajsz Körtike -	Pyrola <i>rotundif.</i>
Temondad - - - -	mezei Tarsoka -	Thlaspi <i>campestr.</i>
detto - - - -	kék Iringó -	Eryngium <i>planum</i>
detto - - - -	Keserédes Tsutsór -	Solanum <i>Dulcam.</i>
Temjénfü, Timián - -	temjén Tarorja -	Teucrium <i>Bothrys</i>
detto - - - -	kerti Démutka -	Thymus <i>vulgaris</i>
Tengeri - - - -	Tengeri Malé -	Zea <i>Mays</i>
Térdkotófü - - - -	Portsin Tzikkszár -	Polygonum <i>avic.</i>
Ternyőfa - - - -	Ternyő Tiszafa -	Taxus <i>baccata</i>
Terpentinafa - - - -	Terpentin Fenyő -	Pinus <i>Larix</i>
Terjék - - - -	matsku Gyökönke -	Valeriana <i>officin.</i>
béka T. - - - -	tsillag Gereptsin -	Aster <i>Amellus</i>
kakuk T. - - - -	piros Tihszem -	Anagallis <i>arvens.</i>

Régi Nevek.	Megállított Nevek.	Dedk Nevezetek
Terjőke	Terjőke Kigyószisz	Echium vulgare
Tetemöldőfű	Tetemöldő Szubar	Cistus Helianth.
Tetufa	farkas Boroszlán	Daphne Mezer.
Tetufű	Kenyérből Tzitzikóró	Achillea Ptarm.
detto	Katika Sisakvirág	Aconitum Napel.
Tetőlőfű	Féregölő Sarkvirág	Delphin. Staphys.
Tetjhozófű	putsirtu Tsészeszárny	Polygala vulgar.
Tetsugorító	Téjoltó Galaj	Galium verum
Tinka, Dinka, Linka	ári Tok	Cucurbita Pepo
Tiktara — — — lásd	Tyúk	
Tisztesfű	Tisztes Hunnyász	Stachys recta
detto	Tisztes Bibetyű	Sideritis montana
Tollfű	Arvalján Hajka	Stipa pennata
Tolvajfű	bugás Tsakkor	Preuanthes mural.
Topolla	Nyárfa	Populus
Tormai Torma	nagy Sarkantyúka	Tropaeolum maj.
is T.	tatar Szirmanyult	Iberis umbellata
ő T.	Lótorma Bertse	Clematis erecta
mezei, réti T.	kakuk Foszlár	Cardamine prat.
aldta T.	kerti Zsazsa	Lepidium sativ.
Török T.	felemis Zsazsa	Lepidium perfol.
Tormánt	Tormánt Szegets	Erysimum Barb.
Tormantilla	felálló Timpó	Tormentilla erect.
Torokfű	nyelvos Posa	Ruscus Hypoglos.
Tóllás Torokfű	vollas Tsengetyúke	Campanul. Cervic.
Torokgyékfű	bodza Tákajak	Scrophularia nod.
Torok orome	Torok Villabim	Prunella vulgaris
Toroktisztító	Sapora Szegets	Erysimum officin.
Tor sika	Tor'sika Szironták	Ranunculus sceler.
Tóti Tök	büdös Gönye	Bryonia alba
Tökvirág	Nimfa	Nymphaea
Tökossággyógyító	Delignyító Méhpilis	Mirabilis Jalappa
Törpe Foltseres	sima Portzika	Herniana glabra
Törpe Foltseres	Sarkantyúka	Tropaeolum
Törpe Foltseres	Méhpilis	Mirabilis
Törökaj, Tenkej	Tönköj Búza	Triticum Spelta
Törökmag	repedő Himboj	Ricinus commun.
Törökzöld, fejér, mezei, matka, szűzfű, számdr Tovis	mezei Iringó	Eryngium camp.
Törökzöld T.	Bábakalás Körfeny	Carlina acaulis
Törökzöld T.	szűros Posa	Ruscus aculeatus
Törökzöld T.	fudros Bogás	Carduus crispus
Törökzöld T.	tövisses Iglitz	Ononis spinosa
Törökzöld T.	halovány Barts	Cnicus oleraceus
Törökzöld T.	kek Iringó	Eryngium planum
Törökzöld T.	fejér Laptaborz	Echinops Spueroc.
Törökzöld T.	Barts Akánt	Acanthus spinos.

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
<i>olasz T.</i> - - - - -	<i>kerti Ártítsóka</i> - - -	<i>Cynara Scolymus</i>
<i>oszlópos, tsuda T.</i> -	<i>hatszögű Kaktus</i> - -	<i>Cactus hexagon.</i>
<i>sárga T.</i> - - - - -	<i>Gordon Szeklitze</i> - -	<i>Carthamus lanat.</i>
<i>sömjüh T.</i> - - - - -	<i>Héjjakút Mátsonya</i> -	<i>Dipsacus laciniat.</i>
<i>tarka, B. Aszsz. T.</i> -	<i>tarka Bogáts</i> - - -	<i>Carduus marian.</i>
<i>zab T.</i> - - - - -	<i>Aszottas 'Sóltina</i> - -	<i>Serratula arvens.</i>
<i>varjú, szarvas, eb T.</i>	<i>Varjútövis Bengé</i> - -	<i>Rhamnus cathart.</i>
<i>Tubaró'sa</i> - - - - -	<i>Tubaróssa Póliánt</i> - -	<i>Polianthes tuber.</i>
<i>sárga Tub.</i> - - - - -	<i>sárga Siliom</i> - - -	<i>Hemerocallis flava</i>
<i>tüzes Tub.</i> - - - - -	<i>lingszín Siliom</i> - -	<i>Hemerocallis fulv.</i>
<i>török Turbán</i> - - - -	<i>Turbán Lilioim</i> - - -	<i>Lilium Martagon</i>
<i>Turboja</i> - - - - -	<i>Turboja Baraboj</i> - -	<i>Chaerophyll. sat.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>televény Turboja</i> - -	<i>Scandix Anthrisc.</i>
<i>vad Turb.</i> - - - - -	<i>Bubuitska Baraboj</i> -	<i>Chaerophyl. bulb.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>Tümagvú Turboja</i> - -	<i>Scandix Pecten</i>
<i>bétsi Turb.</i> - - - - -	<i>nagy magvú Mirhaszag</i>	<i>Myrrhis odorata</i>
<i>Turhásfu</i> - - - - -	<i>Féregölő Sarkvirág</i> -	<i>Delphin. Staphys.</i>
<i>Tüdöfű</i> - - - - -	<i>pettegetett Galua</i> - -	<i>Pulmonaria offic.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>Tüdő Zuzmó</i> - - -	<i>Lichen pulmonar.</i>
<i>Tühegyűfű</i> - - - - -	<i>Tümagvú Turboja</i> - -	<i>Scandix Pecten</i>
<i>Tüzfű</i> - - - - -	<i>Torok Villahim</i> - - -	<i>Prunella vulgaris</i>
<i>Tüzvirág</i> - - - - -	<i>kerti Pereuér</i> - - -	<i>Calendula officin.</i>
<i>vad Tsabaire</i> - - - -	<i>Tömjénes Piupinella</i>	<i>Piupinella saxifr.</i>
<i>Tsákókalű</i> - - - - -	<i>vismelleyeki Tsukóka</i> -	<i>Scutellaria galer.</i>
<i>drva Tsalán</i> - - - - -	<i>apró Tsalán</i> - - -	<i>Urtica urens</i>
<i>drva, höltTs.</i> - - - -	<i>Kanafáj</i> - - -	<i>Lamium</i>
<i>bárszony árvaTs.</i> - - -	<i>szárölelő Kanafáj</i> - -	<i>Lamium amplex.</i>
<i>bujdosó árvaTs.</i> - - -	<i>fekete Pesztertze</i> - -	<i>Ballota nigra</i>
<i>büdös, erdei árvaTs.</i>	<i>erdei Hunnyász</i> - - -	<i>Stachys silvatic.</i>
<i>fekete árvaTs.</i> - - - -	<i>bodza Takajak</i> - - -	<i>Scrophularia nod.</i>
<i>sárga, madár árvaTs.</i>	<i>vérestorkú Mamó</i> - - -	<i>Galeobdolon lut.</i>
<i>Tsapfű</i> - - - - -	<i>nyelves Péra</i> - - -	<i>Ruscus Hypogl.</i>
<i>Tsapóetszet</i> - - - - -	<i>takáts Mátsonya</i> - -	<i>Dipsacus Fullon.</i>
<i>Tszaszárkorona</i> - - - -	<i>Koronás Hatkotű</i> - - -	<i>Fritillaria Imper.</i>
<i>Tszaszarszakall</i> - - - -	<i>háromszinű Viola</i> - -	<i>Viola tricolor</i>
<i>Tsáté, Saté</i> - - - - -	<i>róka Sás</i> - - - - -	<i>Carex vulpina</i>
<i>Tsattantó</i> - - - - -	<i>maszlagos Redőszírom</i>	<i>Datura Stramon.</i>
<i>Tsengőfű</i> - - - - -	<i>Tsengő Linka</i> - - -	<i>Hypericum perfor.</i>
<i>nagy, széles, veres Ts.</i>	<i>magas Linka</i> - - -	<i>Hypericum Ascyr.</i>
<i>Tsengőkörö</i> - - - - -	<i>Tsörgő Lapór</i> - - -	<i>Rbinanthus crista</i>
<i>Tsengelő</i> - - - - -	<i>vállas Tsengetyűke</i> -	<i>Campanula Cerv.</i>
<i>Tserebel</i> - - - - -	<i>kapa Dohany</i> - - -	<i>Nicotiana rustica</i>
<i>Tseresznyefa</i> - - - - -	<i>Tseresznye Medgy</i> - -	<i>Prunus avium</i>
<i>büdös Ts.</i> - - - - -	<i>kutya Bengé</i> - - -	<i>Rhamnus Frang.</i>
<i>fekete Tseresznye</i> - - -	<i>bodza Takajak</i> - - -	<i>Scrophularia nod.</i>
<i>gerezdes, kutya, vad Ts.</i>	<i>Zelnitze Medgy</i> - - -	<i>Prunus Padus</i>
<i>ikeres, kutya Ts.</i> - - -	<i>Ükörke Lontz</i> - - -	<i>Lonicera Xylost.</i>
<i>mérges, farkas Ts.</i> - -	<i>maszlagos Nadragulya</i>	<i>Atropa Belludon.</i>

Régi Nevek.

* Megállított Nevek.

Dedk Nevezetek

<i>iros, kutya Ts.</i> - - -	<i>veres Berekenye</i> - - -	<i>Sorbus Aucupar.</i>
<i>Sidó, hólyag Ts.</i> - - -	<i>piros Páponya</i> - - -	<i>Physalis Alkek.</i>
<i>örpe Ts.</i> - - - - -	<i>Saj Medgy</i> - - - - -	<i>Prunus Mahaleb</i>
<i>örserfa</i> - - - - -	<i>Tser Tölgyfa</i> - - - - -	<i>Quercus austriaca</i>
<i>öris Tserlevelü</i> - - - - -	<i>Gamandor Tarorja</i> - - - - -	<i>Teucrium Cham.</i>
<i>örözép Tserl.</i> - - - - -	<i>fényes Tarorja</i> - - - - -	<i>Teucrium lucid.</i>
<i>örögy Tserl.</i> - - - - -	<i>szíves Tarorja</i> - - - - -	<i>Teucrium Scor.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>surlós Szigoráll</i> - - - - -	<i>Veronica Teucr.</i>
<i>örser nely</i> - - - - -	<i>Tsermely Fintor</i> - - - - -	<i>Melampyr. barbat.</i>
<i>örsigifü</i> - - - - -	Katskaring	<i>Scorpiurus</i>
<i>örsigolya</i> - - - - -	<i>Tsigolya Füz</i> - - - - -	<i>Salix purpurea</i>
<i>örsikorgöfű</i> - - - - -	<i>régi Tsikorka</i> - - - - -	<i>Gratiola officin.</i>
<i>örsillagfü</i> - - - - -	<i>Hollólib Utifü</i> - - - - -	<i>Plantago coronop.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>Négylevelű Tzillár</i>	<i>Paris quadrifol.</i>
<i>örsillagináj v. szívfü</i> - - - - -	<i>szagos Műge</i> - - - - -	<i>Asperula odorata</i>
<i>örsillagvirág</i> - - - - -	<i>tsillag Métsvirág</i> - - - - -	<i>Lychnis chulced.</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>tsillag Szegfü</i> - - - - -	<i>Dianthus barbat.</i>
<i>örök Tsillagvirág</i> - - - - -	Gereptsin	<i>Aster</i>
<i>örösimazfű</i> - - - - -	<i>büdös Nöszírom</i> - - - - -	<i>Iris foetidissima</i>
<i>öröspiperke</i> - - - - -	<i>Tsipperke Galótza</i> - - - - -	<i>Agaricus prutens.</i>
<i>öröspiperkefa</i> - - - - -	<i>Tsipke Ró'sa</i> - - - - -	<i>Rosa canina</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>Málna Szederj</i> - - - - -	<i>Rubus idaeus</i>
<i>örötsitsóka</i> - - - - -	<i>Tsitsóka Napvirág</i> - - - - -	<i>Helianthus tuber.</i>
<i>örösöd</i> - - - - -	Bóka	<i>Astragalus</i>
<i>örösókaláb</i> - - - - -	<i>rózsás Gerely</i> - - - - -	<i>Geranium sangv.</i>
<i>örösókabukk</i> - - - - -	<i>Ketskere Galga</i> - - - - -	<i>Galega officinális</i>
<i>örösombor</i> - - - - -	<i>Tsombor Ménta</i> - - - - -	<i>Mentha Pulegium</i>
<i>detto</i> - - - - -	<i>Tsombor Szátorja</i> - - - - -	<i>Satureja montana</i>
<i>örösördei Ts.</i> - - - - -	<i>hegyi Melissza</i> - - - - -	<i>Melissa Calam.</i>
<i>örösöd Ts.</i> - - - - -	<i>Kakuk Dénutka</i> - - - - -	<i>Thymus Serpyll.</i>
<i>örösormolya</i> - - - - -	<i>Tsormolya Fintor</i> - - - - -	<i>Melampyrum arv.</i>
<i>örösudafa</i> - - - - -	<i>masilagos Redőszírom</i>	<i>Datura Stramon.</i>
<i>örösviolaszín Tsud.</i> - - - - -	<i>violaszín Redőszírom</i> - - - - -	<i>Datura Tutula</i>
<i>örösudafü</i> - - - - -	<i>repedő Himboj</i> - - - - -	<i>Ricinus communis</i>
<i>örösuhit</i> - - - - -	Szittyó	<i>Juncus</i>
<i>örösukjafü</i> - - - - -	<i>méregölő Sisakvirág</i> - - - - -	<i>Aconitum Anthor.</i>
<i>örösünya</i> - - - - -	<i>mogyorós Bukkón</i> - - - - -	<i>Lathyrus tuber.</i>
<i>örösutsorka</i> - - - - -	<i>Kolompír Tsutsór</i> - - - - -	<i>Solanum tuberos.</i>
<i>örösütk-szem, begy, taraj</i> - - - - -	<i>piros Tikszeim</i> - - - - -	<i>Anagallis arvens.</i>
<i>örösütkhür, begy</i> - - - - -	<i>gyenge Lüdhür</i> - - - - -	<i>Alsine media</i>
<i>örösütkláb</i> - - - - -	<i>régi Szíronták</i> - - - - -	<i>Ranunculus acris</i>
<i>örösütktaréj</i> - - - - -	<i>apró Sárma</i> - - - - -	<i>Ornithogal. min.</i>
<i>örösütk-sárga Tyükt.</i> - - - - -	<i>sárga Sárma</i> - - - - -	<i>Ornithogalum lut.</i>
<i>örösütkzäpa</i> - - - - -	Tok	<i>Cucurbita</i>
<i>örösütkzedrus</i> - - - - -	<i>Tzedrus Fenyő</i> - - - - -	<i>Pinus Cedrus</i>
<i>örösütkzentauria</i> - - - - -	<i>Füldepe Tarnits</i> - - - - -	<i>Gentiana Centaur.</i>
<i>örösütkhória</i> - - - - -	<i>Endivia Katáng</i> - - - - -	<i>Cichorium Endiv.</i>
<i>örösütkvad, Tzik.</i> - - - - -	<i>mezei Katáng</i> - - - - -	<i>Cichorium Intyb.</i>

<i>Régi Nevek.</i>	<i>Megállított Nevek.</i>	<i>Deák Nevezetek</i>
<i>tavaszi</i> Tzikória - - -	<i>Galambbegy</i> Gyökönke	<i>Valeriana Locusta</i>
Tzimnyelvűfü - - -	<i>Szarvasnyelvű</i> Borsdalap	<i>Asplenium Scolop.</i>
detto - - -	<i>sárga</i> Tzimfü - - -	<i>Catananche lutea</i>
Tzinadónia - - -	<i>Tzinadónia</i> Gódirtz -	<i>Chelidonium maj.</i>
Tzipökvirág - - -	<i>bársony</i> Kerep - - -	<i>Lotus tetragonol.</i>
<i>fekete</i> Tziprus - - -	<i>magas</i> Üröm - - -	<i>Artemisia procerca</i>
<i>kerti</i> Tzipr. - - -	<i>Tziprus</i> Né'sit - - -	<i>Santolina Cham.</i>
<i>ló, fenyő</i> Tzipr. - - -	<i>nehézszagú</i> Boróka -	<i>Juniperus Sabina</i>
<i>mezei</i> Tzipr. - - -	<i>mezei</i> Üröm - - -	<i>Artemisia camp.</i>
<i>vad</i> Tzipr. - - -	<i>Keptsén</i> Hanga - - -	<i>Erica vulgaris</i>
detto - - -	<i>Kalintza</i> Katskanyak	<i>Ajuga Chamaep.</i>
Tzirbel - - -	<i>Tzirbel</i> Fenyő - - -	<i>Pinus Cembra</i>
Tzitromfü - - -	<i>Tzitromszagú</i> Melissza	<i>Melissa officinalis</i>
Tzitzfark - - -	<i>Egerfark</i> Tzitzkóró -	<i>Achillea Millefol.</i>
<i>lővő, vad</i> U gorka -	<i>ugorkás</i> Magrugó - -	<i>Momordica Elat.</i>
Ugorkanősző - - -	<i>Herehura</i> Lóhere - -	<i>Trifolium arvense</i>
Ugorkaszagú - - -	<i>kerti</i> Borágó - - -	<i>Borago officinalis</i>
Ugrómag - - -	<i>Nagysár</i> Szettyin - -	<i>Euphorbia Lath.</i>
Ugrótsontfü - - -	Bóka - - -	<i>Astragalus</i>
Urivirág - - -	<i>úri</i> Sárma - - -	<i>Ornithogal. umb.</i>
<i>olasz</i> Útifü - - -	<i>hegyi</i> Kappanőr - - -	<i>Arnica montana</i>
<i>vizi</i> Útifü - - -	<i>vizi</i> Hidör - - -	<i>Alisma Plantago</i>
Újfü, Újjasfü - - -	Gyűszűvirág	<i>Digitalis</i>
Ükörke - - -	<i>Ükörke</i> Lontz - - -	<i>Lonigera Xylost.</i>
Üre - - -	<i>Üre és Hela</i> Zab - - -	<i>Avena elat. et Fat.</i>
<i>Csaba</i> Üröm - - -	<i>vérfejú</i> Tsábair - - -	<i>Poterium sangvis.</i>
Üvegfü - - -	<i>orvosi</i> Falfü - - -	<i>Parietaria officin.</i>
Üvegszárúfü - - -	<i>Üvegszárú</i> Fájvirág -	<i>Impatiens noli ta.</i>
<i>kutya</i> Z ab - - -	<i>útfeli</i> Vadótz - - -	<i>Lolium perenne</i>
<i>ketske</i> Zanót - - -	<i>bűzös</i> Iglitz - - -	<i>Ononis hircina</i>
detto - - -	<i>fü</i> Tsigatsó - - -	<i>Medicago arborea</i>
<i>fejes, törpe</i> Zászpa	<i>Zászpa</i> Kikerits - - -	<i>Colchicum autum.</i>
<i>kutya</i> Zelnitze - - -	<i>Zelnitze</i> Medgy - - -	<i>Prunus Padus</i>
Zergefü - - -	<i>Zerge</i> Tarkör - - -	<i>Doronicum Pard.</i>
Zódokfa - - -	Szódok - - -	<i>Tilia</i>
<i>erdei</i> J áztint - - -	<i>kétlevelű</i> Tsilla - - -	<i>Scilla bifolia</i>
<i>olasz</i> Jázmin - - -	<i>korona</i> Jé'sament - - -	<i>Philadelph. coron.</i>
Jegenyefa - - -	<i>Jegenyé</i> Nyárfa - - -	<i>Populus dilatata</i>
detto - - -	<i>Jegenyé</i> Fenyő - - -	<i>Pinus Abies</i>
Jégvirág - - -	<i>jeges</i> Bojtvirág - - -	<i>Mesembr. crystal.</i>
Júdásfája - - -	<i>tenyeres</i> Tzertzis - -	<i>Cercis siliquastr.</i>
Juharfa - - -	Jávor - - -	<i>Acer</i>
Juszalag - - -	<i>lisd</i> <i>Issalag</i>	

Régi Nevek.

Megállított Nevek.

Dedk Nevezetek

Vadkék	kőfali Holgyomál	Hieracium muror.
rad Varádits	liba Pimpó	Potentilla Auser.
Vará'slófu	Varú's Szirompár	Circea lutetiana
Varlu	mezei Sikkantyú	Scabiosa arvensis
Vargánya	Vargánya Galótza	Agaricus Canthar.
Varjúkoröm	Izalag Bértse	Clematis vitalba
detto	Pukkantó Dudafürt	Colutea arboresc.
Varjuláb	Holloldb Utifü	Plantago coronop.
detto	rösös Gerely	Geranium sangv.
tarka Vajfü	turku Foganött	Galeopsis Tetrah.
veres Vajfü	veres Foganött	Galeopsis Ladan.
Vénaszazonypozsza	méhsédltü Pofeteg	Lycoperdon bov.
vud Venitz, Venyike	Izalag Bértse	Clematis Vitalba
Venus fordó	Héjakút Mátsonya	Dipsacus luciniat.
Vénus haja	Vénus Fodorka	Adianth. cap. ven.
Vénus köldöke	piros Páponya	Physalis Alkek.
detto	konya Kosöny	Cotyledon umbil.
Vérállatöfü	Portsín Tzikkszár	Polygonum avic.
detto	pásztor Tarsóka	Thlaspi burs. past.
detto	galamb Gerely	Geranium columb.
detto	rösös Gerely	Geranium sangv.
detto	magas Linka	Hypericum Ascyr.
Veresfü	Holloláb Utifü	Plantago coronop.
Veresfürtös	koronás Baltatzim	Hedysarum coron.
Vérehüllöfü	Tzinadonia Gódirtz	Chelidonium maj.
Véres, Vérontöfü	bogyós Linka	Hypericum Andr.
Vérfü	orvosi Vérfü	Sangvisorba offic.
detto	Vérfejú Csabair	Poterium sangvis.
detto	felálló Timpó	Tormentilla erect.
Veronika	Szigoráll	Veronica
fattyú Veronika	tser Szigoráll	Veronica Cham.
Viaszfü	kis Szeplén	Cerinth. minor
Vidrafü	Vidra Eletzke	Menyanthes trif.
északi Viola	rösös Konkoly	Agrostemma Car.
éjjeli V.	szomor Estike	Hesperis tristis
fejér V.	kikeleti Hóvirág	Galanthus nivalis
fürtös V.	Tsillagfürt	Lupinus
idegen, sárga V.	Ligeteke Tsészekürt	Oenothera bienn.
sárga V.	Fajtlinka Iboja	Cheiranth. Cheiri
tözek V.	nyári Tözike	Leucorum aestiv.
szagos Virnántz	szagos Ruta	Ruta graveolens
Vitézfü	Agúr Kosbor	Orchis morio
Vízimereg	Tör'sika Szironták	Ranunculus scelor.
detto	gyilkos Tsomorika	Cicuta virosa

Jegyzés. 1. Ez a' Laistrom még sokkal többre menne, ha a' két Hazának minden részeiben szokásbann lévő nevezeteket, lehetne vagy szükség volna öszveszedni. De a' mint egy Plántának a' Nép közt két három 's több nevezetei is vagynak; ha valaki nem sajnállaná, a' megállított nevek szerint öszveszedni, mindenik Plántának minémű különböző nevezetei vagynak a' Nép közt: meglátná, hogy ezen Laistrom, jóval kissebbre olvadna. Így p. o.

<i>Megállított Plánta Nevek.</i>	<i>Ugyan azoknak bitang Nevei.</i>
<i>matska Gyökönke - -</i>	{ <i>Mezei Nárdus, Fordulófü, Szent Magdolna füve, Terjékfü, matska gyökér, Baldrián, Badián.</i>
<i>Keserédes Tsutsór - -</i>	{ <i>Iszalag, Temondád, erdei Ebszölő, vízi Ebsz. veres Ebsz.</i>
<i>piros Páponya - - - -</i>	{ <i>Muhartz, Alkekengi, hólyag Tseresznye, 'Sidó Tser. Köröntőfü, Vénusköldöke, Papmonya.</i>
<i>'s a' t.</i>	

Nem volna haszon nélkül, azokra nézve, a' kik nem Fűvészek, ha ilyen formában kiszednék a' Könyvbenn lévő előttök esmeretlen új nevezeteket. Meglehet, hogy az által gyakrann útba igazodnának.

2. A' hol a' megállított Magyar és Deák nevekben a' Fajnév nints feltéve: az azt jelenti, hogy annak a' Nemnek nem csak egy, hanem több fajait is, a' Nép, az elébe kitett néven hívja.

3. A' ritkítva nyomtatódott Népközt forgó nevek, bevett Nemi nevek, de nem abbann az értelembenn, melj-benn itt a' Nép hívja.

UNIVERSITY OF